

UNIVERSITATEA TEHNICĂ A MOLDOVEI

**FACULTATEA URBANISM ȘI ARHITECTURĂ
DEPARTAMENTUL ARHITECTURĂ**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 72:711.4.03(478-21)(043.3)

TRONCIU SERGIU

**CONSTITUIREA ARHITECTURII
ORAȘULUI FLUVIAL TIRASPOL**

212.01. ARHITECTURA CLĂDIRILOR ȘI EDIFICIILOR

Teză de doctor în arhitectură

Conducător științific:

Nesterov Tamara

dr. în studiul artelor, cercetător științific
coordonator, IPC

Autor:

Tronciu Sergiu

CHIȘINĂU, 2019

© Tronciu Sergiu, 2019

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, rusă și engleză).....	4
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	9
1. RIGORILE ȘI VALENȚELE BIBLIOGRAFIEI ȘI METODOLOGIA SPECIALĂ A CERCETĂRII IDENTITĂȚII ARHITECTURALE A ORAȘULUI TIRASPOL...	17
1.1. Resurse bibliografice și materiale de documentare grafică.....	17
1.2. Orașul Tiraspol reflectat în studii de istorie, arhitectură și urbanism.....	25
1.3. Metodele folosite în cercetarea arhitectural-urbanistică a orașului Tiraspol.....	38
1.4. Concluzii la capitolul 1.....	43
2. SITUAȚIA URBANISTICĂ ȘI ARHITECTURA ORAȘULUI TIRASPOL	44
2.1. Fondarea orașului Tiraspol – centru de județ (1792-1928).....	44
2.2. Orașul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940).....	59
2.3. Orașul Tiraspol – oraș în cadrul RSSM (1945-1990).....	62
2.4. Orașul Tiraspol modern (1991-prezent).....	67
2.5. Concluzii la capitolul 2.....	71
3. ANALIZA TIPOMORFOLOGICĂ A ARHITECTURII ORAȘULUI TIRASPOL	72
3.1. Arhitectura ecleziastică.....	75
3.2. Arhitectura civilă.....	89
3.3. Arhitectura locativă.....	93
3.4. Concluzii la capitolul 3.....	96
4. DIAGNOSTICA ȘI VALORIFICAREA RELEVANȚEI SPAȚIULUI RIVERAN ÎN ARHITECTURA ORAȘULUI TIRASPOL	97
4.1. Principiile proiectării arhitecturii și factorii amplasării edificiilor și ansamblurilor în orașul Tiraspol cu elaborarea modelului teoretic.....	97
4.2. Impactul mediului creat arhitectural asupra mediului natural.....	106
4.3. Sistemizarea pe verticală și orizontală a părții centrale a orașului Tiraspol.....	114
4.4. Concluzii la capitolul 4.....	124
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	125
BIBLIOGRAFIE	128
ANEXE	143
Anexa 1 Rigorile și valențele bibliografiei și metodologia specială a cercetării identității arhitecturale a orașului Tiraspol.....	143
Anexa 2 Situația urbanistică și arhitectura orașului Tiraspol.....	147
Anexa 3 Analiza tipomorfologică a arhitecturii orașului Tiraspol.....	218
Anexa 4 Diagnostica și valorificarea relevanței spațiului riveran în arhitectura or. Tiraspol	246
SURSE BIBLIOGRAFICE, IMAGINI (ANEXE)	266
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	278
CURRICULUM VITAE AL AUTORULUI	279

ADNOTARE

Tronciu Sergiu. *Constituirea arhitecturii orașului fluvial Tiraspol*, teză de doctor în arhitectură. Chișinău, 2019. Structura tezei: cercetarea cuprinde 142 pagini text de bază care include: introducerea, 4 capitole, concluzii și recomandări, bibliografie din 240 de titluri, (volumul total 280 pagini). Rezultatele cercetării au fost publicate în 13 articole științifice.

Cuvinte-cheie: front la apă, așezare urbană, binom oraș-apă, arteră acvatică, plan general, aspecte tipomorfologice, dezvoltare urbanistică, arhitectură ecleziastică, edificii publice.

Domeniul de studiu: 212.01. Arhitectura clădirilor și edificiilor.

Scopul lucrării: elaborarea principiilor de formare a arhitecturii privind elaborarea modelului optim de dezvoltare durabilă a or. Tiraspol, precum și elucidarea evoluției și dezvoltării urbane și a arhitecturii orașului în raport cu factorul primordial al amplasării riverane.

Obiectivele propuse: definirea parametrilor arhitecturali prioritari ai orașului Tiraspol; stabilirea particularităților de formare a modelului teoretic de dezvoltare a orașului cu evidențierea etapelor arhitectural-urbană; determinarea dependenței formării țesutului urban de cerințele normative, a repartiției sale în diferite zone (fondul locativ, zone industriale, spații verzi etc.).

Noutatea și originalitatea științifică: lucrarea reprezintă studiu complex în spațiul științific autohton dedicat evoluției și specificului urbanismului și arhitecturii orașului. Originalitatea lucrării este determinată de volumul semnificativ al materialelor introduse pentru prima dată în circuitul științific în scopul sistematizării cronologice și evoluției diacronice a arhitecturii.

Problema științifică importantă soluționată: constă în identificarea carcasi arhitectural-urbane și de zonare funcțională a țesutului urban în raport cu spațiul prioritar fluvial. Ca rezultat a fost conturată analiza țesutului urban cu propuneri de dezvoltare a or. Tiraspol în concordanță cu raportul dintre carcasa orașului și componentele sale principale – obiectivele de arhitectură și mediul natural, precum și legăturile compoziționale dintre malurile râului Nistru.

Semnificația teoretică: constă în abordarea relației dintre organismul urban și mediul natural, componente importante în formarea aspectului arhitectural al unui oraș riveran. Rezultatele cercetării vor putea fi implementate în valorificarea arhitectural-urbanistică a orașelor riverane din Republica Moldova, raportate la contextul mediului lor natural.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele cercetării vor putea fi utilizate în procesul de cercetare științifică. Lucrarea constituie o bază documentară și un suport metodologic pentru investigațiile ulterioare în domeniul arhitecturii, urbanisticii și ingineriei civile. Cercetarea poate servi drept sursă metodică complementară la studierea arhitecturii regiunii.

Valoarea aplicativă a lucrării: reiese din utilizarea rezultatelor studiului la elaborarea planului urbanistic general al orașului Tiraspol și al planului de dezvoltare strategică a așezărilor aferente, precum și a programelor de construcție a clădirilor în partea riverană a orașului.

АННОТАЦИЯ

Трончу Серджиу. *Формирование архитектуры Тирасполя – города на реке*, Диссертация на соискание ученой степени доктора архитектуры, Кишинэу, 2019. Диссертация, изложена на 142 стр. текста, содержит: введение, 4 главы, выводы, библиографию из 240 наименований (всего 280 стр.). Результаты исследования были опубликованы в 13 научных статьях.

Ключевые слова: фронт водной артерии, городское поселение, город-река, ген.план, типологические аспекты, градостроительное развитие, культовая архитектура, общ.здания.

Область исследования: 212.01. Архитектура зданий и сооружений.

Цель работы: заключается в разработке принципов формирования архитектуры для получения оптимальной модели устойчивого развития г.Тирасполя, а также выявление архитектурно-градостроительной эволюции города.

Задачи исследования: Определение приоритетных архитектурных параметров города Тирасполя; установление особенностей формирования теоретической модели развития города с выделением архитектурно-градостроительных этапов; определение зависимости формирования городской ткани от нормативных требований территориального зонирования.

Новизна и научная оригинальность работы представляет собой комплексное исследование в отечественном научном пространстве эволюции и специфики развития градостроительства и архитектуры города. Оригинальность работы определяется значительным объёмом материалов, впервые введенных в научный оборот с целью хронологической систематизации.

Решенная научная задача заключается в определении архитектурно-градостроительного каркаса города и его функционального зонирования относительно пространства реки. В результате был проведен анализ городской ткани с предложениями по развитию г. Тирасполя относительно каркаса города и его основных составляющих – архитектурных объектов и природной среды, а также композиционных связей между берегами реки Днестр.

Теоретическое значение состоит в решении проблемы взаимосвязи между городским организмом и природной средой, важных составляющих в формировании архитектурного облика речного города. Результаты могут быть применены при архитектурно-градостроительной оценке прибрежных городов РМ, в контексте их природной составляющей.

Внедрение научных результатов: результаты исследования могут быть использованы в других научных исследованиях. Работа представляет собой документальную базу и методологическую помощь для дальнейших исследований в области архитектуры, городского и гражданского строительства.

Прикладная ценность работы обусловлена применением результатов исследования при разработке генерального плана г.Тирасполя и стратегического плана развития подобных населенных пунктов, а также при строительстве зданий в прибрежной части города.

ANNOTATION

Tronciu Sergiu. *The establishment of architecture of river city Tiraspol*, PhD thesis for the degree of Doctor of Architecture, Chisinau, 2019. The structure of the work: The research, set out on 142 pages of the main text, contains: introduction, 4 chapters, conclusions, a bibliography of 240 titles (total 280 pages). The results of the research were published in 13 scientific articles.

Keywords: waterfront, urban settlement, aquatic artery, city-river binom, general plan, typomorphological aspects, urban development, ecclesiastical architecture, public buildings.

Field of study: 212.01. Architecture of buildings and edifices.

The aim of the work: is to develop the principles of formation of architecture to obtain the optimal model of sustainable development of the city, as well as to identify the architectural and urban planning evolution of the city in relation to the prime factor of the riverine location.

Research objectives: Determination of priority architectural parameters of the city of Tiraspol; the establishment of features of formation of a theoretical model of the city development with the selection of architectural and town planning stages; determination of the dependence of the formation of urban tissue from the regulatory requirements of territorial division by zones.

Scientific novelty and originality: of the work is a comprehensive study in the native scientific space of the evolution and specifics of the urban and architecture development of the city. The originality of the work is determined by the significant volume of materials, first introduced into scientific circulation for chronological systematization and diachronic evolution of architecture.

The scientific problem solved is the identification of the architectural-urban carcass and the functional zoning of the urban tissue in relation with priority of the river area. As a result, the analysis of urban tissue with proposals for the development of Tiraspol was outlined in accordance with the relationship between the city's housing and its main components - the architectural objectives and the natural environment.

The theoretical significance: is to solve the problem of the relationship between the urban body and the natural environment, important components in the formation of the architectural aspect of the river city. The results of the research can be implemented in the architectural and urban development of the riparian cities of the RM, related to the context of their natural environment.

The Implementation of scientific results: the results of studies can be used in the scientific research process. The work is a documentary base and methodological support for further research in the field of architecture, urban and civil construction. It can serve as an additional methodical source for studying of region architecture.

The applicative value: of the work is due to the application of research results in the development of general urban plan for the city of Tiraspol and the strategic plan for the development of related settlements, as well as in the construction of buildings in the river side of the city.

LISTA ABREVIERILOR

Abrevieri și denumiri utilizate pentru țări, regiuni, localități

RASSM	Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (în componența Ucrainei sovietice de la 12.10.1924, în limba rusă МАССР)
RM	Republica Moldova (din 27.08.1991)
RMN	Republica Moldovenească Nistreană (în limba rusă ПМП)
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (a fost o republică constituantă a Uniunii Sovietice din 2.08.1940-1991, în l.rusă МССР)
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (a existat din 1922 până în 1991, în limba rusă СССР)

Abrevieri și denumiri utilizate pentru instituții, organizații, asociații etc.

AAIRM	Arhiva Agenției de inspectare și restaurare a monumentelor din RM
ANRM	Arhiva Națională a Republicii Moldova
INCPUP	Institutul Național de Cercetări și Proiectări <i>Urbanproiect</i> (fondat la 13.08.1944. În anul 1954, trustul <i>Молдавстройпроект</i> și-a schimbat denumirea în <i>Модгипрогорсельстрой</i> , în 1957 – Institut de Stat pentru Proiectări în construcții <i>Молдгипрострой</i> , din 1998 – INCPUP)
IPROCUM	Institutul de PROiectări COMunale de stat (format în 1965, în l.rusă <i>Молдкоммунпроект</i> , din 10.04.1967 sunt formate ateliere în cadrul institutului la Bălți, Bender, Tiraspol, Orhei și Cahul)
UARM	Uniunea Arhitecților din Republica Moldova (fondată la 12.06.1944)

Abrevieri și denumiri (în l.rusă) utilizate pentru instituții, organizații, asociații etc.

ГОРИСПОЛКОМ	ГОРодской ИСПолнительный КОМитет (Organ local al puterii administrative orașenești, primărie)
ГУППИП	Государственное Унитарное Предприятие: Проектный Институт «Приднестровский» (în l.română Institutul de Proiectări din Transnistria)
МАРКИС	Международная Ассоциация Работников Культуры и Искусства (Asociația Internațională a lucrătorilor de Cultură și Artă din Rusia, Ucraina, Belarus, RM, Bulgaria, Germania, Costa Rica și Israel, formată la Tiraspol în ianuarie 1993)
КНИИИПГ	Киевский Научно-Исследовательский Институт Проектирования и Градостроительства (în l.rom. Institutul de Cercetări și Proiectări din Kiev)

Abrevieri și denumiri utilizate pentru documentația de amenajare, urbanism

Acte, coeficienți cu caracter normativ (valabile și pentru Republica Moldova) descrise de Cristina Alpopi în manualul „Elemente de urbanism” [50, p.73-131].

CU	Certificat de Urbanism (act prin care se fac cunoscute solicitantului elementele ce caracterizează regimul juridic, economic și tehnic al unui imobil, stabilite prin documentația de urbanism a teritoriului)
CUT	Coeficient de Utilizare a Terenului (raport dintre suprafața construită desfășurată a tuturor nivelurilor (Sd) și suprafața terenului (St) [$CUT=Sd/St$])
PAD	Proiect pentru Autorizația de Demolare (act de autoritate al administrației publice locale care permite desființarea integrală sau parțială a unui imobil în vederea reconstruirii sau reproiectării unei construcții noi)
POT	Procent de Ocupare a Terenului (raportul dintre suprafața construită (la sol) a tuturor clădirilor din zonă (suprafața totală construită) (Stc) și suprafața totală (St) a zonei [$POT=(Stc/St) \times 100\%$])
PUD	Plan Urbanistic de Detaliu (documentația aferentă PUG și PUZ cu referiri la POT, CUT și R)
PUG	Plan Urbanistic General (proiect din programul de amenajare și de dezvoltare a teritoriului. PUG cuprinde analiza, reglementări și Regulamentul local de urbanism cu suprafețe din intravilan și extravilan pe baza cărora se elaborează PUZ și PUD)
PUZ	Plan Urbanistic Zonal (proiect de reglementare specifică detaliată a dezvoltării urbanistice a unei zone din localitate (cu diferite funcții: locative, servicii, producție, circulație, spații verzi etc.) care asigură corelarea cu prevederile PUG)
R	Regim de înălțime (raportul dintre suprafața construită desfășurată a tuturor nivelurilor (Sd) și suprafața construită totală la sol (St) [$R=Sd/st$])
SUD	Spațiu Urban Deschis (spațiu public deschis și accesibil publicului, precum străzile, parcurile, piețele și alte forme spațiale care atrag aglomerația umană)

Abrevieri privind funcția, profesia, statutul, titlul etc.

AȘP	Arhitect Șef al Proiectului (în l.rusă ГАП – Главный Архитектор Проекта)
IȘP	Inginer Șef al Proiectului (în l.rusă ГИП – Главный Инженер Проекта)

INTRODUCERE

Concentrarea habitatului pe arterele fluviale de-a lungul istoriei și cristalizarea așezărilor riverane comportă impactul dezvoltării paralele a potențialului vital și a celui economic, devenind cu timpul centre administrative importante. În RM aceste calități le întrunește pe deplin or. Tiraspol, cu un înalt potențial uman și industrial, centru universitar, cultural și administrativ al Moldovei de Est, cumulând și potențialul turistic din zonă: recreațional, cognitiv-educațional, ecologic etc. Profilul său multilateral a fost elucidat sub diferite aspecte, dar în elaborările istorico-arhitecturale și urbanistice particularitatea amplasamentului său pe râul Nistru – factor potențial major al evoluției urbane și a arhitecturii edificiilor – nu a suscitat un interes științific.

Problema structurii urbane a așezărilor europene raportată la frontul la apă a râurilor a fost subiectul de studiu al mai multor cercetări de arhitectură. Valoarea elementului natural, pe care o comportă râul la formarea spațiului urban, a fost abordată în lucrările lui Christian Norberg-Schulz (Norvegia), Herbert Dreiseitl (Germania), A.M.Zahariade și I.Băncescu (România), Ia.Kosički și V.Vorobiov (Federația Rusă). Aceleași probleme au fost luate și în vizorul urbanistilor sovietici: T.Savarenskaia, V.Baburov, Z.Iarghina, E.Markov, E.Mikulina, A.Oseatinski, V.Vladimirov. De asemenea, arhitectura localităților din RSSM amplasate pe Nistru a fost reflectată și în lucrările cercetătorilor moldoveni: V.Smirnov, I.Grițenko, V.Gorștein ș.a.

Problemele teoretice ale arhitecturii orașelor fluviale și ale elementelor de tipologie urbană ale lor au fost formulate în lucrările lui Camillo Sitte, Cezar Lăzărescu, Dreiseith Herbert, V.Antiufeev, O.Zahorov, A.Kuzi, S.Zmeul, B.Mahaniko ș.a.

Elementele de arhitectură peisagistică și ecologia localităților riverane au fost reflectate în lucrările lui Simon Bell, Richard Marshall, A.Vergunov, Z.Tukmanova, A.Belkin, A.Bajenov, V.Vorobiov, G.Rihter, M.Utkin ș.a.

Valorificarea fluviului prin construcții inginerești a fost abordată în lucrările lui L.Naifelid, O.Leonov, L.Cernova, I.Lazareva ș.a.

În studiile arhitectural-urbanistice ale savanților din Republica Moldova lipsesc însă subiecte de cercetare complexă a arhitecturii orașului Tiraspol, cu excepția tezei elaborată de arhitectul, dr. Anatolii Kuzi [118, 119], care s-a referit la perioada sovietică a arhitecturii orașului Tiraspol. Aceasta face actuală tema de cercetare privind impactul aspectului arhitectural urbanistic al orașului Tiraspol în raport cu amplasamentul său pe malul fluviului Nistru.

Actualitatea și importanța problemei abordate. Orașele fluviale au fost favorizatele habitatului de-a lungul istoriei, arhitectura lor atrăgând atenția urbanistilor, care au evidențiat caracteristicile specifice în evoluția lor. Studii similare privind constituirea arhitecturii orașului

Tiraspol și analiza tipomorfologică urbană a întregii perioade de existență a orașului, începând de la fondarea în 1792 până în prezent (2018), lipsesc, ceea ce face actuală tema de cercetare pentru arhitectura Republicii Moldova. Problema științifică importantă soluționată în teză constă în identificarea carcasei arhitectural-urbane și de zonare funcțională în raport cu spațiul prioritar fluvial. Ca rezultat a fost conturată analiza țesutului urban cu propuneri de dezvoltare a or. Tiraspol în concordanță cu raportul dintre carcasa orașului și componentele sale principale – obiectivele de arhitectură și mediul natural, cu sistematizarea centrului urban, precum și legăturile compoziționale dintre malurile r. Nistru, unul ocupat de locuitori, iar altul – de zona de agrement.

Situația în domeniu și identificarea problemei științifice de cercetare. Constituirea arhitecturii orașului Tiraspol în raport cu artera acvatică (fluviul Nistru) nu a fost abordată în publicațiile științifice apărute în țară și peste hotare. O atenție deosebită se acordă publicațiilor din ultimii ani cu caracter similar al analizei binomului oraș-fluviu, devenind vizibile atât lacunele cunoașterii tipomorfologice în domeniul arhitecturii și urbanismului orașului, cât și elementele redundante (imagini, scheme, vederi etc.), care necesită abordarea problemelor relevante.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul demersului științific constă în determinarea constituirii arhitectural-urbanistice a orașului Tiraspol în raport cu factorul primordial al amplasării riverane pentru elaborarea modelului optim de oraș în concordanță cu mediul natural acvatic. Pentru atingerea scopului au fost propuse următoarele **obiective**:

- determinarea etapelor arhitectural-urbanistice;
- stabilirea particularităților arhitectural-urbane;
- evaluarea organizării urbanistice și de zonare funcțională a teritoriului în raport cu prezența fluviului;
- determinarea formării carcasei și țesutului urban în funcție de cerințele normative, în zonele interdependente de artera acvatică;
- valorificarea tipomorfologică a țesutului urban în secțiune diacronică;
- elaborarea modelului teoretic de dezvoltare și extindere în perspectivă a orașului.

Metodologia cercetării științifice. În cercetare au fost folosite metode generale de cercetare științifică: descriptivă, documentare arhivistică și metode experimental-specifice domeniului arhitectural-urbanistic: cercetarea frontală a mediului urban istoric, analiza SWOT, reproducerea obiectivelor dispărute prin analiza surselor grafice, metoda cantitativă de analiză a succesiunii cadrelor vizuale în mediul urban, interviul sociologic, colajul, metode grafoanalitice.

Noutatea și originalitatea științifică. Lucrarea reprezintă un studiu complex al evoluției și specificului arhitectural-urbanistic al orașului Tiraspol ca problemă științifică a arhitecturii naționale. Originalitatea lucrării este determinată de numărul semnificativ al obiectivelor studiate și sistematizate pe perioade cronologice ale arhitecturii cu elucidarea stilurilor și a activității arhitecților, precum și evaluarea arhitecturii orașului în corespundere cu exigențele societății civile. Abordarea complexă a problemelor a avut drept scop prognosticul modelului optim de evoluție urbană și aspectului arhitectural al orașului Tiraspol în raport cu parametrii săi principali de constituire.

Semnificația teoretică a studiului constă în abordarea relației dintre organismul urban și mediul natural, componente importante în formarea aspectului arhitectural al unui oraș riveran. Rezultatele cercetării vor putea fi implementate în dezvoltarea durabilă de planificare a orașelor similare din Republica Moldova, raportate la contextul mediului lor natural.

Valoarea aplicativă a lucrării reiese din utilizarea rezultatelor studiului la elaborarea PUG al orașului Tiraspol și al planului de dezvoltare strategică a așezărilor aferente, precum și a programelor de construcție a clădirilor în partea riverană a orașului. Rezultatele cercetării vor putea fi implementate la valorificarea arhitectural-urbanistică a orașelor riverane din spațiul pruto-nistean.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

1. Studiul complex al formării specificului arhitectural-urbanistic al orașului Tiraspol, pe întreaga perioadă a istoriei sale, de la fondare până în prezent.
2. Stabilirea particularităților sistemului ecofuncțional al orașului Tiraspol, definit de identitatea spațiului urban și de elementele specifice ale spațiului urban, în limita intravilanului, împreună cu teritoriile limitrofe, localitățile din hinterland: Parcani, Târnauca, Chițcani, Blijinii Hutor, Sucleia.
3. Identificarea elementelor de arhitectură, specifice orașului Tiraspol, fundamentate teoretic și metodologic, ce reprezintă un reper științifico-aplicativ pentru elaborarea restructurării și valorificării arhitecturale a splaiului râului Nistru, apt pentru folosirea lui la cercetarea altor orașe riverane din Republica Moldova.
4. Fundamentarea teoretică și elaborarea modelului de dezvoltare durabilă a or. Tiraspol prin conceptualizarea noțiunilor de front la apă, a competențelor de proiectare urbanistico-arhitecturală profesională, prin aplicarea practicii utilizate în alte orașe fluviale a standardelor și normativelor în construcții cu sublinierea valorică a arterei acvatice, a principiilor și strategiilor de includere cu utilitate publică activă a zonei riverane în spațiul urban, cu interacțiunea optimă dintre țesuturile urbane etc.

5. Sistematizarea tipologică a edificiilor și prototipurilor lor din patrimoniul arhitectural al orașului Tiraspol: arhitectura civilă (locuințe și clădiri publice), arhitectura ecleziastică (biserici ortodoxe); aspecte comparative ale clădirilor cu arhitectură monumentală (sediul teatrului și cinematografele).

Implementarea rezultatelor științifice. Lucrarea constituie o bază documentară și un suport metodologic pentru investigațiile ulterioare în domeniul arhitecturii, urbanisticii și ingineriei civile. La fel, poate servi drept sursă metodică complementară la studierea arhitecturii regiunii, pornind de la creația și aportul arhitecților și urbanștilor, cu propunerea de utilizare a concluziilor studiului la elaborarea planului urbanistic general al orașului Tiraspol, precum și la folosirea pentru scenariile de proiectare a edificiilor în partea riverană. Cercetarea va fi utilă în practica de instruire a studenților de la specialitatea Arhitectură; materialele pot fi utilizate ca suport didactic la predarea disciplinelor teoretice și practice: Proiectarea de arhitectură, Istoria arhitecturii Moldovei ș.a., precum și drept suport pentru alte cercetări științifice elaborate în ciclul II (master) și III (doctorat) în domeniul restaurării, urbanismului, istoriei, arhitectură etc.

Aprobarea rezultatelor științifice ale cercetării. Rezultatele cercetării au fost implementate în procesul de îndrumare a tezelor de master a studenților din UTM cu tematica „Frontul la apă din Republica Moldova”, au fost publicate 13 articole (în volum de 4,93 coli de autor) în reviste științifice de talie națională și internațională și prezentate comunicări la 12 forumuri din cadrul Universității Tehnice a Moldovei, Academiei de Științe a Moldovei, Universității „T.Șevcenko” din RMN, Muzeului Bucovinei Suceava, Muzeului Unirii din Iași, Muzeului de Istorie și Etnografie din orașul Tiraspol etc.

Sumarul compartimentelor tezei. Demersul științific cuprinde două părți: partea principală include introducerea, patru capitole, rezultatele cercetării expuse în concluziile generale cu formularea recomandărilor, bibliografie, declarația privind asumarea răspunderii și CV al autorului; partea complementară cuprinde patru anexe dedicate fiecărui capitol din partea principală a tezei.

PARTEA PRINCIPALĂ a tezei include:

Introducerea, în care este expusă importanța cercetării și valorificării arhitecturii și situației urbanistice a orașului Tiraspol. Demersul științific este motivat de actualitatea problematicii prin importanța orașului situat pe Nistru, cel mai evoluat arhitectural-urbanistic din cele nouă orașe riverane din componenta RM. În introducere sunt descrise scopul și obiectivele tezei, metodologia cercetării științifice, noutatea științifică, semnificația teoretică, rezultatele științifice principale înaintate spre susținere, implementarea rezultatelor științifice, aprobarea rezultatelor științifice, valoarea aplicativă și teoretică, publicații și sumarul tezei.

Capitolul I, intitulat **„Rigorile și valențele bibliografiei și metodologia specială a cercetării identității arhitecturale a orașului Tiraspol”**, sistematizează practica și experiența urbanistică a formării orașelor riverane din diferite țări ale lumii. Primul subcapitol, **„Resurse bibliografice și materiale de documentare grafică”** cuprinde:

Experiența sovietică și rusă care este importantă pentru determinarea etapelor în care or.Tiraspol a făcut parte din Imperiul Rus, apoi din URSS și RSSM. Studiile arhitectural-urbanistice ale orașelor așezate pe fluvii au fost inițiate de T.Savarenskaia [154]. Studiarea orașelor fluviale a fost continuată de cercetătorii A.Oseatinski, T.Ciudinova, S.Frolov ș.a.

Experiența europeană și românească. Sinteza noțiunii de spațiu public al orașelor riverane, valorificată de C.Sitte și C.Lăzărescu, implementată în cercetarea litoralului românesc în perioada comunistă de I.Băncescu, T.Popescu, D.Cosma, R.Petrescu, și abordată profund de A.M.Zahariade și I.Băncescu în proiectul „stART dâmbovița” (2007).

Experiența asiatică este cunoscută grație studiilor arhitectului Ha Dui Ani, axate pe modificarea amplasamentului orașului Hanoi (Hà Nội) situat pe Râul Roșu (Sông Hồng).

În subcapitolul doi, **„Orașul Tiraspol reflectat în studii de istorie, arhitectură și urbanism”** a fost elaborat prin analiza diverselor surse de informare.

Aspecte istorice. Primele descrieri ale or.Tiraspol aparțin lui P.Sumarokov, 1799, A.Șmidt, 1863 ș.a. Istoria orașului a fost studiată de S.Marețki, 1958, V.Kuklev, 1972, V.Polușin, 1995 ș.a.

Materiale și informații grafice. Aspectul or.Tiraspol a fost imortalizat în albumele: „10 ani ai RASSM, 1934; „Raionul Tiraspol”, 1966 etc. și redat de pictorii A.Foinițki, Gh.Zâkov ș.a.

Studii și comunicări. Arhitectura și urbanismul or.Tiraspol a fost descris de arhitecții A.Kolotovkin, I.Eltman, G.Pedaș, 1968-1987, V.Smironov, 1975, E.Bognibov, 1976, A.Belkin, 1976, A.Kuzi, 1987, V.Lupașcu, 1993, M.Șlapac 2008, 2016. Au fost publicate articole de I.Grițenco și V.Gorștein, V.Bogdan, V.Cerdanțev, T.Nesterov, M.Șlapac, A.Carpov, S.Tronciu ș.a.

Proiecte arhitectural-urbanistice au fost elaborate în scopul inventarierii or.Tiraspol de INCPUP, 1962-1970. Proiectul de contopire a orașelor „Aglomerația Bender-Tiraspol”, 1971, de Institutul de Proiectări din Kiev (КНННІІПГ), folosit ulterior ca bază pentru PUZ, PUG 1985.

Subcapitolul trei, **„Metodele folosite în cercetarea arhitectural-urbanistică a orașului Tiraspol”**, cuprinde tipologia cercetării cu implementarea *metodelor generale*: documentarea materialului bibliografic și arhivistic; anchetarea online; analiza SWOT etc.

Metodele experimentale au fost supuse diferitor probe: metoda succesiunii cadrelor vizuale în mediul urban; reproducerea fotografiilor obiectivelor dispărute; metoda colajului.

Metodele specifice cuprind: elaborarea modelelor 3D ale obiectivelor dispărute; metoda de expediție ce presupune inspectarea, controlarea și cercetarea pe teren a arhitecturii or.Tiraspol.

În capitolul II al tezei, **„Situția urbanistică și arhitectura orașului Tiraspol”**, sunt descriși factorii urbanistici principali și identitățile arhitecturale ale urbei riverane.

Primul subcapitol, **„Fondarea orașului Tiraspol – centru de județ (1792-1928)”**, cuprinde descrierea *factorului urbanistic principal* – fondarea Cetății Sredinnaia, edificată după proiectul inginerului militar De-Wollant, 1792, sub supravegherea generalisimului A.Suvorov.

Situția urbanistică a fost relevată în urma implementării proiectului urbanistic hipodamic, 1790-1795, luând în considerație amplasarea cetății, evoluția ulterioară a orașului, 1803-1903.

Identitatea arhitecturală a orașului Tiraspol rezidă în prezența patrimoniului imobil istoric, printre care sunt clădirile ecleziastice: Sf.Nicolae, 1792, Sf.Andrei, 1795 etc.; edificiile administrative: Clubul ofițerilor, 1890 ș.a.; hotelurile: „Passage” și „Paris”, înc.sec.XIX; casele de locuit ale funcționarilor; construcțiile ingineresti: Castelul de apă, sf.sec.XVIII, poduri etc.

În subcapitolul doi, intitulat **„Orașul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940)”**, este evidențiat specificul perioadei sovietice interbelice. *Factorul urbanistic principal* devine centrul civic – primul ansamblu arhitectural (clădirea teatrului, blocurile de studii), amplasat cu o retragere semnificativă de la frontul la apă, fără a fi sesizată apropierea arterei acvatice.

Situția urbanistică, studiată după planurile generale din 1933-1941, conform rezultatelor depistate: structură și principii de zonare funcțională specifice unui oraș sovietic idealizat.

Identitatea arhitecturală a or.Tiraspol este subliniată de apariția edificiilor publice și locuințelor cu aspect monumental, specific arhitecturii raționaliste cu elemente romantice.

În subcapitolul trei, **„Orașul Tiraspol – oraș în cadrul RSSM (1945-1991)”**, este abordată perioada când în condițiile realităților urbanistice noi se revine la amplasarea obiectivelor în apropierea frontului la apă. *Factorul urbanistic principal* devine Piața Suvorov.

Situția urbanistică din anii 1962-1985 tatonează ideea de extindere și apropiere reciprocă a orașelor Tighina și Tiraspol, existând posibilități reale de reorganizare prin fuziunea acestora.

Identitatea arhitecturală a or. Tiraspol este determinată de apariția edificiilor publice, componente monumentale ale centrului public urban – Palatul pionierilor, 1980, cinematograful „Tiras”, 1980 etc.; și a locuințelor colective de mare înălțime – blocurile din str.*Fediko*, 1985 ș.a.

Subcapitolul patru, **„Orașul Tiraspol modern (1991-prezent)”**, descrie perioada unde *factorul urbanistic principal* a devenit Complexul sportiv „Sheriff”, iar *situția urbanistică* a derulat nereglementar cu amplasarea cartierelor noi în intravilan.

Identitatea arhitecturală a or.Tiraspol este asigurată de arhitectura ecleziastică nouă (1989-2015), bisericile Sf.Nicolae, Sf.Andrei etc.; instituțiile de învățământ: Grădinița de copii nr.11, Facultatea de Medicină etc.; stabilimente curative: Blocul de chimioterapie, Centrul Mamei și Copilului; locuințe colective: cartierul rezidențial din str.*K.Liebknicht* ș.a.

Capitolul III, „**Analiza tipomorfoloică a arhitecturii oraşului Tiraspol**”, expune consecutiv soluţii arhitecturale, structuri optimizate, tipuri de sisteme constructive etc., dar şi folosirea lor din punct de vedere al efectului economic prin utilizarea proiectelor-model.

Primul subcapitol, „**Arhitectura ecleziastică**” relevă, în contextul amplasării noi a bisericilor actuale, apărute după 1989, pierderea tradiţiilor ecleziastice şi arhitectural-urbanistice de edificare în raport cu artera principală a oraşului – fluviul Nistru.

Arhitectura ecleziastică în secţiune diacronică. În sec.XIX, bisericile în Tiraspol erau amplasate de-a lungul străzii principale a urbei, urmând traiectoria lui, cu o dublă etalare a arhitecturii bisericilor, pentru a fi percepute vizual în silueta oraşului atât dinspre fluviu, cât şi dinspre câmp (bisericele Sf.Nicolae, Buna Vestire, Sf.Andrei, capela Sf.Gheorghe etc.).

Studiu de caz: Biserica comemorativă Sf.Andrei din Tiraspol comparată cu alte rotonde (Tempietto, Roma, 1502-1510, Biserica Sf. Spiridon, s.Leţcani, sf.sec.XVIII, şi rotondele din Rusia, Grecia etc.) a scos în evidenţă caracterul comemorativ al clădirii.

În al doilea subcapitol, „**Arhitectura civilă**”, se cercetează aspectul arhitectural al oraşului ca rezultat al amplasării pe teritoriul său a edificiilor publice de importanţă urbană.

Arhitecturii edificiilor publice a oraşului Tiraspol (anii 1950-1980). Drept rezultat al estompării proiectării în spiritul realismului socialist se valorifică programele funcţionale ale edificiilor, spaţiul interior fiind grupat cu încăperile omogene, folosirea noilor materiale de construcţie, răspândirea proiectelor-model de edificii.

Studiu de caz: Edificii de spectacol din oraşul Tiraspol, a determinat fazele de existenţă funcţională a edificiilor pentru spectacol: Faza I – funcţia iniţială (raza de deservire, relaţia plin-gol, stilul arhitectural, perioada edificării (ex.: cinematograful „Tiraspol”, arh.V.Sumişevski, A.Mitiunin, anii 1980); Faza II – funcţia actuală (la unele cu abatere, schimbarea aspectului exterior şi interior în conformitate cu funcţia obţinută (ex.: cinematograful „Revoluţia din Octombrie”, arh.Z.Brod, 1950, transformat în clubul de noapte „Plazma”).

Subcapitolul trei, „**Arhitectura locativă**”, descrie arhitectura locuinţelor din diferite perioade. Planul general până în anii 1920-30 reprezintă carouri care conturează trama stradală.

Locuinţe unifamiliale cu un singur nivel sunt edificate preponderent în partea vestică a oraşul Tiraspol. Caracteristicile similare: compoziţia faşadelor simetrică, centrul compoziţional – golul de uşă sau golul de fereastră.

Arhitectura locuinţelor colective în masă din oraşul Tiraspol, dotate funcţional, din perioada sovietică devin neconfortabile, iar creşterea necontrolată a anexelor, mai ales după anii '90, modifică negativ aspectul lor, atât din punct de vedere estetic al edificiului în parte, cât şi integrării lui în peisajul urban existent.

Capitolul IV, intitulat **„Diagnostică și dezvoltarea relevanței spațiului riveran în arhitectura or. Tiraspol”**, descrie factorii care influențează dezvoltarea structurii urbane în diferite perioade, modelând structura și componența diferitor obiective.

Primul subcapitol, **„Principiile de formare a ansamblurilor arhitecturale ale or. Tiraspol”**, identifică urbea în timp prin factori specifici, care au influențat în mod semnificativ aspectul urban, modelând structura și componența diferitor obiective.

Amplasarea edificiilor publice în partea centrală a orașului Tiraspol cu fațadele principale orientate spre r. Nistru, cu întipărirea lor în silueta orașului, percepută dinspre fluviu.

Premise pentru un model teoretic de amplasare a noilor obiective descrie principiile de bază de organizare a edificiilor prin durabilitatea mediului; polifonia spațială etc.

În subcapitolul doi, **„Analiza impactului mediului creat arhitectural cu mediul natural”**, descrie procesul de analiză a spațiului urban riveran privind carcasa și țesutul lui.

Indicele Funcția de Activitate Riverană (FAR) reprezintă o măsură de includere funcțional-tehnologică, spațial-volumetrică etc. a râului Nistru în compoziția or. Tiraspol.

Sistemul ecofuncțional al orașului Tiraspol analizat după V. Grigoriev, care depinde de ansamblul elementelor ecologice, nu poate fi separat de structura funcțională a mediului urban.

Modelul teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncțional al orașului Tiraspol format din elementele: obiectivele arhitecturale adaptive, solitare, pe cursivă, în rețea și în complex.

În subcapitolul trei, **„Analiza sistematizării pe verticală și orizontală a părții centrale”**, se expune depistarea erorilor în sistematizarea frontului la apă în orașul Tiraspol.

Particularitățile arhitecturii clădirilor și edificiilor în țesutul urban. Prin intermediul metodei cantitative s-a determinat dominantă și accentele arhitecturale în spațiul urban liniar.

Radiografia or. Tiraspol (Analiza SWOT). Metoda evaluează concomitent factorii de influență interni și externi asupra dezvoltării urbane în raport cu prezența fluviului.

Anchetarea online. Prin intermediul chestionarului-tip, plasat online (<https://docs.google.com/forms/>). Rezultatele anchetării sunt analizate prin metoda „Filtrului”.

În compartimentul **Concluzii generale și recomandări** sunt reflectate analiza rezultatelor obținute și impactul lor asupra studiului tipomorfolologic al frontului la apă.

Compartimentul **Bibliografie** cuprinde cercetările similare privind studiul orașelor fluviale pe tot parcursul elaborării cercetării.

În **PARTEA COMPLEMENTARĂ** a tezei sunt incluse patru anexe intitulate corespunzător capitolelor din partea principală. Ele reflectă, prin surse grafice, descrierea arhitectural-artistică a clădirilor, fiind structurate în tabele și sistematizate pe perioade, stiluri, arhitecți, artiști plastici ș.a.

1. RIGORILE ȘI VALENȚELE BIBLIOGRAFIEI ȘI METODOLOGIA SPECIALĂ A CERCETĂRII IDENTITĂȚII ARHITECTURALE A ORAȘULUI TIRASPOL

Constituirea arhitecturii orașului Tiraspol în raport cu artera acvatică (fluviul Nistru) nu a fost abordată în ordine cronologică. O atenție deosebită se acorda publicațiilor cu caracter similar binomului oraș-fluviu, devenind vizibile atât lacunele cunoașterii tipomorfologice în domeniul arhitecturii și urbanismului orașului, cât și elementele redundante (scheme, vederi etc.), care conturează problema științifică de cercetare ce constă în identificarea carcusei arhitectural-urbane și de zonare funcțională a țesutului urban în raport cu spațiul prioritar fluvial.

Rigorile și valențele bibliografiei (tab.A1.1), precum și metodologia cercetării (tab.A1.2) au accentuat scopul demersului științific care constă în determinarea constituirii arhitectural-urbanistice a orașului Tiraspol în raport cu factorul primordial al amplasării riverane pentru elaborarea modelului optim de oraș în concordanță cu mediul natural acvatic. Pentru atingerea scopului au fost propuse următoarele obiective: determinarea etapelor arhitectural-urbanistice; stabilirea particularităților arhitectural-urbane; evaluarea organizării urbanistice și de zonare funcțională a teritoriului în raport cu prezența fluviului; determinarea formării carcusei și țesutului urban în funcție de cerințele normative, în zonele interdependente de artera acvatică; valorificarea tipomorfologică a țesutului urban în secțiune diacronică.

1.1. Resurse bibliografice și materiale de documentare grafică

În subcapitolul dat este sistematizată practica și experiența urbanistică a formării orașelor riverane din diferite țări ale lumii (schema A1.1), inclusiv experiența autohtonă a proiectării orașelor de pe râul Nistru (tab.A2.26).

Experiența sovietică și rusă. Definierea temei tezei de doctor a fost determinată de utilitatea teoretică și practică a studierii și înțelegerii prin consultarea publicațiilor de referință a Tatianei Savarenskaia (1923-10.01.2003), academician, profesor la Institutul de Arhitectură din Moscova, autorul mai multor lucrări fundamentale legate de urbanismul riveran (laureat al Premiului de Stat al URSS, 1976).

La selectarea direcției științifice și a temei tezei de doctor a Tatianei Savarenskaia, susținută în 1964 [153] un rol hotărâtor a avut profesia tatălui ei: F.Savarenski (1881-1946), academician, inginer hidrolog, fondatorul hidrogeologiei inginerești din Rusia, participant la cercetarea hidrogeologică a teritoriului, militant al păstrării sistemului râurilor mici din Moscova. T. Savarenskaia a extins spectrul geografic al studiului în teza ei dedicată orașelor riverane din Europa de Vest, America de Nord și Rusia, descriind caracterul istoric de formare urbană și atrăgând atenția asupra perioadei antice și Evului Mediu. Studiul este realizat în baza analizei

unui număr considerabil de planuri ale localităților așezate pe malul de nord al râurilor, cu fațadele principale ale palatelor și templelor orientate spre sud ce simboliza viața, dinamica, lumina [154, p.51]. Sunt analizate tramele stradale regulate ale mai multor orașe din perioada Evului Mediu din Europa, apărute pe locul taberelor militare, amplasate pe râuri. Un exemplu elocvent servește orașul german Pirna, 1269, în care strada principală *Schuhgasse* a fost trasată paralel cursului râului Elba [154, p.160]. Artera acvatică a dictat și amplasarea dominantelor arhitecturale în raport cu râurile pe care sunt așezate. Drept exemplu pot servi complexul mănăstirii Vydubytchi (Видубицький монастир, sec.XII), Kiev Pecerskaia Lavra (în l.ucr. Києво-Печерська лавра) și alte clădiri istorice din Kiev [154, p.227]. Desfășuratele străzilor la frontul la apă sunt elocvente în cazul muzeului Somerset House din Londra (arh.William Chambers), care ocupă un cartier din or.Londra, cu fațada principală orientată spre râul Temza [155, p.25]. În același aspect sunt cercetate o serie de orașe din partea de sud a imperiului Rus, așezate pe malurile fluviilor, fondate între anii 1760-1800, și factorul principal al apariției acestor orașe – rolul lor de cetate, fortificații edificate conform proiectelor-model [155, p.132, 153].

Râurile au avut rolul de coagulare a populației, cu variate funcții ale habitatului în Anglia, Franța, Italia și Austria [156], descrise de autoare cu elucidarea a trei tendințe majore în sec.XVII-XIX în dezvoltare a orașelor: 1. Planimetria teritoriilor orașenești în spiritul clasicismului francez din sec. XVII, influențat de filozofia lui Rene Descartes [156, p.68]; 2. În Italia spațiile arhitecturale urbane sunt raportate la scară umană prin folosirea semanticii, de ex: Piața Sf.Petru din Roma [156, p.137], unde ovalul colonadei colosale (1656-1667, arhitect Gian Lorenzo Bernini), creează impresia de îmbrățișare a credincioșilor catolici; 3. Arhitectura în contextul orașului, realizat în tradițiile barocului italian în urbanismul din Austria în secolele XVII-XIX [156, p.153].

Prin investigațiile fundamentale, datele istorice și metodologia cercetării, T.Savarenskaia a sintetizat problemele teoretice în arta urbanismului în contextul impus de prezența râurilor. Studiile publicate ale autoarei au oferit repere clare pentru structura tezei de față, privind analiza frontului la apă în limitele orașului Tiraspol, fiind elaborat planul de lucru cu determinarea cuvintelor-cheie etc.

Apariția orașelor rusești și amenajarea lor urbanistică a fost studiată de A.Oseatinski [139], care a elaborat prima lucrare de generalizare a materialelor de cultură urbană a localităților de pe mijlocul și cursul de jos al fluviului cu expoziția dezvoltării urbane, începând cu faza incipientă până în perioada sovietică a orașelor Ulianovsk (fostul Simbirsk), Samara (între 1935-1990 numit Kuibâșev), Saratov, Volgograd (Țarițan 1598–1925, Stalingrad, 1925-1961) și Astrahan. Similitudini de soluție urbană cu orașul Tiraspol constituie formarea lor de la un

nucleu fortificat, mărturie a extinderii Statului Rus prin așezări militare, afirmație argumentată prin desene inedite din arhive și descrierea cetăților Astrahan [139, p.10], fortificației Samara [139, p.17], orașului-cetate Țarițan [139, p.21] evoluția lor în raport cu r.Volga la sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX [139, p.109]. Tot aici expune principiile de proiectare a obiectivelor în orașul sovietic Saratov (cercul, 1928,) [139, p.135-164]; complexul universității, 1955, ș.a.). Materialele grafice inedite di arhive, sunt comparabile cu desenele tehnice ale cetății de mijloc din Tiraspol și situația lui urbană înainte de 1917.

Rolul arterei acvatice în crearea ansamblurilor arhitecturale urbane riverane, de o individualitate și expresivitate excepțională, este menționat de Oleg Zaharov [106]. În descrierea arhitecturii, grădinilor și spațiilor verzi din Sankt-Petersburg în raport cu fluviul Neva, sunt evidențiați factorii care au influențat formarea aspectului urban inedit: 1. Evoluția continuă a sistemului de fortificare, propus de arh.Jean-Baptiste Alexandre Le Blond [106, p.54]; 2. Oraș-portuar cu mai multe porturi, mari și mici – loc amenajat pentru descărcarea și încărcarea mărfurilor amplasate în preajma canalului Neva [106, p.24]; 3. Oraș – capitală, statut obținut după 11 ani de la fondarea urbei, 1703, rămânând cu acest statut până în 1918, factor ce a contribuit la formarea unui aspect arhitectural-artistic remarcabil al conturului panoramelor [106, p.189]. Este expus rolul și valoarea râului Neva în formarea identității arhitecturale a orașului Sanct-Petersburg, devenit un model stilistic pentru întregul imperiu Rus [106, p.170].

Problemele de consolidare a malurilor și apărarea cheiului unui alt mare fluviu – Nipru, sunt abordate de către Victor Vorobiov [92]. În baza cercetărilor impactului fluviului asupra peisajului antropic sporit sunt clasificați factorii de dominare a terenului asupra compoziției planimetrice urbane, principiu de respectare a cursului râului Nipru la diferite niveluri, de păstrare și conexiune a localităților riverane prin intermediul comunicațiilor de transport etc. [92, p.8], principii optime de îmbunătățire a sistemului urban și a peisajului antropic conform potențialului de tendințe privind proiectarea cheiului [92, p.15]. Metode de reconstrucție: diferențierea teritoriilor cu funcții diferite, cu valoare arhitectural-istorică, cu analiza geomorfologică a teritoriului etc. [92, p.19]. În urma cercetării și valorificării fluviului au fost evidențiați factorii selectați la elaborarea modelului de dezvoltare în perspectivă a arhitecturii.

Problema expresivității ansamblurilor urbane este analizată de Tatiana Ciudinova [176], cu valorificarea în contextul dezvoltării urbane integrate, studiind în premieră pentru Rusia imaginea de ansamblu a etapelor desfășurării frontului la apă a centrelor istorice din bazinul acvatic al fluviului Volga, a orașelor: Yaroslavl, 1071, Kostroma, 1152, Nijni Novgorod, 1221 și Kazan, 1391 [176, p.10]. În lucrare sunt stabilite criteriile de evaluare a panoramelor urbane, luând în considerare modelele istorice studiate.

Modelul ecologic al sistemului spațial-volumetric și funcțional al orașelor plasate pe șes limitrof râurilor mici este evaluat de Nadejda Lazareva [121] cu cercetarea stării planului urbanistic zonal (PUZ), a ecologiei, a factorilor ce influențează dezvoltarea orașelor riverane din regiunea Moscovei [121, p.3], cu analiza contactului vizual al arhitecturii cu artera acvatică și prezența râurilor în orașe [121, p.7]. Din cercetarea spațiului urban deschis din 31 de orașe, printre care Vâsokovsk, Drezna, Ruza, Istra, Iahroma, Mojaisk etc., este formulată teza că frontul la apă din aceste urbe este tratat ca element-cheie în procesul proiectării urbanistice inteligente pentru o dezvoltare durabilă [121, p.21].

Cele mai mari metropole din lume: Moscova, Viena, Berlin, Paris, Londra, Budapesta, Praga, Roma, toate formate pe fluvii, cu relația complexă natură-mediul construit, au fost supuse analizelor de Nineli Oselko, cu evidențierea rolului râului, unul dintre cei mai importanți factori naturali în formarea structurii urbane. [137]. Drept obiect al cercetării a servit zona aferentă splaiului – subsistem urban cu funcționare separată, specificul cheiului celor mai mari capitale, fiind luate ca studiu de caz șase orașe europene [137, p.6] cu recomandarea plasării noilor obiective cu încadrarea în sit, luând în considerare spațiul riveran.

Funcționarea sistemului ecologic Oraș-Natură, cu aranjarea în ordine cronologică a conceptelor urbanistice din secolul al XX-lea și elaborarea tipologică a spațiului urban deschis (SUD) al orașelor din Siberia prin evaluarea raportului caracterului antropic și celui natural, a fost studiat de arhitectul Vladimir Grigoriev [95, p.7]. În rezultatul cercetărilor a fost prezentat modelul teoretic al compatibilității urbanizării cu ecologia cu indicarea hotarelor urbane, a axelor compoziționale ale reliefului: superioare și inferioare pentru extinderea orașului [95, p.20]. O atenție sporită este atribuită focalizării zonelor cu funcții contrastante: industriale și recreative, lipsind atenția asupra aspectului arhitectural al obiectivelor. Sistemului urban (SU) este reprezentat prin formula: $SU=(CUN+\text{ȚU}+CUT)/BP$, unde baza peisagistică (BP) servește drept fundament pentru realizarea țesutului urban (ȚU) și a carcusei urbane: naturale și tehnice (CUN și respectiv CUT). Funcționarea acestui model depinde de factorul ecologic [95, p.13].

Problema reconstrucției corecte a zonelor industriale a fost abordată în 2005 de arhitectul Serghei Frolov [173]. Analizând PUG și PUZ ale orașului Volgograd, a fost relevată prezența suprafeței mari a zonei industriale de pe malul fluviului Volga, lungimea frontului industrial constituind cca 35 km (58% din desfășurata totală a orașului orientat spre râu) [173, p.3]. Autorul a creat modelul teoretic al redresării arhitecturale care cuprinde două etape: 1) identificarea zonelor de dezvoltare nesemnificativă ca fond de-a lungul axei compoziționale și păstrării traficului paralel fluviului cu flancarea elementelor puncte-forme active: accente și dominante și procentul de ocupare a teritoriului (POT) redus; 2) formarea imaginii panoramice în baza

carcasei compoziționale a PUG cu complexuri publice și centrele sociale amplasate în zona industrială, nefolosită actual, asigurând integrarea lor adecvată în mediul urban prin intermediul recuperării și reabilitării publice a fostei zone industriale [173, p.15]. În urma cercetării au fost determinate direcțiile strategice de dezvoltare urbană a spațiilor industriale fluviale din orașul Volgograd, inclusiv cu formularea sugestiilor practice de reconstrucție a clădirilor industriale.

Extinderea tipologiei arhitecturii urbane cu funcții de agrement, odihnă și turism cu elaborarea recomandărilor pentru organizarea spațială a formațiunilor din lunca fluviului Volga cu afluentul său Akhtuba a fost studiată de către Vladimir Antiufeev [80], fiind identificate modelele dezvoltării durabile a urbei riverane [80, p.13].

Problema revitalizării spațiilor aferente râurilor, ale orașelor riverane din Rusia prin soluții, reieșind din compararea lor cu cele din Franța, este abordată de arhitectul Evghenia Gusikova [97] cu descrierea aspectelor de formare și utilizare a spațiilor urbane riverane și clasificarea lor în dependență de Funcția de Activitate Riverană (FAR), investigație elaborată sub aspect istoric, funcțional, ecologic și sociocultural. Sunt analizate caracteristicile generale și modelele de dezvoltare a orașelor istorice înfrățite din Rusia și Franța: Lyon și Nijni Novgorod, Moscova și Paris [97, p.9]. Lucrarea este un studiu de revitalizare arhitecturală a spațiilor riverane din lume bazat pe activitatea funcțiilor limitrofe ale orașelor, adoptat la etapa actuală, fiind construită o diagramă temporară de formare a obiectivelor arhitecturale recuperabile, luând în considerare metodele moderne [97, p.12]. Sunt propuse modele spațiale și soluții de revitalizare a ariei riverane a spațiului urban și recomandări de dezvoltare durabilă a unor zone riverane din orașul Nijni Novgorod [97, p.24].

Tipologia zonelor riverane cu variante de formare a tramei stradale în funcție de sistemele antropice: zonelor urbane limitrofe râurilor muntoase, sub-montane și de câmpie [157, p.30], propunând căi de formare a structurilor urbane noi în funcție de tipul râului și a peisajului adiacent a elaborat arhitecta Oxana Sadkovskaia [157, p.35].

Starea ecologică a zonei râului Moscova, cu 437 de afluenți, jumătate din care sunt captați în colectoare de beton, este abordată de inginerul Ilia Dunicikin [103, p.77], cu descrierea stării actuale a fluviului, cu zonele industriale și terenurile neutilizate, care ocupă 32,4% și 25,2% din lungimea totală a malurilor. Râul Moscova are un potențial înalt de agrement, dar splaiurile râurilor mici cu relieful accidentat, precum și ignorarea contextului ecologic (floră și faună), creează dificultăți privind soluționarea urbanistică a teritoriilor inundabile.

Recomandări privind modul de transformare a zonelor de recreare ale peisajelor urbane ale orașului Kazan (fluviul Volga, afluentul Kazanka cu lanțul de lacuri Kaban), prin aplicarea unor măsuri concrete de amenajare și de optimizare a funcțiunilor, au fost elaborate de arhitectul

Zemfira Tukmanova [170, p.69]. În scopul îmbunătățirii calității mediului urban al orașului Kazan, autoarea propune formarea ecosistemului binom spații verzi-apă prin crearea zonelor rezidențiale în apropierea ariilor amenajate de recreare, cu acordarea unui aspect arhitectural peisajului urban și mărirea suprafeței zonelor verzi. Suprafața totală a orașului Kazan în prezent este de 614,163 km², din care spațiile verzi ocupă o suprafață de 10,60 km², ce indică 1,62 m² per locuitor (în raport cu normele recomandate de 10 m² pentru o persoană). Suprafața zonelor urbane limitrofe cu ale apei sunt de 58,8 km², ce constituie 8,05% din suprafața întregului oraș [170, p.41]. Concluzia mesajului: procesul de extindere teritorială a orașului reprezintă un moment distructiv pentru mediul natural [170, p.44], proces în devenire ireversibilă.

Principiile de formare a arhitecturii digurilor, luând în considerare poziția lor într-o structură urbană a orașului, impactul spațiilor de frontieră (boundary spaces) cu zonele industriale, funcțiile publice, rezidențiale, transportul cu evidențierea dominantei râului ca factor natural [115, p.26] sunt reflectate în articolele arhitecților Alexandr Konstantinov [115], Tatiana Demurova [99], Olga Voronina [93]. Potențialul râurilor mici în mediul urban al așezărilor mici rusești constituia importanța lor cultural-istorică. Artera acvatică juca un rol social important în egală măsură cu piața comercială (târg) sau biserica localității. Istoric, râul întrunea diverse funcții, servind drept loc de întâlnire a locuitorilor, pentru pescuit, agrement, înot etc. Cu o privire critică arhitectul Evghenia Gusikova descrie orașul Nijni Novgorod, situat pe malul înalt al fluviului Volga cu splaiul destinat pietonilor, dar neorganizat confortabil din cauza lipsei formelor arhitecturale minore, a designului urban și a amenajării compoziționale expresive a promenadei [97, p.18]. Tematica este continuată de autor prin compararea caracteristicilor splaiului orașelor studiate din Rusia (Moscova, Novgorod) și Franța (Paris, Lyons) [97, p.23].

Arhitectul Irina Lukomskaia [123], preocupată de problemele actuale de interacțiune dintre arhitectură și peisaj din văile râurilor din munții Carpați din Ucraina, a subliniat importanța râului Prut în formarea orașului Iaremcea, a râului Ceremușul Negru în formarea orașului Verhovâna [123, p.7, 11]. Concluzia la care ajunge autoarul constă în faptul că abordarea incorectă a relației dintre arhitectură și peisajul riveran în localitățile din zonele studiate ale Carpaților reprezintă o încălcare a echilibrului ecologic, a aspectului estetic și a utilității funcționale [123, p.16].

Starea fizică a frontului la apă și a cheiurilor râului Hudson din New York după uraganul Sandy din 2012, cu clasificarea lor, prezentând conceptul de reconstrucție al unuia din chei (nr.55), realizat în proiectul arhitectului Thomas Heatherwick [110, p.18] cu descrierea succintă a readucerii axei compoziționale a parcului paralel râului și modificarea funcției din aglomerație industrială în una de agrement, sunt analizate de către C.Karotkaia [110, p.22], cu reflectarea

soluțiilor de extindere a splaiurilor (nr.25 și 26) cu opțiuni în favoarea a spațiului public.

Experiența europeană și românească. Arhitectul-urbanist austriac Camillo Sitte a elaborat o sinteză a orașelor despre care s-a afirmat că *“...rezumă principiile artei construirii orașelor în ideea că orașul trebuie să ofere locuitorilor săi, în același timp, atât siguranța vieții, cât și frumosul...”* [65, p.XIX], cu abordarea artei urbanisticii în diferite perioade: antichitate, evul mediu și renașterii. Referiri speciale privind deschiderea piețelor publice în preajma râurilor sunt descrise pentru orașele Veneția, Dresda și Viena cu transformarea SUD în funcție de accesibilitatea publicului: străzi, parcuri, piețe și alte forme spațiale care atrag aglomerația umană. Câteva exemple: combinarea și raportul a două piețe din Veneția: „San Marco” cu „Piazzetta” cu o panoramă inedită către Canalul Grande, Palatul și piața „Zwinger” din Dresda cu comasarea pieței „Theaterplatz” și amplasarea superbului debarcader amplasat pe malul Elbei [65, p.52], proiect nerealizat etc. Rolul imaginilor amplifică valoarea informației cu evidențierea unei opere complete cu unele încercări de rezolvare a percepției vizuale și diminuarea erorilor.

Cezar Lăzărescu, în descrierea a 70 de orașe vizitate personal, a evidențiat specificul amplasamentului, istoria și arhitectura lor, grupate în patru subcapitole, în dependență de latitudinea geografică [60]: Asia (cu descrierea orașului indian Agra, situat pe malurile râului Yamuna [60, p. 49]); Africa (cu descrierea orașului egiptean Cairo, aflat pe malurile Nilului [60, p.68]); Europa (cu descrierea orașului belgian Gand, amplasat la confluența râurilor Lys și Escaut [60, p. 147]); America (cu descrierea or. Washington, fondat pe râul Potomac [60, p.257]).

Propunerile de amenajări din cadrul proiectului-pilot „stART dâmbovița”, coordonat de Ana Maria Zahariade și Irina Băncescu [77], reprezintă soluții de optimizare a relației orașul București-râul Dâmbovița prin amenajarea adecvată a splaiurilor și redobândirea frontului la apă ca spațiu public [77, p.6]. În cadrul proiectului au participat Radu Tudor Ponta, Toader Popescu (date istorice râu); Alexandru Muntean (cronica acțiunilor – workshop); Monica Sebestyen (red spot - iluminarea malurilor), Natalia Vitzileos, David Stancu și studenți din cadrul UAUIM, București. În proiect sunt procesate datele istorice, începând cu anul 1775, când a avut loc marea inundație (inundațiile din 1805, 1855, 1862, 1864 conduc la proiectarea modificării albiei – adâncimea și geometria – conform proiectului arh. Gr.Cerghez în 1880), urmând prima sistematizare urbană prin săparea canalelor în timpul domnitorului Alexandru Ipsilanti până la ultima intervenție (1985-1987) cu betonarea cheiului pe o lungime de 10 km, cu o lățime de 28-38 metri [77, p.16]. În scopul cunoașterii experienței similare sunt descrise mai multe exemple de reabilitare a binomului oraș-râu din Europa, cu studii de caz: orașele europene Paris, Londra, Berlin, Lisabona și parcul pe Sena la Argenteuil (arh.Michel Corajoud), unul din ele reprezentând un model pentru proiectarea spațială [77, p.32-33].

În aceeași cheie sunt analizate strategiile lucrărilor de curs și de licență elaborate de studenții Facultății Arhitectură, care formau o continuitate în realizarea practică (ex.: proiectul „Eveniment urban” al studenților Culea Eliza și Florea Radu [77, p.51]. Investigația, practică în comun de către lectori și studenți, elaborată la un nivel profesionist, corespunzător etapei de instruire la UAUIM, a apărut grație interesului crescând al societății civile față de spațiul public, iar cercetarea concretă a relației oraș-râu, ce servește ca exemplu de cercetare similară actuală.

Irina Băncescu relatează istoria, tipologia și reabilitarea unui spațiu portuar [52, p.64], analizează proiectul-pilot „stART dâmbovița” și autorii acestuia [55, p.348], identifică zonele vulnerabile (comunele Berzasca, Eșelnița, Liubovca, Cozla) cu situri și funcții abandonate [51, p.228], clasifică proiectele concursului european „European Europe”, punând accentul asupra dominației și rolului apei ca stimulent al funcționării adecvate a spațiului public [53, p.342]. I.Băncescu, în cercetarea problematicii frontului la apă [54], subliniază aspectele evoluției litoralului românesc în perioada comunistă și susține că *„Binomul apă-pământ este reprezentat în majoritatea culturilor. Frontiera dintre cele două lumi, uscată-umedă, dură-moale, fixă-mobilă este o articulație simbolică ce unește și desparte în același timp. Frontul la apă reprezintă un prag sensibil, care respiră între deschiderea mediului dinamic și universal al mării (mișcare, flux, peisaj infinit, indefinit, abstract) și închiderea mediului static și determinat al pământului (rădăcină, soliditate, memorie, codificare, figurativ). Supapele acestui strat schimbător sunt orașele, dar și golfurile sau evenimentele naturale (văi, delte, stânci), toate simbolizând principiul complementarității unor elemente aparent contrarii”* [54, p.21]. Este descrisă evoluția relației oraș-apă de-a lungul timpului, cu reabilitarea ei în diferite orașe cum ar fi orașul Lisabona – râul Tejo [54, p.26]. Reieșind din experiența internațională, este descrisă tipologia fronturilor la apă în context global: Londra-Tamisa, Bilbao-Nervion, Viena și Belgrad-Dunărea, Hamburg-Elba etc., raportată la evoluția acestora, lucrarea fiind finisată cu recomandări privind reabilitarea litoralului românesc [54, p.65, 77].

Modul de reconstrucție a spațiului public pe coordonate temporale sincronice, la care adaugă evoluția caracterului splaiului r.Dâmbovița a fost analizat de arh.T.Popescu [63, p.130].

Necesitatea revitalizării arhitecturale a fronturilor la apă [57, p.18], a fost cercetată de arh.D.Cosma și R.Petrescu, care au analizat două studii comparative de caz: or.Genova, unde se află portul cel mai important al Mediteranei, și experiența or.Amsterdam, situat pe râurile Amstel și Ij, urmărindu-se strategia de integralitate a structurilor istorice, continuând cu exemple de revitalizare în orașele din Europa: Veneția, Oslo, Stavanger, Bilbao [57, p.18-21].

Experiența asiatică. Capitala Vietnamului orașul Hanoi, situat pe malul drept al Râului Roșu (în l.vietnameză Sông Hồng), în scopul elucidării direcțiilor de modificare și evoluție a

teritoriilor riverane a fost cercetată de către arh.Ha Dui Ani [174], care a subliniat importanța acestora în structura orașelor vietnameze așezate de-a lungul acestui fluviu [174, p.7]. Firul istoric al capitalei Vietnamului autorul îl împarte în trei perioade, cu o încordare a relației oraș-râu:

1. Oraș de lângă râu (sec.XIX) artera acvatică servind drept limită naturală;
2. Orașul pe râu (sec.XX) cu formarea zonelor rezidențiale și industriale de-a lungul râului;
3. Râul în oraș (sf. sec. XX-înc.sec.XXI), situație rezultată din extinderea limitelor orașului prin contopirea localităților suburbane aferente, începând din 2008 [174, p.10].

În consecință, autorul a propus principii de planificare urbană prin modelul de transformare și dezvoltare a zonelor funcționale riverane [174, p.24], acțiuni ce reies din studiul efectuat și vor permite capitalei Vietnamului să devină un centru urban modern din Asia de Sud-Est, cu tendințe relevante pentru dezvoltarea globală.

Extinderea utilizării multifuncționale datorită industrializării la începutul secolului al XX-lea a localităților limitrofe râului Kura (în l. azerbaidjană Kür), cu frontul la apă cunoscut încă din antichitate, pe porțiunea din Azerbaidjan, este studiată de arhitecta Samira Abdullaeva [78], cu abordarea modului de dezvoltare a fiecărui oraș stabilit pe malurile sale: Şirvan, Salyan, Zardab, Ievlah, stabilind legăturile compoziționale cu configurația râului [78, p.16].

Putem constata varietatea și nivelul studiilor profesionale al frontului la apă în diferite țări, cu elaborarea soluțiilor oportune în fiecare caz analizat. Obiectivele atinse în cercetările similare au accentuat scopul demersului științific.

1.2. Orașul Tiraspol reflectat în studii de istorie, arhitectură și urbanism

Cercetarea orașului riveran sub aspect tipomorfologic a fost efectuată prin analiza bibliografiei, a materialului grafic, datelor istorice și statistice ale orașului Tiraspol, cu disponerea lor în ordine cronologică ce a permis expunerea procesului analitic.

Aspecte istorice. Prima descriere sumară a localității Tiraspol aparține funcționarului și scriitorului Pavel Sumarokov, care în anul 1799 a vizitat orașul, fondat doar 7 ani în urmă. În relatarea călătoriei sale a acordat descrierii or.Tiraspol doar o pagină [168, p.228], fixând date privind nr. populației (350 gospodării), aspectul urban: „alcătuit dintr-o trama stradală rezultată dintr-o structură ortogonală întinsă pe o lungime de 300 de verste”. Or.Tiraspol a mai fost descris, la fel de laconic, de istoricul rus Dmitrii Bantysh-Kamensky [83], 1810, de publicistul rus Andrei Storojenko, 1829 [167] și de consilierul de stat Anatoli Demidov [98] 1837.

Regiunea Oceakov, din care făcea parte și orașul Tiraspol, în 1842 este inspectată de Apollon Skalikovski, funcționar, cercetător și istoric al evenimentelor din acea perioadă, care relatând despre fondarea celui de al patrulea județ – Herson, în care au intrat pământurile de

lângă Nistru, menționează fortificația Srednea (Sredinnaia/de mijloc), aflată vizavi de cetatea Bender/Tighinaîn: „...*Acesta este Tiraspolul actual. De mijloc – cetatea Tiraspol, fondată în anul 1793...*” [161, p.3], cu o populație de 6000 locuitori în anii 1837-1840 [159, p.12], mărime considerabilă pentru un oraș de 50 ani vechime. În curând, în 1850, același autor cercetătorul publică lucrarea în care indică 6 629 locuitori din 1844 [160, p.225].

În anul 1863 a fost editată colecția de materiale și date statistice privitor la gubernia Herson, din care făcea parte orașul Tiraspol, alcătuită din informațiile colectate de ofițerul Statului Major al Rusiei Alexandr Șmidt [177, p.761], care devine principala sursă și de informații veridice cu privire la orașul Tiraspol. Astfel, în 1857 erau construite patru clădiri pentru funcționari, cinci edificii publice din piatră, două biserici (una din lemn), 888 locuințe individuale (826 din lemn), 16 unități comerciale (15 din lemn), 95 gherete (40 din lemn), precum și descrierea succintă a cetății [177, p.764-765]. O atenție deosebită acordă orașului Tiraspol Alexandru Afanasiev-Ciujbinski, descriindu-l în trei compartimente: 9, 10, 11 [81].

Istoria or.Tiraspol și a teritoriilor limitrofe a fost studiată și descrisă și de către Serghei Marețki [126], constând din trei compartimente: amplasarea geografică cu specificul climateric al zonei; demografia și populația din Stepa Oceakov [126, p.17], premisele elansării orașului Tiraspolul în perioada sovietică (1920-1941) cu enumerarea diferitor funcții: transport, comerț, industrie [126, p.62] și viața cultural-publică [126, p.83]. Monografia este prima sursă dedicată orașului pe râul Nistru, ce comportând informații ale autorilor care au scris anterior despre Tiraspol: istorici, scriitori și geografi, menționați mai sus: P.Sumarokov, A.Skalikovsky, A.Șmidt, A. Berg, O. Dibrova, A.Udalițov ș.a., dar noi surse în cercetarea științifică n-au fost introduse.

Prima monografie colectivă cu privire la istoria or.Tiraspol, 1967, un studiu structurat și sistematizat, bazat pe literatura memorialistică și date statistice ale lui A.Șmidt, și, mai ales pe monografia lui S.Marețki. lucrarea este completată cu documente inedite depistate în arhive, date statistice detaliate, descrieri geografice scrise de C.Sluțkaia, I.Kotenko, V.Zapadaev și P.Petric [162, p.14], materiale grafice colectate de ofițerii Statului Major General. O atenție deosebită a fost acordată analizei economiei în reconstrucția orașului în perioada socialismului [162, p.119].

Istoria localității cu procesarea datelor privind populația, industria, fotofixarea celor mai reprezentative obiective arhitecturale este descrisă de V.Kuklev [120, p.1]. Descrierea istoriei orașului Tiraspol, bazată pe cercetarea materialelor inedite: o bogată listă de documente, cărți, dosare din bibliotecile, muzeele și arhivele Rusiei, Ucrainei, a fost publicată de Vladimir Polușin într-o monografie din trei volume: „Тирасполь на грани столетий” [147, 148, 149]. Informațiile care converg tangențial spre patrimoniul arhitectural și urbanistic vor fi menționate în subcapitolul destinat literaturii speciale de arhitectură.

Cronologia orașului sistematizată de muzeografi Marina Kașleva și Ala Melniciuk [111], precum și istoria de formare și poziționare în sit a muzeelor din Transnistria cu privire la conținutul expozițiilor. Sunt reflectate succint date din istoria Tiraspolului [111, p.10], iar prin prisma imaginilor fotografice în monografie este evidențiat patrimoniul istoric și cultural, și descris aspectul actual al sediului muzeului, situat în fosta Clădire a Nobilimii (construită în 1870), filiala muzeului cetății Tiraspol cu reconstrucția Bastionului Sf.Vladimir [111, p.11], finisat la 14.11.2014 ș.a.

Instituțiile muzeale din or.Tiraspol și activitatea lor sunt descrise de Ala Melniciuk [132]. Printre puținele reprezentări ale arhitecturii vechi se află ilustrația poștală cu fostul hotel „Paris”, clădire care găzduiește Muzeul de cavalerie „G.Kotovski” [132, p.35], construit în sec.XIX, Bastionul Sf.Vladimir, datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea [132, p.39] ș.a. Astfel, putem constata că imobilele dispărute, au obținut funcții noi.

Materiale și informații grafice (imagini istorice: desen, gravuri, fotografii, picturi). Aspectul orașului Tiraspol a fost immortalizat în 1934 în albumul jubiliar editat în trei limbi [76], conținând imagini inedite ale arhitecturii orașului (tab.A2.17). Albumul include proiectul Teatrului dramatic [76, p.12], vederi ale Teatrului de vară [76, p.125], ale blocurilor locuințelor colective, precum și mostre ale arhitecturii industriale: fabrica de conserve „Pavel Tcacenkco” și turnul de apă [76, p.54] etc., obiective arhitecturale apărute în intervalul de timp respectiv.

Identitatea arhitectural-artistică a orașului Tiraspol în diferite perioade a fost fixată în pictură, prezentată prin prisma artistului plastic Alexandr Foinițki (tab.A2.14), publicate în filada-catalog care a reflectat aspectul urban al orașului Tiraspol la înc. sec.XX, interbelic și transformările de după 1945 [134] printr-o serie de peisaje: „Fosta casă de cultură din Tiraspol”, 1930, „Tiraspolul în schele”, 1935 (construcția sediului teatral), „Institutul de învățători din Tiraspol”, 1936 (cu vederea spre piața Fânului (în l.rusă Сенная площадь)) ș.a., cu redarea stării de spațiu urban deschis (SUD) [134, p.15-18]. O altă serie de lucrări cu genericul „Podurile peste Nistru”, executate în acuarelă în anii 1948, 1949, în ulei (1960-1970), indică în detalii construcția podului de lemn, apoi arcul suplă din beton armat și metal, care leagă malurile fluviului [134, p.29]. Pictorul este autorul portretelor intelectualilor din RSSM (arh. Gheorghe Balan 1949, 1950, a prof. Serghei Marețki, 1957), autorul descrierii istorice și geografice a or.Tiraspol ș.a. Grație creației plastice a pictorului A. Foinițki poate fi studiată arhitectura clădirilor dispărute din oraș. Pictorul a folosit plein-air cu mare iscusință, redând în detalii, în scopul sugerării atmosferei specifice peisajului urban, fluvial cu puține niveluri.

Pictorul Alexandr Foinițki a locuit în Tiraspol peste 40 ani, fiind considerat „pictor-cronicar” al orașului [107], creația sa plastică ilustrând transformările în timp ale orașului.

Datorită picturilor sale „Tiraspolul se construiește”, 1932, „Primăvara. Construcția teatrului în Tiraspol”, 1935, „1 Mai. Parada în Tiraspol”, 1925 [107, p.348] ș.a. A.Foinițki poate fi considerat pictorul orașului dispărut, immortalizând prin opera sa aspectul orașului. În albume sunt adunate schițe ale bazarului vechi cu locuințele într-un nivel, lipite strâns una de alta, amplasate compozițional neuniform, distruse pentru a elibera locul în scopul amenajării pieței publice „Suvorov”. Cronica fixării spiritului locului a fost continuată de discipolii pictorului Mihail Rudenko, Viktor Radovan, Ghenadi Zâkov [35-44] ș.a. care au redat atmosfera și lumina peisajului urban fluvial, formând caracterul specific al or. Tiraspol (tab.A2.15).

În imaginile fotografice din albumul-catalog cu titlul „Raionul Tiraspol” este fixat aspectul orașului refăcut, atins benefic de transformările petrecute între timp, cu o descriere succintă a centrului administrativ al raionului, dar fără a fi descrisă arhitectura lui [150, p.3,4].

Opera plasticianului Mihail Balan [104] prezintă SUD al orașului Tiraspolul din diferite perioade: „Vedere din strada T.Șevcenco, colț R.Luxemburg”, 1959, „Strada Kolodeznaia, intersecție cu strada T.Șevcenko”, 1992, „Vechiul colțișor al Tiraspolului”, 1993 [104, p.2, 9-11], „Biserica Acoperământul Maicii Domnului în construcție”, 1992 ș.a. Străzile liniștite, de la marginea orașului, panorame pictate în diferite perioade ale anului, cu o varietate de compoziții și perspective ce reflectă arhitectura dispărută.

Arhitectura Tiraspolului de la începutul sec.XX este reprezentată în filada alcătuită de Tamara Doroh [102], cercetoare a Muzeului de Istorie și Etnografie din orașul Tiraspol, cu unele reproduceri (Casa Cârmuirii Zemstvei ținutale, biserica Sf. Nicolae etc. [102, p.6, 10]), și imagini din albumul jubiliar „10 лет АМССР” (1934). Autoarea, în paralel, editează o altă filadă cu ilustrații intitulată „Trecutul istoric al orașului Tiraspol” (în l.rusă „Историческое прошлое Тирасполя (Тирасполь начала века)”) și pliantul „Cetatea Tiraspol” (în l.rusă „Тираспольская Крепость”) cu informații generale privind fortăreața, editate cu prilejul a 200 ani de la fondarea cetății. Aceeași apreciere a arhitecturii tiraspolene se observă în lucrarea „Mozaicul urban. Eseu foto despre or. Tiraspol” (în l.rusă „Городская мозаика. Фотоочерк о Тирасполе”, 1993), accentul fiind pus pe evocarea personalităților celebre din or. Tiraspol, manifestate în diferite domenii cum ar fi savanții N.Zelinski, M.Larionov ș.a.

În pliantul cu poezii și ilustrații, dedicate aniversării a 218 ani ai orașului (pictorul Vasili Rudeaga, text Ala Melniciuk [152], proiect susținut de asociația МАРКИС), este accentuat iluminatul arhitectural-decorativ al clădirilor reprezentative, expunere pitorească care câștigă tot mai mult interes pe plan național. În 13 pânze sunt reproduse „Catedrala Nașterea Domnului”, 1999, „Primăria”, 2008, „Strada Iunosti”, 2009, „Casa-muzeu N. Zelinski”, 2010 etc., este reflectată, în diferite faze ale zilei, după exemplul impresioniștilor, viața orașului seară și seria de

picturi „Tiraspolul ziua”, 2008. Accentuarea aspectului arhitectural este obținută prin intermediul iluminatului artificial, prin jocul de lumini și umbre, contraste cromatice.

Albumul-catalog editat de Ala Melniciuk [128] începe cu harta geografică a regiunii Oceakov elaborată de Franz de Volan (1791) [128, p.6, 7], incluzând descrierea istorică a regiunii, cu imagini istorice combinate cu poze oferite de Uniunea Artiștilor Fotografi din Transnistria (A.Palamari, V.Ivanov, M.Bronștein, B.Adjam, V.Rumeanțeva, A.Palamari-junior, precum și imagini retușate din fondurile Muzeului din orașul Tiraspol). Firul istoric descris este întrerupt de perioada anilor 1970-1980.

Arhitectura ecleziastică din regiunea Transnistria, datând din secolele XVIII-XXI, a fost fixată în fotografii (60 imagini) de Alexandr Palamari, Vladimir Ivanov, Mihail Blonștein și Piotr Curteanu [140] în timpul a 11 expediții. Arhitectura ecleziastică a or.Tiraspol este reprezentată în fotografii și imagini aeriene ale clădirilor construite recent: catedrala Nașterea Domnului, 1999, bisericile Sf.Andrei, 1997, Acoperământul Maicii Domnului, 1998, prezentările fiind lipsite de demersul arhitectural descriptiv.

Prin intermediul materialului ilustrativ bogat și a discursului istoric laconic arhitectura orașului la înc.sec.XIX este prezentată în albumul-catalog jubiliar, dedicat aniversării a 220 ani ai or.Tiraspol, alcătuit de muzeografii Ala Melniciuk și Vera Bondareva [131]. Sunt reprezentate clădirile istorice: Castelul de Apă, fotografie realizată de Societatea pe acțiuni Granberg din Stockholm; Biserica Acoperământul Maicii Domnului [131, p.6, 7]; arhitectura industrială modernă – cea mai mare Crescătorie de sturioni din Europa „Aquatir Sturgeon Complex”; Complexul serelor de trandafiri [131, p.130] etc.); Complexul sportiv „Sheriff” [131, p.238-241] și alte obiective, dar în album este omisă veriga arhitecturii tiraspolene din perioada sovietică.

Studii publicate (monografii, teze). Prima analiză cu nuanțe tipomorfologice urbane în RSSM privind principalele orașe ale republicii, inclusiv a or.Tiraspol, a fost redată succint de arhitecții Gai Pedaș și Iosif Eltman [141], începând cu primii ani postbelici, atenția principală fiind focusată pe reconstrucția edificiilor agroindustriale (făbricile de conserve și vinificare) în vederea redresării situației economice precare în care se afla orașul. În preajma acestor obiective au fost construite un șir de locuințe colective, aflate orientativ între zona gării și str. *Lenin*, în curând acest nou țesut urban fiind numit „Kirov”, ce s-a alipit ca un nou sector locativ al or.Tiraspol [141, p.32]. În conformitate cu planul general elaborat în 1953, arh.I.Șmurun, S.Vasiliev [141, p.33] s-a început reconstrucția arterei principale, str.25 *Octombrie 1917*, și renovarea hotelului din preajma Pieței Teatrale. Tot în acest an începe și construcția Casei de Cultură Orășenești (str.25 *Octombrie 1917* nr.54. Construirea masivă a locuințelor colective, amplasate în cartierele paralele străzii principale, ținându-se cont de stilistica arhitecturii din

timpul respectiv și în corespundere cu conceptul urbanistic al orașului, a început în 1956. Edificarea cartierelor alăturate Pieței Borodino (în premieră amplasarea locuințelor în zigzag, cu orientarea fațadelor înguste ale edificiilor spre str. *K.Libneht*) cu accese comode, luând în calcul raza de deservire a edificiilor publice, aliniament, precum și partea economică, s-a realizat în 1959. Sectorul „Kalkatovaia Balka” a fost construit în ritm rapid între anii 1959-1965, ocupând o suprafață de circa de 50 ha [141, p.33] cu deplasarea spre magistrala *Odessa*.

Concomitent cu descrierea evoluției complexe a localităților RSSM, și a caracteristicilor arhitectural-artistice ale obiectivelor reprezentative, cu accentuarea realizărilor din perioada sovietică a republicii, în monografia colectivă a arhitecților Anatol Kolotovkin, Iosif Eltman și Gai Pedaș, din 1973 [113] a fost menționată pozitiv elaborarea PUG în anul 1953 pentru or. Tiraspol [113, p.14] (arh. V. Alexandrov și I. Șmurun). Ediția dată doar populariza arhitectura perioadei fără depistarea erorilor comise la proiectarea edificiilor noi și punerea în valoare a obiectivelor istorice dispărute. Sunt menționați arhitecții L. Moghilevski, A. Ambarțumean, V. Vaisbein cu activitate practică în cadrul INCPUP, care au proiectat în 1970 noi locuințe colective cu 5 niveluri pentru zonele seismice, inclusiv în Tiraspol [113, p.42]. În monografie este menționat artistul plastic Aurel David, care în tehnica sgraffito a executat friza sculptată în relief a Teatrului dramatic din orașul Tiraspol [113, p.47].

Analiza urbanistică și arhitecturală a orașului Tiraspol a fost efectuată de Victor Smirnov rezultatul cercetărilor fiind susținute în teza de doctorat 1970 și publicate în monografia „Градостроительство Молдавии XIX-XX вв.”, 1975. Descriind succint orașul, începând de la formarea sa [165, p.3], cu redarea situației urbanistice, autorul caracterizează or. Tiraspol ca un oraș provincial cu o singură arteră principală [165, p.13], menționând ca fenomen progresiv pentru orașele Basarabiei de la începutul secolului al XIX-lea folosirea principiilor urbanismului rusesc și arhitectura neoclasică: rețeaua stradală ortogonală cu cartiere rectangulare, dimensiunile cartierelor, scara proporțiilor etc. [165, p.13]. Este reprodus primul PUG cu inventarierea orașului, 1945, în elaborarea căruia a fost ignorat relieful sitului. Autorul atrage atenția, pentru prima dată în studierea or. Tiraspol, la prezența arterei acvatice – fluviul Nistru în partea centrală a urbei și interdependența dintre fluviu și trama stradală. Avansează ideea de apropiere reciprocă a orașelor Bender și Tiraspol prin extindere teritorială, considerând că există posibilități reale de reorganizare prin contopirea lor [165, p.104], ce a format mai târziu punctul de pornire a studiului de cercetare a Aglomerației Tiraspol-Bender [7, 8] executat de КННИИПГ, 1971, or. Kiev. Soluția fuziunii acestor orașe a rămas doar la nivel de cercetare.

Aspectul peisagistic al orașului a fost în atenția arhitectului Alexandr Belkin [85], care în urma cercetărilor peisagistice ale lui P. Leontiev („Парки Молдавии”, 1962), V. Smirnov,

N.Bolişakov, Iu.Gusev, B. Holdenko, unde au fost accentuate problemele designului peisagistic din RSSM, scrie „... senzația inundării oraşelor în verdeață este asigurată de proiectarea curţilor și străzilor, dar masivele spațiilor verzi lasă de dorit...” [85, p.5]. În Tiraspol, spațiile verzi ocupă o suprafață de 21 ha (2 parcuri) și frontul verde, spațiul bufer liniar, de-a lungul Nistrului, pe o lungime de 3-4 km [85, p.48], unde 97% din populație se odihnesc în spațiile verzi limitrofe Nistrului (date de N.Bolişakov). Prezența fluviul devine dominantă în proiectarea PUD al părții centrale, arh.A.Minaev (1970-1980). La fel, este susținut conceptul de contopire a oraşelor Tiraspol și Tighina printr-o zonă cu spații verzi [85, p.47].

Sculptura lui S. Kirov servește drept centru compozițional al parcului cu același nume (S=6 ha) amplasat pe teritoriul cimitirului reconstruit în 1968, arh.G.Cisteakova [85, p.93].

Un alt parc, fondat în 1961 în inima urbei, este parcul „Biruința” întins pe o suprafață de 6 ha, dreptunghiular în plan, cu sculptura lui G.Kotovski (Sculptor Lazăr Dubinovschi, 1960) plasată la intersecția diagonalelor, evidențiat cu o alee inelară, cu diametrul 30 metri, parc reconstruit în 1969 de G.Cisteakova în cadrul filialei IPROCUM din or.Tiraspol [85, p.94].

Arhitectul Eugen Bognibov [88] descrie succint arhitectura din stânga Nistrului, reflectând dezvoltarea arhitecturii RSSM, cu durata de 30 ani, fiind grupată în trei perioade. În prima etapă, interbelică în componența URSS, sunt analizate edificiile publice care conturează reconstrucția or.Tiraspol din anii 1928-1940 [88, p.4]; în a doua etapă: edificarea masivă a edificiilor publice, cu un spectru larg de funcții: școli, spitale, sedii administrative etc. [88, p.8]; în a treia etapă (1950-1970), drept rezultat al estompării proiectării în spiritul curentului stilistic al realismului socialist în arhitectura clădirilor se vor scoate în evidență programele funcționale ale edificiilor, gruparea încăperilor omogene, varietatea numărului de niveluri, folosirea noilor materiale de construcție, răspândirea proiectelor-model de edificii etc. Cel mai reprezentativ edificiu public în această perioadă a devenit Casa de cultură, realizată după același proiect-model în or.Chișinău, Bălți, Cahul, Râbnita și Tiraspol, arh.D.Palatnic [88, p.10].

Arhitectura locuințelor din Tiraspol a fost descrisă în lucrarea dedicată locuințelor colective, proiectate în masă pentru toate orașele din URSS, descrise de Boris Veimarn și Leonid Zingher [108, p.318], cu evidențierea echipei arhitecților din care făceau parte A.Ambarțumean, S.Vasiliev, G.Letventali, D.Palatnic, V.Smironov, I.Șmurun, care în 1952 au elaborat o serie de proiecte-model de blocuri locative cu multe etaje, cu mai multe tronsoane tipologic specifice zonei climaterice din RSSM, devenite caracteristice și orașului Tiraspol.

Piața Teatrului, fondată în 1936, a devenit un nou centru urban al orașului Tiraspol, format din sediul Teatrului de Dramă, arh.G.Gotghelf, complexul Institutului Pedagogic, arh. M.Petrov și D.Kovalenko, acesta fiind primul ansamblu arhitectural sovietic din RSSM [91]. La

începutul anilor '50, în legătură cu edificarea stabilimentelor publice și cu funcția administrativă au fost proiectate centre administrativ-teritoriale în or.Tiraspol – AȘP S.Vasiliev [91, p. 429-430].

Boris Veimarn, Leonid Zingher și Oleg Soposinski [109] caracterizează arta decorativă în RSSM între anii 1955-1965 prin sinteza dintre funcția și decorul obiectivelor arhitecturale. În condițiile creșterii masive a fondului locativ, precum și a edificiilor cu menire publică, concomitent cu micșorarea la maximum a utilizării decorului, o atenție deosebită revine artei decorative care a accentuat arhitectura acestei perioade. În anii '70, locuințele colective proiectate în cadrul INCPUP (arh.A.Kireev, A.Vaisbein, A.Gordeev, A.Kolotovkin) formează ansamblurile arhitecturale, grupate în centrele locale împreună cu edificiile publice, fiind realizate după proiecte-model: grădiniță-creșă pentru 320 copii, arh.D.Palatnic, proiectul școlii pentru 624 de elevi, arh.A.Kalinenko, utilizate în orașul Tiraspol [109, p. 344].

Ediția a II-a a monografiei colective [114] a fost completată cu altă prezentare istorică a arhitecturii și urbanismului or.Tiraspol, autori Anatolii Kolotovkin, Semion Șoihet și Iosif Eltman. Orașul este descris în capitolul II, figurând în calitate de capitală a RASSM, fiind menționată activitatea arhitecților G.Gotghelf, M.Petrov, G.Kovalenko, G.Balan, D.Palatnic [114, p. 47], care au participat la proiectarea diferitor obiective cu funcție publică (Teatrul Dramatic, Institutul Pedagogic, Școala Superioară de Agricultură). Sunt indicate noile tendințe în proiectarea după model a blocurilor de locuit (cu 9 niveluri) pentru orașul de pe Nistru, fiind remarcată seria 143-MT (arhitecți A.Gordeev, S.Șoihet, A.Kolotovkin, A.Dorofeev [114, p.137]) cu utilizare și în alte orașe din RSSM; a blocurilor cu apartamente în tehnica betonului monolit din strada *25 Octombrie 1917*, cu 14-16 niveluri (arh.V.Sumîșevski) [114, p.147]; folosirea în premieră a felsite-lui (rocă de origine vulcanică sub forma unui amestec de cristale de cuarț mici) și ortoclazului, folosită în interiorul casei de cultură a fabricii de cusut [114, p. 169] proiectată de I.Saulenko, A. Boiarciuk. Sunt menționate ca obiective arhitecturale reușite cinematograful „Tiras” și Palatul Pionierilor (arh.V.Sumîșevski, A.Mitiunin, V.Severinov) [114, p.178].

Aspectul arhitectural al or.Tiraspol din perioada sovietică interbelică este valorificat prin studiile tezei de doctorat a arhitectului Anatoli Kuzi [117]. Limitele cronologice și aria localităților din RASSM, cuprind cercetarea arhitecturii orașelor: Balta, Kotovsk, Camenca, Grigoriopol, Jura etc., 70% la sută dedicat orașului Tiraspol. Este descris PUG de reconstrucție și dezvoltare a capitalei, elaborat în 1937 din studiu fiind dedicat e echipei Direcției de proiectări în arhitectură (în l.rusă АИУ) din or.Kiev sub conducerea lui P.Haustov, arh.D.Pilipenko, ing.I.Kornet [117, p.39]. Sunt reproduse proiectele locuințelor colective (arh. Matlac, Bersan) [117, p.71], În teză sunt analizate și descrise clădirile cu menire publică proiectate în această perioadă (Casa Miliției – arh.M.Petrov, sediul Băncii urbane – arh.N.Gulavski, Gara feroviară –

arh.B.Tandarin, sediul Comitetului executiv central RASSM – arh.G.Balan ș.a.) [117, p.51, arhitectura industrială (Fabrica de vin și coniac – arh.I.Kornet, ing.Radiola) [117, p.87]. Teza este dotată cu material ilustrativ sistematizat în obiective arhitecturale existente și dispărute. Cercetarea dată este unica lucrare cu situația studiată din punct de vedere urbanistic, arhitectural și stilistic, cu minimum de informații privitor la aspectul arhitecturii ecleziastice, care deja era distrusă în timpul efectuării studiului respectiv, privită prin prisma ideologiei oficiale a regimului totalitar al URSS [117, p.69]. Dat fiind penuria bibliografică privind arhitectura or.Tiraspol, ca întindere temporală și spațială, cercetarea lui A.Kuzi este unica pentru RM.

Patrimoniul arhitectural industrial din RM este analizat și sistematizat de arhitectul Valeriu Lupașcu [125] cu descrierea particularităților urbanistice, economice, sociale, precum și clasificarea complexuri agroindustriale cu amplasamentul lor în marea majoritate în limitele orașului, ocupând terenuri periferice la o distanță de 5-10 km de la centrul orașului (complexul agroindustrial „Selecție” din or.Bălți, „Vierul” – Chișinău, „Nistru” – Tiraspol) [125, p.3]. Complexuri studiate sunt clasificate și redate grafic în 3 tipuri: liniar, dispersat și central – acestui tip i se atribuie complexul de cercetare și selecție „Nistru” din orașul Tiraspol) [125, p.17] cu analiza urbană multicriterială a centrelor de cercetare. Obiectivul lucrării reprezintă identificarea etapelor-cheie în dezvoltarea centrelor de cercetare agroindustrială.

Parcursul istoric (1792-1917) al orașului Tiraspol este urmărit și descris de doctorul în filologie Vladimir Polușin [147, 148, 149]. Monografia reflectă viața socială, economică, culturală a orașului Tiraspol. Situația urbană din 1829 [147, p.98], 1842 [147, p.159], 1863 [147, p.227], 1883 [147, p.100], 1889 [147, p.89] cu prezentarea hotarelor urbane după hărțile orașului executate în 1799 (autor Șarjinski), 1811 [147, p.152], 1816 [147, p.138], 1903-1907 [147, p.95]. Sunt descrise bisericile dispărute ale orașului: biserica militară a regimentului Jitomir nr. 56 [147, p.406], Acoperământul Maicii Domnului [147, p.251, 404], Sf.Andrei [147, p.405], catedrala Sf.Nicolae [147, p.401], edificiul gimnaziului pentru fete [147, p.271], clădirea poștei-telegraf [147, p.311], gara feroviară [147, p.320] etc. și Cetatea de mijloc – Sredinnaia [147, p.67, 71, 74]. O parte semnificativă a lucrării este dedicată descrierii fluviului navigabil, fiind efectuată o expediție ecologică pe Nistru și cercetate revărsările lui periodice [147, p.322-345]. Volumul trei reprezintă ghidul bibliografic al studiului, autorul folosind o bogată sursă de informație: documente, cărți, dosare din bibliotecile, muzeele și arhivele Rusiei, Ucrainei și Republicii Moldova reușind să sintetizeze caracteristicile momentelor cruciale din istoria devenirii orașului Tiraspol, dar cu o descriere insuficientă, uneori incorectă, a aprecierii aspectului arhitectural (exemplu: descrierea bisericii regimentului Jitomir nr.56 [147, p.406]. Monografia este un reper monumental utilizat la descrierea multilaterală a urbei în cercetarea

noastră la capitolul istoria arhitecturii or. Tiraspol până în anul 1917.

Aspectul arhitecturii industriale din Tiraspol, și anume, a Fabricii de vinuri și coniac „Kvint” (fondată în 1897), este descris succint de istoricul Oleg Baev [82]. Etapele principale de extindere: (în 1899 – depozitul de filtrare nr.9 din or. Tiraspol cu o suprafață de 5,120 m.p. [82, p.37], reconstrucția, faza I din 1926-1935 [82, p.58], faza a II-a, anii 1936-1941 [82, p.63]. În anii 1945-1948 începe o nouă etapă de reconstrucție a fabricii cu construcția locuințelor colective (sub conducerea lui N.Sulimov [82, p.84], cu modernizarea procesului tehnologic și cu reconstrucția capitală a stabilimentului (ing. L.Zabrodski, A.Râkunin, A. Florea ș.a.), 1961-1964 [82, p.217]), etapa modernă 1995-1997 – construcția magazinului de firmă și a hotelului (ing. A.Golovnițkaia [82, p.338]). Cartea cuprinde imagini unice (blocurile distruse, 1946 [82, p.68, 68, 99] și construcția blocului administrativ [82, p.223]).

Specificul urbanismului orașului Tiraspol este analizat de Mariana Șlapac [66] prin compararea între ele a schemelor planurilor generale, datând din sec. XIX, cu cele din secolul XX, anii 1945, 1947, 1969, anii 1980-1989 (INCPUP) [66, p. 64, 215, 219, 227, 247]. Autoarea urmărește procesul de construire a orașelor din RM pe parcursul secolelor prin generalizare și sistematizare, punând în circulație toate materialele teoretice și practice cunoscute în domeniul artei urbanismului. Orașul Tiraspol este descris succint [66, p.176, 178, 197, 205], în baza cercetărilor lui V.Smirnov, A.Colotovkin, A.Kuzi et al., monografia redând o imagine de ansamblu a arhitecturii și urbanismului Tiraspolului, mai mult pentru perioada sovietică a aflării lui în componența RSSM.

Cetățile bastionare din Moldova, specificul urbanismului și a cetății de mijloc din orașul Tiraspol sunt accentuate de Mariana Șlapac [66, p.185-192].

Studii publicate (articole, rezumate etc.). În rezumatele comunicărilor în domeniul arhitecturii și urbanismului la conferințele din cadrul Institutului Politehnic „S.Lazo” a fost preluată și continuată ideea contopirii orașelor riverane de pe r.Nistru: Bender, Tiraspol, Rezina, Râbnița abordată de arh.V.Smirnov [166, p.271] și I.Grițenko [96, p.313] prin comasarea zonelor industriale și comunicațiilor de transport ale localităților cu un număr de 500 mii de locuitori, iar dezvoltarea centrului public în orașe și amenajarea lui cu dotările socio-culturale pentru comunitățile locale a fost aprofundată de V.Gorștein [94, p.398].

Arhitecții A.Kuzi [119, p.81, 83, 104] și V.Bocaciov au expus date privind cele mai reușite proiecte din RSSM la ediția a IV-a a concursului arhitectural din URSS. Au fost prezentate proiecte dintre care două pentru or. Tiraspol: Hotelul „Cocostârc” (în l. rusă „Аист”) pentru 320 locuri, arh.S.Homa, A.Filipovici, E.Androsenco, V.Cojocar, ing.V.Hiubner; complexul comercial, arh. V.Capli, V. Repeniuc, ing.T.Dercacenco.

O serie de comunicări sunt publicate în volumul „Из истории родного города”, dedicat istoriei oraşului, alcătuitor muzeograful N.Vakula de la Muzeul de Istorie din or. Tiraspol, în care scrie despre caracteristicile r.Nistru și transportul pe apă (două feriboturi cu capacitatea de 50 persoane, sec.XIX; podul pietonal, 1970; navele „Любовь”, 1847 și „Мария”, 1864 [90, p.3]), precum și despre formele arhitecturale mici (sculpturi) și amplasamentul lor în sit [89, p.50]. Istoricul E.Marunea a adus în atenția publică istoria proiectării cetății Tiraspol de ing. Franț de Wollant [127, p.1]. Factorul urbanistic remarcabil pentru dezvoltarea economică a or.Tiraspol a fost proiectarea tronsonului de cale ferată Odessa-Tiraspol de arh. belgian Ziuber (1857-1871), menționat de istoricul V.Sirik [158, p.37]. Date istorice privind bisericile ortodoxe [130, p.9], precum și aspectul istoric al oraşului sunt prezentate de A.Melniciuk [130, p.3].

O serie de factori ce au influențat formarea arhitecturii și aspectul estetic al oraşului fluvial au fost abordată de arhitecți V.Bogdan și I.Lunkari, lectori ai Universității T.Şevcenko din Transnistria [87, p.74]. Lectorul de la acB.Filimonov descrie ansamblurile arhitecturale principale din or.Tiraspol [172, p.84], privite prin evoluția lor istorică (ex.: reconstrucția pieței principale cu amplasarea monumentului ecvestru al generalisimului A.V.Suvorov, 1978).

În revista „Mesager istoric din Transnistria” (în l.rusă „Исторический вестник ПМР”) au fost publicate articole de istoricul T.Țaran [175, p.76] cu descrierea istoriei catedralei Sf.Nicolae (cu schimbarea în 1935 a funcției inițiale în cinematograf, ulterior distrusă complet, 1935. Monumentele de for public din Tiraspol: Complexul Memorial, 1972, arh.A.Fișbein, G.Faifermaher și reconstrucția din 1989, arh.A.Narolski; Obeliscul din sectorul „Borodino”, 1969, consacrat aniversării a 25 ani ai descrise de criticul în artă N.Pogolșa [142, p.83].

În cadrul conferinței „Patrimoniul Transnistriei” au fost abordate și teme dedicate arhitecturii or.Tiraspol. Analiza stilurilor Art Nouveau, constructivismul sovietic al edificiilor construite în perioada RASSM, stilul neoclasic și tendințele stilistice din sec.XX privite în contextul situației urbane actuale descrise de arh.I.Lunkari [124, p.108]. Arhitecta O.Rudakova a comentat starea actuală a cimitirelor din Tiraspol și amplasarea lor în oraș, utilizând date istorice, analizate în raport cu regulamentele respective în vigoare [151, p.119]. Istoricii A.Krivenko, R.Simancenکو și V.Cerdanțev au identificat cinci perioade în care s-au păstrat monumente istorice: sf.sec.XVIII, sec.XIX-înc.sec.XX, 1924-1940, 1940-1990, 1990-2010, iar obiectivele arhitecturale le-au grupat în categorii: dispărute, reconstruite și existente [116, p.30].

Proiectul Irinei Koloidenko și Nadejdei Pogolșa (șefa Departamentului Patrimoniu Cultural, Muzeul de Istorie din or.Tiraspol) „Istoria Tiraspolului” publicat în revista „Caravana” popularizează aspectul estetic, precum și firul istoric de dezvoltare al oraşului divizat astfel:

1. Istoria străzilor cu amplasarea obiectivelor arhitecturale (strada *Pușkin* [112, p.7], istoria

Parcului „Biruința” (în l.rusă „Победа”) concept de arh. Alexei Sciusev, care a vizitat orașul Tiraspol în 1947 [143, p.16]);

2. Persoane marcante: arhitecți, pictori, sculptori [144, p.11] (creația arh. Mihail Petrov ș.a.);
3. Istoria edificiilor expresive (bis. regimentului nr.56 distrusă în 1954, bastionul Sf.Vladimir), [145, p.10], sunt descrise uzinele „Electromaș”, 1958 și „Kirov, 1924 [146, p.6] etc.

Orașele Otaci, Soroca, Camenca, Rezina, Râbnița, Dubăsari, Bender și Tiraspol au fost clasificate după anul formării, trama stradală, dezvoltarea urbană etc. de S.Tronciu și T.Nesterov [74, p.155]. Într-unul din articolele semnat de S.Tronciu este descris experimentul cu depistarea dominantei arhitecturale după metoda E.Beleaeva [73, p.214]. Autorul tezei, în premieră tipologică, clasifică cronologic tipul boltirii, prezența clopotniței, situația actuală a bisericilor comemorative din RM și biserica-rotundă distrusă din or.Tiraspol (efectuând o comparație prin prisma proporțiilor, dimensiunilor, timpului și locului amplasării [70, p.220]).

Despre urbanistul, arhitectul și constructorul de cetăți François Paul Sainte de Wollant scrie arh.M.Șlapac [67, p.36] și o serie de articolele destinate orașului fluvial [68, p.25] în care descrie cetatea Tiraspol și plasează materiale grafice din 1793, 1795, 1796, 1827 ale fortăreței. Arhitectura ecleziastică din urbea riverană este analizată de autorul tezei [71, p.137] în comparație cu edificiile dispărute în context cu artera acvatică și amplasarea construcțiilor noi. Tema arhitecturii edificiilor de cult, care face parte din cea a rotondei, a fost continuată în demersul științific de autorul tezei și cercetat conform materialului grafic modelat în 3D [72, p.151]. Seria de articole conține date științifice, în limba română, de importanță națională, acesta fiind încă un moment ce face actuală tema de cercetare.

Specificul caselor de locuit în tratarea arhitecturii prerevoluționare (casa avocatului Sliunkov, casa comerciantului Epifanov etc.) este cercetat de arh.I.Litvinciuk [122, p.6].

Articolele selectate, publicațiile din ultimii ani și inserate în subcapitolul dat reprezintă mesajul tematic succint elaborat într-un limbaj profesionist (îndeosebi de arhitecți) care a contribuit semnificativ la cercetarea arhitecturii orașului fluvial Tiraspol.

Proiecte arhitectural-urbanistice. În scopul cunoașterii fondului de construcții al orașului Tiraspol, în anul 1962 a fost creat un dosar special nr.159 „Fișa de inventariere a or.Tiraspol” [1-5] de către proiectanții INCPUP din Chișinău. Descrierea succintă a fondului construit istoric din acest dosar conține informații privind numărul de niveluri ale clădirilor, materialul de construcție, configurația și tipul acoperișului, starea fizică a edificiilor, adresa concretă a obiectivelor cercetate. Cercetarea fondului construit se efectua pe sectoarele orașului ce permitea identificarea obiectivelor juxtapuse, care conturează imaginea orașului reprezentată în schema situației existente, 1965. Dosarul nr.159 Tiraspol (în l.rusă Объект №159/80.899.

г.Тирасполь) a fost revăzut și actualizat, servind drept reper PUD al centrului orașului Tiraspol, elaborat în 1970 [6] și PUZ din 1989 [10, 11, 12].

Totalitatea actelor și documentelor dosarului nr.159 Tiraspol (conceput în 1962) din cadrul INCPUP au fost folosite în 1980 la proiectarea PUD al centrului orașului Tiraspol condus de arhitect-șef de proiect (AȘP) V.Sokolov, arhitect superior I.Mihalachi, arhitecții I.Karpova și L.Bronzeli. Proiectul este constituit din două volume:

- Volumul nr.1. Memoriu explicativ. O atenție deosebită se atrage compartimentelor inginerești (cu partea grafică: scheme, rețele inginerești, plan general, perspective) – 80% din cercetare, iar soluția urbanistică este determinată doar de date statistice [6, p.9, 43];
- Volumul nr.2. Fișa de inventariere din anul 1962.

În anul 1971 a fost elaborat Proiectul „Aglomerația Tiraspol-Bender” (în l.rusă „Тираспольско-Бендерская Агломерация”) de către specialiștii КННИИПГ din Kiev, care au propus reorganizarea urbană a acestor două orașe riverane prin contopirea lor într-o singură unitate omogenă, împreună cu localitățile limitrofe. Rezultatele cercetărilor au fost fixate în două volume: partea grafică (scheme: evaluarea teritoriilor pentru edificare CUT, justificarea limitelor aglomerației, PUZ, spații verzi și de agrement, transport, edificii și rețelele inginerești) și memoriul explicativ, alcătuit din compartimentele: limitele aglomerației, caracteristicile naturale, condițiile și potențialul agroindustrial, date demografice, soluția arhitectural-urbanistică, funcțiuni de deservire, spații verzi și de agrement, transport public, concluzii și recomandări. Proiectul a fost dirijat de conducerea Atelierului de proiectare în arhitectură nr.1 din componența Institutului Moldghiprostroï, AȘP T.Dovjenko și IȘP N.Selișer. Ideea fuziunii acestor două orașe a fost inspirată grație amplasării lor în raport urbanistic cu fluviul, care le desparte pe o distanță nesemnificativă, între care s-au format legături comode cu transportul auto, feroviar și fluvial, concentrării unităților industriale [7, p.12] și a potențialului demografic cu migrarea temporală din localitățile rurale alăturate. PUD al orașelor Tiraspol și Bender, executate anterior de urbanisții INCPUP, sunt supuse criticii, invocându-se insuficiența soluționare a delimitării funcțional-planimetrice a teritoriului urban, în cazul dezvoltării simultane [9, p.30]. Sunt clasificate tipomorfologic localitățile în cazul contopirii orașelor [9, p.39] și descrise pădurile de luncă combinate cu meandrul pitoresc al râului Nistru, care ar forma o zonă de odihnă pentru populația aglomerației [9, p.55]. Sunt elaborate și sistematizate grafic, tabele, procesate date demografice privind migrarea și creșterea potențialului industrial etc. în vederea implementării unor strategii de dezvoltare pe termen scurt, mediu și lung. Studiul este bazat pe cercetări cu executarea schemelor minuțioase, dar ideea și soluția urbanistică nu au fost realizate.

În dosarul nr.12290 (transferat la arhiva 24.08.1985 din cadrul INCPUP) este expus

programul de proiectare și cercetare solicitat de Comitetul de Stat pentru Construcții RSSM (în l.rusă ГОССТРОЙ МССР – organul central de administrare și management al construcțiilor 1950-1991) cu titlul „PUG de dezvoltare a orașului Tiraspol până în anul 2000”. Proiectul a fost monitorizat de conducătorul Atelierului de proiectări în arhitectură I.Mihalachi și de AȘP B.Miseliski. La baza programului de proiectare a fost folosit cel din 1983 cu unele modificări ale sarcinilor fundamentale; analiza datelor demografice (154,1 mii locuitori), concentrate în patru sectoare urbane, potențialul industrial – 124 întreprinderi și organizații [9, p.5] etc. Potențialul industrial din orașele Bender și Tiraspol prezenta 25% din cel total al RSSM [9, p.6]. Conform bilanțului, teritoriul suprafeței orașului în 1983 constituia 2623 ha, cu majorarea până la 3629 ha în anul 2000 [9, p.61]. Calculul rețelei obiectivelor publice este prezentat prin prelucrarea datelor sub formă tabelară, care nu corespunde numărului locuitorilor cu un deficit de 81,5% pentru grădinițele de copii, 59.4% – școli, 56.2% – cinematografe etc. [9, p.16]. Cercetarea și executarea grafică a fost continuată în anul 1989 de același grup profesional.

Programul de proiectare pentru PUG și dezvoltarea orașului Tiraspol până în anul 2000 (dosarul nr.12290 din 24.05.1985) în anul 1989 a fost modificat și completat de administrația urbană a or.Tiraspol (ГОРИСПОЛКОМ), arhitect-șef al orașului A.Narolski, primar V.Kudreavțev, viceprimar B.Bogdanov, cu eliminarea localităților periferice Blijnii Hutor și Sucleia [11, p.5] și stabilirea hotarelor privind extinderea teritorială a orașului. Proiectul a fost executat în cadrul INCPUP și transferat la arhiva instituției (10 noiembrie 1989). Propunerea includea proiectul de reglementare a zonei industriale din Tiraspol executat de INCPUP, dosarul nr.2689 din 1983 [11, p.32]. La baza propunerii au stat datele geologice la scara 1:5000, executate în anul 1980. Ultimimele scheme cu analiza situației existente pentru or.Tiraspol au fost efectuate în 1996, dosarul nr.14254/96 [13].

1.3. Metodele folosite în cercetarea arhitectural-urbanistică a orașului Tiraspol

Metodologia cercetării tezei de doctorat este variată, dar pentru studiul respectiv au fost folosite metode generale de cercetare experimentale și metode specifice (tab.A1.2).

Metodele generale de cercetare: activități caracteristice nu numai pentru formularea, verificarea ipotezelor și modelelor conceptuale sau reale în domeniul arhitecturii și urbanismului, dar și pentru alte sectoare ale științei (schema A1.2).

Metoda comparativ-istorică. Această metodă a fost folosită pe larg în istorie, lingvistică, etnografie, sociologie, drept, critică literară. În cazul cercetării urbei riverane metoda permite analiza rezultatelor imaginii mult mai complete. Metoda comparativ-istorică a urbei riverane, în varianta aprofundată de N.Smolski [164], se efectuează sub trei aspecte: 1) analogia NU

presupune o analiză, ci transferarea directă a conceptului de la un obiect la altul (fără descifrarea caracteristicilor) [164, p.233]; 2) accentuarea caracteristicilor conținutului identificabil al obiectului cercetat. În acest caz, se compară fenomene sau obiecte de același ordin [164, p.234]; 3) tipologia analizează prin comparare [164, p.235] cu evidențierea tipurilor fenomenelor sau obiectelor de același ordin. Din acest unghi de vedere, arhitectura și dezvoltarea urbană a or. Tiraspol este împărțită astfel: perceperea în timp și spațiu. Aceasta, în primul rând, permite compararea diferitor orașe cu amplasament similar din RM și peste hotare, în al doilea rând, comparația istorică și tipologică ce explică similaritatea sau contrastul diferitor fenomene (ex.: trama stradală, configurațiile geometrice limitrofe râului etc.), iar în al treilea rând, metoda comparativ-istorică explică similitudinea fenomenelor de origine (formare) a frontului la apă (condiții de genază – în cazul nostru cetatea bastionară și dezvoltarea urbei).

Metoda documentării. Colectarea și sistematizarea materialului de arhivă, a materialului bibliografic este valabilă pentru toate compartimentele cercetării. Conform documentelor, or. Tiraspol a avut statut diferit în timp, ceea ce permite a cerceta procesul de extindere a orașului după datele documentate, prin analiza surselor bibliografice (memoriile explicative) din dosarele fondurilor ANRM, INCPUP ș.a. În etapa dată de cercetare a fost folosită metoda „Analizei content” (din l.eng. content – conținut, folosită inițial doar în științele sociale în anii 1930-1940 de sociologii americani H.Lasswell și B.Berelson). Datorită tipului său, metoda este una de sinteză a studierii informației textuale și grafice prin caracterizare și regularitate strictă [178], clasificându-se astfel:

- *analiza content cantitativă* – utilizarea expresiilor matematice și statistice pentru analizarea matricei cu o multitudine de date. La începutul textului sunt elaborate unități de analiză (unitatea de bază a analizei servește cuvântul [178]);
- *analiza content calitativă* – studierea calitativă a informației în esență și interpretarea profesională a rezultatelor (obiectul analizei content calitativă pot fi unitățile semantice care evaluează fenomenul, stilul de exprimare etc.). Analiza calitativă a textului studiul se exprimă prin convertirea informației în date statistice și indicatori calitativi.

Interviul – metodă generală de cercetare [178] aplicată în științele socioumane, dar și în desfășurarea demersului interactiv. Există câteva metode de alegere a respondenților, și anume:

- *Snowball sampling* (din l.eng. – bulgăr de zăpadă) presupune selectarea respondenților experți prin alegerea deliberată. După V.Dobrenikov și A.Kravcenko [101], particularitățile metodei constau în faptul că fiecare din următorul respondent este ales după orientarea expertului în interviul anterior. Noul interviu indică cum putem găsi experți în domeniu, iar proba crește cu fiecare pas, ca un bulgăr de zăpadă [101, p.110].

- *Filtrul* – metodă care constă în chestionarea la întâmplare și deseori indiferent de prezența cercetătorului. Exemple de sondaje spontane pot servi chestionarea cu ajutorul mass-media, rețelelor de socializare etc. [101, p.111]. Principalul dezavantaj al metodei constă în faptul că dintr-o multitudine de răspunsuri este greu de filtrat ideile și propunerile calitative.

În cazul demersului științific au fost folosite interviurile: anchetarea online analizată prin metoda „Filtrului”, destinat publicului larg, și interviul în profunzime cu experți prin intermediul metodei „Snowball sampling”.

- *Anchetarea online* – chestionarul-tip (chestionarul precum și rezultatele sunt analizate în capitolul IV) destinat locuitorilor și oaspeților or. Tiraspol, plasat online pe diferite rețele de socializare din RM prin intermediul formularului plasat pe <https://docs.google.com/forms/> [181]. Rezultatele statistice au caracter mai mult colectiv, fiind obiective și subiective. Filtrate și sistematizate, am obținut date în plus ale opiniei publice despre spațiul splaiului r.Nistru privind cunoașterea dezvoltării frontului la apă.
- *Interviul în profunzime* (face-to-face) cu experți în domeniul arhitecturii: A.Kuzi, P.Iablonski, E.Smolin, A.Calarasciuc ș.a.; arhitecți și ingineri practici: arhitect-șef al INCPUP Iu.Povar, arhitect-șef al TIRPROIECT Iu.Glemba, arhitect-șef al ГУПІІІІ V.Radionov; mediul academic: lectorii Universității „T.Șevcenco” din Tiraspol O.Bobeico, T.Ciudina și V.Bogdan, profesorii de la Universitatea UAUIM din București A.M.Zahariade și I.Băncescu; domeniul picturii: membrii Asociației pictorilor din Transnistria V.Radovanov, Gh.Rudenko; domeniul istoriei: directorul Muzeului de Istorie din or.Tiraspol A.Meliniciuk; Asociația „Достояние Приднестровья” I.Litvinciuk, R.Namașco ș.a. a permis conturarea și identificarea urbei riverane cu precizarea datelor, proiectelor, autorilor etc. Avantajul metodei constă în flexibilitatea, posibilitatea de a obține informația specifică domeniului la fiecare întrebare, precum și cu oferirea materialelor din arhivele personale.

Analiza SWOT sau radiografia urbei riverane Tiraspol (metoda a fost folosită pentru prima dată la Harvard în 1963 [105, p.59-62], autor A.Kenneth). Metoda evaluează concomitent factorii de influență interni și externi la dezvoltarea urbană în raport cu prezența fluviului, precum și amplasarea obiectivelor arhitecturale în relația cu fondul existent construit. Varianta deplină a analizei SWOT a or.Tiraspol pentru diferite compartimente (aspect arhitectural, transport, turism) este descrisă în capitolul IV al tezei. Prezenta radiografie constituie temelia realizării strategiei de dezvoltare durabilă a frontului la apă.

Metode experimentale. Prin intermediul experimentelor, în cercetarea identității or. Tiraspol (schema A1.2) se obțin rezultate semnificative cu valoare aplicativă valabilă pentru cercetările similare de arhitectură și urbanism. Acțiunile prevăzute determină soluții privind rezolvarea experimentală a problemelor depistate pe parcursul studierii dezvoltării arhitecturii.

Metoda cantitativă de analiză a succesiunii cadrelor vizuale în mediul urban. Prin intermediul metodei cantitative se identifică cu exactitate dominantele arhitecturale și accentele din fondalul clădirilor și edificiilor construite în diferite perioade. După G. Broadbent ș.a., „*omul percepe mediul său înconjurător și este la fel de important pentru înțelegerea ambientului ca și ambientul în sine*” [75, p.157], cu identificarea fiecărui element, interconexiunea și amplasarea lor în situl existent. Experimentul din cadrul cercetării identifică spațiul urban concret (fragmentul str. 25 Octombrie 1917) cu determinarea elementelor care formează țesutul urban.

Colajul este o metoda artistică ce constă în compunerea unei imagini prin lipirea unor fotografii din diferite perioade sau crearea posibilităților virtuale de încadrare a soluției spațial-volumetrice (ex.: biserica Acoperământul Maicii Domnului, foto – sec. XIX) de dimensiuni potrivite în situația prestabilită (cu imaginea scuarului Casei de Cultură Orășenești, foto – 2010). Metoda este valabilă pentru arhitectura dispărută, precum și pentru încadrarea în sit a proiectelor futuriste (capitolul II, III) cu determinarea dimensiunilor și proporțiilor reale în situl existent ale obiectivului propus. În teză sunt folosite colaje cunoscute, dar și cele executate de autor prin intermediul programului „Adobe Photoshop”.

Metoda reproducerii obiectivelor dispărute prin intermediul programului „Autodesk ImageModeler” (soft cu compatibilitate cu alte programe „Autodesk” și familia „AutoCAD”) permite crearea modelelor tridimensionale plus depunerea (prin extracție) texturii doar din fotografii. Programul oferă asimilarea ușoară a etapelor de operare și nu prezintă dificultăți, are un mecanism de gradare după punctele de reper dintr-o imagine (sau mai multe imagini – panoramice), se colectează modelul tridimensional, plus la aceasta este posibilă măsurarea distanței și a unghiului dintre două puncte, folosind o gamă de instrumente.

Metode specifice de cercetare. Se raportează la nivel aplicativ, valorificând atributele și valențele metodelor generale și celor de experiment cu accentuarea scopului tezei (schema A1.2).

Prelucrarea materialului grafic. Metoda presupune prelucrarea copiilor, fotografiilor și imaginilor istorice găsite pe parcursul cercetării prin intermediul programului „Adobe Photoshop” și executarea noilor scheme urbane, schemelor zonării funcționale, tipologice etc. cu ajutorul softului „OpenStreetMap” (proiect în regim open source cu o bază de date geografice colectate mai mult de dispozitive GPS) și programelor vectoriale „AutoCAD” și „CorelDRAW”.

Analiza surselor grafice. Aspectele tipomorfolgice se datorează examinării materialului grafic și dispunerii în ordinea succesiunii în timp. Sursele grafice se împart astfel:

- *Transformarea urbană* – cuprinde planuri generale (1792-1989) cu posibilitatea de a observa amplasarea, reconstruirea și demolarea unor obiective, la fel și redenumirea străzilor, schimbarea liniilor roșii ce a condus la transformarea tramei stradale, organizarea circulației transportului public, acceselor pietonale, amenajarea teritoriului (spațiilor verzi), deservirea socială, culturală, R, PUG, PUZ, POT, PAD etc.
- *Valorificarea arhitecturii* – prin importanța istorică, culturală sau arhitecturală a obiectivelor redată în fotografiile istorice, precum și picturile, schițele rare ale lui A.Foinițki (1930-1940). Ele permit revederea registrului monumentelor prin prisma profesionist-obiectivă, grupând tipologic toate edificiile astfel: locuințe – individuale și colective; clădiri publice – eclesiastice, educație, transport, cultură, comerciale etc.
- *Examinarea proiectelor obiectivelor arhitecturale* – prin amplasament, valorificarea relațiilor: ambient-arhitectură nouă, semantică-funcțiune, fluviu-spațiu public etc. Sunt analizate proiecte executate de instituții, firme și organizații („INCPUP”, „AHO Евразийская интеграция”, „PoliFaur ș.a.). Analiza lor a completat tipologic metoda istorico-comparativă; rezultatele obținute sunt expuse în capitolele II, III.

Realizarea modelelor 3D. În baza desenelor tehnice: fațade, plane, secțiuni etc. Metoda permite vizualizarea obiectivelor noi, renunțând la metoda de machetare, favorizând bibliotecile digitale și executarea cu plasarea pe viitor on-line (prin programe SketchUp și AutoCAD).

Metoda de expediție include inspectarea, controlarea și cercetarea urbelor riverane. În cadrul cercetării au fost examinate orașe din Ungaria: pe Dunăre – Budapesta, Vișegrad (04.2014); Austria – Viena (05.2014); România pe Dâmbovița – București (2010, 2015), RM: pe Nistru – Soroca, Rezina, Râbnîța, Bender, Tiraspol cu analiza schimbării aspectului arhitectural. Compartimentul dat cuprinde trei grupuri:

- *imagini, fotografii personale* (2009-2018), panorame, desfășurate de-a lungul străzilor, clădirilor etc., precum și fixarea splaiului tiraspolean;
- *imagini, fotografii profesionale* cu o rezoluție sporită și retușare calitativă, cu aspect artistic expresiv și dinamica percepției vizuale fotografiate prin intermediul aparatului specializat cu indicarea autorului, datei (perioada) și sursei;
- *copii ale fotografiilor și imaginilor istorice* retușate pe parcursul cercetării în biblioteci, arhivele de stat și personale (arhitecți, pictori ș.a) cu indicarea autorului și sursei.

1.4. Concluzii la capitolul 1

Programul de cercetare al tezei include analiza evoluției or. Tiraspol prin influențele interculturale și politice din diferite perioade și relația centru-periferie a urbei riverane. Cercetarea fundamentală a urbei și a patrimoniului arhitectural, raportate la artera acvatică, confirmate de studiul habitatului istoric bazat pe modelele teoretice folosite în experiența cercetătorilor din Rusia, România, practica orașelor fluviale europene, permit racordarea cercetărilor similare la orașul Tiraspol și alte orașe din Republica Moldova (tab.A2.26).

Clasificarea și ordonarea cronologică a bibliografiei face vizibile atât lacunele (arhitecți, stiluri, tipologie etc.), cât și folosirea elementelor redundante (imagini, scheme, vederi), remarcându-se direcțiile de abordare ale arhitecturii orașului. În acest sens lipsesc studii similare, cu excepția obiectivelor studiate din perioada interbelică sovietică (1924-1940), ceea ce face actual acest demers științific. Analiza critică a bibliografiei autohtone la tema tezei, cu date din domeniul istoriei și geografiei, condiționează elaborarea unor principii analitice și corelative care ar putea fi aplicate la descrierea mediului urban al or. Tiraspol în vederea cunoașterii profunde a contextului urban existent și pe parcursul anilor, fiind făcute propuneri pentru dezvoltarea urbei.

În baza surselor utilizate (schema A1.1), autorul tezei ierarhizează și clasifică în mod obiectiv materialele colectate pentru definirea integrativă a caracterului morfologic, pentru determinarea principiilor specifice ale constituirii aspectului arhitectural al urbei riverane. În capitolul I, literatura reprezintă o trăsătură esențială în contextul obiectului de cercetare privind aspectele arhitectural-istorice documentate din arhivele ANRM, INCPUP etc. În acest capitol au fost definite și analizate tipomorfologic fragmente complexe de țesut urban și conexiunile dintre ele prin compararea dezvoltării altor orașe fluviale și experienței din străinătate.

Însușirea și folosirea metodologiei de abordare pentru dezvoltarea durabilă a or. Tiraspol și parcurgerea tuturor etapelor de cercetare, bineînțeles, adaptate la cerințele de cercetare similare ale unui oraș fluvial, metodologie corelată cu acumularea cunoștințelor în urma concluziilor teoreticienilor atât autohtoni, cât și a celor de peste hotare a condiționat studiul de caz al binomului fluviu-oraș a permis a trage următoarele concluzii:

- reglementarea etapelor elaborate și stabilirea potențialului de dezvoltare durabilă și a strategiei pe viitor concordate cu problemele actuale, atribuindu-le o structură rațională și ordine consecutivă;
- asigurarea transmiterii mesajului privind obiectul cercetării – identitatea orașului Tiraspol prin utilizarea exclusivă a metodelor speciale.

Așadar, este evidentă necesitatea unui studiu privind morfologia urbană riverană ca instrument de înțelegere prin prisma analizei părților sale componente față de râul Nistru.

2. SITUAȚIA URBANISTICĂ ȘI ARHITECTURA ORAȘULUI TIRASPOL

Procesul de formare a orașului este expus în baza studierii surselor concrete, care vizează procesul de constituire și dezvoltare urbană și aspectul arhitectural, aflate la institutele de proiectare din RM, în ANRM, Muzeul de Istorie și Etnografie din Tiraspol (MIET) etc. Subcapitolele corespund etapelor parcurse de oraș (schema A2.1, A4.2):

- fondarea orașului Tiraspol – centru de județ (1792-1928);
- orașul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940);
- orașul Tiraspol – oraș în cadrul RSSM (1945-1989);
- Orașul Tiraspol modern (1990-prezent).

2.1. Fondarea și dezvoltarea a orașului Tiraspol (1792-1928)

Despre teritoriile guberniei rusești a fost menționat în Decretul din 22.03.1764 [147, p.57]. În 1760-1800, orașele din partea de sud a Rusiei au fost reconstruite pentru întărirea liniei fortificate de pe Nipru: Azov pe râul Don și Taganrog, oraș și port la Marea Azov, alte localități militare transformate în civile: Bahmut, Slaveansk etc. Un alt tip de oraș – „Vorstadt” (din l.germ. așezare în afara cetății sau suburbia unui oraș) [155, p.153] a fost proiectat pe pământ viran cu funcția de păază a hotarului pe râul Nistru (tab.A2.3): Tiraspol (cetatea Sredinnaia), Ovidiopol (cetatea Adjider), Odessa (cetatea Hadjibei) (tab.A2.4) ș.a.

Tiraspol este oraș relativ tânăr, situat pe malul stâng al fluviului Nistru, apărut în legătură cu fondarea în 1792 a cetății Sredinnaia (rom.=Cetatea de mijloc), un *vorstadt*, destinat locuirii muncitorilor folosiți pentru „lucrul la cetate”. Doar în 1795, când au fost finalizate lucrările principale ale cetății și deja a obținut statutul de oraș [147, p.70], localitatea va lua toponimul în spiritul modei neoclasiciste de atunci (schema A4.2). La numele antic al fluviului Nistru (Tyras) s-a adăugat termenul oraș (polis), însemnând deci „oraș pe Tyras” Tiraspol [127, p.17].

Factorul urbanistic principal – Cetatea de mijloc. Pentru a întări noile hotare ale Imperiului Rus în 1792 [117, p.32], pe malul stâng al fluviului Nistru a început construcția Cetății de mijloc [162, p.17] sub supravegherea generalisimului Alexandru Suvorov, secundat de generalul De-Wollant [67, p.37], inginer al armatei ruse. Un ajutor semnificativ în edificare a oferit cneazul Grigori Volkonski, comandantul trupelor militare de pe Nistru [147, p.71]. Tiraspol a fost fondat în locul satului Sucleia, aflat cu trei verste mai jos pe Nistru de la Bender/Tighina, conform proiectului guvernatorului Kahovski, aprobat de Ecaterina a II-a la 21.11.1792 [117, p.32] (tab.A2.1). Cetatea Sredinnaia a fost construită după regulile de fortificare bastionată: bastioane și redute în jurul cărora era ridicat un val (meterez) de pământ

după care urma un șanț larg, orientat spre exterior [127, p.17]. În interiorul cetății se amplasau cazarmele ale soldaților, casa comandantului, un spital militar, beciuri pentru substanțe explozive (pulbere, praf de pușcă), un șir de depozite și magazine. Aspectul cetății era încununat de biserica Sf. Andrei. Pe planul cetății (darea de seamă a lucrărilor executate, 1796 [68, p.189] erau indicate opt bastioane: Vladimir, Pavel, Piotr, Gheorghii, Nicolai, Vasili, Slava, Pobedonoset; semibastioanele: Ioan și Alexandr și piețele de arme: Elena, Olga, Maria, Ekaterina și Alexandra [69, p.26]. Accesul în cetate era asigurat prin trei porți principale: Herson, Bratslav și de vest.

Cetatea Tiraspol în anul 1800 a primit calificativul obiectiv militar de clasa II [69, p.190], una dintre cele 58 de fortificații ale regiunii Kiev [147, p.72] și era recunoscută drept cea mai puternică fortăreață din partea de sud-vest a Rusiei, însă nu au fost ocazii să fie utilizată funcția ei de apărare. În primăvara anului 1800, generalul militar Pavel Suhleten, inginer-militar, a evaluat starea fizică a cetății, cerând alocarea a 266000 de ruble pentru îmbrăcarea bastioanelor și redutelor fortăreței în piatră, bani care nu au mai fost alocați [147, p.73]. După vizita de inspectare a fortificației de către Comitetul strategic al Rusiei, la 15.07.1835 cetatea a fost desființată ca obiect militar (tab.A2.5).

Prezintă interes arhitectural proiectul de reconstrucție și perfecționare a potențialului militar al cetății executat de inginer-căpitanul Treteski, confirmat la 02.04.1856 în orașul Odessa. Soluția nouă presupunea extinderea cetății, preponderent spre nord, fiind demolate 12 depozite ale departamentului artilerie, lucrările fiind verificate pe data de 10.03.1857 de inginerul locotenent-colonel Skvorțov.

În timpul represiunilor din anii '30 ai secolului XX, NKVD a folosit vestigiile cetății drept local al execuțiilor în masă, actualmente fiind ocupat de sectorul locativ „Borodino”. Conform planului de dezvoltare al acestui sector, confirmat la 15.01.1979, este indicat primul eșalon de construcție a caselor colective cu 9 niveluri și sunt propuse pentru al doilea eșalon blocuri de locuit cu înălțimea de peste 16 niveluri, dar rămase doar în proiect.

Zona de protecție a fortificației bastionare Sredinnaia, cu statut de monument de istorie și arhitectură de valoare națională, a fost mărită prin hotărârea Comitetului Executiv al Sovietului Orășenesc din Tiraspol (Proces-verbal nr. 21 din 25.10.1978). Concomitent cu această hotărâre au fost analizate dările de seamă privind etapele lucrărilor de construcție și reparație a cetății Triraspol [49].

În toate sursele este indicat că din componența cetății de mijloc a rămas doar bastionul Sf.Vladimir, dar din planul geodezic, executat în 1933 (tab.A.2.6), se poate constata că pe teritoriul cetății s-au păstrat încă câteva construcții, dar care au fost incluse în masivul de locuințe construite pe teritoriul fortificației după desființarea ei și demolarea construcțiilor.

Astfel, este depistată casa de locuit a ofițerilor unității militare cu apartamentele slujitorilor spitalului militar din cadrul cetății (str-la *Raevski*, nr.4); beciul pentru muniții (praf de pușcă) al bastionului Sfântului Vladimir (str.*Fedko*, nr.28, bastionul, din primăvara lui 2014, găzduiește două instituții: filiala Muzeului de Istorie din or.Tiraspol și locașul bisericii ortodoxe), mai exact cazarma soldaților [147, p.72] (stradela *Raevski*, nr.11). După datele cartografice din 1933, planul edificiului corespunde datelor cartografice actuale.

Situația urbanistică a orașului Tiraspol reprezintă o structură ortogonală alcătuită din cartiere rectangulare, ordonate de-a lungul străzilor, orientate paralel arterei acvatice, implementate în partea centrală a orașului. Factorul urbanistic principal este cetatea de pământ – monument de arhitectură secolului XVIII, configurația planimetrică (poligon stelat) în contrast cu rețeaua stradală (tab.A2.7).

Imperiului Rus, la înc.sec.XVIII, în domeniul urbanismului ducea o politică orientată spre deschiderea implementării realizărilor europene în arhitectură și arte în vederea satisfacerii normelor antiincendiare, sanitare (contra epidemiilor) și zonificării pe funcțiuni. Orașele noi erau fondate pe loc viran în sistem urbanistic hipodamic cu străzile reciproc perpendiculare și cartiere rectangulare, ce satisfăceau exigențele de organizare a unei urbe moderne. Orașele concepute în acest sistem urbanistic erau ușor de proiectat, apoi realizate și verificate de către o comisie specială în construcții [138, p.8] împreună cu poliția. Noile tendințe urbanistice în proiectarea orașelor regulate țineau cont și de aspectul estetic: respectarea liniilor roșii, compoziția fațadelor-model, regim de înălțime [138, p.9]. Acest sistem avea anumite avantaje în valorificarea noilor teritorii, mai ales în partea de sud-vest cucerite de Imperiul Rus, în condițiile lipsei urbanistilor și arhitecților, dispărând necesitatea de proiectare individuală pentru fiecare caz. Proiectul-model, fiind executat la nivel profesional, permitea utilizarea materialelor de construcție locale, iar proiectele-tip ale fațadelor-model impuneau un regim oportun de înălțime (la sf. anilor '30 sec.XVII au fost folosite pe larg metode de proiectare tipizată în masă a cartierilor urbane). Datorită sistemului constructiv-urbanistic bine coordonat, pe parcursul sec. XVIII, într-un ritm rapid a crescut semnificativ numărul de localități urbane [138, p.10] realizate în spiritul tradițiilor clasiciste ale urbanismului rusesc.

Orașul Tiraspol nu este o excepție, fiind situat în zona de stepă pe un relief relativ liniștit, ceea ce a permis implementarea cu succes a conceptului clasicist rus. Configurația, în special a părților separate, și în general a planului urbanistic, este definită de condițiile naturale ale amplasamentului, climei, de gabaritele și configurația cartierelor de locuit și de contextul istoric. Teritoriul urbei are formă alungită spre est-vest apropiat tangențial în partea de sud de meandru Nistrului, unde a fost planificat centrul orașului. Axa principală a orașului a devenit strada

Почтовая (actuală str.25 Octombrie 1917 (tab.A2.2)), porțiune a drumului de poștă mai vechi, care trecea prin Sucleia Veche.

O situație similară orașului Tiraspol au traversat toate orașele apărute în jurul cetăților de pe râul Volga în perioada sec.XVI-XVII (ex.: orașele Astrahan, arh.I.Vârokov [138, p.10], Samara [138, p.18], orașul-cetate Țarițân [138, p.21]). În comparație cu alte orașe din RM, care s-au dezvoltat spontan din localitățile rurale, aflate la intersecția căilor comerciale și pe lângă punctele strategice de pe râurile Prut și Nistru, cu formarea în etapa medievală a tramei lor stradale [61, p.6], orașul Tiraspol a fost proiectat concomitent cu cetatea Sredinnaia. Scopul apariției tandemului cetate-oraș era întărirea hotarelor sud-vestice ale Imperiului Rus, ce s-a realizat după un proiect cristalizat în urma elaborării a două variante de amplasament. La baza proiectului a fost pusă rețeaua de cartiere rectangulare, urmărindu-se tradițiile urbanistice clasiciste caracteristice orașelor rusești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, contrastând cu forma cetății, ovală în plan și sinuoasă din cauza bastioanelor.

- *Varianta nr.1 a proiectului urbanistic* [49] (tab.A2.8). Vorstadt-ul era preconizat să fie constituit din două suburbii: una amplasată spre vest de cetate la o distanță de 400 stânjeni (cca. 860 m), pe un loc limitrof albiei vechi a Nistrului, în apropierea actualului sat Târnuca, iar a doua suburbie – la 300 stânjeni (ca. 650 m), spre est, în partea opusă cetății, pe locul orașului existent [117, p.32]. Suburbia de vest era alcătuită din 45 cartiere dreptunghiulare, formate la intersecția a șase străzi longitudinale și șase străzi perpendiculare, frânte la mijloc pentru a corespunde meandrului format de albia veche a râului Nistru. Suburbia de est, amplasată pe vatra satului Sucleia Veche) [117, p.32], ocupa un loc mai avantajos din punct de vedere strategic și al orientării după părțile cardinale. Așezat în axa unei cotituri largi a râului Nistru, orientată spre sud, care avansase adânc în malul stâng, aducând cu el depresiuni inundabile și palustre, greu de parcurs, meandrul, ca o buclă lată, deschidea în fața localității un orizont larg, favorizând localitatea cu apă, aer și soare. Această suburbie (47 de cartiere dreptunghiulare) a fost formată la intersecția străzilor longitudinale, paralele malului nordic al meandrului și celor perpendiculare, formându-se 6x8 șiruri de cartiere. Grila ortogonală în partea centrală era lacunară: pe acolo curgea pârăul, unde se formase o depresiune numită „Limanul Sec” (în l.rusă Сухой Лиман). În ambele suburbii au fost propuse piețe cu deschidere spre fluviu.
- *Varianta nr.II a proiectului urbanistic* (tab.A2.8), aprobată de Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei, printr-un rescript secret adresat generalisimului A.Suvorov la 21.11.1792 [147, p.61]. În această variantă, localizarea or.Tiraspol a fost acceptată pe

locul suburbiei de la est de cetate, elaborată în variantă nr.I. Orașul ocupa un teren închis într-un dreptunghi, alcătuit din cartiere rectangulare (12x11), o parte din care ar fi trebuit să revină pe meandrul de pe malul drept al râului, dar care era palustru, și mai ales, aparținea unui stat beligerant, pe Nistru trecând frontiera dintre Rusia și Poarta Otomană. Astfel, numărul total de cartiere ale orașului din varianta definitivă a fost egalat cu cel rezultat din sumarea cartierelor ambelor suburbii din varianta nr.1. În acest scop, orașul a fost prelungit spre est cu patru șiruri de cartiere și spre sud – cu cinci rânduri de cartiere, axa centrală a orașului fiind păstrată în zona „Limanului Sec”. Cursul Nistrului, trama stradală ordonată, în care strada principală coincidea cu calea de acces direct spre cetatea bastionară, împreună cu zona „Limanului Sec”, amplasat asimetric, sunt factorii care au determinat particularitățile urbane individuale ale orașului în etapa inițială. Concepția urbanistică nu are legătură compozițională cu cetatea, ele fiind percepute ca elemente morfologice independente (cu geometria lor efectuată în contrast).

În planul general din 1792, în centrul localității era propusă edificarea primăriei, bisericii amplasate pe o axă compozițională, iar spre sud-est – piața comercială (tab.A2.7). Incluzerea în proiect a propunerilor de construire a bisericilor armenești sugerează componența demografică eterogenă a locuitorilor noului oraș, printre care au fost armeni, evrei, lipoveni ș.a.

În 1795, or.Tiraspol deja avea statut de oraș-reședință a județului, dar în care predominau casele construite din lut ce nu erau trainice. Doar la sf.sec.XVIII a început să apară zidăria din piatră și cărămidă, clădirile obținând o stilistică specifică clasicismului rus.

În raportul anual cu privire la starea lucrărilor de edificare a cetății a fost inclus planul general al lucrărilor pentru anul 1795 (tab.A2.8) din care reiese finalizarea lucrărilor principale la fortificație și a celor 42 parcele din cele 47 conform proiectului urbanistic al orașului, pe care au fost ridicate construcții: cartierele XI, XIII, XV, XVI, XIX, XXIII-XVII și XXIX. Sunt indicate edificiile publice care formau elementele-cheie ale vieții urbane, precum: biserica satului Sucleia Veche, prin axa căreia a fost trasată strada principală a orașului *25 Octombrie 1917*; a fost indicat locul propus pentru amplasarea bisericii noi a școlii evreiești; pavilioanele comerciale; locul fântânilor ș.a. amplasamentul cărora era perceput drept dominante ale siluetei urbane în raport cu artera acvatică. Raportul grafic cu releveul lucrărilor executate, semnat de inginerul locotenent-colonel Andrei fon der Planiț, redă cu mare exactitate rețeaua stradală, păstrată până astăzi, realizând primul plan general al or.Tiraspol.

În planul general din 1803 (tab.A2.8), în raportul lucrărilor de edificare a cetății se indică cartierele cu construcțiile edificate din piatră. Materialul grafic din 31.01.1803 este reprezentat de două planuri generale cu explicația semnelor convenționale, iar o atenție deosebită este atrasă

construcțiilor din cadrul cetății (profilurile digurilor, schimbarea acoperișurilor la diferite obiective, executarea bastioanelor „Vladimir” și „Petru”), cu descrierea lucrărilor de finisare etc. Urbanistic sunt soluționate 6 cartiere limitrofe cetății și 29 aflate în partea estică. Dominantele urbane reprezintă o arhitectură ecleziastică: biserica Acoperământul Maicii Domnului construită în cartierul XV (parcele nr.28 conform planului general din 1795); catedrala nefinisată Sf.Nicolae în cartierul X (parcele nr.32); biserica lipovenească și două capele (una construită din nuiele și lut acoperită cu stuf, alta nefinisată din piatră, cartierul XIII). Este indicată și fosta biserică a satului Sucleia Veche; sinagoga – cartierul XXXXIII; edificii publice: depozitul trezoreriei (cartierul III); pavilioane comerciale înșiruite (cartierele IV-VI, XII, XV, XVI); sediul administrativ (cartierul VII) etc., precum și locuințe individuale. Sunt indicate distanțele (în verste) ale acceselor cu localitățile: Bender – 7; Târnuca – 2; Komarovskaia balka – 7; Dubăsari – 60; Balta – 120; Odessa – 120. S-a format definitiv și accesul în oraș are loc în raport cu trama stradală. Căile de acces în oraș, comparativ cu planul general din 1795, sunt marcate în premieră, cu configurația lor liberă, contrastând cu soluția urbanistică rigidă trasată strict geometric.

Releveul „Cetatea Tiraspol și planul Vorstadt-ului”, 1826, [47] reprezintă orașul sub forma unui dreptunghi alcătuit din carouri (12x11), o parte a cărui ar fi trebuit să continue pe malul drept al r.Nistru, pe peninsula formată de cotitura fluviului, dar din cauza că aceasta parte aparținea altui stat, ele sunt omise din numărul total de cartiere (tab.A2.8). Explicația legendei și a semnelor convenționale nu se deosebește semnificativ de cea din 1803, La fel se poate menționa detalierea și amplasarea mai exactă a edificiilor [147, p.75].

Raportul din 23.09.1847 (tab.A2.8) include planul general al orașului (partea vestică, cartierul II, parcelele 4-7 (conform planului din 1795)). Acest cartier are funcția de deservire a spitalului militar, cu includerea bucătăriei, băii, spălătoriei, ghețării etc. La fel, sunt indicate 12 depozite ale departamentului de artilerie, amplasate pe axa de simetrie a cetății, în afara ei, spre nord. Releveele sunt executate de conductorul de clasa a II-a Kalinin sub conducerea lui A.Lehner [221]. În raport sunt descrise străzile părții centrale, care au fost presurate (acoperite) cu cojile spinoase ale caștanilor de apă care creșteau în Nistru [147, p.99].

În planul general din 1853 (tab.A2.8), executat de Ivanov, Buinițki, Baruzdin și Sokolov, sunt indicate lucrări de amenajare a teritoriului urban – construcția podului peste zona palustră „Limanul Sec”, prezența cărui împărțea anterior orașul în două părți: vestică și estică și făcea anevoioasă legăturile dintre ele. În releveu sunt indicate construcțiile noi apărute: oficiul poștal, azilul, judecătoria județeană, casa poliției și penitenciarul (în l.rusă Городской Острог), care se aflau în apropierea biserica Acoperământul Maicii Domnului. Orașul a fost extins prin noi cartiere în partea de sud-est, iar biserica veche a fostului sat Sucleia demolată. Aceasta a eliberat

traseul străzii, devenind artera principală a orașului, legând cetatea cu localitățile limitrofe.

Planul general din 1877 [220] este parte componentă a hărții topografice militare a Imperiului Rus (tab.A2.8) executată sub conducerea lui T.Schubert [219] și P.Tuchkov [218]. Orașul a fost extins cu cartiere rectangulare în partea de sud-vest, cu frângerea în unghi a accesului ce lega suburbiile Sucleia Nouă și Grebenniki (unde ulterior se va forma piața „Fânului”, actualmente „Teatrală”). În planul dat, spre nord de oraș este indicată prezența căii ferate, proiectul căreia fusese elaborat de ing.Ziuber. Proiectul a fost elaborat în trei etape: 1) Stația Razdelinaia-Tiraspol, 1867; 2) Tiraspol-Bender, 1870; 3) Bender-Chișinău, 1871 [147, p.318], conform contractului încheiat în 1846. Linia de cale ferată a fost construită de baronul Unghern-Ștreinberg [147, p.317].

Releveul planului or.Tiraspol (tab.A2.8), executat în 1903 (confirmat de inspectorul de terenuri M.Gajulo [24, 25]), include și suburbiile orașului „Кирпичная” (în l.rom. Cărămidară), „Закрепостная” (în l.rom. După cetate) și „Калкатовая Балка” (în l.rom. Vâceaua Călcată) [117, p.34]. Mai mult de un secol orașul, practic, nu s-a extins peste teritoriul rezervat în 1792, doar cu câteva noi cartiere spre nord-est, unde a fost construită gara feroviară. În tabelul edificiilor publice principale edificate sunt indicate: sediul zemstvei, banca orășenească, stabilimente curative (spitalul zemstvei, spitalul evreiesc), edificii de instruire (două gimnazii, colegiul privat al lui Atran etc.), hoteluri („Petersburg”, „Paris”, „Palais Royal”), oficiul poliției etc. În premieră sunt indicate denumirile tuturor străzilor.

Analizând planurile generale ale or.Tiraspol (1792-1903), putem constata implementarea cu maximă exactitate a tramei stradale. Spațiul din interiorul cartierelor, accesul în clădiri, deservirea lor și amplasarea dependințelor – rămâneau chestiuni urbanistice nesoluționate [28]. Doar în ultimul plan, elaborat în anul 1903, s-a încercat să se reglementeze problemele urbane prin atribuirea străzilor denumirilor, reprezentarea cu precizie a cartierelor, precum și căutarea amplasării optime a edificiilor de importanță urbană pe teritoriul orașului [117, p.34].

Acest plan a servit drept bază a proiectării rețelelor de telefonie (proiectul a fost elaborat de ing.Șiller în or.Odessa, 1906, aprobat la Herson în 1907 [147, p.423]) și electricitate, 1914.

Identitatea arhitecturală a or.Tiraspol este exprimată prin valențele arhitectural-artistice ale clădirilor descrise în raport cu amplasarea lor din punct de vedere istoric, în baza sursei istorice de V.Polușin [147, 148, 149], S.Marețki ș.a. O parte a materialelor grafice (relevee arhitecturale) au fost executate în cadrul practicii de studenții Catedrei Arhitectură a Universității „T.Șevcenko” din or.Tiraspol. Identitatea arhitectural-urbanistică a orașului Tiraspol rezidă în prezența arhitecturii sale istorice, oferind orașului o imagine inedită (tab.A2.17), redată inspirat în panoramele pictorului A.Foinițki [34, 35, 45, 46].

Arhitectura ecleziastică din județul Tiraspol (parte componentă a eparhiei Herson). În 1859 existau 71 locașuri de cult religios creștin [147, p.401]. În oraș a fost elaborat un sistem de rețea cu instituții la nivel de prestări servicii, precum și la nivel spiritual – biserici [148, p.573]. Pe planul or.Tiraspol erau indicate trei biserici și componentele sale urbane, fără legătură compozițională între ele, cetatea Sredinnaia și cartierele dreptunghiulare, care astăzi formează zona istorică a orașului – sectorul Centru. În conformitate cu datele anului 1902, în județ locuiau 206.568 de persoane dintre care 139.705 erau creștini [147, p.406], fără a se preciza numărul de ortodocși, catolici și lipoveni. În șapte ani, în 1909, numărul enoriașilor a atins cifra de 240.528 [147, p.407]. În conformitate cu datele statistice oficiale, în acest timp în or.Tiraspol existau cinci biserici ortodoxe: Sf.Nicolae, cel mai vechi locaș din localitate (fig.A3.2); Acoperământul Maicii Domnului, aflată în centrul orașului (tab.A3.4); Sf.Andrei, biserica militară, amplasată în cetatea Sredinnaia (tab.A3.4); Botezul Domnului, biserica militară a diviziunii nr.56 Jitomir (tab.A3.4), amplasată în partea de nord-vest a urbei; Sf.Ștefan, bis.militară a diviziunii nr.22 Astrahan, amplasată în partea de sud-vest a orașului. Dintr-un registru aparte al județului [147, p.411] se cunoaște că în oraș funcționau două biserici de rit vechi rus (lipovenești): Acoperământul Maicii Domnului, fondată în 1900, și Maica Domnului din Kazan, construită în fostul sat Ploskoe, azi suburbie a orașului. Cercetarea frontală a orașului a depistat o biserică creștină de rit occidental, aflându-se în centrul diocesei romano-catolice și evanghelice.

Arhitectura edificiilor publice: comerciale, administrative, hoteluri etc. Edificiile publice sunt elemente-cheie ale orașului sau oricărei localități rurale. Orașul Tiraspolul în perioada dată nu este o excepție. Aici găsim o varietate de edificii publice cu diferite funcții arhitectura cărora ne impresionează și astăzi, la fel ca și locuințele din perioada respectivă. Merită să fie revăzut Registrul Monumentelor de Istorie și Arhitectură din orașul Tiraspol.

Arhitectura edificiilor administrative. Casa zemstvei, 1903 (fig.A2.12), una dintre cele mai notabile clădiri din or.Tiraspol pentru perioada respectivă, situată pe colțul cartierului la intersecția str.*Pușkin* (nr.18) și *Dnestrovski*. Construcția edificiului (s-au cheltuit 25,305 ruble 25 copeici [148, p.594]) a fost supravegheată de inginerul Anton Skorupko. În 1921-1940 clădirea adăpostea sediul armatei de frontieră nr.25 din RSSAM. Clădirea reflectă o anumită fază de dezvoltare a arhitecturii orașului provincial din sudul regiunii Herson. Edificată într-un nivel, construit din piatră de calcar îmbinat cu cărămidă cu divizări similare vilei urbane a moșierului Nicolai Orlai din or.Tiraspol. Compoziția simetrică a fațadei principale este decorată cu două rezalite laterale cu frontoane triunghiulare, cu partea superioară bogat decorată. Axa compoziției trece prin frontonul pe timpanul căruia a fost amplasat golul circular. Cu mare măiestrie sunt zidite din piatră elementele arhitecturale: cornișa, pilaștrii, denticulele și brâul decoratv din

cărămidă așezată pe muchie (în l.rusă „поребрик”). Grinzile geamurilor sunt executate din cărămidă, partea superioară a lor în arc cu evidențierea cheii de boltă din piatră. Spațiul dintre frontoane este umplut cu baluștri despărțiți prin coloane decorative. În perioada sovietică au fost distruse balustrada, frontoanele și adăugat nivelul doi, la fel a fost schimbată și funcția, devenind sediul Ministerului Sănătății și Protecției Sociale (fig.A2.13).

De problemele amenajării orașului se ocupa consiliul local al orașului Tiraspol (tab.A2.10) condus de Semion Timcenko [148, p.574] cu sediul situat pe str.*Lunacearski* nr.24 (fosta str.*Sobornaia*) cu fațada principală care ocupă aproape jumătate de cartier pe str.*Sverdlov* (fosta str.*Bazarnaia*). Edificiul este construit la sf.sec.XIX în tradițiile clasicismului. Compoziția fațadei este împărțită în trei registre pe verticală cu evidențierea pilaștrilor frontonului triunghiular ce încununează partea centrală a intrării principale. Pe orizontală parterul este divizat rustic. Localul găzduia sectorul nr.1 al poliției [148, p.531] și pompierii. Actualmente se păstrează turnul de supraveghere a incendiilor [148, p.297].

Edificiul asociației (clubul) ofițerilor, 1890 (tab.A2.10) regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan, situat în str.*Karl Marx* nr.1, A (fosta str.*Krasnoiarskaia* (schema A2.2)), construit în tradițiile arhitecturii județului Tiraspol. Unietajată, compoziția simplistă simetrică are trei registre (trei geamuri – registrul din mijloc, laterale câte un gol), este distrusă prin alipirea intrării în edificiu amplasat în dreapta fațadei principale. Accesul este încununat de cornișa profilată a frontonului și accentuat prin copertina din metal forjat cu stilistica similară a porților ce delimitează accesul în curte. Elementele decorative sunt: denticule sub cornișa profilată, piatră de boltă la geamuri și nișele rectangulare sub fiecare gol de geam. Actualmente, clădirea găzduiește școala de pregătire olimpică a copiilor în domeniul șahului și ciclismului.

Pe strada *K.Liebknecht* nr.231,A (fosta strada *Remeslennaia*) a fost situată Cancelaria regimentului Astrahan [148, p.539]. Edificat la sf.sec.XIX, clădirea este marcată prin scara și detalierea elementelor arhitecturale. Stilistica permite să definim stilul neoclasic provincial (tab.A2.10). Compoziția fațadei este simetrică, decorată cu trei frontoane triunghiulare cu trei goluri circulare amplasate pe timpane. Portalul principal cu acces în edificiu este accentuat prin pilaștri, baza și capitelul servesc drept cornișă profilată. Ancadramentele golurilor sunt laconice cu evidențierea cheii de boltă. Cercevelele geamurilor, ușa din stejar, vasistasul decorat cu motive florale executate din metal, precum și copertina sunt distruse.

Casa adunării obștești (tab.A2.10) amplasată pe str.25 *Octombrie 1917* nr.46 (fosta str.*Pokrovskaia*). Monument istoric în stil neoclasic cu elemente ale stilului Art Nouveau, construită în anii 1870 [111, p.12]. La înc.sec.XX, funcția clădirii era destinată edificiilor pentru spectacol [147, p.485]. În data de 20.02.1920 aici a avut loc primul congres al Sovietelor din

județul Tiraspol [148, p.753]. Este compus prin comasarea a două edificii cu proporțiile divizărilor diferite. Este modificat aspectul inițial al treptelor ce duc la intrarea principală, acoperișul, precum și copertina, toate fiind plasate asimetric pe fațada principală. Ferestrele volumului din dreapta sunt în arc accentuate prin ancadrament simplist și pilaștri între ele. Actualmente, edificiul găzduiește sediul principal al Muzeului de Istorie din or.Tiraspol.

Întrunirile reprezentanților păturii sociale înstărite la înc.sec.XX aveau loc în Casa adunărilor nobilimii [148, p.542], situată la intersecția str.25 *Octombrie 1917*, nr.98 (fosta str.*Pokrovskaia*) și str.*Kotovski* (fosta str.*Dvoreanskaia*), edificată în sec.XIX (tab.A2.10). Inițial avea două niveluri cu rezalitul cu șase geamuri încununat cu frontonul triunghiular puțin ieșit din linia fațadei. Golurile ferestrelor la parter rectangulare, la etaj – semicirculare sunt accentuate prin ancadramente. Funcția actuală – comercială, iar aspectul inițial al edificiului este parțial distrus și ascuns sub materialul compozit etalbond.

Pentru petrecerea timpului liber a oamenilor de afaceri a fost construit clubul comercianților (în l.rusă Купеческий клуб) la intersecția str.25 *Octombrie 1917* nr.75 (fosta str.*Pokrovskaia*) și *Kotovski* (fosta str.*Dvoreanskaia*) [147, p.478]. Inițial era o clădire cu un etaj, fațada căreia a fost simetrică în stil clasic cu trei frontoane, cele de colț – triunghiulare (tab.A2.10). Clădirea a fost reconstruită de trei ori: faza I – în anii 1930 a fost adăugat etajul doi, aspectul exterior, precum și funcția au fost modificate în policlinică, conform proiectului arh.Petrov, în stil clasic proletariat (aticuri, pilaștri, ancadramente simpliste). Faza II – reconstrucția pe orizontală; în anii 1960 clădirea a fost extinsă spre str.*Lunacearski*. Faza III – reconstrucția aspectului exterior din 2014-2015 a edificiului a condiționat pierderea elementelor arhitecturale, fiind înlocuite cu decor din polioritan care nu reflectă perioada în care a fost construit. Actualmente, imobilul găzduiește instituția medicală de consultații și tratament.

Arhitectura edificiilor de învățământ. Un timp îndelungat se credea că nivelul educației în Rusia țaristă a fost foarte scăzut și numai după revoluția bolșevică din 1917 populația învăța carte (învățământul a devenit unul de masă, dar acest fapt nu înseamna și calitatea acestuia). Cu toate acestea, învățământul a fost tratat foarte serios (ex.: biografiile cercetătorilor din Rusia țaristă, politicieni, militari – oameni inteligenți, erudiți care cunoșteau mai multe limbi), care pe timpuri nu a fost obligatoriu. Edificiile educative au apărut în Transnistria la înc.sec.XIX (în județul Tiraspol, pentru anul 1898 erau 130 școli [147, p.287]), iar în oraș prima școală a fost deschisă la 01.08.1812. Conform planului general din 1903 (tab.A2.11), sunt indicate 10 edificii de învățământ (dintre care 2 gimnazii și 1 colegiu privat al lui Atran), unde își făceau studiile 15% din nr.total de locuitori din oraș [162, p.17], apr.2000 elevi și 50 profesori [126, p.31].

Școala din str.25 *Octombrie 1917* nr.98 (fosta str.*Pokrovskaia*), deschisă în 1898 (anexa

A2, tab.13). Inițial în două niveluri, cu ferestrele la parter rectangulare, la etaj – semicirculare, accentuate prin ancadramente. Era amplasată în clădirea vecină – Casa adunărilor nobilimii, urmând să fie ambele comasate în anii 1960. Funcția la fel a fost schimbată în comercială. Aspectul nu reflectă perioada în care a fost edificată.

Gimnaziul de fete, 1900 (fig.A2.14), a fost deschis la 24.02.1893 ca treaptă de pregătire spre admitere la studiile liceale [147, p.280]. Sediul gimnaziului a fost localizat (în 1901) în noua clădire construită pe banii orășenești. Este un imobil cu destinație educativă, amplasat la colțul cartierului, mărginit de str.*Bocikovski* nr.2 (fosta stradă *Krasnâi*) și str.*25 Октября 1917* (fosta str.*Pokrovskaia*), aliniat liniilor roșii ale acestor străzi. Clădire edificată în tradiții ale arhitecturii tiraspolene, construcția fiind coordonată de arhitectul principal, inginerul zemstvei Anton Skorupko. Gimnaziul avea două niveluri și un demisol. Structura planimetrică interioară – una obișnuită tip coridor, pe ambele părți ale căruia se înșirau cabinete de studii. Aspectul exterior reprezintă o compoziție simetrică cu trei rezalite plate. Rezalitele laterale, compuse din 14 goluri de ferestre (câte 7 la fiecare nivel). În rezalitul central ieșit din linia planului rectangular, la parter, se afla intrarea festivă, la etaj trei goluri mari de ferestre în arc de cerc cu cercevele din lemn bogat decorate (actualmente distruse). Construită din piatră de calcar îmbinat cu brâul decorativ și grinzile geamurilor executate din cărămidă. Gimnaziul a fost transformat în Școala muncitorilor nr.1 la 11.07.1919. Între anii 1932-1934 a fost transformată în liceul rus nr.10. În 1935-1936 prima promoție de 10 clase. Inițial avea un plan alungit (în perioada sovietică compoziția volumetrică se extinde). În 1961 (școala a fost numită N.Zelinski, care a marcat în același an jubileul de 100 ani de la nașterea chimistului, în curte a fost amplasat bustul lui) s-a construit un bloc nou de studii. În 1968 A.Foinițki a donat școlii o colecție de picturi. În 1987 a fost construit un bloc cu bibliotecă și o sală sportivă. Din septembrie 1991 liceul nr.6 a căpătat statutul gimnaziului cu profil real, cu studii aprofundate în limba engleză (fig.A2.15).

Colegiul cu profil real pentru băieți (tab.A2.11) situat pe str.*25 Octombrie 1917* fondat în august 1812 și reorganizat în colegiul cu profil real în 1872. Imobilul este construit cu un nivel și un demisol amplasat pe o pantă. Structura planimetrică interioară conține 21 de încăperi printre care: o cameră de rugăciuni (p-u clasa a VII-a), cancelarie, camere p-u clasele I-VI, clasa de desen, sala sportivă, sala p-u studiu de istoria naturii, bibliotecă, biroul inspectorului și medicului, recepția etc. [147, p.282]. Aspectul exterior reprezintă o compoziție asimetrică cu trei rezalite plate, primul compus din intrarea de gală și șase goluri de ferestre rectangulare, cel din centru – șapte goluri, ultimul rezalit cu o înălțime mai mare și patru goluri mai mari de ferestre în arc de cerc – toate decorate cu ancadramente. Primele două rezalite sunt accentuate prin brâuri profilate pe orizontală. Colegiul avea și o curte interioară de 777 stânjeni pătrați [147, p.282]. În

1935-1936 edificiul este extins pe verticală, prin adăugarea etajului pe două registre ale edificiului, funcție modificată (ianuarie 1937) în Casa Pionierilor. În 1941 casa și-a încetat activitatea, iar în 1944 a fost aruncată în aer de nemții în retragere. În 1987 a fost construit blocul cu bibliotecă și sală de gimnastică din complexul gimnaziului cu profil real nr.6.

În noiembrie 1921, orașul Tiraspol avea 306 instituții de învățământ (din care 284 școli) și 38 biblioteci [147, p.294]. Ele erau amplasate în clădiri cu o arhitectură specifică perioadei, multe din ele au fost distruse în timpul războiului sau demolate, înlocuite cu altele, conform Normelor și Regulilor în Construcții (NRC II-65-73) „Școli generale și școli-internat” (în l.rusă СНИП II-65-73, Общеобразовательные школы и школы-интернаты) din perioada sovietică.

Arhitectura hotelieră reprezintă mozaicul insulelor istorice amplasate în situl urban existent cu specificul tipologic al timpului. O filă remarcabilă revine arhitecturii hoteliere. În 1910, în orașul Tiraspol erau amplasate peste 20 hoteluri (11 hanuri) printre care: „European”, „Petersburg”, „Nord”, „Louvre”, „Passage”, „Palais Royal” etc. [148, p.517]. Pentru o reședință județeană prezența numărului mare de hoteluri a fost impresionant. Cererea mare se manifestă datorită: 1) dezvoltării economiei prin vizitarea comercianților, boierilor etc.; 2) nobilimii, funcționarilor, consilierilor care vizitau orașul la congrese și reuniuni; 3) nr. mare de militari.

Hotelul „Passage” (deschis la 01.11.1914) edificat vizavi de cinematograful „Victoria” [148, p.518], amplasat în casa boierilor (tab.A2.12), fraților Guberer cu adresa actuală str.25 *Octombrie 1917* nr.78. (fosta str.*Pokrovskaia* nr.15). Hotelul cu două etaje este dotat cu mobilier comod, frizerie, telefon, camere de baie, spălătorie de rufe [148, p.518]. Exteriorul edificiului este decorat cu elemente în stilul Art Nouveau, care în perioada respectivă deja a atins apogeul în alte orașe mari din Rusia. Suprafața fațadei este bazată pe principii clasice de proiectare: simetrie, axă compozițională prin golul intrării principale. Împărțit în trei registre (a câte trei ferestre fiecare), pe verticală despărțite prin pilaștri semicirculari. Partea centrală a clădirii este încununată cu parapetul străpuns de goluri rectangulare amplasat între două frontoane (plastica cornișelor, colonadei, decor caracteristice Art Nouveau). Aspectul exterior al parterului (schimbarea intrării, materialului de finisaj – etalbond [217]) precum și funcția s-a schimbat radical în bookmaker-ul „Bombay”.

Respectabilul hotel „Paris” (tab.A2.12), actualul Muzeu de Cavalerie G.Kotovski, este una dintre puținele insule ale arhitecturii construite în sec.XIX. Situat la intersecția străzilor 25 *Octombrie 1917* nr.34 (fosta str.*Pokrovskaia*) cu str.*Manoilov* (fosta str.*Privoznaia*) [148, p.543]. Clădirea rămasă reprezintă aproximativ o treime din complexul hotelier, alte clădiri au fost demolate în perioada sovietică. Planul general din 1933 indică clădirile nonrezidențiale cu funcție de depozitare și grajd p-u cai. Clădirea are un demisol și beciuri impresionante cu ghețari

din râul Nistru pentru stocarea produselor alimentare. Camerele erau încălzite cu sobe, apa și lumânările erau livrate de slujitorii hotelului. Hangiul hotelului a fost negustorul Kiselev, inițialele căruia sunt executate din fier forjat pe copertina intrării amplasată pe colțul țesit al edificiului [148, p.543].

Hanul lui A.Kuznețov (boier, comerciant, vânzător de porci [148, p.534]) din str.Șevcenko (fosta str.Kolodeznaia) nr.7 este construit în 1917 (tab.A2.12). Casa este decorată în tradițiile stilului clasic. Sub panta acoperișului este situată cornișa masivă cu profil compus din plintă și toros. Brâul de suporturi decorative în șir metric accentuează simetria compozițională a edificiului. Partea de jos a geamurilor este subliniată de cornișa comună la etaj și separat sub fiecare gol la parter. Majoritatea cercevelor sunt native. Despărțirea dintre niveluri se datorează brâului de cornișă cu denticule. Pereții sunt întăriți prin tije metalice amplasate perpendicular pereților longitudinali, metodă caracteristică anilor 1910. Pilaștrii laterali la parter sunt decorați cu elemente decorative din fier forjat. Locuința a supraviețuit. În 1987 se propunea demolarea ei în vederea construcției hotelului cu posibilitatea lărgirii splaiului.

Hanul „Ursu” (în l.rusă „Медведь”) (tab.A2.12) amplasat la intersecția str.R.Luxemburg nr.10 (fosta str.Ceasovennaia) și Șevcenko (fosta str.Kolodeznaia nr.7) [148, p.534]. Drumul care duce spre Mălăiești era supraîncărcat de restaurante, hanuri etc. Anume aici a fost construit localul dat la intersecția secolelor XIX și XX, autorul proiectului fiind Anton Skorupko (detalii similare cu casa zemstvei, gimnaziului de fete ș.a.). Demisolul clădirii avea funcție de restaurant, la etaj se închiriau odăile. Pereții hanului erau edificați din piatră de calcar, grinzile geamurilor din cărămidă aranjate tip pană cu evidențierea cheii de boltă. La fel din 2 rânduri de cărămidă, este construită partea de jos a cornișei. Pereții nu au fost tencuiți, accentuând măiestria zidirii și factura materialului. Pilaștrii și ancadramentele golurilor sunt decorate rustic. Edificiul a fost demolat în aprilie 2014 în vederea unui complex locativ cu multe niveluri.

Amplasamentul hotelurilor era binevenit pentru târgul „Svalocinaia Ploșadi” în zona centrală Suhoi Liman, unde se vindeau porci, cai, fân etc. [148, p.545]. În orașul Tiraspol, precum și în toată Rusia, hotelurile au funcționat în conformitate cu Regulamentul „Skra” (regulament cu includerea informației despre condițiile de ședere, plata, securitatea la incendiu, regulamentul intern și chiar bunele maniere la masă).

Clădirile comerciale tip calcan (sau calcanul comercial – unitate tipologică în arhitectura rusă care apare în sec.XVIII, fațadele cărora au fost decorate cu arcade sau colonade în stil clasic) amplasate de-a lungul străzii principale reprezintă o carte de vizită a oricărei foste reședințe județene din trecut. Drept exemplu servesc „Shopping Arcade” din orașele Rostov-pe-Don, 1830; Vologda, sec.XVIII; Klin, sec.XVIII; Vladimir, Reazan, Mstsislaw (Belorusia);

Odessa (Ucraina) etc. (fig.A2.18). Cartierul din str.25 *Octombrie*, cuprins între str.*Șevcenko* și *Lunacearski*, reprezintă un pasaj comercial „Pokrovski” cu o lungime de aproximativ 100 metri, construit în 1914 (trezoreria orașului a cheltuit 4808 ruble 41 copeici [216]) sub conducerea consilierului Grigori Olișevski (primarul or.Tiraspol 1906-1917). Complexul ocupă latura unui cartier, are planul în formă de careu, aliniat cu fațada alungită la linia roșie a străzii cu rezalitul central al primului cinematograful din or.Tiraspol „Iliuzion” (fig.A2.17). Complexul comercial includea redacția ziarului „Dnestrovski Krai” [148, p.517] și diferite magazine. Pasajul a fost construit în stil eclectic, ce combină elemente din diferite stiluri. Printre acestea se numără elementele clasicismului, detalii caracteristice arhitecturii antice: triglife, ghirlande, pilaștri. Acest complex comercial crea o armonie aparte, cu un confort psihologic și estetic la un nivel înalt, având un etaj. Datorită coloristicii uniforme, strictetei și raționalității proporțiilor etalate arhitecturii obiectivelor, în silueta orașului se oferă o continuitate și legătură cu ambientul. Pasajul deja este demolat în aprilie 2014 în vederea complexului locativ (fig.A2.16).

Arhitectura caselor de locuit din orașul Tiraspol până în anii '20 ai sec.XIX reprezintă carouri care conturează și accentuează trama rectangulară a urbei riverane (tab.A2.9). În 1907, în oraș existau 4305 curți cu 26119 locuitori [148, p.515]. Interes arhitectural însă prezintă locuințele nobilimii, slujitorilor bisericii și intelectualilor din zonă (fig.A2.5). Preponderent ele sunt unietajate, iar unele din ele sunt comasate la parter cu funcții comerciale (sau publice) la etaj (sau mansardă) cu funcția locativă (schema A2.3).

Locuințe colective, unele cu funcții publice (tab.A2.9), au fost edificate preponderent în partea estică a or.Tiraspol [148, p.519], drept axă servind pâraul „Limanul Sec”, cu amplasarea lor pe str.*Șevcenko* și *Sverdlov* cu caracteristici similare: tronsonul dotat cu scară ce duce la apartamentele aflate la etaj, cele de la parter cu ieșiri separate în curte (fig.A2.9, A2.10).

Aceste locuințe sunt remarcabile nu numai prin arhitectura lor aparte, dar pentru întregul Tiraspol, fiind un exemplu excelent de arhitectură a unui oraș provincial. De asemenea, se pune accent pe identitatea orașului. Având în vedere istoria bogată, clădirile merită să fie înscrise în Registrul monumentelor de importanță națională și locală, cu crearea zonei de protecție pentru a asigura conservarea acestora (descrierea succină a locuințelor se găsește în anexa 2 p.162-174).

Arhitectura construcțiilor ingineresti. O parte componentă în vederea asigurării confortului în orice localitate sunt construcțiile ingineresti [215], iar dacă acestea prezintă și interes estetic-artistic și istoric, valoarea lor arhitecturală crește. Podurile, accesele etc. erau edificate după un proiect-model, adaptat la sit, sub conducerea strictă a Comisiei construcțiilor capitale (în l.rusă Комисия каменного строения) [138, p.80].

Podul din piatră (tab.A2.13) edificat în sec.XIX, situat pe str.25 *Octombrie* 1917.

Necesitatea acestei construcții ingineresti a fost dictată de factorii principali: declivitatea terenului și prezența arterei acvatică. Podul unea partea vestică a orașului Tiraspol cu cea estică, numită „Monastârok” (în l.rusă Монастырок [148, p.519]), care erau despărțite de pârâul „Limanul Sec”. În planul general al orașului Tiraspol (Raportul din 21.11.1853) se observă mărirea podului în lungime și respectiv înălțime (indicat în premieră în 1795, podul de mici dimensiuni). În 1912, podul a fost ornamentat din ambele părți cu arcuri de triumf (scenariul de gală se datorează aniversării a 100 ani de la războiul din 1812 [148, p.520]). Puntea a servit drept acces până la începutul anilor 1970, după care pârâul a fost ascuns într-o cutie de beton, iar spațiul dat a fost acoperit cu pământ compactat, creând spațiul artificial al Pieței Suvorov.

Castelul de apă [214], 1891-1894, (tab.A2.13) a fost construit în cadrul primului apeduct [213] pe teritoriul fostei uzine „Ткаченко”. Inițial avea trei etaje (aproximativ 15 metri) amplasat pe axa compozițională a str.*Pușkin*. Planul turnului este octogonal, cu pereți din piatră de calcar îmbinat cu cărămidă. Imobilul este divizat pe verticală în patru registre: soclul și trei niveluri despărțite prin cornișe bogat decorate. Registrele, sub forma unor etaje, sunt divizate prin geamuri, unele din ele opace (nișe) cu partea superioară în arc din bolțari de cărămidă. Ultimul registru este rezolvat în cele mai frumoase tradiții ale arhitecturii tiraspolene. O valoare deosebită reprezintă elementele arhitecturale: cornișa, pilaștrii – similare cu plastica fațadelor castelului de apă (1909, arh.A.Fiodorov) din orașul Celeabinsk, str.*Vorovskogo* [148, p.928]. După 1922, turnul a fost parțial distrus [148, p.928]. În 1946-1947, turnul a fost modificat, fiindu-i adăugat un nivel – rezervor consolidat prin coloane de beton amplasate la fiecare muchie, ieșit din forma planului, legate printr-un inel în partea superioară, cu goluri rectangulare, nișe umplute, iar aspectul inițial practic total pierdut. Actualmene, edificiul este părăsit (se propune reconstrucția lui și amplasarea în el a sediului Muzeului or.Tiraspol) [228].

Valorificarea râului ca acces navigabil se datorează feribotului în partea centrală a orașului, debarcaderului și podului plutitor (tab.A2.13). În 1869, Ministerul de Accese (în l.rusă Министерство Путей Сообщения) emite ordinul „Cu privire la stabilirea rezidenților din Tiraspol a debarcaderului de pe râul Nistru” [148, p.338]. În 1913 este unul dintre cele cinci râuri din Rusia pe care s-a transportat un număr mare de mărfuri și pasageri (189750 persoane) [148, p.342]. Plutele de altădată erau formate din trunchiuri de copac și scânduri (preponderent din brad și stejar) prinse împreună [148, p.338]. Malurile au fost întărite de mai multe ori din cauza revărsărilor dese ale fluviului Nistru, precum și proiectarea răstoacelor (în 1914, după proiectele de consolidare a malurilor elaborate la Kiev). Amplasarea acestor construcții ingineresti cu mici abateri rămâne neschimbată și astăzi, funcționând în regim normal.

2.2. Orașul Tiraspol – capitala RSSAM (1929-1940)

În anii 1914-1920, în timpul războiului imperialist, revoluției, războiului civil au fost distruse multe clădiri și instalații tehnice și industriale. Autoritățile de la Kremlin, la 12.10.1924, în componența Ucrainei Sovietice au format RSSAM, care cuprindea raioanele RM plus raioanele regiunii Odesa (Ananiev, Balta, Bârzula, Codâma, Cruteni, Ocna Roșie și Pesceana). Capitala executivă a republicii fiind or.Balta (1924-1929) transferată apoi la Tiraspol (1929-1940).

Factorul urbanistic principal – noul centru civic, ansamblul arhitectural al Universității din Tiraspol. Este un exemplu de soluționare a fațadelor în anfiladă (tab.A2.17). Blocurile centrale ale universității (construite în 1937) sunt executate în stilul constructivismului. Complexul cu blocurile de studii este direct legat cu piața teatrală. În fața intrărilor în universitate sunt plasate pe de o parte monumentul lui T.G.Șevcenko (1981), iar pe partea opusă monumentul studenților și profesorilor, care au căzut în al doilea război mondial. Principalul element și dominantă al ansamblului este clădirea Teatrului Dramatic (tab.A2.16), str.25 *Octombrie* 1917 nr.130 (inițial Teatrul Republican „Maxim Gorki”), arhitect G.Gotghelf, 1934-1936 (fig.A2.20) care, împreună cu blocurile de studii ale Institutului Pedagogic (arhitect M.Petrov), formează una din cele patru piețe ale urbei – Piața Teatrală (schema A2.1).

Situația urbanistică a orașului Tiraspol. Odată cu schimbarea statutului (în 1929 orașul a devenit capitala RSSAM) s-a format prima organizație de construcții „Moldstroï” (în l.rusă Молдстрой) cu noi sarcini de edificare a fabricilor [26], locuințelor și diferitor edificii publice (cu scop cultural, educațiv etc.). Primii pași face și arhitectura. În 1930 se formează atelierul de proiectări MoldAPU (în l.rusă Молдавское Архитектурно-Планировочное Управление, МолДАПУ). În această perioadă, la sistematizarea or.Tiraspol s-a lucrat intens și practic încontinuu [117, p.38], cu încercarea de a crea în URSS o viață socialist-colectivă nouă într-un oraș ideal sovietic [135], (ex. *Planul dezvoltării teritoriale* din anul 1937).

Planul general al or.Tiraspol, 1933 (sc.1:10000), ing.Lev Zorin și Valentin Kocio (tab.A2.18), a fost elaborat la Institutul „Діпромісто” (fondat la 12.09.1930, Institutul de Cercetări și Proiectări Urbane din Ucraina) din Odessa. Planul reprezintă indicarea edificiilor noi proiectate în perioada respectivă cu imobilele existente prin semne convenționale (nr. de niveluri este indicat prin numărul de puncte, suprafețele hașurate – construcțiile din lemn, hașurate în două direcții – din piatră, albe – din lut compactat cele negre – locunțe, albe – publice). Sunt indicate construcții noi: sediul Teatrului dramatic, blocurile de studii ale Institutului Pedagogic etc. Arhitectura ecleziastică este înlocuită cu alte construcții sau terenuri îngrădite. Acest plan nu este complet, lipsesc trei planșe (partea nord-estică) [48]. Documentul

este prelucrat prin calibrare de centrul de cercetare Monitoring (în l.rusă ООО НИЦ Мониторинг), cartograful Rostislav Simacenko.

Planul general al or.Tiraspol (captarea de luncă), 1934 (tab.A2.18), îndeplinit pentru proiectul de aprovizionare cu apă și canalizare conține semne convenționale: hidranți antiincendiari, bazine de acumulare, fittinguri pentru conducte de apă, prize la captarea apei, cișmele, toate pentru aprovizionarea edificiilor publice principale: Teatrul dramatic, blocurile de studii ale Institutului Pedagogic, Casa adunărilor nobilimii etc. și reprezintă faza nr.1 de proiectare a proiectului de consolidare a malului râului Nistru din 1935.

Planul general de aprovizionare cu apă și canalizare al or.Tiraspol, 1935 elaborat de Institutul de proiectări (în l.rusă Укркоммунводстрой) este parte componentă a proiectului de consolidare a malului r.Nistru (tab.A2.18). Putem observa schimbarea configurației geometrice a râului și propunerea de a mări cartierele în partea sud-estică a orașului. Biserica Sf.Nicolae apare în actualul plan general, fiind demolată în 1931 [175, p.78]. Sunt indicate fântânile arteziene situate în cartiere și bazinele de acumulare a apei – de-a lungul frontului acvatic al râului Nistru. Planul a fost redactat prin calibrare de arh.S.Tronciu și R.Andronic (18.03.2018).

PUG de reconstrucție și dezvoltare a capitalei din 1937 (tab.A2.18) a fost executat sub supravegherea arh.D.Pilipenko și ing.I.Cornet [117, p.38]. Acesta a fost realizat cu participarea AȘP P.Haustov din orașul Kiev.

Harta or.Tiraspol din 1941 [212] este parte componentă a hărții militare „Rußland (Bessarabien)”, sc.1:25000, „Sonderausgabe” (Germania). A fost executată în baza planului de tragere sc.1:20000, în 1920, de Institutul Geografic Militar din România. Planul este efectuat cu abateri: 1. În 1941, edificiile bisericilor erau deja aruncate în aer (apr.1930); 2. Numărul cartierilor indicate – 70 și geometria lor (în comparație cu 113 de cartiere din 1903); 3. În 1930, cetatea parțial era distrusă (în schimb planșa nr.6071 este dotată cu semne convenționale).

Identitatea arhitecturală a orașului Tiraspol în anii 1924-1941 se datorează faptului devenirii orașului capitală a RASSM, dezvoltându-se industria de construcție. În 1937 este construit primul bloc de studii al Institutului Pedagogic, arhitect M. Petrov; Teatrul Dramatic Republican „M.Gorki” (tab.A2.16), arh.G.Gotghelf; școli, hoteluri, spitale și clădiri rezidențiale. În anii 1930 au fost distruse bisericile Acoperământul Maicii Domnului și Sf. Nicolae.

Arhitectura în detaliu este valorificată și sistematizată în teza de doctor „Particularitățile formării arhitecturii moldovenești” (în l.rusă Становление Молдавской архитектуры, 1924-1940-е гг.) de Anatoli Kuzi. Demersul cercetării sistematizează tipologic arhitectura localităților RASSM (din or.Balta, Kotovsk, Camenca, Grigoropol, Dubăsari, Jura etc.), orașului Tiraspol revenindu-i cca 70% din lucrare. Teza este dotată cu material ilustrativ de valoare, sistematizat în

obiective arhitecturale păstrate, dispărute și doar proiectate. Putem considera cercetarea dată ca unica lucrare cu situația studiată din punct de vedere urbanistic, arhitectural și stilistic, cu minim detalii la aspectul arhitecturii ecleziastice distruse în timpul respectiv, privită prin prisma ideologiei oficiale a regimului totalitar al URSS [117, p.69]. În ceea ce privește analiza arhitecturii tiraspoleane în timp și spațiu, cercetarea este unica pentru RM, ceea ce face actuală cercetarea, aducând un plus de valoare cunoașterii specificului identității orașului fluvial.

Arhitectura prin prisma artei plastice. Opera pictorului din RSSM Alexandr Foinițki reflectă viața or. Tiraspol, precum și problemele acute ale întregului popor din tânăra RSSM [211] prin picturile sale: Tiraspolul se construiește, 1932; Peisaj cu pavilion, 1935 [45, 46], Construcția teatrului în Tiraspol, 1935 etc. A locuit în urbea riverană peste 40 ani și este numit pictor-cronicar al or. Tiraspol, creația lui reflectând orașul cu toate transformările în timp, poate fi considerat pictorul orașului dispărut, immortalizând prin opera sa perioada renovărilor în masă.

Arhitectura edificiilor publice. Sunt cercetate obiective publice (Casa miliției, arh.M.Petrov; edificiul băncii, arh.N.Gulavski; Gara feroviară, arh.B.Tandarin; Clădirea comitetului executiv central RASSM, arh.G.Balan ș.a. [117, p.51]), este evidențiată arhitectura industrială (ex. fabrica de vin și coniac, ing.I.Kornet, constr.Radiola) [117, p.87].

Autorul ansamblului arhitectural Complexul Teatral din or. Tiraspol, arh.G.Gotghelf, s-a încadrat pe parcursul timpului, alături de oamenii de teatru, în căutarea soluțiilor spațiale, plastice [64, p.282] corespunzătoare înnoirilor gândirii artistice din anii '30 ai sec.XX. Edificiul teatrului este primul obiectiv cu funcția special amenajată în vederea reprezentării spectacolelor și un amplasament unic în RM, finalizând axa compozițională (artera principală str.25 *Octombrie 1917*). Compoziția spațial-volumetrică este compactă, simetric soluționată în stilul neoclasic. Artistul plastic A.David, în tehnica sgraffito, a executat friza sculptată în relief a Teatrului Dramatic din orașul Tiraspol. În 1963, clădirea este reabilitată după proiectul arhitecților I.Șmurun, și D.Palatnic [117, p.70] cu funcția intactă a obiectivului.

Arhitectura edificiilor de învățământ. În perioada respectivă au fost edificate școli de cultură generală după proiecte-model. Cel mai reprezentativ este proiectul Nr.104 executat de Institutul de proiectări din Ucraina (în l.ucr. Шкілпроект НКО, УСРР), soluționat în stilul clasicism monumental sovietic, cu fațada principală simetrică, în trei etaje, cu nișe semicirculare în registrele laterale. Destinat pentru Ucraina, după acest proiect au fost edificate peste 20 școli (fig.A2.25). În or. Tiraspol au fost edificate trei școli în anii '30 ai sec.XX: școala nr.11 din str.*K.Liebkech* nr.185; liceul teoretic ucrainean (fosta școală nr.1) din str.*K.Marx* nr.14; școala nr.2 (sf.a.1940-1964), str.*Lunacearski* nr.26, reconstruită în 1986-1987 în Palatul Stării Civile de arh.A.Naroliski, ing. M.Solovei (fig.A2.24).

Arhitectura caselor de locuit. La fel sunt indicate proiectele locuințelor colective din str.25 *Octombrie 1917*, căminele destinate muncitorilor întreprinderilor industriale din orașul Tiraspol (fig.A2.21-A2.23), arh.Matlac, Bersan, D.Palatnic [117, p.71]. În anii 1941-1944 au fost distruse locuințe colective, clădiri publice, edificii și întreprinderi industriale.

2.3. Orașul Tiraspol – oraș în cadrul RSSM (1945-1990)

În cel de-al doilea război mondial, orașul fluvial a fost masiv distrus. În primul deceniu de după război a început perioada de recuperare (reconstrucția întreprinderilor distruse, a caselor de locuit, școlilor, spitalelor, precum și construirea edificiilor noi după planul aprobat în 1947, arhitect I. Șmurun [113, p.37]), și formarea noilor industrii: ingineria mecanică în construirea de mașini (Întreprinderea Ȃlectromaș, în l.rusă *Электромаш*, 1959) și industria ușoară (fabrica „Tirotex”, 1972). În perioada de renovare a orașului, 1944-1970, râului Nistru din îi revine statutul principalului element compozițional al urbei. Aceste materiale se regăsec în arhivele ANRM (Arhiva Națională a Republicii Moldova [27, 29-32]) și INCPUP [9-12].

Proiectul planului general de detaliu al centrului or.Tiraspol a fost elaborat de INCPUP (sub conducerea arh.A.Minaev), care revendica relațiile urbanistice cu cele naturale, plasarea masivelor de locuințe, clădirilor publice cu diferite funcții (educație, comerț, medicină, cultură, edificii social-economice etc.). Orașul se dezvoltă în ritmuri rapide. Până la sfârșitul anilor '80 ai sec.XX orașul avea o populație record de peste 200 mii locuitori [228]).

Factorul urbanistic principal – Piața Suvorov (tab.A2.19). Dacă în perioada când or.Tiraspol a fost capitala RASSM (1929-1940) factorul principal era considerat noul centru civic deplasat de la artera acvatică de-a lungul străzii principale *25 Octombrie 1917* cu obiectivele principale (cu diverse funcții), ignorând importanța r.Nistru ca factor natural și urbanistic, în noua filă a istoriei proiectării de ansamblu arhitecturii sovietici valorifică spațiul splaiului și zonei limitrofe în partea centrală, iar zona „Limanului Sec” este considerată inoportună pentru edificarea clădirilor (schema A2.1). O variantă de renovare din anii 1950 a Pieței Suvorov din or.Tiraspol este soluționată în stilul clasicismului stalinist postbelic (proiect nerealizat).

Piața este redenumită în 1992 Alexandr Suvorov (inițial, până în anii 1930, se numea Piața Pocrovskaia în preajma bis.Acoperământul Maicii Domnului; în anii 1950 pe locul parvisului bisericii, adaptat la o platformă pompoasă, asemănătoare cu podiumul mausoleului din Moscova, piața a fost redenumită *Stalinskaia Konstituția*; în anii 1970 – *Piața Constituției Sovietice*”) și a devenit elementul urbanistic important în raport cu râul Nistru și locul manifestațiilor principale ale întregului oraș și localităților din zonă (tab.A2.19).

Aspectul vizual cu caracteristici actuale rămâne neschimbat după reconstrucția din anii 1970. Această reconstrucție a mărit esențial suprafața pieței (33 x 386 m. – 13120 m.p.). Monumentul ecvestru al generalisimului A.Suvorov [209] inaugurat la 23.11.1979 (sculptorii Vladimir și Valentin Artamonov, arh.Ia.Drujinin și Iu.Cisteakov) a devenit centrul compozițional al sitului urbanistic și simbolul orașului (tab.A2.19). Perimetrul Pieței Suvorov este ocupat de Memorialul Gloriei, edificii publice construite în perioade diferite. Spațiul pieței a fost extins în aprilie 2014, adăugând o bandă pentru transport între str.*Naberejnâi* și str.*Șevcenko*.

Situația urbanistică a orașului Tiraspol, precum și morfologia așezării a fost cercetată de arhitectul Viktor Smirnov în 1969 (schema A2.4). Autorul atrage atenția, în premieră în studierea orașului Tiraspol, la prezența arterei acvatice – fluviul Nistru în partea centrală a urbei și interdependența dintre fluviu și trama stradală. Autorul explică tendința de extindere reciprocă a orașelor Bender și Tiraspol cu posibilitatea fuziunii lor [165, p.104].

O versiune a proiectului reorganizării urbane a aglomerației formate din orașele Tiraspol și Bender a fost executată de institutele КННННННН” din or.Kiev și INCPUP din or.Chișinău, în 1971. Proiectul clasifică tipomorfolologic zonele în cazul contopirii acestor orașe [8, p.39], justifică hotarele, CUT, POT, accesele, cu indicarea spațiilor verzi ale arterei acvatice în vederea reorganizării zonei de odihnă [8, p.55], concentrării unităților industriale [7, p.12] și aprecierea potențialului demografic și al resurselor de muncă din zonă (schema A2.5).

În paralel cu proiectul fuziunii s-a lucrat asupra PUD al centrului orașului Tiraspol, 1970 [6], arh.V.Sokolov, I.Mihalachi, I.Karpova, L.Bronzeli, în baza cunoașterii fondului construit al orașului după: 1) PUG din 1953, arh.V.Alexandrov și I.Șmurun [113, p.14]; 2) fișa de inventariere a or.Tiraspol, 1962 [1-3]. Totalitatea dosarelor (acte și documente) au fost elaborate în cadrul INCPUP.

În proiectul nr.12290, 1985, din cadrul INCPUP este expus programul la elaborarea PUG și dezvoltarea Tiraspolului până în anul 2000 (fig.A2.27). Proiectul a fost monitorizat de arh.I.Mihalachi, B.Miseliski. La baza programului de proiectare a stat PUD al centrului or.Tiraspol din 1970 și PUZ din 1980 (fig.A2.26). Proiectul conține date privind bilanțul teritoriului orașului (pentru anul 1983 – 2623 ha, 2000 – 3629 ha) [9, p.61]; calculul rețelei obiectivelor publice sub formă tabelară [9, p.16] etc. În 1989, același grup profesional a elaborat PUG și dezvoltarea orașului. Propunerea includea proiectul de reglementare a zonei industriale în raport cu zona spațiilor verzi din Tiraspol (tab.A2.20), proiectul nr.2689 din 1983.

Zona spațiilor verzi. În Tiraspol, spațiile verzi ocupă o suprafață de 21 ha (2 parcuri) și frontul verde, spațiul bufer liniar, de-a lungul Nistrului, pe o lungime 3-4 km [85, p.48], unde 97% din populație se odihnește în spațiile verzi limitrofe Nistrului (date ale arh.N.Bolișakov).

Prezența fluviului devine dominantă în proiectarea PUD al părții centrale, arh.A.Minaev (1970-1980). Alexandr Belkin (schema A2.6) în cercetarea sa susține conceptul de contopire a orașului Tiraspol și orașului Bender printr-o schemă cu evidențierea spațiilor verzi [85, p.47] care diferă de conceptul susținut de arhitectul Victor Smirnov.

Grădina publică „S.Kirov” are o suprafață de 6 ha (tab.A2.25), situată, practic, în centrul orașului, aproape de Gara Feroviară, între str.*Manoilov*, str.*9 ianuarie* și str.*Lenin*. Proiectul parcului „S. Kirov” a fost elaborat în anul 1933 de arh. A.Korobov și E.Benevolenski. Parcul reprezintă un poligon neregulat cu monumentul lui Serghei Kirov situat la intersecția diagonalelor aleilor și servește drept centru compozițional al parcului amplasat pe teritoriul fostului cimitir, reconstruit în 1968, arh.G.Cisteakova [85, p.93]. Accentul sitului l-a constituit până în anii 2010 arcul-poartă înlocuit de clopotnița complexului monastic cu biserica Vedenski-Pahomie, situată în centrul acestui parc în locul monumentului.

Grădina publică „Biruința”, numită în cinstea biruinței poporului sovietic în Marele Război pentru Apărarea Patriei (în l.rusă Победа), concept arh.A.Sciusev, 1947, fondată în 1961 în inima urbei pe str.*Mira*, se extinde pe o suprafață de 6 ha, dreptunghi în plan, cu monumentul lui G.Kotovski (sculptor Lazăr Dubinovschi, 1960), prin același procedeu – intersecția aleilor, evidențiat cu o alee inelară, cu diametrul 30 metri, reconstruit în 1969 de G.Cisteakova în filiala din Tiraspol a IPROCUM [85, p.94]. Accesul în parc este prin poarta în stilul clasicismului sovietic (tab.A2.25). Proiectul de amenajare a grădinii include zona cu utilaj pentru atracții. În 1987 a fost amenajat un havuz, în 2000 – Teatrul de vară.

Identitatea arhitecturală a orașului Tiraspol în perioada respectivă se schimbă rapid cu tendințe ale aspectului arhitectural similare orașelor din RSSM și întreaga URSS. Începând cu primii ani postbelici, atenția principală este focusată pe reconstrucția edificiilor agroindustriale (făbrițele de conserve și vinificare) în vederea redresării situației economice precare în care se afla orașul Tiraspol. În preajma acestor obiective, în Tiraspol au fost construite un șir de locuințe colective, orientativ în zona gării și str.*Lenin*. În curând acest nou țesut urban fiind numit „Kirov”, ce s-a alipit la oraș ca un nou sector locativ [141, p.32]. Reconstrucția arterei principale a început cu renovarea hotelului din preajma Pieței Teatrale (str.*25 Octombrie 1917* nr.114) în conformitate cu planul general elaborat în 1953, arh.I.Șmurun, S.Vasiliev [141, p.33]. În 1956 a început construirea masivă a locuințelor colective amplasate în cartierele alăturate Pieței Borodino, iar sectorul „Kalkatovaia Balka” a fost construit între anii 1959-1965, ocupând o suprafață de circa 50 ha, cu deplasarea spre vest (schema A4.2).

Arhitectura edificiilor publice. Dezvoltarea arhitecturii edificiilor publice a orașului Tiraspol (1950-1980), drept rezultat al estompării proiectării în spiritul realismului socialist,

valorifică evidența programelor funcționale ale edificiilor, spațiul interior fiind grupat cu încăperile omogene, varietatea numărului de niveluri, folosirea noilor materiale de construcție, răspândirea proiectelor-model de edificii etc. Cel mai prezent proiect al edificiilor publice a devenit proiectul-model al Casei de cultură, realizat în orașele Chișinău, Bălți, Cahul și Tiraspol, arh.D.Palatnic [88, p.10].

Arhitectura edificiilor administrative. Piața Teatrului, fondată în 1936, a devenit un nou centru urban al or.Tiraspol, format din sediul Teatrului, arh.G.Gotghelf, complexul Institutului Pedagogic, arh.M.Petrov, și clădirea Școlii Superioare de Agricultură, arh. D.Kovalenko, fiind primul ansamblu arhitectural sovietic din RSSM menționat de I.Varticean [91, p.429]. La începutul anilor '50, sec.X, în legătură cu edificarea stabilimentelor publice și cu funcție administrativă în or.Tiraspol au fost proiectate centre administrativ-teritoriale – Casa Sfatului (în l.rusă Дом Советов, str.25 Octombrie 1917 nr.101, arh.S.Vasiliev, 1953). Edificiul conține un șir de coloane masive pe toată înălțimea volumului și un turn ascuțit, ceea ce este caracteristic stilului arhitectural din perioada stalinistă (clasicism sovietic monumental). În perioada sovietică, Casa Sfatului reprezenta unul din simbolurile orașului. Clădirea grandioasă servește drept fondal pentru plasarea tradițională a monumentului lui V.Lenin plasat pe o axă perpendiculară clădirii. Ansamblul arhitectural este accentuat de construcțiile (oglundite, cu fațade absolut identice) plasate vizavi. Spațiul dat este dictat de o simetrie completă și rezolvat într-o scară unică.

Clădirile comerciale sunt construite în majoritatea cazurilor după proiecte-model pentru întreg spațiul RSSM, cu adaptarea aliniamentului la sit. Drept exemplu servește Alimentara din cartierul cuprins între str.K.Liebknicht și Sovetskaia proiectat de arh. D.Palatnic, Kulikov, 1976 [18]. Un al proiect nerealizat – Complexul comercial „Tiras” (Magazinul universal central cu spațiile comerciale), amplasat în cartierul care are 100 metri (în l.rusă numit în popor стометровка), la intersecția străzilor 25 Octombrie 1917 și Șevcenko, arh.V.Capli, V.Repeniuk, ing.T.Dercacenko [119, p.83]. Cartierul dat încă în 1986 a devenit o problemă pentru urbaniști și arhitecți din cauza pârăului „Limanul Sec” și arhitecturii pasajului comercial „Pokrovski”, înc.sec.XX, nevalorificat în perioada respectivă (tab.A2.23).

Edificii pentru spectacol. Autorul tezei determină două caracteristici funcționale ale edificiilor pentru spectacol: cea inițială și cea actuală (la unele cu abateri). Instituțiilor publice pentru spectacol li se acordă o mare atenție, deoarece ele servesc drept dominante și accente de formare a centrului cultural al oricărui oraș (schema A3.4).

Cinematograful „Revoluția din Octombrie”, edificat în anii 1960 după proiect-model (1949), arh.Z.Brod, soluționat în stilul realismului socialist. Cinematograful și-a încheiat existența ca obiectiv de spectacole în anii 1990, fiind transformat în clubul de noapte „Plazma”.

Cinematografele „Sputnik” și „Iunosti” sunt construite după proiect-model (lipsite de valențe artistice) cu aspect exterior simplist care reprezintă rezultatul luptei cu decorul în arhitectura din anii 1960-1970 în toată URSS (fig.A3.3).

Cinematograful „Tiraspol”, unicul cinematograful din oraș, funcția rămânând neschimbată și actualmente, construit în 1980 în centrul urbei riverane de arh.V.Sumîșevski, este o realizare arhitecturală cu valențe artistice novatoare pentru perioada respectivă. Fațadele cinematografului sunt orientate spre râul Nistru, principiu valabil nu numai pentru edificiile pentru spectacol, dar și pentru alte edificii publice de importanță urbană din orașul Tiraspol (fig.A3.4).

Arhitectura edificiilor de învățământ se formează împreună cu locuințele colective, fiind grupate în interiorul cartierelor rezidențiale, sunt realizate după proiecte-model de grădiniță-creșă, arh.D.Palatnic, și proiectul școlii medii, arh.A.Kalinenko [109, p.344].

Palatul de creație pentru copii și tineret (fostul Palat al Pionierilor, 1980) reprezintă proiectul-model 264-19-5 cu capacitatea de 340 persoane, arh.T.Zaikina, V.Buinov, ing.A.Kolesnikov, în 1970 elaborat de Institutul de proiectări din Moscova (în l.rusă ЦНИИЭТ учебных зданий) care a stat la baza proiectului Palatului Pionierilor din or.Tiraspol, arh.V.Sumîșevski, Sokolinikov, Mitiunin, ing.Blinder din INCPUP (tab.A2.21).

Școala de muzică pentru copii „Piotr Ceaikovski”, str.25 *Octombrie 1917* nr.59, se amplasează pe fundamentul penitenciarului edificat la sf.sec.XIX (conform suprapunerii planului actual cu planul din 1903). Proiectul nr. 12144, cuprinde 4 variante de renovare a școlii muzicale cu comasarea Palatului de cultură, situat în str.25 *Octombrie 1917* nr.54. La [14-18] soluționarea compoziției spațial-volumetrice au participat arh.A.Koltovkin, S.Șoihet, A.Cerdanțev, A.Dubrovski, A.Turanski, L.Iarovenco, S.Proskureakov și inginerii G.Bondari, N.Rubanskaia din cadrul INCPUP, 1981 (tab.A2.22).

Arhitectura caselor de locuit. În perioada respectivă, proiectele sunt alese din catalogul proiectelor-model recomandate pentru edificarea locuințelor colective în conformitate cu zona climaterică, normele în vigoare, păstrând soluțiile constructiv-planimetrice [114, p.147] ale blocurilor cu 9, 14-16 niveluri (seria 143-07/1.2 și 143-09/1.2 [23]) și adaptarea nodului acceselor pe verticală (casa scării și ascensorul), arh.A.Gordeev, S.Șoihet, A.Kolotovkin, A.Dorofeev [114, p.137]. Drept exemplu servește casa cu 16 niveluri (2 tronsoane – 128 apartamente) din panouri prefabricate din str.*Fedko*.

Arhitectura industrială cu particularitățile urbanistice ale complexelor industriale se împarte în două categorii: amplasament pe teren intravilan la o distanță de 5-10 km de la centrul orașului (complexul de cercetare și selecție „Nistru” [125, p.3] și amplasament cu aliniamentul direct la arterele de transport de interes urban (edificiul fostei Tipografii, str.25 *Octombrie 1917*).

Fabrica de vinuri și coniac „Kvint”, 1897, datorită modernizării procesului tehnologic, s-a extins (în 1899 s-a mărit depozitul de filtrare: $S=5,120 \text{ m}^2$ [82, p.37]), luând în considerație etapele principale de reconstrucție: faza I din 1926-1935 [82, p.58]; faza a II-a din 1936-1941 [82, p.63]; faza a III-a din 1945-1948 – extinderea locuințelor colective pentru colaboratori [82, p.84] (ing.L.Zabrodski, A.Râkunin, A.Florea ș.a., 1961-1964).

Administrația întreprinderilor industriale încearcă să folosească spațiile teritoriale pentru amplasarea edificiilor pentru spectacol (case de cultură) drept exemplu servind proiectul palatului fabricii de cusut „Tirotext” (în l.rusă ПХБО Тираспольский хлопчатобумажное Объединение [20]), unde este soluționat numai aspectul exterior, dar și interiorul proiectat de I.Saulenko, A. Boiarciuk [114, p.169] cu folosirea felsei lui.

2.4. Orașul Tiraspol modern (1991-prezent)

În ultimele două decenii, dezvoltarea arhitectural-urbanistică a orașului Tiraspol derulează nereglementat și arbitrar. În Registrul monumentelor arhitectural-istorice al Transnistriei [196] (cu date succinte: anul, amplasamentul, adresa juridică, autorul) în orașul Tiraspol sunt protejate 66 obiective: 15 de importanță națională (7 – monumente și ansambluri de arhitectură; 7 – monumente de istorie și artă monumentală și un monument al naturii); 51 de importanță locală (20 – monumente și ansambluri de arhitectură; 31 – monumente de istorie și artă monumentală).

Confruntând Registrul monumentelor cu aspectul arhitectural al orașului Tiraspol, se conturează convingerea că patrimoniul construit al orașului n-a fost studiat frontal, n-au fost clasate drept monumente multe din clădirile orașului ce-i atribuie particularitatea sa inconfundabilă de oraș riveran. O parte din obiective din acest Registru, în ultimii ani, au fost distruse. Sediul Facultății de Medicină (fosta „Casa Miliției”, 1934, arh.M.Petrov), situat pe str.25 *Octombrie 1917* nr.9, monument de importanță locală (nr.43 din registru), a fost demolat în iulie 2015 pentru a se construi pe locul acesteia clădirea unei bănci comerciale.

Situația urbanistică a orașului Tiraspol actualmente este controlată de organizațiile ГОРИСПОЛКОМ și ГУППИП și se desfășoară teritorial spre periferii, fără valorificarea arhitectural-urbanistică a teritoriului din zona istorică centrală. PUG elaborat de INCPUP în 1989 este depășit de schimbările petrecute în ultimii ani în oraș sub acțiunea factorilor sociali, economici și necesităților populației.

Așa-numită „parte istorică” centrală a orașului Tiraspol, „inima” lui, reprezintă cea mai aglomerată în sens rutier și public zonă urbană, atrăgătoare pentru investițiile capitale, amplasarea oficiilor bancare, unităților cu spații comerciale, locuințelor colective, cu obținerea

rapidă a supraveniturilor prin construirea acestor edificii. În goană pentru profit imediat, frontul la apă al oraşului este neglijat și rămâne nevalorificat. Plasarea obiectivelor în apropierea malului r.Nistru, problemă dificil de realizat din punct de vedere ingineresc și tehnologic, mai suferă și din cauza crizei de specialiști calificați în domeniile cercetării, proiectării, edificării, exploatării etc., splaiul rămânând neamenajat ambiental, interesul investițional deplasându-se odată cu extinderea în partea de nord-vest și nord-est.

Unele fragmente urbanistice ale or.Tiraspol sunt soluționate optimal, noile mari complexuri de interes public și industrial plasate pe teritorii virane (complexul sportiv „Sheriff”, crescătoria de sturioni „Aquatir Sturgeon Complex” etc.) au contribuit la dezvoltarea rețelei rutiere și tramei stradale, axate pe schema formată istoric cu preîntâmpinarea supraîncărcării lor în timpul meciurilor, concertelor, vizitelor etc. Amplasarea lor în direcția spre or.Tighina reprezintă implementarea proiectului de comasare a acestor două orașe, așezate vizavi în scopul formării unei aglomerații (concept de V.Smironov, 1969, susținut ulterior de I.Grițenko [96]).

Factorul urbanistic principal a devenit Complexul sportiv „Sheriff”, arhitect Piotr Iablonski (tab.A2.27), ce prezintă un nou cartier amplasat în extravilan, orientat în direcția orașului Bender, care reprezintă o nouă imagine modernă a urbei. Ansamblul este dictat de axa vizuală principală, trasată perpendicular accesului principal ce duce spre orașul Tiraspol și ocupă o suprafață de 40 ha, unde sunt amplasate obiectivele: Arena principală – 120x80 m, 12746 spectatori, 2002; arena mică – 105x68 m, 8914 spectatori, 2002; arena acoperită – 113x74 m, 3570 spectatori, 2004; bazinul olimpic acoperit, 415 spectatori. La fel, paralel axei principale pe de o parte sunt amplasate: un hotel de 5 stele (demolat fără să fie dat în exploatare în 2014); clubul de tenis (8 terenuri deschise); parcuri și Academia fotbalului cu echipamentul necesar. Complexul este unicat pentru RM, realizat conform exigențelor internaționale privind dimensiunile terenurilor sportive, marcaj și echipament dotat necesar (schema A2.1).

Identitatea arhitecturală a orașului Tiraspol este exprimată prin clasificarea tipologică a obiectivelor și complexelor principale construite după separarea Transnistriei de RM care evidențiază specificul și particularitățile individuale ale noii arhitecturi a or.Tiraspol. Majoritatea acestor clădiri, dominând prin parametrii fizici și formă, devin accente verticale pe străzile principale ale orașului, impunându-se prin elemente de stilistică și gamă cromatică comună, răspunzând unei percepții vizuale optime, iar scara lor schimbă spiritul istoric al locului.

Arhitectura de cult. În Transnistria, după datele Ministerului de Justiție al RMN, sunt înregistrate 148 edificii de cult religios (peste 100 biserici ortodoxe subordonate Patriarhiei ruse, 3 lipovenești și o sinagogă). La sfârșitul celui de-al doilea mileniu de istorie creștină și după destrămarea imperiului sovietic, cu ideologia bazată pe ateismul agresiv, or.Tiraspol a redevenit

centrul vieții spirituale, dar demolarea clădirilor ecleziastice a condus la folosirea fostului lor amplasament pentru alte edificii publice. Stilistica clădirilor noi este diferită de cea veche, cu tendința de subliniere a filierei arhitecturii Rusiei premongole, deși clădiri cu o astfel de vechime nu au fost atestate la est de r.Nistru. Semnificativă este, în contextul pierderii tradițiilor ecleziastice și arhitectural-urbanistice, amplasarea nouă a bisericilor actuale în raport cu artera principală a orașului. În sec.XIX, bisericile în or.Tiraspol erau amplasate de-a lungul străzii principale a urbei (schema A3.2), fiind o porțiune a vechiului trac de tranzit Chișinău-Odessa, percepute vizual în silueta orașului atât dinspre fluviu (fig.A3.1), cât și dinspre câmp. După 1989 ele au fost amplasate în mijlocul masivelor de locuit, în locuri retrase de centrele de atracție publică (schema A3.3).

Edificiile publice cu satisfacerea treptată a exigențelor societății civile – administrare, educație, cultură, sport, sub presiunea factorilor economici, climaterici etc., contribuie permanent la varietatea lor tipologică cu ramificarea și diversificarea destinației deservirii publice colective.

Edificiile administrative. Oficiul central al companiei „Sheriff” (tab.A2.28) este în faza de construcție. Cartierul Tipografiei din str.25 *Octombrie 1917* nr.99 este eliberat în vederea acestui obiectiv amplasat pe o linie cu Primăria orașului (arh.S.Vasiliev, 1956). Edificiul primăriei era considerată dominantă străzii. Odată cu finalizarea acestui imobil, această subordonare va fi distrusă. Divizările, arhitectonica, aspectul exterior, cromatică, POT și R vor scoate obiectivul dat în evidență și va domina situl din inima Tiraspolului, totodată, diminuând arhitectura din ambient. Complexul este proiectat de Compania „Polifaur”, or.Chișinău, 2014 (arh.D.Afanasiev, A.Kalarașciuk, M.Maidan, ing.O.Borșcenko).

Studiul organizației nonprofit „Integrarea eurasiatică” (în l.rusă АНО Евразийская интеграция) împreună cu Compania de Construcții din or.Moscova (în l.rusă ИнжСтройЭксперт), în baza analizei situației socioeconomice din RMN, precum și a experienței altor organizații străine, ce operează în spațiul postsovietic, oferă regiunii proiecte sociale pe domenii: de îngrijire a sănătății, învățământului preșcolar, primar și celui superior.

În ceea ce privește construcția și reconstrucția, este necesară o abordare integrată, care ar permite să se ia în considerare cerințele privind economia și populația țării, posibilitățile de întreținere (inclusiv recalificarea pentru lucrările pe echipamente moderne).

Instituțiile de învățământ. Grădinița de copii nr.11 (tab. A2.30) din str.*Negruzzi* nr.3A și Facultatea de Medicină (tab. A2.29), 2013, amplasată pe str.*Mira* nr.33 (în cartierul orașului medical) asigură relația medici-practici și studenți la specializările respective. Ambele obiective nu au aspect arhitectural expresiv, fiind proiectate de specialiști la distanță (Organizația nonprofit „Integrarea eurasiatică”), care nu reflectă spiritul locului.

Stabilimentele curative reprezintă un vector de dezvoltare, formând extinderea complexelor construite. Aceste obiective au fost proiectate de Compania „ИнжСтройЭксперт”:

- Centrul perinatal al Mamei și Copilului (tab.A2.32) situat în str. *I Mai* nr.58, 2014, pe 1,06 ha, Sconstr.2090.5 m.p. (capacitatea potențială 100 locuri/pat). Volumul este proiectat conform standardelor în construcții, respectând procesul tehnologic.
- Spitalul pentru copii (tab.A2.33), 2013, situat pe 0,73 ha cu Sconstr.1934 m.p. (capacitatea potențială 102 locuri/pat). Este un volum dreptunghiular în plan, cu casa scării ieșită din conturul planului cu patru etaje: parterul este destinat secției de internare și reanimare, etajului 1 și 2 îi revine secția chirurgie, la etajul 3 – blocul de operare. Edificiul este îmbrăcat în etalbond, cu divizarea pe verticală a fâșiilor oranj și negru. Ambele obiective sunt situate pe teritoriul limitrof maternității construite în anii 1980.
- Blocul Chimioterapie (tab.A2.31), str. *Mira* nr.33, 2013. Imobilul este situat pe teritoriul orașelului medical din or. Tiraspol. Terenul supus proiectării are 0,23 ha amplasat în apropierea Facultății Medicină, formând un ansamblu integral.

Locuințe colective. Zonele cu locuințe sunt compuse din diferite tipuri: funcție, caracter al locuințelor (individuale, colective mici, medii sau mari, locuințe hibride); tip de țesut urban: omogen rezidențial cu sau fără echipamente publice etc., care propun o viziune nouă de a redescoperi farmecul locuirii urbane la înălțime.

Complexul rezidențial de case unitronsonate (4,5 ha) construit în sectorul „Borodino”, str. *K.Liebkecht* nr.157/1-9 [208], aproape de fosta cetate „Tiraspol”, arh.A.Kalarașciuk, M.Maidan, ing.O.Borșcenko, proiect în cadrul biroului „Polifaur”, or. Chișinău, (tab.A2.36). Casele sunt amplasate astfel, încât să se creeze o curte spațioasă în apropierea fiecărui tronson, cu terenuri de joacă, elementele designului peisajer, zone de agrement, terenuri sportive. Toate tronsoanele (la număr 9) cu 5 etaje și mansardă cu două niveluri sunt soluționate într-un stil și gamă arhitecturală. Aspectul confortabil și spațios reprezintă unul dintre punctele care diferențiază blocurile de locuință colectivă de blocurile locative construite în perioada sovietică.. Prin proiectarea individuală, spațiul interior flexibil poate fi adaptat la necesitățile locatarilor, oferindu-le acestora posibilitatea de a-și defini individualitatea proprie.

Un alt complex rezidențial, 2014, proiectat de același grup de arhitecți din compania „Polifaur”, or. Chișinău, în sectorul numit în popor „O sută de metri” din str. *25 Octombrie 1917* nr.69a, cuprins între str. *Șevchenko* și str. *Lunacharski* (tab.A2.35), este eliberat de pasajul comercial construit la înc. secXX, în vederea caselor înșiruite (multitronsonate) în cascadă (de la 4 până la 9 etaje – ultimele niveluri dotate cu apartnamente în 2 etaje), cu funcții de deservire socială (filiala băncii, spații comerciale, oficii), parcare subterană (tab.A2.34).

2.5. Concluzii la capitolul 2

În urma parcurgerii acestor perioade de dezvoltare a orașului fluvial Tiraspol se poate concluziona că intervenția în zona splaiului Nistru și spațiului limitrof se poate face prin refuncționalizare (schimbând parțial funcția), prin edificarea unor obiective arhitecturale noi (de interes urban și, de ce nu, național), completând spațiul neamenajat actual al splaiului râului Nistru, sau prin amplasarea unor imobile singulare, oferind noi dominante arhitecturale și schimbând conturul percepției vizuale.

Analizând aspectul arhitectural variabil în ritmuri rapide, putem constata că orașul Tiraspol își schimbă aspectul, fiind cel mai schimbător oraș din Republica Moldova, dar își pierde identitatea arhitectural-artistică (ex.: distrugerea arhitecturii ecleziastice în perioada sovietică, 1930-1950), eliberarea cartierelor rezidențiale pentru construirea obiectivelor din anii 1980, fiind „rase” totalmente Cinematograful „Tiras”, Palatul Pionierilor etc. Amplasarea cartierelor rezidențiale, edificiilor publice principale în zona centrală, distrugând arhitectura nevalorificată de experții în domeniu (cartierul unde a fost demolat pasajul comercial „Pokrovski”, înc.sec.XX)

Astfel, prin prisma dezvoltării urbane și arhitecturale a orașului fluvial Tiraspol, se poate efectua analiza principiilor caracteristice pentru crearea modelului teoretic de dezvoltare a urbei riverane, privit ca martor inegalabil al identității orașului Tiraspol.

PUD și PUZ, POT ale or.Tiraspol necesită actualizare, precum și schemele spațiilor verzi, regimul de înălțime acceselor (trama stradală existentă nu mai fluidizează traficul mare) unde rămân valabile problemele nesoluționate ale orașului, și anume:

- raționalizarea și eficientizarea utilizării spațiului aferent în vederea amenajării splaiului râului Nistru;
- reorganizarea zonelor neamenajate, des abandonate pentru a răspunde cerințelor: acces direct fără obstacole la apă, edificii cu atragerea locuitorilor și turiștilor (restaurante, muzee etc.) ce ar permite accentuarea individualității prin reflectarea arhitecturii în apă;
- extinderea frontului la apă, cu arhitectura novatoare, prin amenajarea unor suprafețe noi, artificiale, conservând partea centrală cu trama stradală intactă, fără introducerea în aceasta a contrastului dinamic, cu posibilitatea pe viitor de a stabili în Tiraspol hotarele zonei istorice.

Analiza materiei brute exprimată prin fondul construit, abandonat, reconstruit etc. va permite modificarea sau demolarea, extinderea sau voința prealabilă de a conserva un anumit număr de obiective arhitecturale ale trecutului pentru a crea o arhitectură cu sens și esență.

3. ANALIZA TIPOMORFOLOGICĂ A ARHITECTURII ORAȘULUI TIRASPOL

Tipologia arhitecturii, mai exact tipologia clădirilor, reprezintă nu doar repetarea consecutivă a soluțiilor arhitecturale, cu abateri, planuri și structuri optimizate, zonarea funcțională pe verticală și orizontală, proces tehnologic principal și secundar, tipuri de sisteme constructive, dar și folosirea din punct de vedere al efectului economic, prin utilizarea obiectivelor arhitecturale-tip sau proiectelor-model. Clasificarea tipomorfologică a obiectivelor arhitecturale se apreciază după următoarele criterii fundamentale:

- durata de exploatare: edificii constante – case locative și edificii cu deservire publică servicii; temporare – hoteluri și pensiuni; sezoniere – utilizate în agricultură, pescuit etc;
- structura spațial-volumetrică: tip tronson – turnuri sau tronsoane repetate; tip coridor; pe cursivă; case înșiruite; structuri mixte cu caracteristici pe verticală;
- soluții constructive: din panouri prefabricate, monolit, combinate ș.a.

Clasificarea sistematică [229] poate fi continuată și avansată datorită sofisticării arhitecturii bazată pe caracteristicile climatice, regionale, tradiționale, peisaj etc.

Arhitectura edificiilor reprezentative, unice, incomparabile și inconfundabile, nu acceptă repetarea compozițiilor spațial-volumetrice arhitecturale, deși în domeniul proiectării arhitecturale și urbane sovietice pentru tot arealul spațiului teritorial au fost utilizate proiecte-model, mai ales la construirea fondului locativ al locuințelor colective, arhitectura edificiilor social-culturale, de deservire, industriale, agricole, care au fost promovate și recomandate pentru edificarea lor cu evoluția sau limitarea elementelor decorativ-plastice raportate la aspectul exterior al fațadelor.

Republica Moldova, precum și orașul Tiraspol, nu este o excepție. În urbea riverană de la constituirea ei, începând cu fondarea și dezvoltarea orașului, au fost folosite principii și procedee caracteristice clasicismului rus. Proiectarea cetății bastionare Sredinnaia [69, p.186] (de mijloc) s-a efectuat după regulile fortificării și Vorstadt-ului (orașului), cu trama stradală rectangulară, ambele elemente adaptate la mediul natural și taolei râului Nistru.

Arhitectura orașului fluvial s-a dezvoltat în paralel cu morfologia tipologică a proiectelor-model pentru diferite edificii, accentuând caracterul specific și designul Landscape cu caracter direct în amenajările spațiilor publice, având la bază un proiect de urbanism, îmbinate cu serviciile de peisagistică.

Numărul mare de proiecte-model (tipizate) a sporit edificarea în ritmuri rapide a orașelor în prima jumătate a sec.XIX [138, p.81]. Acest fapt a condus la editarea unei serii de albume (1809-1812) cu proiecte de fațade-tip în orașul Sankt-Petersburg (titlul albumului în l.rusă

Собрание фасадов, Его Императорским Величеством высочайше апробированных для частных строений в городах Российской империи). Albumul nr.I și II editate în anul 1809 conțin câte 100 proiecte-model fiecare, volumul III și IV finalizate în anul 1812 – 124 de proiecte, albumul V – proiecte de porți și îngrădiri. Multe din proiectele fațadelor-model le regăsim și în arhitectura orașului Tiraspol.

Analiza tipomorfologică compozițională a fațadelor din perioada mij.sec.XVIII-înc.sec.XX în Tiraspol reprezintă două tipuri de compoziții: 1. Compoziție echilibrată simetrică simplă sau compusă cu una sau mai multe axe (principală pe mijloc și laterale secundare) cu un număr par de goluri ale ferestrelor și intrarea deseori încununată cu un fronton (tab.A3.1), păstrând principiile șirului metric simplu; 2. Compoziție asimetrică cu axa prin golul intrării principale deplasată lateral și cu un număr impar de geamuri, accentuând regulile șirului metric compus (tab.A3.1).

Tipomorfologia elementelor decorative și plastica fațadelor (tab.A3.2) este preponderent dictată de proiectele fațadelor-model din albumurile menționate anterior, precum și de curentul eclectic regional, care s-a manifestat prin divizările elementelor arhitecturale folosite la decorarea lor: de încununare a fațadelor (timpanele frontoanelor, grile metalice decorative ș.a.), ancadramentele ușilor și golurilor de geamuri, pilaștri etc.

Edificarea orașelor, inspectarea lucrărilor de extindere, reconstrucție erau strict controlate de Comisia construcției capitale constituită printr-un ordin în 1763 de Ecaterina a II-a. Pentru prima dată această comisie era formată în 1762 doar pentru orașele Moscova și Sankt-Petersburg, apoi și pentru 300 de orașe din Rusia [139, p.63].

Realitatea însă a introdus corectările sale, luând în considerație proiectele fațadelor-model, care conțineau doar peretele amplasat la linia roșie (proprietarul nu avea dreptul la modificările aspectului exterior cu fațada orientată spre stradă, în schimb, interiorul cartierului era adaptat la necesitățile personale [138, p.39]. Rezultatul a condus la densitatea sporită a teritoriilor ocupate de construcții și la zonarea funcțională incorectă (legături greșite: locuință-industrie, locuință-comerț etc.). Amplasarea funcțional-arhitecturală din perioada respectivă a fost descrisă în ziarul „Тираспольский листок”, 1913: *“În toate orașele, în scopul evitării incendiilor de foc, întreprinderile, fabricile, trebuie să fie amplasate la marginea localităților, în situația noastră, depozitarea materialelor explozive care se păstrează în curțile locuințelor strâns învecinate, acoperite cu stuf sau lemn...”*. La înc.sec.XX, analizând planul general al orașului Tiraspol, constatăm o deservire neuniformă a funcțiilor cu caracter diferit.

O nouă etapă analizată tipomorfologic privind arhitectura fiecărui obiectiv în parte, precum și a țesutului urban, îi revine orașului Tiraspol odată cu schimbarea statutului de capitală

a urbei în 1929. Organizația de stat „Moldstroi” (în l.rusă Молдстрой) elaborează o serie de proiecte-model pentru edificarea în masă a clădirilor cu diferite funcții: locuințe, edificii publice și agroindustriale. Autoritățile de la Kremlin încercau să creeze în URSS o viață într-un Oraș-Model-Ideal-Sovietic. Începutul servea și capitala RASSM, orașul Tiraspol, cu principii urbanistice clasice perioadei. Primul ansamblu arhitectural de importanță națională finaliza strada principală cu deplasare semnificativă de la artera acvatică (r.Nistru). Noul centru civic cuprindea blocurile de studii ale Institutului Pedagogic, arh.M.Petrov, oglindite în plan, cu fațade soluționate în anfiladă caracteristice constructivismului, care au subordonat divizările de bază ale principalului element – dominanta ansamblului arhitectural – edificiul Teatrului Dramatic, arh.G.Gotghelf, 1934-1936. Elementele ansamblului sunt legate între ele cu Piața Teatrală – Nadejda Aronețkaia (tab.A2.17).

Arhitecții și urbanistii sovietici revin (1945-1980) cu principii tipomorfologice în valorificarea splaiului râului Nistru și părții limitrofe „Limanul Sec” considerată inoportună pentru amplasarea edificiilor cu funcții diferite. Piața Suvorov a devenit elementul urbanistic important pentru orice tip de manifestări. Monumentului ecvestru al lui A.Suvorov îi revine statutul de simbol al orașului fluvial Tiraspol. Perimetrul pieței este multifuncțional și include:

- complexul Memorial de la Tiraspol al ostașilor căzuți pentru eliberarea orașului „Gloria Militară” [210], autorii proiectului inițial (1969, inaugurat în 1972) – sculptorul Leonid Fișbein (1909-2010) și arhitectul Gari Faifermaher (mai târziu Fife, 1942-2002);
- scuarul în numele lui François Wollant cu aleea principală deschide perspectiva cu vedere spre statuia ecvestră monumentală. Scuarul se întinde paralel cu bulevardul principal al Tiraspolului și malul Nistrului până la pod (cu dimensiunile 250x100 m.). La intrarea în scuar din partea prospectului sunt plasate un șir de sculpturi, cele mai semnificative dintre ele fiind busturile lui François Wollant și cel al Ecaterinei a II-a;
- edificiul muzeului MIET (Casa adunării obștești (tab.A2.12) amplasat pe strada 25 *Octombrie 1917* nr.46 construit în anii 1870;
- gimnaziul cu profil real, cu studii aprofundate în engleză (fostul Gimnaziu de fete, 1900) la colțul cartierului, strada *Bocikovski* nr.2 și strada 25 *Octombrie 1917*;
- casa de cultură, 1953 [141, p.41], pe adresa str.25 *Octombrie 1917* nr.54, amplasată în scuarul unde a fost demolat teatrul de vară, arh.M.Petrov (anii 1930) și biserica Acoperământul Maicii Domnului (tab.A2.22);
- Palatul de creație pentru copii și tineret construit în 1980, arh.V.Sumîșevski, fostul Palat al Pionierilor (tab.A2.21);

- Cinematograful Tiraspol (cu trei săli) construit în 1983, după proiectul lui V Sumișevski, str.25 Octombrie 1917 nr.58, (fig.A3.4);
- Locuințele colective din stradela *Naberejnâi* nr.1 cu 9 niveluri, arhitect I.Zagorețki, anii 1970, și cu 5 niveluri cu poziționarea axei longitudinale perpendicular Pieței Suvorov.
- Casa Guvernului și Consiliului Suprem al Transnistriei (în l.rusă Горком Коммунистической партии Молдавии [19]), arhitect S.Homa anul 1980, (tab.A2.24).

Importanța zonelor și obiectivelor arhitecturale principale amplasate perimetral pieței Suvorov indică încă o dată importanța prezenței râului Nistru. Principiul dat este caracteristic întregii perioade URSS pâna în anii '90, sec.XX, privind ocuparea spațiilor în vederea edificiilor de importanță urbană din inima orașului. Imaginea arhitectural-artistică a orașului fluvial conține rezultatul analizei tipomorfologice (amplasarea, tipologia, funcția lor în țesutul urban etc.).

Procedeul dat este ignorat de arhitecți în vederea amplasării edificiilor publice în zona centrală a orașului Tiraspol după anul 1990. Imaginea artistică a orașului fluvial reprezintă rezultatul amplasării edificiilor publice de importanță urbană, tipologia social-culturală, interconexiunea diferitor funcții ale țesutului urban raportate la mediul natural.

În contextul pierderii tradițiilor de amplasare a obiectivelor arhitecturale în raport cu bulevardul principal al orașului (vechiul tract de tranzit Chișinău-Odessa), urmând traiectoria meandrului fluviului Nistru, cu etalarea arhitecturii în silueta urbei, edificiile sunt amplasate aleatoriu, la întâmplare, fără legătură între ele și PUG, și PUZ (care actualmente lipsesc).

3.1. Arhitectura ecleziastică

Arhitectura ecleziastică în secțiune diacronică. În județul Tiraspol, în anul 1859 (schema A3.1) erau 71 biserici [147, p.401] care deserveau 206.568 locuitori dintre care 139.705 erau creștini, date din 1902, [147, p.406]. În conformitate cu datele oficiale, până în anii 1930, în orașul Tiraspol existau cinci biserici ortodoxe, două biserici lipovenești, o biserică creștină de rit occidental, în oraș aflându-se centrul diocezei romano-catolice și evanghelice (după Registrul județului Tiraspol [147, p.411]).

Biserica Sfântul Nicolae (tab.A3.3) se afla, practic, în centul istoric al urbei, la intersecția străzilor *Sverdlov* și *Lunacearski*, unde s-au perindat mai multe locașuri ale satului Sucleia Veche. Se știe că una din ultimele biserici sătești (1787-1791) a fost arsă de tătari [175, p.76] în timpul războiului ruso-turc. În 1792 era ridicată din lemn și acoperită cu stuf de băștinașii și cazacii, care s-au așezat aici printre primii după fondarea așezării riverane [147, p.401]. Când în anul 1795 a fost finalizată construcția cetății de mijloc, clădirea, tot din lemn și stuf, devine Biserica-Vorstadt. Fiind singurul locaș de cult din oraș, conform ordinului din 18 decembrie

1797, biserica devine principalul edificiu de cult din Tiraspol. Construcția în piatră a bisericii a început în 1804, locul fiind sfințit de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni [175, p.76]. În 1909, reconstruită practic din temelie, capătă un aspect nou (conform Registrului catedralei Sf.Nicolae, în l.rusă Ведомость церкви Св.Николаевской Соборной, состоящей в Тираспольском уезде, Херсонской епархии) similar curentului de arhitectură ecleziastică influențat de catedrala Alexandr Nevski (dominanta orașului Sofia, catedrală patriarhală a Bisericii Ortodoxe Bulgare) construită între anii 1904-1912 în stil neobizantin, după arhitectul Alexandr Pomeranțev (1849-1918). Există doar o imagine fotografică a ei (înc.sec.XX), ridicată din cărămidă roșie, încununată cu o cupolă, pe un plan cruciform, cu clopotnița dinspre vest, accentuând axa longitudinală a compoziției spațial-volumetrică. Silueta este înviorată de două turlă – a naosului și clopotniței, voluminoase, cu cornișele în volane din arhivoltele ferestrelor de la tamburul turlei, cu golurile ferestrelor și ușilor în arc cilindric. Folosirea cărămizii la pereți și a învelitorii acoperișului în felii cu muchiile în relief constituie o bogăție policromă și de factură (fig.A3.2). În 1931, cupolele au fost date jos de administrația sovietică de la Tiraspol – capitala RSSAM, funcționând ca un locaș de cinema [175, p.78]. Pe locul catedralei, în 1936 s-a construit școala de cultură generală, actualul Oficiu al Stării Civile, în spiritul stilului empiric sovietic.

Biserica Acoperământul Macii Domnului (tab.A2.14, A3.4) este plasată în centrul orașului, pe strada 25 Octombrie1917 (în l.rusă Покрова Пресвятой Богородицы). În luna decembrie 1798, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a permis autorităților de la Tiraspol a construi biserica lipoveană cu hramul Acoperământul Macii Domnului. Inițial locașul a fost construit din lemn, dar pe o fundație de piatră. Prima biserică construită pe acest loc, situată în inima orașului, nu se deosebea de o casă de locuit [147, p.404]. În 1813, lângă edificiul vechi a început construirea unei biserici de piatră. Ea avea o structură spațială simplă, dar tradițională pentru bisericile rusești din perioada neoclasică cu elemente rectangulare ale planului. În axa longitudinală a navei sunt alipite la est absida altarului, iar la vest – pridvorul clopotniței, ambele mai înguste, ce sugerează planului forma crucii (tab.A3.3). Aspectul exterior era dominat de înălțimea clopotniței cu trei niveluri pătrate în plan și turla octogonală deasupra naosului. Ramurile laterale ale crucii planimetrice erau decorate cu porticuri dominate de frontoane triunghiulare, susținute de patru pilaștri, între care erau amplasate în două registre goluri de ferestre: jos rectangulare, sus – circulare. Clădirea nu s-a păstrat, fiind distrusă în 1930. Locul ei nu a fost ocupat de altă construcție, ci a fost amenajată o piață care servește drept spațiu public mai întâi pentru edificiul teatrului (arh.G.Kovalenko), apoi pentru casa orășenească de cultură. În apropiere, în unul din cartierele limitrofe, a fost construită Catedrala Nașterea Domnului.

Capela-monument (tab.A3.3) dedicată 25 de ani de la moartea lui Alexandru al II-lea al Rusiei (1877-1878, în l.rusă Часовня Александра II); costul estimat al capelei constituie 3500 ruble (o parte din bani a fost alocată de administrația orașului [147, p.418]; a fost edificată în timp restrâns (trei luni) în vecinătate cu biserica Acoperământul Maicii Domnului (actualul locul este ocupat de scuarul cinematografului „Tiraspol”). Primele pietre la temelia viitoarei capele au fost puse la manifestarea solemnă de mareșalul nobilimii L.Iukovski și primarul orașului Tiraspol G.Olișevski pe data de 03.08.1913 [147, p.417]. Imagini ale capelei din trecut nu s-au păstrat, dar datorită schiței în tuș a lui Alexandr Foinițki din anii 1930 (tab.A2.14), unde pictorul perfect cu mare atenție, redă perfect proporțiile bisericii Acoperământul Maicii Domnului (în l.rusă Покровская), putem presupune planimetria ei și determina stilul arhitectural, precum și descrie aspectul exterior al capelei. Monumentul după tipologia planului este punctiform (cu presupunere de tip rotundă) cu ramurile laterale ale crucii planimetrice decorate cu porticuri dominate de frontoane triunghiulare, încununată de o cupolă sferică cu patru lucarne semicirculare opace. Prin ordinul din 28.03.1931, soarta catedralei, precum și a capelei, era hotărâtă în vederea construcției teatrului [147, p.421] pentru muncitorii din orașul sovietic – capitala tinerei RSSAM.

Biserica Sfântul Andrei (în l.rusă Андрей Первозванный) din cetatea Sredinnaia (tab.A3.4) astăzi este sectorul „Borodino” al orașului Tiraspol, unde școala de cultură generală nr.17 reprezintă centrul compozițional, în locul căreia cândva era amplasată biserica militară, ce reprezenta dominantă principală a complexului fortificat. După datele cartografice putem constata exact locul amplasării locașului sfânt – spațiul dintre strada *Fedko* și blocul de locuit (str.*Fedko* nr.18). În 1792, pe malul stâng al fluviului a început construcția cetății și a bisericii cu hramul Sfântul Andrei, sub supravegherea lui Alexandr Suvorov și a inginerului-general al armatei ruse Franț der Vollan [172, p.84]. Locașul deservea nu numai soldații răniți și bolnavi, dar și locuitorii din zonele alipite cetății. Compoziția spațial-volumetrică reprezintă o rotundă încununată de o cupolă sferică, la care era alipit, la vest, volumul clopotniței. Zidită din piatră albă, biserica era percepută vizual din mai multe părți ale orașului, în jurul ei fiind sădiți pomi fructiferi – meri și peri [147, p.405]. Biserica avea o structură spațială simplă, dar tradițională pentru bisericile rusești din perioada neoclasică cu elemente rectangulare ale pereților laterali. În axa longitudinală a navei circulare sunt alipite la est absida altarului, iar la vest – pridvorul clopotniței, ambele având aceleași mărimi ce sugerează planului forma crucii. Aspectul exterior era dominat de înălțimea clopotniței cu două niveluri pătrate în plan. Clădirea se distinge prin unitatea stilistică a bisericii și clopotniței. Ramurile laterale ale crucii planimetrice erau decorate cu porticuri dominate de frontoane triunghiulare. Un element care a accentuat forma circulară a

edificiului a fost curtea bisericii la fel circulară, cu îngrădirea văruiată. Decorul bisericii nu a fost abundent, el a fost dictat de forme stricte, accentuând simetria fațadelor, reieșind din simetria planului. Pereții laterali erau decorați cu porticuri, încununați cu frontoane triunghiulare, sub care se aflau intrările laterale, puțin înglobate, susținute de pilaștri laterali de colț, între care erau amplasate goluri de ferestre și uși semicirculare. Biserica a fost tencuită, iar pe fundalul pereților se evidențiau pilaștrii și antablamentul bisericii. Această rotundă este comparată tipologic (dimensiuni, proporții, poziționare în sit etc.) cu altele din Basarabia și bisericile comemorative de peste hotare.

Biserica Botezul Domnului (tab.A3.4) a diviziunii nr.56 Jitomir (în l.rusă Житомирский 56-й пехотный полк) a fost amplasată în partea nord-estică a orașului, aferentă fortăreței Sredinnaia, deserving diviziunea Jitomir, dar și o treime din populația urbei [129]. A fost construită după un model elaborat pentru bisericile din unitățile militare ale armatei ruse (Dispoziția de la 23.01.1900), care satisfăcea următoarele exigențe: locaș spațios din piatră; excluderea elementelor arhitecturale excesive; cost cât mai mic posibil. Autorul proiectului bisericii militare a fost ales F.M.Verjbički. Etapa de proiectare a acestui proiect-model a durat până la 1.11.1901, când a fost aprobat de către Comisia construcțiilor capitale din orașul Moscova. După acest proiect-model, în Imperiul Rus, până în anul 1917, au fost ridicate peste 60 de edificii similare în diferite așezări cu contingent militar (Moscova; Rostov; Pskov; Barnaul; Zamostie (Polonia); Baku (Azerbaidjan); Ghiumri, biserica din cetatea Kars reconstruită ulterior ca moschee (Armenia); Șiauliai (Lituania); Tiraspol etc.). Biserica militară din Tiraspol cu hramul Botezul Domnului a fost finalizată în 1904 pentru diviziunea nr.56 Jitomir, care s-a stabilit permanent în Tiraspol în 1888. Arhitectura bisericii reflecta stilul rus (eclectismul târziu) de la începutul sec.XX. Planul este extins de-a lungul axei: de la absida pentagonală, cu volumul navei, străpuns de goluri în arc alungit, trapeza și pridvorul cu clopotnița octogonală, acoperită cu un cort. Decorul exterior abundă în detalii din arhitectura rusă cu motivul kokoșnik-ului și zakomara. Biserica respectivă este unul dintre primele obiective dotate cu electricitate din orașul Tiraspol împreună cu alte edificii ale regimentului nr.56.Jitomir (lucrări conduse de inginerul G.Pistoli în noiembrie 1913 [148, p.509]).

Biserica militară Sfântul Ștefan a diviziunii nr.22 Astrahan (în l.rusă Астраханский 8-й драгунский полк) în 1890 diviziunii i s-a permis șederea permanentă în județul Tiraspol) a fost amplasată la intersecția stăzii *Bazarnaia* cu stradela *Melinicinâi* (cazarmele regimentului au ocupat teritoriul actual al sectorului „Krasnâe Kazarmî”), inițial fiind arendată în acest scop casa individuală a lui Ciapolâga. Construcția găzduia până la 200 persoane. Clădirea a fost distrusă în anii '30 ai secolului trecut. Pe acest loc (anii '60), actualmente pe strada *Sverdlov*, se află

clădirea bibliotecii municipale [147, p.406].

Din edificiile menționate nu a supraviețuit nici un obiectiv. O cauză a lichidării lor a fost ideologia ateistă și a doua – amplasamentul lor – în capitala republicii, care le atribuia monumentalitate și importanță urbanistică neagreată în perioada socialistă. Unele au fost demolate și înlocuite cu clădiri cu destinație socială, altele, cum ar fi biserica romano-catolică (sau evanghelică), au rezistat de la demolarea structurii lor materiale, dar rolul lor a fost minimalizat, prefăcute în spații depozitare. Numai o biserică de rit vechi rus „Pokrovskaia” (în l.rusă Покровская) a fost păstrată ca să funcționeze pentru comunitatea lipovenilor pe toată perioada sovietică, situată în str.*Lunacearskogo* nr.29 (finalizată la 01.08.1914).

După destrămarea Uniunii Sovietice, unde ideologia se baza pe ateismul agresiv, religia a cunoscut o dinamică impresionantă. Orașul Tiraspol din nou devine centru al vieții spirituale. Demolarea arhitecturii ecleziale a condus la folosirea spațiilor în favoarea altor clădiri publice. Nici una din bisericile noi nu repetă elementele și stilistica celor distruse.

Conform recensământului din 2014, în oraș locuiesc 133807 persoane, peste 60% din ei fiind creștini ortodocși [230]. În Orașul Tiraspol, după anii '90, sec.XX, au fost construite 9 biserici și 2 capele ortodoxe (vor fi descrise în detaliu), 1 biserică lipovenească, 1 sinagogă, 1 biserică romano-catolică (Sf.Treime); 1 biserică evanghelică-luterană, 1 biserică protestantă (Hristos Mântuitorul), 2 biserici adventiste de ziua a șaptea („Maranafa” și „Emannuil”).

Biserica Acoperământul Maicii Domnului (tab.A3.5) este situată în partea de sud-vest a orașului, într-un masiv locativ, pe str.*Kutuzov* nr.201, accesul principal fiind din str.*Krasnodonskaia*. Nefiind posibil a obține amplasarea veche a bisericii în partea centrală a orașului, pentru reconstrucția ei a fost alocat în 1989 un teren în sectorul Kalkatovaia Balka (în l.rusă Калкатовая балка), spațiu de acumulare a deșeurilor din cartierele rezidențiale adiacente – o câmpie acoperită cu stuf, inundată în timpul precipitațiilor, cuprinsă dintr-o parte de complexul penitenciarului, iar pe de altă parte – de pârăul Svetlâi (în l.rusă Светлый) format de șuvoiul ploilor și numit în popor „Gapciucika” (în l.rusă Гапчучка).

Pe teritoriul bisericii, cu o suprafață de circa 0,57 ha, în afara bisericii, cu un parc și lac, se mai află un complex de clădiri cu câteva anexe gospodărești, ce au servit drept adăpost pentru administrația ecleziastică până în timpul construcției în centrul orașului a catedralei Nașterea Domnului și a sediului Eparhiei. Construcția bisericii, soluționată în două niveluri, a început în 1989 după proiectul arhitectului A.N.Cerdanțev, cu arhitectura în spiritul arhitecturii rusești, edificată între anii 1993-1998. Accesul în biserică este monumental, cu urcarea pe o scară exterioară în trei rampe, mărginită de parapet, accentuând plastica arhitecturală a locașului.

Compoziția spațială este dominată de volumul principal al bisericii, ridicat pe un plan dreptunghiular, cu un pridvor alipit în partea sud-est, prin care are loc intrarea în biserică, și clopotnița patrulaterală în plan, anexată din partea de sud-vest a intrării. Asemănarea cu bisericile rusești este accentuată de încununarea clădirii cu un coronament din nouă turlle, dominat de cupole în forma bulbului de ceapă, dintre care turla centrală domină prin volum și înălțime.

Catedrala Nașterea Domnului este situată în centrul orașului, pe strada *Karl Marx* nr.79-81, ridicată în apropiere de fostul loc al amplasării bisericii cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, demolată în perioada sovietică, fosta dominantă a centrului urban (tab.A3.5). Catedrala este parte componentă a complexului ecleziastic din care fac parte sediul Eparhiei de Tiraspol și Dubăsari situat pe str.*Șevcenko* nr.25.

Complexul urbanistic cuprinde: clădirea administrativă, edificiul cu spații cu diverse funcții (bibliotecă bisericească, chilii, spații pentru botez și o școală duminicală), edificate după proiectul arhitectului Piotr Iablonski. La 01.09.1998 a fost pusă piatra de colț a temeliei catedralei, construcția fiind finisată la 16.01.2000. Arhitectura catedralei, cu planul de tip cruce greacă înscrisă pe un plan dreptunghiular, extins de-a lungul axei longitudinale, a fost soluționată în spiritul arhitecturii rusești. Fațada este împodobită cu detalii, dintre care cel mai utilizat rămâne motivul „kokoșnik-ului” (sau „zakomara”). Volumul principal este încununat cu un coronament din cinci turlle, dintre care patru sunt oarbe și dimensiuni mici.

Biserica Sfântul Nicolae sau *biserica Forțelor Militare Maritime*, în popor numită „Kazacia” (în l.rusă Казачья церковь) este situată în partea centrală a orașului Tiraspol, stradela *Gorplavni* nr.3, amplasată cel mai aproape de artera acvatică în raport cu alte biserici (tab.A3.5). Terenul alocat și proiectul arhitectural au fost aprobate de administrația locală în anul 1989, biserica fiind amplasată limitrof zonei feribotului, ce leagă malurile Nistrului, teritoriu care avea anterior funcția de depozitare a cărbunelui pentru Centrul de terapie cu prestarea activităților în folosul comunității (în URSS și unele țări postsovietice, în l.rusă ЛТП Лечебно-трудовой профилакторий). Aspectul exterior este dominat de clopotnița în două niveluri construită din cărămidă roșie.

Biserica Buna Vestire (în l.rusă Благовещенская церковь) este situată în partea de nord-est a orașului (tab.A3.5), în centrul sectorului Kirpicinaia Slobodka, str.*Partizanskaia* nr.77, care la începutul secolului XX era o suburbie a orașului Tiraspol, aflată la sud de zona centrală istorică, slab populată, cu caracter suburban, inundată de vegetație. Cu timpul, această porțiune a crescut în dimensiuni, trecând prin etapa de sistematizare în cartiere rezidențiale cu păstrarea tendinței de dezvoltare a localității pe orizontală, mărginită din partea de vest de sectorul Belâe Kazarmî, iar din partea de sud-est – de sectorul Krasnâe Kazarmî, aflate pe teritoriul vechii cetăți

bastionare. Lucrările de construcție a bisericii cu hramul „Buna Vestire” au început în august 2005, pe un teren amplasat la intersecția străzilor *Partizanskaia* și *9 Ianuarie*. Biserica are și ea un aspect tradițional pentru arhitectura ecleziastică din Imperiul Rus: constă dintr-un volum cubiform, încununat de o turlă octogonală, cu absida semicirculară a altarului decroșată la est și clopotnița amplasată în fața intrării la vest. Prin fațada laterală de sud a bisericii, paralelă str.*Partizanskaia*, a fost soluționată o intrare direct în naos, căreia i s-a atribuit rolul accesului principal în locașul de cult, precedat de un portic cu patru coloane, ridicat pe un podium cu trepte, cu aspect artizanal. Pereții laterali sunt decorați cu porticuri încununate cu frontoane triunghiulare.

Biserica Sfântul Andrei (tab.A3.5) a fost construită în 1997 în apropierea locului fostei biserici militare Botezul Domnului a diviziunii nr.56 Jitomir, cantonată în cetatea Sredinnaia. Biserica actuală este situată pe teritoriul Armatei a 14-a ruse, arhitectura căreia a fost realizată după proiecte-model de biserici caracteristice pentru secolul XIX (arh. A.Miliutenko, ing.Iu.Nesterenko). Biserica constă dintr-un volum dominant cubic, acoperit piramidal și încununat cu o cupolă de tip baroc ucrainean, ridicată pe un tambur scund, legată printr-o trapeză joasă cu clopotnița în trei niveluri, acoperită cu o piramidă octogonală, dominată de o cupolă mică în forma bulbului de ceapă.

Biserica Întâmpinarea Domnului (tab.A3.5) este construită pe teritoriul mănăstirii de măici „Sviato-Vvedensko-Pahomieiev” (în l.rusă Введенско-Пахомиев монастырь), fondată în partea de nord a orașului Tiraspol, în centrul grădinii publice „Kirov”, la intersecția aleilor principale a fostului cimitir militar (a unităților Armatei Ruse imperiale staționate în or.Tiraspol) și orașenesc din apropierea catedralei Sf.Nicolae. Intrarea în parc, amenajată festiv în anii 1960-1970 printr-o poartă sub forma unui arc de triumf cu trei goluri de trecere în arc, la începutul anului 2011 a fost demolată. În locul ei a fost construită o poartă-clopotniță, care pentru partea inferioară a repetat schema compozițională a vechii intrări cu trei goluri, dar deasupra căreia au fost ridicate trei turlă de clopotnițe alcătuite fiecare dintr-o cameră a clopotelor, încununate cu câte o turlă cu cupole în forma bulbului ce ceapă.

Capela Sfântul Gheorghe (în l.rusă Часовня Георгия Победоносца) edificată în memoria militarilor căzuți în războaie (tab.A3.5), amplasată pe teritoriul Memorialului „Gloria Militară” între anii 2010-2011 (concept Iu.Nilov, prin contribuțiile voluntare ale întreprinderilor și organizațiilor din Transnistria), cu arhitectura soluționată în spiritul arhitecturii vechi rusești, este o replică creativă a capelei comemorative de la memorialul „Poklonnaia Gora” (în l.rusă Поклонная Гора), Moscova, și a capelei din cimitirul militar, orașul Bender, dar cu o elansare verticală pronunțată și forma cupolei ce ilustrează ideea pusă la baza proiectului – imaginea unei

lumânări cu flacăra eternă, proiect realizat de Institutul de proiectări „Gorproiect”. Pereții exteriori sunt decorați cu mozaic din smalt, adus din Italia, sub îndrumarea pictorului Ia.Balandiuha (Lvov, Ucraina). Domul acoperișului și crucea sunt executate din oțel inoxidabil (meșteri din orașul Cerkasî, Ucraina). Interiorul și catapeteasma capelei sunt realizate de arhitectul V.Krâlov și pictorul A.Bugrineț.

Capela Yaroslav cel Înțelept (în l.rusă Часовня Ярослава Мудрого) este situată pe teritoriul cimitirului „nou” în partea vestică a orașului Tiraspol (tab.A3.5). A fost finisată în 2013. Edificiul în plan reprezintă un pătrat cu pereții în semiarc. Prototipul proiectului este capela Sf.A.Nevski (2003) din orașul Zlatoust, Rusia. Amenajarea teritoriului include esplanada împodobită cu peluze și zone verzi perene, precum și locuri de parcare pentru autoturisme.

Silueta obiectivelor de arhitectură ecleziastică, cu perceperea vizuală dinspre râul Nistru, a căpătat o nouă configurație. Cupolele bisericii Sf.Nicolae și capelei Sf.Gheorghe, amplasate în apropierea splaiului, cu reflectarea lor în oglinda apei, devin dominante ale edificiilor de cult, restul obiectivelor fiind deplasate de artera acvatică în cartierele rezidențiale. Aspectul lor exterior reflectă formele și decorul specific arhitecturii ruse, ceea ce nu este caracteristic aspectului artistic și istoric al localității.

Studiu de caz: Biserica comemorativă Sf.Andrei din Tiraspol cu nucleul de rotondă comparată cu rotondele istorice. În acest studiu sunt analizate caracteristicile de formare a unor tipuri de edificii: Biserica Sf.Andrei din cetatea Sredinnaia care reprezintă tipul bisericii-rotondă (tab.A3.4), distrusă în perioada sovietică, și edificiile pentru spectacol, cu o arhitectură inedită, prin aspectele comparative tipologice cu alte edificii din RM și peste hotarele ei.

Forma planului rotondelor este circulară, cercul fiind cel mai vechi simbol pictural asociat cu semne ce reprezintă sisteme astrale solare, imagini ale Universului, soarelui și lunii. Valoarea universală a formei circulare este și un simbol al armoniei lumii, întruchipat în cele mai vechi monumente comemorative cum sunt cromlehurile, cel mai vestit – Stonehenge. Cercul este și un simbol al mișcării, al scurgerii ciclice, repetate a timpului.

Nu este întâmplător apariția tipului de rotondă în arhitectură. Rotondă – construcție de zidărie de plan circular, având deseori acoperișul în formă de cupolă [206].

Cele mai elegante rotonde cu pterome (coloane exterioare) au împrumutat caracteristicile peripterului, fiind specifice arhitecturii antice elene (numite tholos) și celei romane, dedicate de regulă zeiței Vesta, ocrotitoarea căminului (tab.A3.5). Cea mai veche dintre construcțiile circulare este tholosul din Delphi (anul 580 î.Hr.), cu dimensiuni foarte mici (diametrul stilobatului 6,2 m) cu pteroma din 13 coloane monolite, care conține toate elementele ordinului doric [84, p.63]. În aceeași categorie a rotondelor trebuie inclus Arsenionul din insula

Samothraki (Grecia), consacrat tuturor Marilor Zei, o rotondă elenistică, fără pteromă [84, p.354]. Printre cele mai renumite temple circulare sunt Templul Vestei în Forumul Roman, edificiul circular al lui Hercule de la „Taur forum”, precum și templul-rotondă de la Tivoli (cu diametrul 14 m). La același tip de clădiri se atribuie monumentul lui Lisakrat din Atena (edificat în 334 î.Hr.), Panteonul (templul „Tuturor zeilor”) diametrul interior 43 m (tab.A3.6) etc.

După cum se observă, clădirile de plan circular, templele de tip tholos și de rotondă aveau funcții comemorative, ridicate pentru a evoca amintirea unor evenimente importante, personalități marcante. De cele mai dese ori erau dedicate zeilor. Acest tip este acceptat și în creștinism. Posibil, drept model pentru rotondele creștine a servit construcția de către împărăteasa Elena a Bizanțului a bisericii ridicate deasupra mormântului lui Iisus Hristos la Ierusalim (325-326). Acest tip de edificiu circular în plan, încununat de cupolă, s-a răspândit de la Ierusalim și în Occident și în Orientul Apropiat (tab.A3.6).

În estetica Renașterii, formele circulare dominate de cupole au fost utilizate frecvent, fiind considerate cele mai perfecte, care reflectă armonia Universului. Arhitecții Filippo Brunelleschi, Leon Batista Alberti, Donato Bramante au proiectat edificii circulare în plan. Cel mai cunoscut și repetat edificiu a fost Tempietto (capelă – în ital.), realizat de Bramante (1502-1510) pentru a comemora locul morții Sfântului Petru (tab.A3.6). Rafael a inclus un „templu antic”, în pictura „Logodna Fecioarei Maria” (1504), clădire ce reprezintă, în primul rând, un simbol și doar apoi manifestul noii idei arhitecturale.

Cea mai veche biserică de piatră din România reprezintă o rotondă (comuna Geoagiu, județul Hunedoara, finele secolului al XI-lea) amplasată pe teritoriul cimitirului [204]. Biserica-rotondă „Sf. Spiridon” (sau „rotundă”), s.Lețcani (construită de Constantin Balș la sf. sec. XVIII sau înc. sec. XIX) este un unicat, influențată de neoclasicismul rusesc [205]. Singura biserică rotondă din București este paraclisul Ghika Tei (“Teiul Doamnei”, 1833) pe terenul palatului, unde familia Ghika avea o moșie [201].

Primele proiecte de biserici de tip rotondă pe teritoriul Rusiei au fost propuse la sfârșitul secolului al XVIII de celebrul arhitect rus Matei Fiodor Kazakov. Unul din proiectele-model realizate de acest arhitect a fost biserică Sf. Treime (satul Bondari, regiunea Tambov, 1836): un imens turn rotund acoperit cu o cupolă, deasupra căreia este plasată clopotnița. De același autor este proiectată biserică “Cosma și Damian” (or. Moscova, 1793). Compoziția spațială a bisericii este neobișnuită – patru volume cilindrice acoperite cu cupole și volumul prismatic al clopotniței [202]. Un alt arhitect, care a folosit planuri circulare pentru edificii de cult, a fost graficianul, poetul și traducătorul Nicolai Alexandrovici Livov. A proiectat biserică „Sf. Mc. Ecaterina” (or. Valdai, 1793), o rotondă [203], fiind un element al complexului palatului Ecaterinei a II-a. La

fel, arhitectul a proiectat mai multe edificii de cult în diferite orașe și sate ale Rusiei.

Și pe teritoriul Basarabiei, la fel, au fost ridicate biserici de tip rotundă – comemorative. În lucrare sunt caracterizate edificiile de cult urbane amplasate pe diferite teritorii: în partea de nord – orașul Ungheni (plasat pe râul Prut); centru – Chișinău pe râul Bâc; la sud – Tiraspol pe râul Nistru. Dar sunt și biserici edificate în diferite sate din Republica Moldova (tab.A3.7).

Biserica „Sfântul Mucenic Gheorghe” este situată în satul Ciuciulea, raionul Glodeni. Rotonda se află în partea de nord a localității. A fost edificată din piatră în anul 1831 din cheltuiala boierului Mihail Buznea [100, p.179]. Planul bisericii este compus din forme geometrice pure: un dreptunghi cu laturile de 20 x 9 m străpuns de un puternic inel circular al naosului acoperit cu o cupolă (tab.A3.7). Fațadele sunt decorate cu pilaștri și entablamentul finalizat simplist. Locașul este acoperit cu tablă zincată. Ansamblul include poarta bisericii turn-clopotniță la o distanță de 30 metri de biserică.

Biserica „Duminica Tuturor Sfinților” din satul Drujineni, raionul Fălești. Edificată în 1831, este situată pe un deal la marginea de est a localității. Construită din piatră și tencuită, după aspectul exterior nu se atribuie rotundelor, forma fiind ascunsă în interiorul bisericii. Este o biserică cu planul în formă de cruce (tab.A3.7), alcătuit tradițional din trei compartimente: naos – circular, absida altarului și pronaos – dreptunghiular. Locurile intersecției ramurilor crucii în exterior sunt decorate cu pilaștri rotunjiți, fiind evidențiate de la suprafața netedă a pereților. Antablamentul este încoronat cu cornișă profilată [100, p.734]. Bolta navei este ascunsă sub un acoperiș în pante, iar conturul cilindrului este vizibil doar din interiorul bisericii.

Biserica „Acoperământul Maicii Domnului”, satul Valea Adâncă, raionul Camenca. Lucrările de construcție au început în sec. XVII. Biserica este compusă din volumul cilindric al naosului cu diametrul exterior de 12,5 metri și două elemente rectangulare (apsida altarului și pronaosul-clopotniță) de dimensiuni mai mici, lipite opus la volumul circular al rotunde [100, p.374]. Intrarea principală reprezintă o nișă a porticului susținut de două semicoloane din partea de vest, iar cele secundare, direct în naos (nord și sud). Cupola naosului este susținută de tamburul octogonal plasat pe cilindrul pereților. Cupola octogonală, precum și acoperișul clopotniței sunt încununate de cupole sub forma bulbului de ceapă (tab.A3.7).

Biserica „Sfânta Cuvioasa Parascheva” situată în satul Zăzuleni, raionul Râbnîța. Edificată în anul 1854, reprezintă un edificiu cu planul strict simetric specific bisericilor din Rusia. Compoziția spațial-volumetrică a bisericii a fost compusă din juxtapunerea a două volume: o rotundă încununată de o cupolă sferică, la care era alipit la vest al doilea volum pronaos în plan pătrat. Pereții laterali sunt decorați cu porticuri încununate cu frontoane triunghiulare sub care se află intrările laterale. În prezent rotonda este în ruine (tab.A3.7).

Biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, situată în orașul Chișinău, sectorul Râșcani. Pe parcursul secolelor a fost și biserică de cimitir a satului Visterniceni. Construită de Constantin Râșcanu în 1777 cu hramul „Învierea Domnului”. Se rezidește biserica în 1834, totodată schimbând hramul bisericii. Biserica este compusă dintr-un naos oval, aproape circular, cu absida altarului semicirculară la est și un pronaos pătrat la vest (tab.A3.7), deasupra căruia a fost înălțată clopotnița cu deschideri în arc, acoperită piramidal. Aspectul exterior al bisericii lasă impresia unei biserici de tip triconc [200]. Decorația plastică exterioară a clădirii este luată din arsenalul neoclasicismului, rezumându-se la prezența unei cornișe cu muluri la ancadramentele dreptunghiulare ale ferestrelor și ușilor.

Paraclisul „Sfântul Alexandr Nevski”. Este situată în partea centrală a orașului fluvial Ungheni. În anul 1877, țarul Rusiei Alexandru II a efectuat o trecere în revistă a trupelor rusești dislocate la Ungheni. În cinstea acestui eveniment a fost construită și o biserică cu hramul „Sf.A.Nevski” [169, p.138]. În plan biserica reprezintă o compoziție simetrică cu următoarele elemente: pronaos (aproape pătrat), naos (în interior bolta semisferică se sprijină direct pe pereții naosului) și altarul cu absida pentagonală (tab.A3.7). Problema simetriei construcției a fost soluționată prin ridicarea a patru turnulețe, octogonale în secțiune, care flanchează câte două turnul clopotniței și absida altarului, cu funcția de proscomidie și diaconic. Formele rotunde ale ferestrelor, precum și ancadramentele profilate în acoladă, sunt întâlnite nu numai în volumul principal, dar și la turnul-clopotniță. Partea de jos a cilindrului, precum și a elementelor alipite sunt decorate cu brâie profilate care întregesc ansamblul.

Biserica „Duminica Tuturor Sfinților” este situată pe teritoriul Cimitirului Central (strada *Alexei Mateevici* nr.11), orașul Chișinău. Nefiind înconjurată de alte clădiri, bisericii îi revine mult mai multă măreție și grandoare [56, p.80]. Construcția capelei a început în 1818, având hramul Sfântului Nicolae, planul fiind ales de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni [197]. Transformată în biserică cu parohie, au fost executate lucrări de rezidire. Spațiul fostei galerii exterioare a fost inclus în interiorul bisericii, peretele circular, în scopul integrării, străpuns prin arcade, transformat în piloni, care susțin tamburul cupolei (tab.A3.7). În 1880 a fost alipită clopotnița și un spațiu intermediar. Sub clădire se află o criptă vastă, care repetă forma circulară a planului a cărei boltă se sprijină pe un pilon masiv central. La exterior edificiul este compus din două volume: clopotnița în trei niveluri, construită în 1880, și cupola naosului. A fost reconstruită în anii 1939-1942 de către arhitectul N.Mertz [198]. La exterior pereții sunt decorați cu ancadramente și cornișe simple. Aspectul actual a rămas neschimbat după ultima alipire a clopotniței. În perioada sovietică biserica a ținut slujbe și a funcționat în regim normal.

Biserica „Sfântul Andrei”. Pentru a întâri noile hotare ale imperiului, în 1792, pe malul stâng al fluviului Nistru a început construcția cetății de mijloc și a bisericii (1793-1795), sub supravegherea generalisimului Alexandru Suvorov și inginerului militar Franț De Vollant [172, p.84]. Datorită acestui fapt a și apărut orașul Tiraspol. Zidită din piatră albă, biserica era percepută vizual din mai multe părți ale orașului, în jurul ei fiind sădiți pomi fructiferi – meri și peri [148, p.405]. În axa longitudinală a navei circulare sunt alipite la est absida altarului, iar la vest – pridvorul clopotniței, ambele având aceleași mărimi ce sugerează planului forma crucii (tab.A3.4). Aspectul exterior era dominat de înălțimea clopotniței cu două niveluri pătrate în plan. Pereții laterali erau decorați cu porticuri, încununați cu frontoane triunghiulare susținute de pilaștri laterali de colț. În timpul represiunilor din anii '30 ai secolului XX, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (fostul minister de Interne al Uniunii Sovietice, în l.rusă НКВД – Народный Комиссариат Внутренних Дел) a transformat vestigiile cetății în loc al execuțiilor în masă. Actualmente, din cetatea de mijloc a supraviețuit bastionul Sf.Vladimir, restul fiind ocupat de sectorul cu funcție locativă în 9 și 5 niveluri.

Templul rotund reflectă perfecțiunea de cerc, care este perfecțiunea divină în obiectivele grupate după amplasament, perioada edificării, dimensiuni, proporții, dimensiuni pe care le putem compara (tab.3.1).

Și în Basarabia, deosebit de solicitată la sf. sec XVII-înc.sec.XIX, era observat tipul bisericii de tip rotundă [58, p.147], folosit limitrof conacelor boierești (în satul Ciuciulea), ca edificii comemorative (în orașele Ungheni și Tiraspol) sau paraclise în cadrul cimitirelor (în satele Valea Adâncă, Drujineni și în orașul Chișinău).

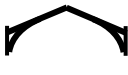

Arhitectura rotundelor din diferite perioade, pe care o comparăm printr-o privire în ansamblu, este o invitație de a evalua propria activitate în meseria de arhitect, dar și de a ne raporta la contextul sitului contemporan, în același timp raportându-ne la moștenirea culturală căreia îi aparținem.

Perfecțiunea rapoartelor, șlefuirea imaginilor și purificarea compoziției spațial-volumetrică, precum edificarea templelor comemorative s-au făcut pentru bisericile-rotunde în decursul secolelor. Bisericile de tip rotundă din Basarabia reprezintă o sinteză între arhitectura antică și cea a Renașterii, cu elemente specifice bisericilor din Rusia.

Rotondele, prin logica și similitudinea planurilor, profund ancorate într-o continuitate și într-o tradiție menținută vie, datorită memoriilor valorilor patriarhale, încearcă să justifice fiecare monument istoric în cheia unei moșteniri legitime de către fiecare generație, începând cu cele mai vechi rotunde, în cazul nostru, de pe teritoriul Basarabiei – biserica „Sfântul Andrei” din cetatea de mijloc din orașul Tiraspol.

Tabelul nr.3.1. Caracteristicile generale ale bisericilor-rotunde

<i>Nr. d/o</i>	<i>Hramul bisericii-rotunde</i>	<i>Relația de vecinătate, amplasament</i>	<i>Anul edificării bisericii</i>	<i>Diametrul în metri și forma</i>	<i>Prezența clopotniței</i>	<i>Tipul acoperirii navei</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
<i>Republica Moldova</i>						
1	Sfântul Andrei (actualmente distrusă)	Orașul Tiraspol, cetatea Sredinnaia	1793	Interior 13,6 Exterior 15,6	Inițial	
2	Sfântul Alexandr Nevski	Orașul Ungheni, partea centrală a urbei	1905	Interior 13,2 m Exterior 16	Inițial	
3	Duminica Tuturor Sfinților	Orașul Chișinău, Cimitirul Central Armenesc	1818-1829	Interior 9,4 Exterior 12,5	Alipită în 1863	
4	Sfinții Împărați Constantin și Elena	Orașul Chișinău, sectorul Râșcani, cimitir	(1777) 1834	8,6 x 8 	Inițial	
5	Biserica Tuturor Sfinților	Satul Drujineni, raionul Fălești, cimitir	1831	Interior 8,8	Inițial	
6	Acoperământul Maicii Domnului	Satul Valea Adâncă, raionul Camenca	Sf. sec. XVII	Exterior 12,5 	Inițial	
7	Sfânta Cuvioasa Parascheva	Satul Zăuleni, raionul Râbnița	1854	Exterior 12	Pe teritoriu (demolată)	
8	Sfântul Mucenic Gheorghe	Satul Ciuciulea, raionul Glodeni, conacul G.G.Leondari	1831	Interior 9 Exterior 12,4	La o distanță de 30 m de volum	

1	2	3	4	5	6	7
România						
9	Biserica Geoagiu	comuna Geoagiu, jud.Hunedoara, cimitir	≈ 1077-1095	Interior 5,5	Deasupra navei circulare	
10	Sfântul Spiridon (Biserica Rotundă)	satul Lețcani jud.Iași, limitrof cimitirului	Sf. sec. XVIII ≈ 1795	Exterior 12,4	Inițial	
11	Teiul Doamnei Ghika	Orașul București, moșia familiei Ghika	1833	Interior 13,6 Exterior 16	Integrată în ziduri	
Rusia						
12	Biserica Cosma și Damian	orașul Moscova, limitrof casei lui M.R.Hlebnikov	1793	Interior 9 Exterior 11	Inițial	
13	Biserica Sfânta Treime	Satul Bondari, regiunea Tambov, moșia familiei Lion	1839	Exterior 12,4	Deasupra navei circulare	
14	Sfântă Mucenița Ecaterina	Orașul Valdai palatul Ecaterinei a II-a	1793	Interior 12	Pe teritoriul complexului	
Grecia						
15	Arsenionul (Arsinoeon)	Insula Samothrace, Grecia	≈ anul 281 î.Hr.	Exterior 19	-	
Italia						
16	Panteonul – Templul Tuturor Zeilor	Orașul Roma	anul 124	43	-	
17	Tempieto de San Pietro in Montorio	Orașul Roma	1502-1510	Exterior 9	-	

3.2. Arhitectura civilă

Dezvoltarea arhitecturii edificiilor publice. Edificiile publice reprezintă elementele-cheie ale oraşului, care accentuează identitatea unică a habitatului. Acest procedeu este valabil pentru orice oraş sau localitate rurală. Oraşul fluvial Tiraspol nu este o excepţie. Aici găsim edificii cu diferite funcţii: hoteliere, administrative, comerciale etc.

Atitudinea conducerii sovietice privind tipologia arhitecturală a edificiilor publice în toată URSS după moartea lui I.Stalin (5.03.1953) a fost radical şimbată. Datorită Decretului nr.1871 din 04.11.1955 „Lupta cu decorul în arhitectură” s-a încheiat epoca clasicismului monumental sovietic. Deja în decembrie 1954, la Adunarea Generală a Constructorilor (în.l.rusă Всесоюзное Собрание Строителей), elementele arhitecturale ale faţadelor, precum şi planimetria complicată a fost puternic criticată.

S-a decis elaborarea noilor metode, principii de proiectare şi aplicarea lor în practica industrializată în favoarea creşterii ritmului edificării clădirilor publice. Se pune accent pe gruparea încăperilor cu funcţii similare, spaţii unificate după geometrie şi suprafaţă, la fel se normează R, POT, CUT etc. pentru elaborarea proiectelor-model (ex. proiectul Casei de cultură realizat în oarşele Chişinău, Bălţi, Cahul şi Tiraspol, arh.D.Palatnic [88, p.10]).

Acest fapt a influenţat direct asupra picturii monumentale care împreună cu arhitectura locului au conlucrat la formarea spaţiului public urban (străzi, pieţe). În oraşul Tiraspol ca şi în alte oraşe ale fostei RSMM a fost creat Consiliul Artistic Orăşenesc împreună cu cel din cadrul UARM (la fel ca şi în alte oraşe: Chişinău, Bălţi, Bender) care se ocupa cu examinarea proiectelor şi a lucrărilor în domeniul picturii monumentale. Au fost elaborate proiecte complexe de sinteză între arhitectură, pictură şi arte decorativ-aplicate.

În premieră, în arealul ţării apar compoziţii realizate în tehnica sgraffito (ex.: friza de pe faşada Teatrului Dramatic (arh.G.Gotghelf) executată în 1965 de pictorul A.David. Compoziţia inspirată de opera literară „Bătrâna Izerghil” (M.Gorki) a fost asimetric amplasată pe faşada principală simetrică, ilustrându-l pe eroul principal Danko. N.Podlesnaia scrie despre friza dată scrie: „Artistul realizează această friză într-o cheie convenţional simbolică, utilizând un limbaj grafic ce a dus la ascetismul formei artistice.” [62, p.249-250], actualmente panoul este distrus (fig.A2.19). O altă tehnică a artei monumentale îmbinată cu arhitectura proiectelor-model din oraşul fluvial Tiraspol în perioada sovietică reprezintă tehnica mozaicului (ex.: mozaicul din bucăţi de sticlă colorată amplasat pe faşada fabricii de mobilă din or.Tiraspol, str.Şevcenko nr.66, mijlocul anilor ‘70, de A.David, [62, p.213]; panoul „A.Suvorov” în holul Palatului de Cultură din or.Tiraspol str. 25 Octombrie 1917 nr.96, de V.Novikov, 1976 [62, p.256] etc.).

Studiu de caz: Edificii pentru spectacol din orașul Tiraspol. În teza de față autorul determină mai multe etape de dezvoltare a urbei riverane, precum și fazele de existență funcțională a edificiilor publice. Pentru cele de spectacol au fost clasificate astfel:

- Etapa primară – funcția inițială (raza de deservire, R, relația plin-gol, stilul arhitectural, perioada edificării etc.);
- Etapa stării obiectivului în prezent – funcția actuală (la unele cu abatere, schimbarea aspectului exterior și interior în conformitate cu funcția deținută actualmente). Edificiului în faza dată îi revine, prin analogie cu organismele biologice [64, p.73], forma generală neschimbată, dar cu o corecție funcțională internă și abateri în aspectul exterior. Relațiile dintre artă și viața cotidiană sunt complexe, uneori parcurgând drumuri separate, dar prezentând o varietate de impacte reciproce [64, p.5]. Edificiile pentru spectacol se modifică, mutațiile și metamorfozele lor corespunzând transformărilor social-economice.

Instituțiilor publice pentru spectacol li se acordă o atenție deosebită în acel plan urbanistic de detaliu, deoarece (în medie) fiecare locuitor al orașului vizita cinematografele și teatrul de 17 ori pe an, de două ori mai mult decât vizitarea celorlalte unități de divertisment [79, p.202]. La fel ele serveau dominante și accente, formând centrele social-culturale ale oricărui oraș din arealul Uniunii Sovietice. În or.Tiraspol au fost construite 4 cinematografe.

Cinematograful „Revoluția din Octombrie”, situat pe strada *Sverdlov* nr.47 (tab.A3.8), edificat în anii '60 ai sec.XX după proiect-model (1949) pentru 300 spectatori, autorul căruia este arhitectul Zoia Brod (proiectul a obținut premiul de gradul – I, URSS, 1950), soluționat în stilul Realismului Socialist [197]. Cinematograful a fost ridicat pe un podium din trepte, ce-i conferă edificiului monumentalitate. Planul clădirii este rectangular, cu fațada îngustă perpendiculară străzii *Lenin*.

Fațada principală este soluționată monumental, cu un portic-nișă central situat în axa de simetrie, alcătuit din două coloane circulare cu elementele capitelului ionic și simbolurile regimului totalitar comunist (seceră, ciocan, stea, struguri, snopi de grâu etc.), flancate de doi pilaștri pătrați în secțiune, soluționați în aceeași cheie stilistică.

În URSS, asemenea edificii au fost edificate într-un număr de peste 150 (actualmente funcția deseori fiind adaptată la diferite destinații: de cult, centre de cercetări, muzee etc.). Numai pe teritoriul RSSM au fost edificate 2 cinematografe: în orașul Tiraspol și în satul Târnauca, r-l Slobozia (aflat doar la 3 km de la or.Tiraspol, edificat în aceeași perioadă, actualmente este în stare avariată și necesită restaurare capitală). Cinematograful din urbea riverană și-a încheiat funcția ca obiectiv pentru spectacol în 1990, fiind transformat în clubul de noapte „Plazma”.

Cinematograful „Sputnik” (din l.rusă спутник – satelit) situat pe bulevardul *Gagarin* nr.4, construit în 1965, după proiect-model, lipsit de valențe artistice, cu aspect exterior simplist ca rezultat al luptei cu decorul în arhitectură. Edificiul a fost transmis în anii '90 Univesității „Taras Șevcenko” din Transnistria, cu funcția de Centrul de creație studentesc „Sfinții Apostoli Chiril și Metodie” (fig.A3.3).

Cinematograful „Iunosti” (din l.rusă юность – adolescență), amplasat în sectorul „Okteabrski” (actuala Kalkatovaia Balka), strada *Odessa* nr.68. Edificiul este construit în anul 1971 (fig.A3.3), cu compoziția planului rectangular în partea superioară a parterului decorat cu brâu de flori stilizate (preluat din arta populară).

Cinematograful a fost reconstruit în anii '90. Actualmente funcția este preluată de Centrul de divertisment și agrement „*Oscar*” (clubul non-stop de biliard, săli pentru jocuri de noroc și ruletă pneumatică, baruri, cafenea, terase).

Cinematograful „Tiraspol”, unicul cinematograful din orașul Tiraspol care și-a păstrat funcția inițială, situat pe str.25 *Octombrie 1917* nr. 58. Edificat în anii '70-80, sec.XX în centrul urbei riverane de arhitectul V.Sumîșevski, este o realizare arhitecturală cu valențe artistice novatoare pentru perioada respectivă. Edificiul dat cuprinde trei săli (100, 300 și 600 spectatori), care sunt unite la parter printr-un vestibul polivalent [114, p.178].

Compoziția planului reprezintă intersecția poligoanelor hexagonale (fig.A3.4), formând o curte interioară deschisă. Sălile cinematografului sunt renovate (2003-2004) cu echipamente digitale moderne (care oferă calitatea imaginii și a sunetului: ecrane cinematografice polarizate cu argint, proiectoare digitale de ultimă generație (Barco); sistem audio de reproducere spațială (Dolby Digital Surround EX), sistem 3D [231] etc.

Exteriorul edificiului are o plastică expresivă datorită planului cu divizări geometrice stricte și jocului umbră-lumină. Sunt menționate ca obiective arhitecturale reușite cinematograful „Tiraspol” și Palatul Pionierilor, arhitecți V.Sumîșevski, A.Mitiunin și V.Severinov) [114, p.178]. Aceste obiective sunt parte componentă a conturului Pieței „A.Suvorov” (fig.A3.4).

Grație amplasării edificiilor principale pentru spectacol din orașul Tiraspol, ele sunt orientate cu fațadele principale (de gală) spre râul Nistru de-a lungul străzii principale (anexa A3. fig.2), cu etalarea arhitecturii obiectivelor în silueta orașului.

Venerația cinematografulor arterei acvatice indică încă o dată subordonața și importanța ei. Acest procedeu este caracteristic și pentru amplasarea altor edificii publice din zona centrală a orașului Tiraspol. Aspectul arhitectural al orașului riveran este rezultatul amplasării edificiilor publice de importanță urbană (schema A3.4).

Analiza tipomorfoloică privind amplasarea edificiilor publice în partea centrală a oraşului Tiraspol a determinat ansamblurile arhitecturale principale ale urbei. Ele reprezintă o sinteză a obiectivelor arhitecturale îmbinată cu artă monumentală. Aceste ansambluri sunt grupate și sistematizate astfel:

1. Compoziții urbane cu simetrie și caracter terminat (concepute cu amplasarea obiectivelor, monumentelor, formelor arhitecturale mici pe axul principal al ansamblului arhitectural):

- *Piața din fața Consiliului Suprem al RMN* (intersecția străzilor *25 Octombrie 1917* și *Dnestrovskaia*) Principalul element – casa Guvernului și Consiliului Suprem al Transnistriei (fosta clădire a Partidului Comuniștilor din RSSM în l.rusă Горком Коммунистической партии Молдавии), arh. S.Homa, Dubrovski, Burnos, ing. Bondari, din cadrul INCPUP UrbanProiect,1980 [19]. Monumentul lui Lenin (sculptor I. Tompski) este amplasat pe axul clădirii (tab.A2.24). Clădirea finalizată în 1987, ca dominantă spațială cu 7-5 etaje, era incompatibilă cu proporțiile oraşului, cu o populație de 200.000 locuitori, fondul construit al căruia avea un număr mic și mediu de niveluri.
- *Ansamblul arhitectural Casa Sfatului* situat în strada *25 Octombrie 1917* nr.101, arhitect S.Vasiliev, edificat în 1953 (în perioada sovietică edificiul era considerat simbolul oraşului). Însăși edificiul conține un șir de coloane masive pe toată înălțimea volumului și un turn ascuțit, ceea ce este caracteristic stilului arhitectural din perioada stalinistă. Clădirea grandioasă servește drept fundal pentru plasarea tradițională a monumentului lui Vladimir Lenin, plasat pe axul perpendicular al clădirii și străzii principale. Ansamblul arhitectural este „semiînchis” de construcțiile (oglundite, cu fațade absolut identice) plasate vizavi. Spațiul dat este dictat de o simetrie completă și rezolvat într-o scară unică. Ansamblul are caracter terminat.
- *Ansamblul arhitectural al Universității din Tiraspol*. Este un exemplu de soluționare a fațadelor în anfiladă. Blocurile centrale ale universității, construite în 1937, sunt soluționate arhitectural în stilul constructivismului. Complexul universitar cu blocurile de studii este direct legat cu Piața Teatrală (tab.A2.17). Principalul element, dominantă ansamblului Pieței Teatrale, este clădirea Teatrului Dramatic (1936, arh. G.Gotghelf).

2. Compoziții urbane asimetrice (concept cu caracter evolutiv al spațiului urban respectiv cu amplasarea obiectivelor în diferite perioade, monumentelor, formelor arhitecturale mici (în mod aleatoriu sau adaptiv ansamblului arhitectural)). Principale sunt:

- *Piața Alexandr Suvorov* (stradela *Bocikovski*, strada *Șevcenko*) reprezintă ansamblul urbanistic central format din clădiri istorice, completat cu edificii publice, dezvoltat în

cadrul mediului natural, alcătuit din parcuri, spații verzi, în care intră ca cel mai important component artera fluviului Nistru (tab.A2.19). Centrul compozițional – monumentul ecvestru (23 tone, înălțimea de 9 m.). În curtea liceului nr.6 (actualmente gimnaziul cu profil real) este amplasat monumentul savantului N.Zelinski (sculptor S.Ostrovskiaia, 1981), vizavi de clădirea școlii, se află muzeul cu același nume (deschis în 1987) și Muzeul de Istorie (deschis în 1984). Paralel străzii principale este situat Memorialul Gloriei, 1972. În 1980 este construit Palatul Pionierilor (tab.A2.21) și cinematograful „Tiraspol” (fig.A3.4), arhitect V. Sumișevski. Tot aici este amplasată Casa de cultură (tab.A2.22), construită în 1950 în locul bisericii Acoperământul Maicii Domnului.

- *Unicul bulevard din orașul Tiraspol* cu pietonală amplasată pe mijloc este denumit în memoria lui Iuri Gagarin. Centrul compozițional al bulevardului îl constituie bustul cosmonautului, iar în fața intrărilor în blocurile de studii a universității sunt plasate pe de o parte monumentul lui T.Șevcenko (1981), iar pe partea opusă – monumentul studenților și profesorilor care au căzut în al doilea război mondial.
- *Complexul sportiv Sheriff* reprezintă un nou cartier amplasat după limitele orașului, extins spre orașul Bender, formând o nouă imagine modernă a urbei. Ansamblul ocupă o suprafață de 40 ha, fiind perceput vizual de pe axa principală, trasată perpendicular drumului principal de acces în Tiraspol. Pe această axă sunt amplasate principalele obiective ale complexului: arena principală – 120x80 m, 13300 spectatori, 2002; arena mică 105x68 m, 9300 spectatori, 2002; arena acoperită – 113x74 m, 3570 spectatori, 2004; bazinul olimpic acoperit, 415 spectatori, 2013. Paralel axei principale, pe de o parte a axei, sunt amplasate corturi de tenis; iar pe de alta parcări și Colegiul sportiv.
- *Ansamblul Pieței Borodino* situat în scuarul străzii *K.Liebkhneht*. În centrul pieței este amplasat monumentul comandatului M.Kutuzov (sculptor V.Kuznețov, 1997). Piața a fost denumită în memoria regimentului nr.56.Jitimir și regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan, care au locuit pe teritoriul dat și au participat la bătălia de la Borodino din 1812. Edificiul principal în acest ansamblu este Casa Ofițerilor.

3.3. Arhitectura locativă

Locuințele unifamiliale cu un singur nivel. A fost analizată amplasarea obiectivelor (sf.sec.XVIII-înc.sec.XIX) preponderent în partea de vest a orașului (drept axă servește podul din piatră edificat în sec.XIX [148, p.519]) pe străzile *Pușkin*, *Dnestrovski*, *K.Marx*, 25 octombrie 1917 și *Hristoforov* cu caracteristicile similare:

- compoziția fațadelor cu simetrie axială (tab.A3.1). În axa centrală deseori este propus un rezalit încununat cu un fronton (ex.: casa de locuit a lui Ivan Sorokopudov, sf.sec.XIX) dominat de tumbe care intrau în componența parapetului din grilaje metalice (ex.: locuința preotului F.Mahno, 1890), sau din piatră (ex. vila lui N.Orlai, sf.sec.XIX);
- compoziția asimetrică axială (tab.A3.1) cu centrul compozițional – golul de ușă sau ferastră (ex.: casa lui N.Zelinski, sf.sec.XVIII; casa lui V.Rogovoi, anii 1870-80 etc.);
- ferestrele sunt alungite, rectangulare (mai rar în segment de arc – vila urbană a lui N.Orlai), au ancadrame cu bolțarul central evidențiat (locuința lui I.Sorokopudov);
- partea superioară a pereților este terminată printr-o friză bogat profilată (ex.: casa ofițerului P.Liprandi, aprox.1823).

Locuințe colective unele cu funcții publice (sf.sec.XVIII-înc.sec.XIX) edificate în partea estică a or.Tiraspol [148, p.519], pe str.Șevcenko și Sverdlov (tab.A2.9) cu paramerii:

- compoziția fațadelor cu simetrie axială (ex.: casa de locuit a ofițerilor unității militare din str. *Raevski* nr.4., prima jum.sec.XIX);
- tronsonul dotat cu scară ce duce la apartamentele aflate la etaj (tab.A2.9), cele de la parter cu ieșiri separate în curte (ex. locuința lui S.Kizer în două niveluri construită în anii 1904-1909, strada *Șevcenko* nr.12, A);
- careul locuințelor colective care subliniază cartierele rectangulare ale părții centrale a orașului, formând curți (ex.: casa de raport a lui Falikevici în str.*Sverdlov* nr.15).

Aceste locuințe identifică aspectul arhitectural-artistic al orașului Tiraspol, fiind un exemplu excelent de arhitectură a unui oraș provincial de mici dimensiuni, sunt analizate prin clasificare tipomorfologică, fixare foto și realizarea releveelor, cu posibilitatea de ale introduce în Registrul monumentelor de importanță locală cu crearea zonei de protecție.

Locuințe colective. În perioada anilor '30-50, sec.XX, ideile arhitecturale și urbanistice erau dominate de ideile regimului totalitar pentru a crea un nou Oraș Ideal Sovietic în vederea răspândirii ideologiei politice. Locuințele sunt construite în perioada conducerii lui I.Stalin, după proiecte-model elaborate de INCPUP și Institutul de Cercetări și Proiectări КННИИПГ din Kiev.

Obiectivele date reflectă esența perioadei de tranziție de la constructivism „clasicism proletar” (accentuat prin geometria și simplitatea formelor caracteristică anilor '20) spre stilul imperial stalinist al anilor postbelici. Bineînțeles, victoria în cel de-al doilea război mondial a devenit o sursă de inspirație pentru renașterea statului. Arhitectura, scara, decorul etc accentuează puterea URSS (ex.: locuințele colective (cămine) din str.*25 Octombrie 1917* destinate muncitorilor întreprinderilor industriale, arh.Matlac, Bersan, D.Palatnic [117, p.71]; în

stilul clasicism sovietic monumental, cu decorul abundent al parapetului (flori stilizate din piatră) este soluționată casa de locuit din str.*Lenin* nr.22, arhitect V.Smironov, anii '60, sec.XX).

După cel de-al doilea război mondial, între anii 1955-1965, în condițiile asigurării masive a cetățenilor cu spațiu locativ, edificiile au caracteristicile exprimate astfel:

- prin norme care sunt respectate: spațiu minim pentru fiecare persoană (Legea nr. N 2718-X din 03.06.83 cu privire la locuințe din RSSM [238]) care cu timpul a ajuns de la 6 m.p. la 9 m.p. (ex.: proiecte-model de blocuri locative cu cinci niveluri, arhitecți L.Moghilevski, A.Ambarțumean ș.a. [112, p.42]; seria 143-MT, nouă niveluri, arhitecți A.Gordeev, S.Șoihet, A.Kolotovkin ș.a. [113, p.137];
- locuirea la blocuri lipsite de valențe artistice, dar cu acces la infrastructură socială. Apar o serie de servicii accesibile tuturor (locuințe din beton monolit cu 14-16 niveluri din str.25 *Octombrie 1917*, arh.V.Sumîșevski [114, p.147]).

În urma luptei contra decorului în arhitectură se atrage o atenție deosebită picturii monumentale aprobate de Consiliul Artistic Orășenesc care desfășura planul de „Propagandă monumentală” prin intermediul panourilor diferite pe fațadele pereților opaci ai locuințelor colective amplasate spre arterele de importanță urbană [62].

Se remarcă două panouri cu tematica „Culesul roadei”, în 1968, executate în tehnica sgraffito de A.David pe fațadele transversale a două blocuri de locuit din orasul Tiraspol, str.25 *Octombrie 1917* nr.72 și str.*Șevcenko* nr.21. Simetria bilaterală a acestor fațade și compoziția similară accentuează semnificația spațiului public al Pieței A.Suvorov și străzii principale a orașului fluvial Tiraspol.

Despre aceste lucrări N.Podlesnaia scrie: „*Toate simbolurile componente, precum pomul încărcat cu roade, figurile dansatorilor prinși în horă, cârduri de cocostârci în zbor pe fundalul cerului înstelat, apele ondulate ale Nistrului, sunt organizate circular și subordonate plastic. Claritatea compoziției, ritmul și precizia mișcărilor tinerilor antrenați în horă se leagă expresiv și organic cu noul stil constructiv al arhitecturii timpului*” [62, p.107-108].

Proiectele rezidențiale colective elaborate după 2014 reușesc să contrazică moștenirea apăsătoare a programului dezvoltării masive, strict funcționaliste din perioada comunistă, Locuințele colective cercetate în teză (capitolul 2) se remarcă prin calitatea arhitecturii și a locuirii la bloc, redescoperind farmecul locuirii urbane la înălțime (ex.: complexe rezidențiale din str.*K.Liebknicht* nr.157/1-9 [208] și str.25 *Octombrie 1917* nr.69, a. Ambele complexe sunt proiectate de către Biroul de proiectare „Polifaur” din orașul Chișinău, arh.A.Kalarașciuk, M.Maidan, ing.O.Borșcenko).

3.4. Concluzii la capitolul 3

În unele perioade din istoria orașului Tiraspol a fost exagerată repetarea proiectelor-model ale edificiilor, în perioada actuală clădirile fiind proiectate individual, mai ales cele amplasate pe faleza râului Nistru cu importanță urbanistică și pondere monumentală deosebită în raport cu mediul natural.

Analizând aspectul arhitectural variabil în diferite perioade, chiar dacă și se proiecta după proiectele-model, arhitecții și artiștii plastici în perioada sovietică încercau să efectueze aliniamentul la mediul ambiant, schimbând plastica fațadelor, ritmul divizărilor, jocul dintre suprafețele opace și sticlă, umbră și lumină etc.

Drept exemplu servește proiectul-model nr.264-19-5 pentru Palatul Pionierilor cu capacitatea de 340 persoane (arhitecți T.Zaikina, V.Buinov, inginer A.Kolesnikov), proiectat în 1970 de Institutul de Proiectări din Moscova (în l.rusă ЦНИИЭТ учебных зданий), care a stat și la baza proiectului Palatului de creație pentru copii și tineret din strada *25 Octombrie 1917*, construit în 1980, după proiectul arhitecților V.Sumîșevski, Sokolinikov, Mitiunin, inginer Blinder din cadrul INCPUP.

Tipologia formelor mediului arhitectural, desigur, respectă o serie de principii și metode cum ar fi: ergonomia mediului proiectat; metodele proiectării compoziției spațial-volumetrică; principii constructive adaptate la cerințele funcțional-tehnologice.

Astfel, prin prisma tipologiei arhitecturale a unor prototipuri de proiecte din orașul riveran, privită ca unul din aspectele constituirii aspectului inegalabil al identității or.Tiraspol, sunt folosite și azi structuri tipice ale proiectelor-model. Drept exemplu servește arhitectura din or.Tiraspol a locuințelor colective și individuale; arhitectura industrială – crescătoria de sturioni „Aquatir Sturgeon Complex”, serele de trandafiri; edificiile sportive – construcția pneumatică a patinoarului „Snejinka” etc.

În acest capitol este expusă sistematizarea și clasificarea prin comparare a unor obiective arhitecturale (biserici-rotunde, cinematografe) prin adaptarea la binomul oraș-apă, ca reper pentru organizarea rațională a proiectării urbanistice și arhitecturale. Compartimentul include principiile de bază ale abordării arhitecturii privind crearea spațiului cu perceperea unică identificabilă.

Cercetarea obiectivelor conform proiectelor-model permite a clasifica competent aceste elemente în vederea noului model de extindere și dezvoltare durabilă a orașului Tiraspol, care reprezintă cheia succesului.

4. DIAGNOSTICAREA ȘI DEZVOLTAREA RELEVANȚEI SPAȚIULUI FLUVIAL ÎN ARHITECTURA ORAȘULUI TIRASPOL

Formarea țesutului urban în preajma splaiului râului Nistru a orașului Tiraspol în diferite perioade a prezentat un interes sporit pentru încrustarea diferitor funcții urbane: administrativ-sociale, locuințe individuale și colective cu mediul natural pentru agrement (scururi, parcuri, grădini), comemorativ (complexuri memoriale, monumente etc.), fiind amplasate doar în partea stângă a fluviului. În mod tradițional, zonele aferente zonei centrale a orașului, în trecut precum și în prezent, sunt folosite pentru agricultură și pescuit, cu folosirea la minim a transportului navigabil. Păstrarea acelorași relații ca în faza incipientă a localității încetinesc dezvoltarea legăturilor relevante secolului XXI.

Caracteristicile extinderii noilor sectoare ale orașului nu ameliorează vulnerabilitatea părții centrale a orașului în perioadele inundațiilor sau ale scăderii bruște a nivelului apei râului Nistru, marcând inoportunitatea edificării clădirilor în apropierea arterei râului. În baza cercetării impactului arhitecturii orașului Tiraspol asupra peisajului antropic al fluviului Nistru au fost analizate următoarele principii:

- dominarea configurației terenului liber în preajma splaiului r.Nistru asupra compoziției planimetrico-urbanistice existente a orașului;
- păstrarea și conexiunea zonei urbane centrale (format istoric) cu zonele rezidențiale periferice prin intermediul tramei stradale, acceselor pietonale etc.

Au fost formulate principiile modelului teoretic privind evoluția optimă a sistemului urban și a peisajului antropic conform tendințelor proiectării splaiului. La fel, a fost descrisă faza incipientă prin variate metode: diferențierea teritoriilor cu funcții diferite, în dependență de valoarea arhitectural-istorică, analiza pe verticală și orizontală a țesutului urban din partea centrală a orașului etc. În urma cercetării s-au evidențiat factorii importanți ai elaborării modelului de dezvoltare în perspectivă a arhitecturii malului „colonizat” (în cazul or.Tiraspol îmbrăcat în beton pe o distanță 1,8 km, malul stâng al râului Nistru este dominat de spațiile publice urbane deschise).

4.1. Principiile proiectării arhitecturii și factorii amplasării edificiilor și ansamblurilor în orașul Tiraspol cu elaborarea modelului teoretic

Factori specifici ce au influențat la dezvoltarea arhitecturii în diferite perioade, modelând structura și componența diferitor obiective, precum și a întregului țesut urban la identificarea orașului Tiraspol în timp (schema A4.1):

Factori naturali. Din punct de vedere istoric, organizarea spațială a orașului era dominată de traiectoria cursului cu meandre a fluviului Nistru, care servea drept mijloc de comunicare navală (transport de pasageri și mărfuri) și protecție (fortificată prin construirea cetății). Amplasat pe un teren relativ elevat cu funcții diverse, dezvoltarea orașului a fost dictată de factorii antropici și naturali ai așezării. Frontul la apă era considerat ca teritoriu inadmisibil pentru construcții din cauza inundațiilor sezoniere și a condițiilor de inaccesibilitate. În anii 1980, valorificarea fluviului este propusă prin noi soluții urbanistice, devenind elementul-cheie.

Factori extrapolitici. Împărțirea istorică teritorială a RM în partea stângă și dreaptă a r.Nistru a devenit linia de demarcație (prin intermediul fluviului) în diferite perioade care a condus la marginalizarea utilizării depline a potențialului fluvial. Din 1792, Nistrul a contribuit la întărirea hotarului de sud-vest al Imperiului Rus (formarea Vorstadt-ului în apropierea cetății Sredinnaia în 1792); apoi formarea RASSM în 1924, o republică de frontieră, cu tendința de a exprima, prin aspectul arhitectural, o capitală (1929-1940) exemplară și de succes prin ideile socialist-idealiste ale URSS; obținerea statutului de capitală (02.09.1990) a autoproclamatei RMN, ceea ce a contribuit nefast la elaborarea concepției valorificării spațiului acvatic în contextul urban al orașului Tiraspol.

Factori politici interni. Amenajarea arhitectural-urbanistică a orașului Tiraspol, în diferite etape ale istoriei sale, a fost susținută de conducerea statului și financiar-material, și cu cadre de înaltă specialitate în domeniul arhitecturii și urbanismului. În perioada Imperiului Rus au activat inginerii militari: François de Wollant (1792), A.Planîț (1795), Fedoseev (1803), Evdokimov (1830), Efimov (1856), Scvorțov (1856), Treteski (1865) ș.a. În perioada RSS Ucraineană costul construcțiilor din tânăra RSSAM a constituit 52% din bugetul total [117, p.25], fiind edificate după proiectele executate de urbanisții și arhitecții (anii 1970) P.Haustov, D.Pilipenko, I.Kornet ș.a. Noi tendințe în domeniul proiectării sunt remarcate în perioada anilor 1980, după proiectele realizate de arh. A.Gordeev, S.Șoihet, A.Kolotovkin, A.Dorofeev ș.a.

Factori economici. Din punct de vedere economic și politic, Imperiul Rus avea nevoie de ieșire la mările Neagră și Mediterană. Amplasarea industriei cu acces la artera acvatică pe tot parcursul dezvoltării orașului a avut un impact important asupra extinderii țesutului urban.

Expresivitate arhitectural-artistică. Facilitatea amplasării edificiilor cu fațadele principale spre artera acvatică cu deschiderea spațiilor urbane prin scuaruri și grădini – principiu respectat în trecut, accentuat în perioada sovietică, ignorat actualmente. Cel mai caracteristic exemplu de valorificare a spațiului splaiului reprezintă piața principală „A.Suvorov” [209] (autorii sculpturii ecvestre sunt frații Vladimir și Valentin Artamonov, arhitecți Ia.Drujinin și Iu.Cisteakov), cristalizând soluția compozițională a pieței și legătura cu fluviul Nistru.

Principiile de formare a ansamblurilor arhitecturale ale orașului Tiraspol. Râul Nistru îi oferă urbei un deosebit farmec și originalitate. Banda lată a fluviului mărginește tangențial orașul în partea sud-vestică, formând meandrul, cu cotul orientat spre oraș. Pe malul drept a fost amenajată o zonă pitorească de agrement cu plajă și grădini. Compoziția spațial-urbanistică a or. Tiraspol, amplasat pe malul stâng, din punct de vedere al dezvoltării orașului, a traversat 10 etape, care au influențat în mod semnificativ aspectul arhitectural. Acestea sunt:

- I. *Anii 1792-1795.* Fondarea orașului și începutul construcției cetății Sredinnaia. Actualmente, porțiunea veche a cetății s-a păstrat în limitele străzilor *Pravda*, *Fediko* și *Raevski*. Sistematizarea planimetrică a așezării inițiale a fost efectuată în spirit neoclastic: un masiv din cartiere rectangulare axate pe artera principală, care asigură accesul spre cetate, trasată tangențial cotului format al arterei acvatice. Astfel, factorul urbanistic principal a fost fondarea cetății raportată la fluviul Nistru (tab.A2.5).
- II. *Anii 1795-1805.* Localitatea a obținut statut de oraș județean. Clădirea principală – biserica Sf.Nicolae, edificată inițial din lemn, 1795, mai târziu – din piatră, 1804, 1909.
- III. *Anul 1806.* Orașul Tiraspol este numit reședință a unității teritoriale și administrative Herson. Apare a doua biserică, Acoperământul Maicii Domnului (tab.A3.4), inițial din lemn, în 1816 reconstruită din piatră (arhitect anonim), amplasată central, la colțul cartierului, format la intersecția străzilor actuale *25 Octombrie 1917* și *Șevcenko*. În oraș au apărut clădiri de cult eterodoxe. Lipovenii au ridicat biserica de rit vechi rus executată din lemn, iar coloniștii germani – au construit biserica luterană.
- IV. *Anii 1861-1914.* Au avut loc cele mai importante schimbări structurale în viața urbană a orașului Tiraspol, cea mai importantă fiind accelerarea dezvoltării economice. Factorii care au impulsivat dezvoltarea industrială au fost creșterea potențialului uman ca urmare a abolirii iobăgiei și a migrării populației rurale în oraș, a conectării orașului la rețeaua feroviară din Imperiul Rus prin construcția căii ferate Odessa-Tiraspol (1857-1871), la care se adaugă și organizarea navigației fluviale pe Nistru în 1881 cu amenajarea albiei râului. Spațiul urban este valorificat prin apariția edificiilor monumentale (în 1882 a fost ridicată biserica militară a regimentului Jitomir nr.56 (tab.A3.4), iar în 1911 – inaugurat monumentul comemorativ în cinstea regimentului respectiv).
- V. *Anii 1914-1924.* În primul război mondial, apoi a revoluției din 1917 și a războiului civil, au fost distruse multe clădiri și întreprinderi industriale.
- VI. *Anii 1924-1941.* După formarea RASSM din cadrul URSS, or.Tiraspol devine capitală (1929-1941) cu o dezvoltare impetuoasă a construcțiilor noi, printre care domină sediile

instituțiilor administrative, edificiilor publice și a clădirilor de locuit. În 1937 a fost construit blocul de studii al Institutului Pedagogic, arh.M.Petrov, Teatrul Dramatic „M.Gorki”, arh.G.Gotghelf (tab.A2.16), școli, hoteluri, spitale. Odată cu răspândirea ideologiei comuniste și a ateismului agresiv începe lupta cu religia, fiind distruse bisericile Acoperământul Maicii Domnului și Sf.Nicolae.

- VII. *Anii 1941-1944.* În timpul celui de al doilea război mondial orașul Tiraspol a suferit enorm, fiind distruse multe locuințe, clădiri publice și întreprinderi industriale.
- VIII. *Anii 1944-1970.* În perioada de refacere a orașului are loc reconstrucția întreprinderilor distruse, locuințelor, școlilor, spitalelor, construirea edificiilor noi. În 1963 este restabilit sediul Teatrului Dramatic „M.Gorki”, arh. I.Șmurun, D. Palatnic (fig.A2.20), dar continuă implementarea ideologiei ateismului agresiv, distrugând bis. regimentului Jitomir în 1970.
- IX. *Anii 1970-1990.* Apariția transportului electric a condus la modificarea acceselor orașului, iar dezvoltarea industriei de construcții prefabricate a modificat silueta orașului prin apariția blocurilor de locuit cu 9-16 etaje. În 1977 a fost reamenajată Piața A.Suvorov și demolat podul ce lega părțile de vest și de est ale orașului, iar pârâul închis într-un tunel subteran, astfel consolidându-se malul râului Nistru. În 1980, pe noua piață publică formată cu deschidere spre albia Nistrului, este construit Palatul Pionierilor (tab.A2.21), cinematograful „Tiraspol”, arh.V.Sumișevski (fig.A3.4).
- X. *Anii 1990-prezent.* În 1990, după destrămarea URSS, orașului îi revine statutul de capitală a nerecunoscutei formațiuni statale RMN. Inaugurarea primului stadion din complexul sportiv „Sheriff”, 2002. În 2011 este înregistrată cea mai mare crescătorie de sturioni din UE „Aquatir Sturgeon Complex”.

Premise pentru un model teoretic de amplasare a noilor obiective. Primul model teoretic de dezvoltare a orașului Tiraspol, elaborat prin analiza urbanistică și arhitecturală, a fost efectuat de arh.V.Smirnov (schema A4.4), în care a atras atenția la conexiunea fluviului cu trama stradală, la fel și tendințele fuziunii orașelor Bender și Tiraspol [165, p.104]. Reorganizarea aceasta a fost studiată și de Institutul de cercetare КННННПГ în or.Kiev, 1971 (schema A4.5).

Analiza tuturor factorilor și principiilor arhitecturale care au influențat amplasarea obiectivelor în spațiul or.Tiraspol permite să formulăm cerințe privind proiectarea, conturarea și dezvoltarea noilor principii privind modelul teoretic (tab.A4.1), care poate fi folosit la implementarea și elaborarea PUG și PUZ. Principiile de organizarea a spațiilor arhitecturale noi relevă principiile de constituire și evoluție a modelelor, cu prezentarea nomenclatorului pentru tipologia principiilor și edificiilor cu regim de funcționare diferit cum ar fi:

- edificarea tipurilor de obiective cu posibilitatea amplasării în zonele de apă;
- utilizarea structurilor în mediile cu un nivel ridicat de apă subteran;
- adaptarea construcțiilor și complexurilor la spațiile supuse inundării;
- protecția prin intermediul noilor diguri, pereți de sprijin etc.;
- expresivitatea aspectului arhitectural al splaiului Nistru.

Efectuând analiza zonei care constituie studiul de caz al tezei de față privind splaiul Nistru, sunt stabilite principiile de bază ale organizării arhitectural-spațiale a orașului Tiraspol (tab4.1).

Tabelul nr.4.1. Modelul teoretic de amplasare a obiectivelor arhitecturale

<i>Principiile de bază de organizare a noului model teoretic</i>				
<i>Durabilitatea Mediului (DM)</i>	<i>Polifonia Spațială (SP)</i>	<i>Diversitatea Funcțională (DF)</i>	<i>Mobilitatea Spațială (MS)</i>	<i>Exresivitatea Arhitecturală (EA)</i>
reprezintă procesul de modificare, evoluție cu valorificarea eficientă a resurselor naturale	constituie necesitatea unei interacțiuni de simbioză între peisajul natural existent și crearea spațiilor urbane noi	implică disponibilitatea uniformă a obiectivelor noi (de interes național, urban și local) în zona supusă cercetării	asigură oportunitățile de a regla, transporta, demonta sau transforma arhitectura statică	constă în formarea unui mediu la nivel elocvent artistic și estetic cu evocarea imaginilor cu caracter unic

Principiul Durabilității Mediului (DM) și a priorităților peisajului ecourban al orașului Tiraspol. Dezvoltarea durabilă [233] reprezintă procesul de modificare și evoluție, unde valorificarea eficientă a resurselor naturale, paralel cu investițiile și inovațiile tehnologice, precum și construcțiile și instalațiile ingineresti moderne, în mod creator îmbinându-se simultan și armonios, satisfac cerințele habitatului (schema A4.6).

Odată cu dezvoltarea infrastructurii la nivel de inginerie și tehnologie, Arhitectura Durabilă urmărește următoarele principii:

- utilizarea eficientă a resurselor alternative de energie arhicunoscute [234];
- conservarea energiei – necesitate impusă de costurile mari ale energiei de orice tip, care se mai obține și prin reabilitarea termică a edificiilor existente;
- reutilizarea materialelor de construcții reciclate;

- păstrarea microclimatului confortabil (de ex.: la plasarea etajelor sub cota terenului – 1,5 metri, temperatura este constantă de 11° C etc.).

Principiul DM în contextul orașului Tiraspol constă în expunerea de proiectare etică, în atitudinea față de artera acvatică principală a RM, luând în considerație indicatorii urbanistici POT și CUT pentru folosirea oportună a țesutului urban. Trebuie elaborate soluții arhitectural-urbanistice pe o perioadă îndelungată de timp pentru continuitatea bunăstării ecologice corecte și adecvate a orașului fluvial în partea de sud-est a orașului Tiraspol, conform PUG, 1985.

Principiul DM aplicat la or.Tiraspol rezidă în soluțiile facilităților obiectivelor arhitecturale noi cu prezența la maxim posibilă a mediului natural, cu accente deosebite privind evidențierea și prezența râului. Este necesar să se dezvolte o structură funcțională în baza zonificării și proiectării rețelei de recreare și turism, o analiză cuprinzătoare a zonei de studiu.

Pentru cele mai valoroase site-uri (teritoriile amplasate limitrof Nistrului) se recomandă să se dezvolte pe verticală regimul de înălțime (R) sporit, cu compoziția planurilor clădirilor compacte în scopul de a minimiza impactul anorganic (activități antropice) asupra zonei naturale unice, cu peisaje pitorești nepoluare cu deschidere spre natură. Scopul proiectării durabile a or.Tiraspol constă în educarea conceptuală a specialiștilor din domeniu prin următorii factori:

- economici: creșterea potențialului de investiții, stabilitate prin eficiența folosirii spațiilor nefolosite actual (ex.: teritoriul fostei uzine „Kirov” plasată în partea centrală poate fi transformat în zonă de agrement);
- sociali: luarea în considerație a nivelului de trai al populației cu necesitățile vitale și spirituale adaptate la sec.XXI (ex.: foișorul de apă părăsit poate fi reconstruit și adaptat la funcția de muzeu al or.Tiraspol, drept exemplu servește utilizarea clădirii similare pentru muzeu din or.Chișinău), protejarea patrimoniului construit (cu însemnătate arhitectural-artistică și istorică – vestigiile cetății Sredinnaia, arhitectura ecleziastică etc.);
- ecologici: formarea noului țesut urban prin colonizarea malurilor fluviului Nistru, evitând la maxim poluarea biodiversității existente (pădurea din partea dreaptă a fluviului).

Principiul Polifoniei Spațiale (PS), termen muzical, în arhitectură a fost folosit de V.Antiufeev [80] – reprezintă necesitatea unei interacțiuni de simbioză între peisajul natural existent și crearea spațiilor urbane (edificiilor arhitecturale). Peisajul natural reprezintă modelul de proces sau materie primă pentru modelarea în domeniul arhitecturii și urbanismului. Kevin Lynch constata că omul are o imagine oarecare asupra mediului, imagine ce rezultă din senzațiile imediate și din memoria experienței. Această imagine, fie mediul construit sau cel natural, oferă oamenilor securitate vitală și echilibru emoțional. Principiul PS poate fi transpus în registrul

emoțional, exprimat prin conceptul de peisaj natural-artificial-urban (schema A4.6).

Peisajul urban al or. Tiraspol este format din scene arhitecturale ce reflectă relații armonioase (edificii civile cu fațadele orientate spre Nistru) și conflictuale, procentual 70% la 100% (obiective arhitecturale solitare, ignorând situația mediului natural, în contrast), pe care omul le percepe ca mediu mai mult artificial. Atât mediul artificial, cât și cel natural rezultă din dorința umanității de a modela și a controla întreg spațiul riveran urban.

Principiul PS în ceea ce privește orașul Tiraspol presupune amplasarea tipologică a obiectivelor arhitecturale, în funcție de localizarea diferitelor tipuri de peisaj în zona de studiu. Este recomandabilă varietatea de combinații ale edificiilor de agrement și turism în strânsă interacțiune cu râul Nistru. Principiul PS în acest context rezidă în includerea atentă a arhitecturii noi în mediul natural existent cu accentuarea peisajului și este marcat prin factorii:

- naturali: testarea direcției cotiturii râului Nistru cu amplasarea țesutului urban doar pe o singură parte a fluviului, conexiunea pădurii, relieful practic monoton și domol, cu văi largi și frecvente alunecări de teren. Peisajul natural trebuie cercetat obiectiv și sensibil în vederea evoluției orașului Tiraspol;
- culturali: analizarea valorilor ce au evoluat în spațiu și timp, supuse proceselor dinamice, percepute diferit de oameni, în funcție de rolul fluviului Nistru: hotar, acces navigabil, plajă etc.; la aceste funcții se adaugă perceperea unei așezări urbane dezvoltate în exemplul altor orașe europene, sesizarea frontului arhitectural la apă etc. Identitatea orașului depinde de factura arhitecturii noi, de modul și locul amplasării în relație cu râul.

Principiul Diversității Funcționale (DF) implică disponibilitatea uniformă a obiectivelor arhitecturale noi în zona supusă cercetării, combinate în diferite situri, rapoarte la artera acvatică. Peisajul urban privit prin prisma principiului DF reprezintă experiența vizuală urbană, luând în considerare multifuncționalitatea spațiului urban. Astăzi arhitectura se definește prin conjuncturi funcționale la nivel social și la întregul spectru urban în condițiile transformărilor (pozitive și negative) cotidiene (schema A4.6).

Valoarea utilitară a arhitecturii în orașul Tiraspol se datorează modului și locului ocupat în spațiul urban riveran, distanța față de râu, acces în raport cu diferite regimuri semnificative (cetatea și Vorstadt-ul – în stadiul de formare și dezvoltare, până la extinderea orașului cu noul complex sportiv „Seriff” – anii 2000), cu legături ale tramei stradale rectangulare a părții centrale.

Principiul DF în contextul orașului Tiraspol admite diversitatea și situarea noilor obiective, cu posibilitatea modificării funcției pe parcursul exploatării/utilizării, într-un sistem cu legătură de comunicare reciprocă format din următoarele:

- elemente dominante: complexe urbanistice de interes internațional și național cu funcții publice, expresivitate arhitectural-artistică, infrastructură dezvoltată unde nu se normează raza de deservire (ex.: integrarea în țesutul urban al Muzeului Guggenheim din Bilbao);
- elemente însoțitoare: reprezintă veriga comună formată din edificii de interes urban, disponibilitatea (raza de deservire – 1,5 ore) cu destinații diverse: publice (clădiri administrative, oficii etc.) sau locuințe colective (ex.: splaiul Dunării în orașul Budapesta; zona malurilor a fost înscrisă în lista patrimoniului cultural mondial UNESCO (categoria culturală II, în 1987) pentru cel mai remarcabil splai amenajat;
- elemente complementare: clădiri și instalații ingineresti care conturează modelul teoretic și satisfac necesitățile locuitorilor și oaspeților orașului (cafenele, poduri, terase etc.).

Principiul Mobilității Spațiale (MS) asigură inițial în procesul proiectării oportunitățile de a regla, transporta, transforma arhitectura statică racordată la condițiile modificate: statut social, economic, sau pentru a schimba starea de spirit (schema A4.6). Obiectivele mobile pot fi transferate cu ușurință din zonele supuse pericolului perturbărilor mediului natural (scăderea bruscă a nivelului apei în râu, ieșirea din matcă și revărsarea peste maluri) pe teritoriile stabile. La acest capitol și-au adus aportul arhitecții sovietici Gh.Krutikov – proiectul de diplomă „Orașul zburător”, 1928; N.Ladovski, K.Melnikov, arhitecții-urbașiști ruși: N.Saprâkina, D.Airapetov, S.Zavarihin ș.a. În Japonia, problemele arhitecturii mobile au fost studiate de K.Kikutake, K.Kurokawa, K.Tange ș.a. Forumul CIAM (International Congress of Modern Architecture organizat de cercetătorii-utopiști: P.Maymont (proiect „Oraș Spațial”, anii 1970; „Orașe Plutitoare”, 1959), Frei Paul Otto ș.a. La aceste conferințe (11 ediții organizate în perioada 1929-1959) au fost analizate o serie de proiecte ale așezărilor mobile și proiectate de grupul „Archigram” format din P.Cook (așezare mobilă „Plug-in-City”, 1964 [235]), R.Herron (Proiectul The Walking City, 1964 [236]), D.Crompton, M.Webb, D.Greene ș.a.

Acest principiu poate fi aplicat la posibilitățile or.Tiraspol de a le strămuta obiectivele arhitecturale în timpul revărsării zonelor inundabile ale r.Nistru. De asemenea, utilizarea arhitecturii mobile va condiționa demontarea rapidă cu scutirea sarcinii antropogene a teritoriului valoros. Așadar, putem identifica o serie de obiective mobile care sunt clasificate tipologic astfel:

- edificii mobile: proiecte noi ce prevăd inițial posibilitatea de a schimba interiorul sau exteriorul conform condițiilor actuale necesare, fără a modifica total volumul și parametrii obiectivului prin transformarea funcției adoptate. În plus, costurile materialelor, timpul necesar și forțele de muncă pentru a efectua aceste modificări ar trebui să fie reduse la minimum, în caz contrar, procesul devine similar cu unul de reconstrucție;

- mobilier urban mobil: ansamblul de elemente cu destinație funcțională, comercială, decorativă etc., amplasate în SUD, va contura identitatea or. Tiraspol (mobilier de odihnă: bănci, scaune; layout urban (delimitare urbană): rampe de acces, pereți de sprijin; instalații de iluminat: stradal, decorativ; de comunicare: publicitate, indicatoare; elemente de comerț stradal: chioșcuri pentru flori, presă etc.; amplasarea obiectelor de artă monumentală);
- umplerea specifică [136, p.180] a interiorului urban o reprezintă oamenii și elementele de transport, care creează un aspect deosebit al orașului fluvial. Zonele de adunare a mulțimii (splaiul Nistrului) sau a traficului intens (automobile, bărci etc.) reprezintă unul dintre cele mai importante efecte vizuale în diferite stări ale orașului (sărbători, manifestații etc.).

Principiul Expresivității Arhitecturale (EA) constă în formarea unui mediu urban artistic și estetic creat cu evocarea imaginilor cu caracter unic, excepțional și incomparabil. Atingerea obiectivelor acestui deziderat se datorează realizării arhitecturii cu aspect modern în contrast, pe teritoriile virane, sau în conformitate cu tradițiile istorice ale regiunii (zonei istorice a orașului), folosind divizările și proporțiile elementelor etnografice prin accentuarea exteriorului sau interiorului, tehnicile tradiționale ale edificării regionale (schema A4.6).

Arhitectura regională a or. Tiraspol se inspiră din propriul trecut arhitectural mai mult în stil eclectic; ideile reluării expresiei „genius loci” (din latină – spiritul locului, în religia vechii Rome, era înțeles ca spiritul protector al unui loc). În utilizarea contemporană se referă la atmosfera distinctă a unei locații [237]); căutarea culturală prin stabilirea tipurilor formale, spațiale, decorative. Ansamblul de aspecte relatat mai sus identifică orașul la momentul actual. Evaluarea arhitecturii regionale în ultimele decenii la Tiraspol a fost dictată de cerințele și opinia persoanelor oficiale, beneficiarilor și industriei construcțiilor, care a condus la apariția cartierelor cu caracter tipizat, lipsite de valențe artistice, ocupând nejustificat teritorii valoroase urbanistic.

Prin intermediul principiului EA vor fi abordate tematici vizând conservarea patrimoniului arhitectural, valorificarea sitului natural în preajma r. Nistru, revitalizarea în perspectivă a cetății, reabilitarea spațiului public aparținând structurii istorice a orașului Tiraspol, crearea unor trasee memoriale pentru reconsiderarea unor obiective arhitecturale, care actualmente nu sunt incluse în Registrul de monumente ale orașului. Conectarea integrată a acestor aspecte va sta la baza valorificării noilor teritorii în planul dezvoltării durabile a orașului Tiraspol, cu potențarea calităților peisajului. Obiectivele noi vor fi percepute considerând semnificația formei arhitecturale, aprecierea și identificarea echilibrului în relațiile armonioase (prin similitudine sau contrast), înscrise și adaptate condițiilor zonei supuse cercetării, prin intermediul palierelor percepției și semnificației formei arhitecturale [58, p.29]:

- palierul universal: se bazează pe experiențe și semnificații caracteristice comune omului și

atitudinea lui față de frontul la apă, precum și de râu, prin analiza experienței mondiale a proiectării arhitecturii orașelor fluviale (Paris – Sena, Budapesta – Dunărea, S.Petersburg – Neva, București – Dâmbovița etc.) în paralel cu arhitectura tiraspoleană;

- palierul cultural-simbolic: derivat din semnificații și experiențe folosite la proiectarea și utilizarea spațiilor riverane în RM transmise prin istoria și dezvoltarea orașelor plasate pe râul Nistru (Otaci, Soroca, Camenca, Râbnița, Rezina, Dubăsari, Tighina) și Prut (Ungheni și Cahul), prin cercetarea tramei stradale, POT și PUT, dispunerea edificiilor publice raportate la artera acvatică;
- palierul individual: bazat pe experiențele și semnificațiile scenariilor folosite la proiectarea edificiilor personalizate ale or.Tiraspol prin identitatea și accentuarea mediului natural, în special al râului Nistru. Acest palier este caracterizat de ipostazele complementare ale formei arhitecturale, relațiile dintre forme ca părți ale unei compoziții arhitectural-urbane.

4.2. Impactul mediului arhitectural creat asupra mediului natural

Pentru a descrie procesul de analiză a spațiului urban riveran privind carcasa și țesutul lui (prin intermediul actelor cu caracter normativ CUT, POT etc.) vom preciza rolul semnificativ al termenului *front la apă*, care reprezintă zona de contact dintre siturile urbane și cele naturale adiacente râului, ce servesc drept bază pentru analiza peisajului arhitectural și a *fațadei* râului (panorama oglinzii, în cazul dat a Nistrului), ce necesită o abordare specială privind dezvoltarea compoziției estetice urbane. După D.Cosma, termenul “*fronturi la apă sintetizează condiția topologică a spațiului de legătură dintre elementar urban și cel natural. Acest spațiu, aflat la limita apei și a uscatului, a fost întotdeauna unul nesigur și hibrid, un domeniu controversat, în care fiecare dintre cele două elemente încearcă să-și impună personalitatea. Fronturile la apă reprezintă locul în care se nasc disputele și întrebările asupra formei materiale, pe care trebuie să și-o însușească spațiul, în contactul său nemijlocit cu natura*” [57, p.202].

În cazul or.Tiraspol, frontul la apă (zona de contact) constituie o distanță de 1800 metri, unde preponderent este colonizat malul stâng al r.Nistru, cu dominația spațiilor publice urbane riverane. Zona falezei cu potențial urban și peisagistic nu face parte din tendințele recente de dezvoltare durabilă a orașului. Spațiul major de dotări (locuințe colective cu regim de înălțimi variat, terase, cafenele etc.) coincide cu principalele accese spre apă, iar în mai multe cazuri acestea lipsesc. Situația urbană necontrolată a frontului la apă nu are posibilități de a ajunge până la apă și de a accentua starea de nedefinire, lipsa identității și viziunii privind evoluția capabilă de manifestare a splaiului. Partea sud-estică a orașului este ocupată de suprafețe agricole, iar faleza este abandonată, cu digurile de protecție prost întreținute.

Pentru corectarea situației actuale și diminuarea erorilor vizuale, funcționale, de acces etc., în subcapitolul dat sunt expuse și analizate activitatea funcțională a splaiului, sistemul eco-funcțional al orașului Tiraspol și premisele privind modelele teoretice ale dezvoltării justificate a falezei și teritoriilor adiacente cu recomandări spre implementarea lor în practică.

Indicele Funcția de Activitate Riverană (FAR) al spațiilor urbane, propus de arhitectul E.Gusikova reprezintă o măsură de includere funcțional-tehnologică, spațial-volumetrică și social-culturală a arterei acvatice în compoziția și structura orașului, cu legături (accese) longitudinale și transversale ale țesutului urban, oferind conexiuni funcționale între zonele urbanizate și mediul natural (schema A4.9). FAR al or.Tiraspol contribuie la definirea tipologică a obiectivelor ce formează spațiul public riveran prin îndestularea și varietatea funcțională, prin compararea cu alte spații regenerate prin exemple practice din alte orașe. Indicele dat este exprimat prin intensitatea de vizite (formula 4.1) și depinde în mod direct de influențarea factorilor, care formează structura spațial-volumetrică a zonei riverane:

$$FAR = i (V, E, F, P, T, E), \quad (4.1)$$

unde: *i* – intensitatea de vizitare a spațiului; *V* – indicatorul de impact vizual confortabil; *E* – caracteristicile estetice ale spațiului; *F* – numărul de zone funcționale și activitatea lor; *P* – accesibilitate pentru pietoni (accese comode și consumatoare în timp); *T* – tipologia obiectivului arhitectural; *E* – nr. de evenimente și scenarii organizate în spațiul dat [97, p.14].

Folosirea spațiului fluvial și analiza plasării obiectivelor arhitecturale, precum și organizarea spațiilor publice deschise din zonă permit definirea și distribuția lor relativ uniformă de-a lungul malului (în exemplul orașelor europene). În or.Tiraspol se observă o situație pronunțat discretă, cu izolarea obiectivelor arhitecturale percepute separat (în afara scuarului „De Vollan”) prin umplerea spontană cu funcții neomogene (situri industriale, plajă, hotel etc.), aglomerarea depozitelor de deșeuri în partea sud-estică a malului stâng al Nistrului, cu splaiul neamenajat și nevalorificat la justa valoare. Studiul FAR a permis identificarea erorilor urbanistice și arhitecturale prin intermediul principiilor urbanistice principale, ce constituie 60% din nivelul indiceului FAR (tab. A4.2).

În baza acestor principii a fost efectuată analiza FAR a ansamblurilor arhitecturale ale orașelor Tiraspol, Budapesta, Moscova și Paris (tab.4.2) Pentru mărirea indicelui FAR, în Tiraspol se propune o nouă soluție în zona riverană care ar accentua rolul important al comunicațiilor în zona pietonală în formarea splaiului râului pentru regenerarea obiectivelor arhitecturale (Hotelul „Аист”, cafeneaua „Сказка” etc.), fiind depășite barierele de transport și asigurat accesul spre râu. Soluția arhitectural-urbanistică va cuprinde: prevalența vectorului

transversal de dezvoltare a acceselor pietonale cu ieșirea la oglinda apei; crearea legăturilor de comunicare între malurile r.Nistru (poduri, feriboturi, telecabine); organizarea liberă a circulației în spațiu (evitând diferite bariere, intersecții ale diferitor fluxuri ale zonelor funcționale); formarea spațiilor multifuncționale multenivelate, în funcție de scopul urmărit.

Tabelul 4.2. Analiza indecilor FAR al spațiilor riverane existente în diferite orașe

<i>Orașe fluviale</i>	<i>Indicele FAR</i> <i>Obiectivul (complexul) arh.</i>	<i>Accesibilitate mobilă</i>	<i>Confortabilitate urbană</i>	<i>Expresivitate arhitecturală</i>	<i>Diversitate funcțională</i>	<i>Vărietate de legături</i>	<i>Feedback vizual</i>	<i>Polifonie spațială</i>	<i>Total Nivel FAR (k)</i>
Tiraspol	Scuarul „Franț de Vollan”	-	-	+/-	+	-	+/-	-	25
	Complexul Memorial „Gloria Militară”	-	-	-	+	-	-	+/-	15
	Hotelul „Аист” str. Naberejnâi nr.3	-	-	-	+	-	-	-	10
	Biserica Sf. Nicolae str.Gorplavni nr.3	+/-	-	-	-	-	+/-	-	10
	Feribotul	-	-	-	+/-	-	-	+/-	10
Budapesta	Teatrul Național	+/-	+	+	+	+	+	-	80
	Centrul comercial Balna (CET)	-	-	+/-	+	-	+/-	-	25
Moscova*	Complexul „Красные холмы”	-	+/-	+	+	-	-	-	40
	Catedrala cu hramul Hristos Mântuitorul	+	+	+	+	+	+	-	90
Paris*	Biblioteca națională franceză (BNF)	+	+	+	+	+	+	-	90
	Muzeul Luvru, d'Orsay, grădinile Tuileries	+	+	+	-	-	+	-	70
Valoarea (k)		+	+	+	+	+	+	+	Total
		20	20	20	10	10	10	10	100

* Orașe studiate de arh. E.Gusikova

O privire de ansamblu asupra formării istorice a splaiului Nistrului a arătat că spațiul riveran în toate perioadele istorice a fost zonă activă de utilitate publică. În anii 1970-1980, odată cu dezvoltarea industriei, conexiunea longitudinală a orașului Tiraspol față de râu a progresat cu tendința recuperării legăturilor perpendiculare (amenajarea splaiului în partea centrală). După FAR obținut (conform criteriilor din tab.4.2) putem constata lipsa caracteristicilor locului, disponibilitățile acceselor utilizatorilor și simbiozei dintre spațiul natural și cel construit.

Analizând FAR și soluțiile urbanistice de integrare și regenerare a frontului la apă din diferite orașe, putem identifica următoarele metode de bază:

- imitarea plasticii geografic-naturale și crearea formei plastice arhitecturale a obiectivului (ex.: Muzeul Guggenheim din Bilbao, r.Nervion, Spania, arh. F.Gehry, 1997);
- plasarea obiectivelor pe oglinda apei (ex.: Clădirea Ministerului de Finanțe (Bercy) din Paris, Franța, arh. P.Chemetov ș.a., 1989; restaurant-vapor, Tiraspol, anii 1980);
- transformarea edificiului în splai al arterei acvatice sau trecerii lente în partea componentă a malului (ex.: Oslo – Opera House amplasată pe malul golful Oslofjorden (Norvegia), proiectat de biroul Snøhetta);
- parte componentă a peisajului, includerea obiectivelor în spațiul natural (ex.: Muzeul Le Musée du quai Branly din Paris, r.Sena, Franța, arh. J.Nouvel, 2006);
- obiective edificate în contrast (masă, culoare, formă etc.) cu împrejurimile natural existente (ex.: Teatrul Național din Budapesta, r.Dunărea, Ungaria, arh. M.Siklos, 2002).

Sistemul ecofuncțional al orașului Tiraspol. Scara analizei sistemului ecofuncțional depinde de hotarele și dimensiunile teritoriului supus cercetării, precum și de obiectivele stabilite. Ansamblul elementelor ecologice nu poate fi separat de structura funcțională a mediului urban, precum și teritoriile limitrofe (localitățile Parcani, Târnuca, Chițcani ș.a.) care reprezintă arealul unde orașul își externalizează problemele ecologice, creând astfel peisaje degradate. Starea sistemului ecofuncțional al orașului Tiraspol este definită de următoarele:

- identitatea spațiului urban – evoluția istorică (1792-prezent), cadru fizico-geografic, cu hotarele stabilite și patrimoniul cultural (material și cel imaterial);
- elementele specifice ale spațiului urban – date demografice (cu datele incluse ale localităților limitrofe), caracteristicile socioeconomice, modul și suprafețele disponibile pentru utilizarea terenului și omogenitatea zonării funcționale (schema A4.3).

Binomul Oraș-Natură a fost analizat de arhitectul V.Grigoriev [95], care poate fi aplicat și în cercetarea orașului Tiraspol, aspectelor cronologice de formare a conceptului urban prin evaluarea caracterului tehnic (antropic) și organic (natural), care a stabilit hotarele urbei riverane.

Modelul teoretic al Sistemului Urban (SU) după V.Grigoriev este reprezentat simbolic prin formula 4.2.

$$SU = \frac{CNU + \text{ȚU} + CTU}{BP}, \quad (4.2)$$

unde: Baza Peisajeră (BP) servește fundamentul pentru realizarea Țesutului Urban (ȚU) și Carcaselor Naturale/Tehnice Urbane (CNU și respectiv CTU) [95, p.13]. Funcționarea adecvată a acestui model depinde de factorul ecologic (formula 4.3). În cazul orașului Tiraspol, Sistemul Urban se calculează în procente, conform studiului zonării funcționale (schema A4.3). Se constată din Baza Peisajeră BP=100% că doar 20,95% revine CNU.

$$SU_{Tiraspol} = \frac{CNU(20.95\%) + \text{ȚU}(64.52\%) + CTU(14.53\%)}{BP(100\%)55.56km.p.} \quad (4.3)$$

Avantajul unui studiu complex și minuțios al Sistemului Urban pentru orașul Tiraspol, racordat la fiecare nivel structural al noului model ecofuncțional (schema A4.8), oferă o imagine de ansamblu a dinamicii: spațiale – teritoriale și temporale – de la fondare până la dezvoltarea durabilă, cu legătura cauză-efect. Sistemul dat permite cercetarea diacronică a fenomenelor și proceselor prin consultarea datelor istorice, cartografice, demografice etc.

Analizând toate palierele structurale ale sistemului ecofuncțional (tab.A4.3), putem stabili etapele caracteristice ale modelului teoretic de dezvoltare durabilă a orașului Tiraspol:

1. Examinarea țesutului urban, omogenitatea și saturarea prin obiectivele arhitecturale cu funcție de deservire. Depistarea teritoriilor problematice ocupate de clădirile rezidențiale (cu diferit regim de înălțimi), edificii și complexe industriale, publice (cu raza de deservire a cartierelor rezidențiale) și spațiile de recreare și de agrement.
2. Identificarea obiectivelor din carcasa spațiilor naturale actuale: Parcurile Kirov, Biruința, Dendrologic; Bulevardul Iu.Gagarin; Splaiul râului Nistru etc., amenajarea lor, în unele cazuri cu posibila extindere, cu accentuarea caracteristicilor originii naturale și antropice a acestor cadre cu propunerea noilor sisteme în țesutul urban.
3. Analiza axelor și nodurilor principale de transport cu gestionarea infrastructurii pentru teritoriile ocupate de clădirile importante ale orașului. Acest cadru surprinde geometria planului și determină tendințele de dezvoltare teritorială a urbei riverane. Propunerea noilor accese va lua în considerare traseele pietonale în detrimentul legăturii tisulare.
4. Folosirea nanotehnologiilor la toate nivelurile (arhitectură, infrastructură, inginerie) prin

utilizarea eficientă a resurselor alternative, implementarea caselor pasive, reutilizarea materialelor de construcții reciclate etc.

Modelul teoretic reprezintă un rezultat eficient al cercetărilor similare ajustat la orașul fluvial Tiraspol, care poate fi analizat și de publicul larg prin anchetarea populației, acesta fiind un liant între mediul științific specializat și societatea tiraspoleană.

În cazul cercetării sistemului ecofuncțional la nivel de clădire, rolul gestionării peisajului urban se reduce la proiectarea de către arhitecți și ingineri. Sistemul dat trebuie să fie cercetat de toți actorii orașului: în primul rând de cetățeni și administrația locală, arhitecți, esteticieni, urbaniști, ingineri, peisagiști, geografi, hidrologi, economiști, silvicultori, agronomi, istorici și antropologi (fig.A4.1) după A.A.Gavrilidis [238].

Modelul teoretic de dezvoltare al sistemului ecofuncțional al orașelor Tiraspol și Bender, în premieră, a fost cercetat de arhitectul V.Smironov 1969 (schema A4.4). Urbanistul a analizat faleza râului Nistru și conexiunea fluviului cu trama stradală a orașelor (rectangulară la Tiraspol și evantai la Bender), precum și tendințele de dezvoltare a suburbiilor Parcani și Târnauca, amplasate între ele, cu posibila reorganizare a fluxului de ocolire a transportului, prin contopirea orașelor [165, p.104], care a fost punctul de pornire al unui studiu de cercetare executat de КННИИПГ în 1971, or.Kiev [7, 8]. Soluția fuziunii acestor orașe nu a fost realizată și a rămas doar la nivel de cercetare (schema A2.5).

O altă variantă a sistemului ecofuncțional a fost reprezentată în PUG al or.Tiraspol, elaborat de INCPUP între anii 1985-1989. Potențialul industrial, 25% din RSSM [9, p.6], al orașelor Bender și Tiraspol și-a lăsat amprenta asupra sistematizării planimetrice a orașului, precum și bilanțul teritorial – 2623 ha (din 1983) cu extinderea până la 3629 ha (pentru anul 2000) [9, p.61]. Propunerea aceasta bazată pe datele geologice din 1980 ignora potențialul ecologic al fluviului, accentuând doar configurația albiei râului prin gruparea edificiilor într-o compoziție geometrică specifică urbanizării sovietice, cu mărirea cartierelor zonei istorice prin lărgirea străzilor și formarea bulevardelor (schema A4.5).

Ambele propuneri reprezintă idei bazate pe studii fundamentale de dezvoltare economică, teritorială, cu structurarea populației pe grupe de vârstă și tendințe demografice, cerințe sociale etc., dar care au rămas neutilizate. Perioada de tranziție a condiționat dezvoltarea urbană, devenită haotică și neomogenă, a înțelegerii binomului oraș-natură, ceea ce necesită elaborarea unui nou model teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncțional (schema A4.7).

Funcțiile urbane necesare habitatului, supuse cerințelor economice (consumul excesiv și goana după profit), au condus la dezvoltarea rapidă a orașului Tiraspol în anii 1970-1985 datorită industrializării în masă a construcției clădirilor și edificiilor, modificării și colonizării albiei

râului Nistru și lipsei de cumpătare a utilizării resurselor naturale, folosirea celor mai agresive materiale de construcție față de mediul natural existent. Actualmente, criza economică, politică și moral-socială în tot arealul spațiului postsovietic influențează direct modul de abordare a problemelor în domeniul arhitecturii și urbanismului. Abordarea funcțională și ecologică vizează configurația spațiului urban, relația dintre structurile existente și cele noi și mediul dat raportate la suportul financiar. Alegerea corectă a tipologiei formelor arhitecturale, funcției edificiilor, folosirea materialelor pentru diverse structuri, amplasarea lor armonioasă în spațiul natural reprezintă succesul binomului oraș-natură.

Analiza performanțelor proiectării și realizării diferitor sisteme ecofuncționale la nivel mondial, racordate la caracteristicile identificate ale râului Nistru, a permis conturarea acestui model format din 5 tipuri de obiective arhitecturale cu funcții și dimensiuni diferite (schema A4.8), care pot fi folosite pentru determinarea identității arhitecturale a orașului (tab.4.3).

Tabelul nr.4.3. Elementele modelului de dezvoltare a sistemului ecofuncțional al or. Tiraspol

<i>Modelul teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncțional al orașului Tiraspol</i>				
<i>Elementul nr. 1</i>	<i>Elementul nr. 2</i>	<i>Elementul nr. 3</i>	<i>Elementul nr. 4</i>	<i>Elementul nr. 5</i>
<i>Obiective adaptive</i>	<i>Obiective solitare</i>	<i>Obiective pe cursivă</i>	<i>Obiective în rețea</i>	<i>Obiective în complex</i>
Structuri mobile, schimbătoare	Edificii punctiforme, compacte	Clădiri de-a lungul taolei fluviului	Sistem de construcții interconectate	Ansamblu de edificii și clădiri

Elementul nr.1. Obiective arhitecturale adaptive. Mobilitatea elementelor date permite corespunderea adaptării lor la nivelul schimbător al apei în râul Nistru (în perioade extreme: revărsare sau secetă), precum și strămutării acestor obiective pe malurile opuse, cât și de-a lungul arterei acvatice. Obiectivele adaptive sunt legătura hibridă dintre funcția lor (ex. locuință) și ambarcațiunea cu motor, care permite evitarea intersecției de fluxuri și a bruiajului vizual. Acest tip are nevoie de cele mai mici gabarite (suprafața ocupată de obiectiv 10-100 m.p.) și o capacitate care variază între 1-10 persoane. Elementului dat îi este caracteristică următoarea tipologie: casă unifamilială, bază plutitoare pentru pescari, terasă pentru cafenea etc.

Drept exemplu poate servi casa unifamilială realizată de biroul „SA Friday” din Portugalia, 2015, proiectată modular, cu o lățime de 10 m și o lungime de 10-18 m [239]. Proiectul-model al edificiului presupune folosirea materialelor eco și a instalației de epurare a apelor uzate, care reduc amprenta de carbon cu minim de energie în exploatare (tab. A4.1).

Elementul nr.2. Obiective arhitecturale solitare. Acest element presupune amplasarea edificiilor „punctiforme” care îndeplinesc funcția de accente sau dominante (fie de înălțime, culoare sau mărime) cu facilități de agrement sau deservire, capacitate mică (2-20 de persoane) și o suprafața ocupată de obiectiv ≥ 600 m². Ele permit dezvoltarea pe verticală, cu capacitatea de a mări posibilitatea amenajării ariilor naturale, ce ar permite păstrarea bazei peisajere a orașului. Obiectivele solitare au capacitatea de a accentua axele compoziționale corespunzătoare perspectivelor și perceperea corectă a spațiului public-urban deschis. Obiectivelor solitare li se potrivesc forme arhitecturale compacte cu diverse funcții: cafenele, campinguri ș.a.

Un caz tipic care întrunește caracteristicile elementului dat se regăsește în or.Graz, Austria [240], unde malurile opuse ale r.Mur sunt conectate prin podul pietonal. La mijlocul podului se află cafeneaua „Aiola Island” cu zona plajei, 2003, arh.V.Acconci (tab. A4.1).

Elementul nr.3. Obiective arhitecturale pe cursivă. Structuri sau grupuri de edificii cu menire locativă, comercială, business etc. extinse de-a lungul oricărei baze peisajere a orașului. În cazul nostru, paralel cu splaiul râului Nistru. Taola accentuată a fluviului în partea centrală a orașului Tiraspol permite organizarea clădirilor pe cursivă, care ar identifica arhitectura specifică sistemului ecofuncțional și al caracteristicilor locului. Acestui element îi corespund următoarele tipuri de obiective: locuințe, hoteluri, centre pentru copii și facilități de recreare pentru tineret și turism, edificii sportive. Capacitatea lor variază între 20-70 persoane, cu $S \geq 1000$ m.p.

De exemplu: clădirile pe cursivă în alte orașe europene cum ar fi splaiul r.Tamisa în Londra, r.Tajo în Lisabona, r.Sena în Paris etc. Reamenajarea malurilor în orașului Tiraspol poate fi un adevărat catalizator al dezvoltării urbane durabile (tab. A4.1).

Elementul nr.4. Obiective arhitecturale în rețea. Reprezintă un grup de edificii cu mici dimensiuni destinate agrementului și turismului, legate într-un sistem de accese pietonale interconectate de transport, trasee cu noduri și distanța dintre ele 200-5000 m. Tipurile caracteristice acestor elemente corespund următoarelor funcțiuni: zone de recreare, structuri de pescuit, campinguri și buticuri comerciale, platforme de vizionare panoramică, stațiunile transportului navigabil. Capacitatea unui singur element poate fi de 5-10 persoane, capacitatea totală inclusă în rețea 20-400 oameni, suprafața ocupată de sistemul dat aproximativ 1000 m.p.

Cel mai frecvent exemplu de amplasare a edificiilor într-un sistem de plasă sau rețea pe o arteră acvatică servesc stațiunile de bărci și feriboturi cu funcția de a lega malurile. Transportul acvatic public din Budapesta reprezintă una din cele mai navigabile rețele urbane (tab. A4.1).

Elementul nr.5. Obiective arhitecturale în complex. Edificii multifuncționale cu scopuri de recreare, sport, locuire. Toate funcțiile pot fi adăpostite într-o unitate separată (de tip centralizat, planimetrie compactă) sau în câteva volume interconectate (blocuri sau pavilioane

separate). Acestui principiu de amplasare îi corespunde un spectru larg din tipologia obiectivelor arhitecturale: complexuri de agrement, complex sportiv, centru de fitness, SPA, sănătate; centre de cercetare, complexe pentru copii și tineret; complex de locuințe colective cu infrastructura sa etc. Capacitatea complexului 100-300 persoane, suprafața ocupată 20-60 ha (tab. A4.1).

Spiritul locului și accentuarea meandrului fluviului le putem observa în cazul complexului olimpic „Lujniki”, din Moscova, care ocupă circa 180 ha, 1955, de arh. A. Vlasov, I. Rojin, A. Hreakov, N. Ullas. Teritoriul complexului olimpic reprezintă un ansamblu format din edificii sportive și parc accentuat de cotul de potcoavă al râului Moscova (tab. A4.1).

4.3. Sistemizarea pe verticală și orizontală a părții centrale a orașului Tiraspol

În cazul aplicării scenariului pentru modelul teoretic al sistemului ecofuncțional cu utilizarea elementelor enumerate vom putea promova o dezvoltare durabilă a orașului Tiraspol, în paralel cu analiza și depistarea erorilor în sistemizarea frontului la apă a părții centrale a orașului.

Arhitectul Camillo Sitte scria “...orașul trebuie să ofere locuitorilor săi, în același timp, atât siguranța vieții, cât și frumosul...” [65, p.XIX]. Acest frumos reprezintă nu doar fațade proiectate după legile estetice și stilistice, dar și la nivel de sistemizare, amenajare a spațiilor publice urbane.

Râului Nistru îi revine rolul principal în crearea unui aspect arhitectural excepțional și unic. Factorii care au influențat la formarea structurii urbane descrise în capitolele anterioare și-au lăsat amprenta asupra evoluției continue a sistemului urban prin aspectul arhitectural-artistic la perceperea conturului vertical și orizontal al orașului. Abordarea valorificării principalei artere acvatice a Republicii Moldova în formarea identității altor orașe fluviale prin exemplul orașului Tiraspol va deveni un reper pentru studii similare în întreaga țară.

Compoziția verticală și sistemizarea orizontală a părții centrale a orașului Tiraspol determină în mare măsură conceptul urbanistic, forma și identitatea urbei riverane. Expresivitatea ansamblurilor arhitecturale actuale necesită o valorificare în contextul dezvoltării urbane integrate și stabilirea criteriilor de evaluare a panoramelor și obiectivelor arhitecturale, luând în considerare metodele și principiile similare studiate.

Particularitățile arhitecturii clădirilor și edificiilor în țesutul urban. Felul în care omul percepe mediul său înconjurător este la fel de important pentru înțelegerea ambiantului ca și ambiantul în sine [75, p.157] (identificarea fiecărui element, interconexiunea și amplasarea lor în situl existent). Cea mai importantă și reprezentativă parte a orașului Tiraspol este zona de cartiere cu edificii de interes istoric și arhitectural. Clădirile situate în hotarele centrului trebuie să aibă

cele mai evidențiate, estetice și artistice, caracteristici. De aceea, aspectul actual al străzii centrale a orașului Tiraspol este renovat cu noi obiective arhitecturale, care nu sunt întotdeauna integrate în situl existent prin divizările, stilistica, regimul de înălțimi etc.

Pentru identificare a fost ales un spațiu urban liniar concret (fragmentul străzii 25 Octombrie 1917, cuprins între străzile *T.Șevcenko* și *Iu.Gagarin*), fiind determinate succint elementele care formează țesutul urban din „inima” orașului Tiraspol. Pentru o analiză în detaliu a acestui fragment vom clasifica perceperea vizuală a spațiilor stradale (fig.A4.2).

Prin intermediul metodei cantitative, identificăm cu exactitate dominanta arhitecturală și accentele din câmpul arhitectonic (fondalul clădirilor și edificiilor construite în diferite perioade). În cadrul experimentului au fost stabilite trei etape: 1. Elaborarea unui șir temporal format din 15 cadre vizuale; 2. Convertirea și analiza acestui șir; 3. Valorificarea matematică a șirului temporal.

Spațiul urban (mediul arhitectural) este perceput de către om printr-un flux de impresii vizuale cu o atmosferă și emoții specifice, toate construite în spațiu și timp [86, p.52]. Acest mediu este format din următoarele componente:

- *Proeminența (dominanta)* – elementul este descris în termenii locului său sau prin dominanța structurală asupra împrejurimilor. Descrierile se referă în general la „evidențierea” elementului într-un tip oarecare [75, p.164].
- *Accentul* – parte sau element al compoziției care se evidențiază dintre celelalte prin una din metodele soluționării specifice (funcționale, artistice, conceptuale) [136, p.175] care marchează un accent sau o pronunțare arhitecturală.
- *Fondal* – masa de bază a suprafețelor care formează câmpul arhitectonic și creează în întregime o percepere medie a facturii, culorii, masivității etc., fiind utile la evidențierea accentelor și dominantelor [136, p.175].

Elementele menționate subliniază procesul contactului vizual al spațiilor arhitecturale (spațiu urban din punct de vedere al pietonilor, șoferilor, oaspeților, locuitorilor etc.) prin:

- Nivelul de percepție la distanțe mici – folosit cel mai frecvent, care se caracterizează prin deschiderea succesivă a străzii pe parcursul deplasării omului. Un element al fluxului de impresii vizuale a fost numit „cadru vizual” [86, p.56] de arh.Elena Beleaeva, iar însăși fluxul – „succesiunea cadrelor vizuale”.
- Percepția panoramică a spațiilor stradale permite simultan să se perceapă strada în întregime (sau o mare parte din ea). Și dacă primul nivel de percepție este caracteristic

tuturor străzilor, al doilea – numai străzilor plasate limitrof suprafețelor de apă, piețelor sau de relief accidentat.

Etapa 1. Elaborarea unui șir temporal format din 15 cadre vizuale. Studiul de caz reprezintă succesiunea cadrelor vizuale ale mediului urban din orașul Tiraspol, și anume, fragmentul *str.25 Octombrie 1917*, cuprins între străzile *T.Șevcenko* și *Iu.Gagarin* (11.05.2011, ora 13:30). Perioada este aleasă astfel, încât obiectivele să nu fie ascunse de spații verzi (fig.A4.2). În prima etapă a analizei metodei cantitative a succesiunii cadrelor vizuale se propune a converti această succesiune într-un șir temporal (fig.A4.3). Această transformare se poate baza pe rezultatele geometriei integrale. Este dovedit că pentru o descriere clară a imaginii dreptunghiulare cu dimensiuni $a \times b$ este suficient vectorul format din patru componente (formula 4.4).

$$a/b, \quad L^2/S, \quad L/a, \quad L/b, \quad (4.4)$$

unde: L – perimetrul liniei ce formează silueta; S – suprafața siluetei.

Etapa 2. Convertirea și analiza acestui șir sau executarea conturului edificiului în cadrul vizual (prin intermediul programului AutoCAD). În studiul de față a fost folosit Kcs – coeficientul complexității siluetei (formula 4.5).

$$K_{sc} = L^2/S, \quad (4.5)$$

unde: L – perimetrul liniei siluetei; S – suprafața siluetei.

Bitmap-urile (format de fișier al imaginii de tip rastru folosit la stocarea imaginilor digitale) [207] care formează o succesiune de cadre vizuale sunt importate în programul AutoCAD prin intermediul comenzii *Insert>Raster Image*.

Pe imaginea importată se construiește conturul (fig.A4.4, A4.5) care formează silueta edificiului (comanda „Polyline”). Lungimea liniei care formează silueta (L) și suprafața siluetei (S) sunt calculate folosind comanda „Area”, apoi exportate în tabel în Microsoft Excel.

Etapa 3. Valorificarea matematică a șirului temporal prin intermediul programului Microsoft Excel. Șirul temporal $K_{cs}(i)$, unde i – argument independent (numărul cadrului vizual) – se calculează (tab.4.4) după formula $K_{sc} = L^2/S$. În graficul dat (fig.A4.7) s-au stabilit trei extreme – cadrul vizual nr.4, edificiul central al Băncii Nistrene ridicat în anii 1980; cadrul nr.10, blocul de studii al Facultății Medicină a Universității „T.Șevcenko” (demolat în iunie 2015) edificat în 1934, arh.M.Petrov; cadrul nr.13, Edificiul Primăriei orașului Tiraspol (Casa Sfatului) construit în 1953, arh. S.Vasiliev (fig.A4.6).

La fel au fost calculate unele caracteristici ale acestui șir temporal. Valoarea medie matematică a șirului temporal (formula 4.6) $M(K_{cs})$:

$$M(K_{cs}) = \frac{K_{cs}(1) + K_{cs}(2) + \dots + K_{cs}(15)}{15} = 30,83, \quad (4.6)$$

Eroarea medie matematică (formula 4.7) a șirului temporal (δ):

$$\delta = \frac{\sum_{i=1}^{15} (K_{sc}(i) - M(K_{sc}))^2}{15}, \quad (4.7)$$

Astfel, s-a demonstrat că metoda cantitativă (analiza succesiunii cadrelor vizuale ale mediului urban) este adecvată pentru identificarea accentelor și dominantelor în situl existent.

Măsurile suplimentare în acest studiu sunt o încercare de a efectua analizele compoziționale din secvențele de cadre, bazate pe analiza metodei cantitative, care sunt disponibile prin intermediul programului Microsoft Excel.

Concluziile acestui experiment merită să fie luate în considerație. Autorul lucrării de față susține ipoteza că omul intră în relație cu ambientul său urban mai ales prin intermediul factorilor, implicând amplasarea și semnificația lor.

Centrul orașului Tiraspol poate fi identificat ca un spațiu parțial organizat cu calități spațiale ale mediului arhitectural percepute și clasificate doar prin intermediul contactului vizual direct. Este evident că edificiul Primăriei (cadrul vizual nr.13) a fost proiectat ca o dominantă a străzii 25 *Octombrie 1917*, deținând funcția și în perioada actuală. Accentele în situl existent sunt: extremele stabilite în graficul (fig.A4.7)

Tabelul nr. 4.4. Coeficientul complexității siluetei (K_{cs})

<i>Nr. cadr.</i>	<i>Suprafața (S)</i>	<i>Perimetrul (L)</i>	<i>Coeficientul (Kcs)</i>
1	78101	1553	30,88
2	102148	1554	23,64
3	122688	1916	29,92
4	127529	2200	37,95
5	122858	1965	31,42
6	104291	1660	26,42
7	80552	1550	29,82
8	98747	1608	26,18
9	99850	1561	24,40
10	88471	1873	39,65
11	58956	1371	31,88
12	88351	1636	30,29
13	101864	2097	43,16
14	47488	1194	30,02
15	96116	1606	26,83
Valoarea medie matematică			30,83

(cadrul vizual nr.4, edificiul băncii și cadrul nr.10, Facultatea Medicină a Universității „T.Șevcenko” din orașul Tiraspol).

Pentru un studiu similar al analizei metodei cantitative a succesiunii cadrelor vizuale se propune transformarea acestuia într-un șir temporal. La descrierea obiectivelor arhitecturale este necesar a calcula coeficientul complexității siluetei (Kcs). Este demonstrat că metoda propusă, efectuată prin intermediul programelor AutoCAD și Microsoft Excel, ajută la diagnosticul concret de dominante și accente în situl existent.

Analiza SWOT sau radiografia urbei riverane Tiraspol. Trecerea la începutul anilor '90 ai secolului XX la o nouă etapă în economia de piață a impus statele postsovietice să efectueze o modernizare calitativă în cadrul legislației în toate domeniile. Transnistria, precum și orașul Tiraspol, nu este o excepție. În acest context, pentru o perioadă oarecare au rămas probleme nesoluționate legate de dezvoltarea planificată a orașului. Acest fapt se datorează, pe de o parte, necesității de a determina strategia regiunii cu formarea socioeconomică în ansamblu (la moment aflată în stare de criză) și, în același timp, din cauza dificultăților de natură tehnică. Deci, în prezent, în domeniul dezvoltării urbane sunt utilizate materialele planificate de dezvoltare a or. Tiraspol elaborate în anii 1985-1990 de INCPUP, după care se conduc specialiștii Institutului de Proiectări din Transnistria ГУППИП.

PUG și dezvoltarea orașului Tiraspol până în anul 2000 a fost modificat și completat în 1990 [9-12]. Transformările în timp au impus corectările conform necesităților locuitorilor or. Tiraspol, precum și dezvoltarea lui, iar conceptele-cheie care și-au schimbat radical vectorul extinderii au redus la minimum PUG. Analiza SWOT a orașului Tiraspol trebuie să fie una detaliată a situației în domeniul a tuturor construcțiilor capitale (după regimul de înălțime, starea fizică, valoarea arhitecturală etc.), identificarea domeniilor prioritare de planificare urbană, încadrate într-o bază electronică unică (elaborarea PUG și PUZ ale or. Tiraspol în versiune vectorială) a celui mai mare punct populat din Transnistria.

SWOT – metodă folosită inițial doar pentru mediul de afaceri (pentru prima dată este menționată la Harvard în 1963, autor A.Kenneth [105, p.59-62]), care evidențiază o reprezentare optimă într-o etapă anumită în proiectarea unei firme, partid, caracterizării instituției de stat, pentru sfera științifică, politică, organizații nonprofit, descrierea calităților profesionale a unor experți, trăsăturilor psihologice ale personalității etc. În cazul nostru, o vom utiliza pentru determinarea parametrilor arhitecturali și urbanistici ai orașului.

În contextul cercetării orașului Tiraspol, metoda evaluează concomitent factorii de influență interni și externi la dezvoltarea urbană în raport cu prezența fluviului, precum și amplasarea obiectivelor arhitecturale în relația cu fondul existent construit. Varianta deplină a

analizei SWOT pentru diferite compartimente: aspect arhitectural istoric (tab. A4.4), modern (tab. A4.5), transport (tab. A4.6), turism (tab. A4.7). *Puncte forte (Strengths)* – resurse superioare și capacități deosebite de care dispune urbea riverană:

- Tiraspol este cel mai tânăr oraș din Republica Moldova (1792) în comparație cu alte orașe riverane (Otaci – prima atestare documentară 1419, Soroca – 12.07.1499, Dubăsari – 1523, Rezina – 05.02.1495, Bender – 02.10.1408);
- cadrul natural-geografic variat (râul Nistru, pădurea Chițcani, pârâurile „Svetlâi” și „Limanul Sec” cu un potențial turistic și de agrement deosebit prin diversitatea specifică etnoculturală (sporește atracția turiștilor));
- loc ideal pentru recrearea, petrecerea timpului liber – splaiul r. Nistru;
- atracție turistică sporită de Cetatea Sredinnaia, mănăstirea „Chițcani”, fabrica de vin și coniac „Kvint”, cea mai mare crescătorie de sturioni din UE „Aquatir Sturgeon Complex”, complexul serelor de trandafiri, complexul sportiv „Șeriff” etc.

Puncte slabe (Weaknesses) – capacități inferioare ale orașului Tiraspol în raport cu alte orașe riverane:

- lipsa unei reale planificări urbanistice a PUG, PUZ și ignorarea prezenței râului Nistru, ce ar permite dezvoltarea adecvată cu tendințe mondiale moderne;
- lipsa Registrului monumentelor de arhitectură cu descrierea și valorificarea lor;
- reabilitarea și reconstrucția necorespunzătoare a monumentelor de istorie și arhitectură;
- promovarea insuficientă prin informații limitate privind potențialul turistic;
- lipsa mijloacelor financiare și investițiilor pentru turism;
- infrastructură deficitară cu nivel jos al calității drumurilor, lipsa căilor de acces comode, numărului de parcuri, lipsa indicatoarelor rutiere, informaționale, mobilierului urban s.a.

Oportunități (Opportunities) – evoluții favorabile pentru binomul Tiraspol-Nistru, care oferă urbei riverane posibilitatea unei dezvoltări de succes în toate domeniile:

- existența legislației privind protejarea patrimoniului arhitectural nevalorificat;
- dezvoltarea or. Tiraspol ca un centru cultural, de învățământ, turism, de afaceri etc.;
- valorificarea potențialului turistic din zonă cu amenajarea zonelor de agrement;
- dezvoltarea orașului cu posibilitatea de a conserva spațiile verzi existente și extinderea lor după normele urbanistice actuale în raport cu aspectele estetice;
- dezvoltarea splaiului ca spațiu public de agrement cu posibilitatea utilizării terenului din zonele limitrofe r.Nistru pentru dezvoltarea imobiliară.

Amenințări (Threats) – evoluții nefavorabile ale orașului Tiraspol cu dezvoltarea lui haotică și necontrolată:

- migrația locuitorilor în masă din oraș atât spre zonele limitrofe, cât și peste hotare;
- orientarea vizitatorilor spre alte țări, orașe din cauza calității reduse a serviciilor în RM;
- incapacitatea infrastructurii orașului Tiraspol la adaptarea și dezvoltarea intensivă;
- lipsa specialiștilor din diferite domenii, a forței de muncă;
- utilizarea incorectă a fondurilor economice privind diferite domenii (amenajarea stradală, turism etc.) și poluarea urbană cu afectarea nivelului calității mediului înconjurător ș.a.

Prezenta radiografie a analizei SWOT constituie temelia privind realizarea strategiei de dezvoltare durabilă a frontului la apă. Pentru orașul Tiraspol soluția de a ameliora Amenințările și Punctele slabe ar fi materializarea unui plan de acțiuni împărțit în diverse categorii, domenii și etape (după durata de timp).

Anchetarea online. Pentru eficacitatea noului plan de dezvoltare durabilă a orașului Tiraspol este necesară stimularea și anchetarea persoanelor la diferite niveluri: internațional, național și local în vederea și depistarea punctelor forte și slabe ale taalei fluviului Nistru și ale spațiului urban în situația actuală. În primul rând, interviul trebuie să cuprindă locuitorii băștinași după vârstă și sex cu atragerea atenției asupra necesităților vitale. După procesarea datelor, administrația locală trebuie să conlucreze cu specialiștii din diferite domenii: sociologi, urbanisti, arhitecți, esteticieni, ingineri, peisagiști, geografi, hidrologi, economiști, istorici, antropologi și chiar cu persoanele din domeniul silviculturii și agronomiei. Sunt importante relațiile și opiniile profesioniștilor, constituind, într-un fel, o oglindă a relației râu-oraș, precum și perceperea orașului de către turiști, vizitatori și locuitorii orașului Tiraspol. În cazul cercetării date au fost folosite două tipuri de interviuri:

- Interviul în profunzime. Convorbirea cu experții a fost examinată prin intermediul metodei „Snowball sampling”, ceea ce a permis analiza temeinică a studiului capitolelor cu precizarea perioadei istorice, proiectelor de arhitectură, autorilor. Avantajul acestui tip de interviu constă în recomandarea experților de a discuta cu profesioniștii din alte domenii în vederea obținerii informației specifice, materialelor grafice, bibliografice etc.
- Anchetarea online. Prin intermediul chestionarului-tip, plasat online (formular plasat pe [https://docs.google.com/forms/\[181\]](https://docs.google.com/forms/[181])). Rezultatele anchetării au caracter mai mult colectiv (numărul respondenților – 47 de actualizări), procesate prin metoda „Filtrului”, obținându-se opinia publică privind perceperea spațiului splanului și atitudinii față de râul Nistru. Principalul dezavantaj al sondajului constă într-o multitudine de răspunsuri și

filtrarea ideilor calitative (tab.A4.7). Raportul anchetării se anexează (fig.A4.8-A4.15).

Chestionarea denotă o atitudine relativ critică la situația existentă a valorificării fluviului Nistru. Formularul cuprinde întrebări cu aspect general și tematic, cu caracter personalizat și nuanțat individual: locuri semnificative, spații preferate vizitate, trasee etc. Chestionarul se bazează pe studiul proiectului-pilot „stART Dâmbovița” (înțelegerea relației București-Dâmbovița prin amenajarea splaiului [77]), coordonat de Ana Maria Zahariade și Irina Băncescu cu studenții de la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” [55, p.348]. Procesarea datelor permite să tragem concluzii la fiecare întrebare în parte, și anume:

Întrebarea nr.1. Ce părere aveți despre imaginea actuală a splaiului r.Nistru în cadrul orașului Tiraspol? 74,4% – 47 persoane (fig.A4.8) consideră că splaiul Nistrului în partea centrală a orașului este într-o stare satisfăcătoare și bună, însă aproximativ 20% apreciază imaginea actuală nesatisfăcătoare (consideră studenții și profesorii din domeniul arhitecturii).

Întrebarea nr.2. Cât de des vă plimbați pe splaiul râului Nistru? Din 47 respondenți 2,1% petrec timpul liber zilnic pe malul Nistrului, ceea ce permite să constatăm că indicele FAR (Funcția Atractivității Riverane) este scăzut. Pentru 13 persoane (27,7%) plimbarea pe malul Nistrului de 2 ori pe săptămână reprezintă o necesitate (fig.A4.9).

Întrebarea nr.3. Care este motivul plimbărilor pe malul râului? (anexa A4, fig.4). Din 45 răspunsuri jumătate (48,9% 22 persoane) au menționat imaginea pitorească a taolei râului Nistru, pădurea Chițcani, scuarul *De Vollan*, în partea centrală a orașului. Analizând demersul anchetării, perceperea vizuală a naturii trebuie accentuată cu elementele din sistemul ecofuncțional propus, racordat la caracteristicile identificate ale fluviului (fig.A4.10).

Întrebarea nr.4. Aveți un loc preferat pe malul râului Nistru? Sondajul indică podul pietonal (29 persoane din 47) ca cel mai vizitat și îndrăgit spațiu urban. Pădurea Chițcani a fost desemnată de 20 persoane, iar pe locul trei se plasează stațiunea de bărci (11 oameni). Datele statistice precizează principiile urbanistice ale indicelui FAR: principiul *Polifoniei* scăzut (>10%); *Expresivitate arhitecturală* (>20%), care necesită implementarea noilor obiective arhitecturale, precum și folosirea spațiului public al râului Nistru (fig.A4.11).

Întrebarea nr.5. Cum arăta splaiul râului Nistru înainte de reconstrucția majoră a falezei în orașul Tiraspol? 26,1% – 12 persoane descriu splaiul neamenajat, cu diguri provizorii, care apărau parțial orașul în timpul inundațiilor; 26 răspunsuri – 56,5% nu cunosc situația urbanistică ancorată la istoria formării orașului, reconstrucției splaiului din anii 1960-1970, existența pâ râului etc., ceea ce accentuează actualitatea cercetării arhitecturii orașului Tiraspol (fig.A4.12).

Întrebarea nr.6. Ce vă deranjează cel mai mult în starea actuală a r.Nistru? Au răspuns doar 12 persoane (26,1%), menționând apă murdară, contaminarea spațiilor verzi, poluarea

râului, folosirea în exces a betonului în amenajarea falezii, nivelul scăzut al râului Nistru, lipsa locurilor amenajate pentru cicliști. Subiectul și opiniile sunt la momentul anchetării, importante, subliniind necesitatea unui nou model de dezvoltare durabilă.

Întrebarea nr.7. Pentru ce tip de amenajări destinate petrecerii timpului liber ați opta pe malul r.Nistru? Respondenții au răspuns similar: edificii de alimentație publică: cafenele, restaurante (6 persoane); zone de agrement și sport: catamarane, scutere, trambuline, terenuri de joacă pentru copii și adulți, spații amenajate pentru pescuit, Aquapark, echipamente de fitness (9 persoane); spații vezi bine echipate: parcuri dotate cu mobilier urban (foișoare acoperite pentru relaxare, mese cu bănci, felinare etc.), bulevarde de-a lungul splaiului, puncte de observare a panoramei râului Nistru, stațiuni de bărci; complexe rezidențiale (1 persoană); complexe de edificii hoteliere (2 persoane); plajă echipată (3 persoane). Cercetarea anchetării online în spațiul virtual stabilește o relație între opiniile publicului larg și necesitățile orașului privind faleza râului Nistru.

Întrebarea nr.8. Trebuie să se extindă orașul Tiraspol pe malul drept al Nistrului? Din 45 răspunsuri – 30 persoane (66,7%) au menționat necesitatea extinderii orașului pe malul drept al râului Nistru. Dacă opiniile publicului vor fi luate în calcul, propunerea contopirii orașelor Bender și Tiraspol după arhitectul Victor Smirnov nu va rămâne doar o variantă utopică. Confortul urban este definit nu doar prin organizarea arhitectural-peisajistică, creând un mediu urban confortabil cu ingrediente naturale, dar și de opiniile locuitorilor din acest mediu (fig.A4.13).

Întrebarea nr.9. Acceptați existența plajei în zona centrală a orașului Tiraspol? Barometrul sondajului (67,4% – 31 persoane) indică banală folosirea potențialului fluviului într-un oraș (navigarea, pescuitul și scăldatul). Scenariile implementării noilor tendințe social-culturale (folosirea spațiului public în vederea petrecerii festivalurilor, flash-moburilor, evenimentelor periodice etc.), modelele de dezvoltare (ecofuncțional, amplasarea noilor obiective arhitecturale, indicele FAR) vor permite identificarea estetică a arhitecturii cu imagine unică a orașului fluvial Tiraspol. Locul amplasării plajei necesită un studiu după exemple similare ale orașelor fluviale. S-ar putea ca prin intermediul anchetării online, efectuate în spirit similar, să se schimbe concepția generală, iar conștiința civică și atitudinea față de splaiul Nistrului ca spațiu public principal s-ar dezvolta cu timpul (fig.A4.14).

Întrebarea nr.10. Mai sunt necesare noi legături de acces cu malul drept (poduri pietonale și pentru transport, feribot etc.)? Dacă da, ce fel și unde? Barometrul investighează propuneri de accese ale cheurilor Nistrului. În urma sondajului (26 răspunsuri – 65%) se

consideră că orașul nu este îndeștulat cu legături, iar în cazul extinderii orașului pe malul drept se optează pentru noi accese de comunicare pentru pietoni și transport (fig.A4.15).

La sondaj au participat 53,3% persoane angajate în câmpul muncii, 33,3% studenți, 13,4% – elevi, pensionari, șomeri, casnice. În urma chestionării s-a constatat că participanții au avut o atitudine critică față de situația existentă a râului Nistru în orașul Tiraspol și sugestii de îmbunătățire, concepute în plasarea noilor obiective arhitecturale. Subiectele au fost aranjate de la aspectele generale privind istoria, reconstrucția splaiului până la cele personalizate: locuri semnificative, trasee îndrăgite etc.

Baremul sondajului a fost un prilej de a observa, a înțelege și a evidenția aspectele legate de faleza râului Nistru de publicul larg.

Dezvoltarea orașului Tiraspol în ritm alert, cu monotonia spațiului cartierelor rezidențiale și brutalitatea intervențiilor din perioada sovietică și postsovietică în fragmentele istorice, subliniază tensiunea și rezonanțele negative ale aspectului urban.

În concepția locuitorilor, privirea generală lipsește, arhitectura orașului conectată la potențialul unei artere fluviale este percepută fragmentar, secvențial, parțial, chiar, divizată. Nistrul devine o succesiune a cadrelor vizuale limitate cu perspective fixe sesizate de pe podul pietonal, feribot etc., locuri unice unde omul descoperă imaginile binomului oraș-apă. Feedback-ul vizual se produce în majoritatea cazurilor transversal, mai rar de-a lungul apei, ceea ce denotă ignorarea principiului atractivității urbane.

În urma cercetării malurilor Nistrului în limitele orașului Tiraspol, precum și a teritoriilor limitrofe, se dorește și elaborarea unui ghid – Regulament de urbanism al localităților fluviale din RM, pe înțelesul nu numai a specialiștilor în domeniul arhitecturii și urbanismului, dar și pentru locuitori și investitori – un document transparent și ușor accesibil, comunicat în presă și mediatizat care să fie pe înțelesul conducerii administrativ-teritoriale și a populației acestor orașe riverane. Studiul să fie continuat la dorința comunității locale: cu organizarea meselor rotunde, cu ore de educație în școli de profil specializat și consultații pe domenii specializate.

PUG al orașului Tiraspol și dreptul/obligația la proiectarea splaiului râului Nistru nu ține doar de competența arhitecților și urbanistilor. Aceste propuneri trebuie să devină cunoscute public, cu anchetarea la diferite niveluri (internațional, național și local), cu luarea în considerație a intereselor și conflictelor din zonă, în scopul valorificării optime a potențialului orașului fluvial Tiraspol.

Aceste modalități de investigație (proces și proceduri) reprezintă noi posibilități de abordare a problemelor orașului Tiraspol în soluționarea evoluției arhitectural-urbanistice în plin acord cu contextul generos al mediului său natural.

4.4. Concluzii la capitolul 4

Așezarea orașului Tiraspol articulează locul oferit de natură, în cazul nostru taola râului Nistru, având forma geometrică determinată de artera acvatică. Așa cum Nistrul întotdeauna transformă linia meandrului, tot așa or.Tiraspol își remodelează permanent interfața falezei și spațiile urbane limitrofe. Transformările în timp, unele din ele le putem considera ca metamorfoze, altele – mutații, au condiționat corectări privind necesitățile habitatului fluvial într-o continuă transformare arhitecturală, cum este de fapt mediul urban modern.

Condițiile nefavorabile pentru arhitectura și urbanismul or.Tiraspol la moment includ: utilizarea nesustenabilă a resurselor naturale; dezvoltarea haotică și neuniformă a țesutului urban în zona Nistrului; fragmentarea teritorială; lipsa elementelor de peisaj; insuficiența obiectivelor arhitecturale pentru agrement și turism situate pe apă; inexpresivitatea aspectului arhitectural-artistic etc.

În capitolul de față s-a investigat posibilitatea dezvoltării zonei sensibile a binomului oraș-apă (Tiraspol-Nistru), evoluția acestuia în timp, forma în care se conturează extinderea lui la începutul sec.XXI, precum și dimensiunea și complexitatea fenomenului extinderii frontului la apă. În acest capitol este expusă stratificarea principiilor și modelelor teoretice raportate și aplicate la spațiile urbane existente în vederea dezvoltării durabile.

Principiile de organizare a spațiilor arhitecturale noi, precum și cercetarea sistemului eco-funcțional trebuie să cuprindă toate palierele posibile: locuitorii de diferite vârste și necesități; actorii administrației la nivel internațional, național și local; profesioniști: arhitecți, istorici, urbanști, ingineri, peisagiști, geografi, hidrologi, economiști ș.a. în vederea gestionării peisajului urban al zonei de studiu.

Analiza anchetării online racordată la caracteristicile identificate ale râului Nistru a permis conturarea lacunelor privind apartenența spațiului public vizavi de modelul ecofuncțional. Propunerile și ideile intervievaților au caracter cantitativ și necesită o „filtrare”, conturând necesitățile, interesele și conflictele care ar trebui luate în calcul la elaborarea Planului urbanistic general și Planului urbanistic zonal de dezvoltare a orașului Tiraspol. Acest barem sociologic reflectă abordarea problemelor orașului și soluționarea lor în paralel cu propunerile profesioniștilor, ceea ce va permite identificarea similitudinii dintre soluția arhitectural-urbanistică și mediul natural. PUG și PUZ eficient și durabil depinde de eficiența legislației; funcționalitatea sistemului urban; atractivitatea arhitecturală și naturală; sustenabilitate.

În acest capitol al tezei venim cu o propunere de recuperare și reconfigurare a zonei urbane adiacente Nistrului, ce se manifestă într-un model teoretic de dezvoltare durabilă, în care se pune preț pe imagine, simbol, identitate urbană, memorie și semnificație a orașului.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Scopul demersului științific propus în teză a fost de a stabili factorii ce au contribuit la constituirea arhitecturii orașului Tiraspol în raport cu factorul primordial al amplasării riverane pe malul fluviului Nistru pentru a determina principiile de formare a modelului arhitectural optim al dezvoltării urbei. Acest scop a fost obținut prin soluționarea obiectivelor studiate în raport cu elucidarea evoluției arhitectural-urbanistice a or. Tiraspol și sistematizării tipologice a fondului construit: carcasei și țesutului urban care a condus la următoarele concluzii:

1. Prima sarcină ce se cerea soluționată consta în stabilirea etapelor de evoluție arhitectural-urbană și căutarea factorilor care au determinat amplasamentul, coordonatele și parametrii geografici și conceptuali ai fondării localității urbane riverane:

- a) Orașul Tiraspol a fost amplasat lângă cetatea Sredinnaia, prioritate având caracterul militar al așezării, devenit vorstadt. Apariția cetății bastionare în 1792 pe o buclă largă a cursului Nistrului, a fost necesară pentru a crea opoziție cetății Bender (Tighina), aflată pe malul drept al Nistrului, stăpânită de Poarta Otomană. Drumul care lega cetatea, orientat dinspre est spre poarta de acces, pe teritoriul orașului a devenit strada principală. În corespundere cu teoria urbană neoclasică, intrată în vogă în urbanismul rus, au fost trasate cartierele cu parcelarea în proprietăți imobiliare egale, formând structura ortogonală a orașului. Pe strada principală erau amplasate clădirile eclesiastice, silueta cărora era percepută vizual dinspre fluviu [71, p. 137-142], la fel, este marcată de conectarea la linia de cale ferată a Rusiei, trasată tangențial spre nord-est de așezare.
- b) A doua etapă arhitectural-urbanistică coincide cu prima fază a puterii sovietice, corespunzătoare perioadei interbelice în Europa, Tiraspolul fiind ales drept capitală a RSSAM. În structura urbană a Tiraspolului apare un nou centru urban, rezultat al implementării ideologiei socialiste, alcătuit din clădiri cu funcții educativ-culturale: Universitatea Pedagogică, clădirea Teatrului Dramatic ș.a. Amplasarea noului centru urban nu a fost concepută în raport cu factorul primordial – cursul Nistrului, formând o axă compozițională nouă, orientată spre adâncul cartierului de locuințe, construite de-a lungul ei. În oraș au fost construite blocuri de locuit cu apartamente, înălțimea cărora atingea 3-4 etaje. Au luat un nou avânt întreprinderile industriale, stilistica dominantă a epocii devenind constructivismul rus. Bisericile au fost demolate, pe locul lor fiind construite clădiri cu funcții social-publice (ex.: Palatul de Stării Civile, anii 1930-1935, str. *Lunacearskogo* 26, reconstruit în 1986-1987 de arh. A. Naroliski, ing. M. Solovei).
- c) A treia etapă arhitectural-urbanistică a constituirii arhitecturii orașului Tiraspol se suprapune cu faza a doua a perioadei sovietice, care se divizează în postbelică și

modernismul socialist. În perioada postbelică au fost reconstruite clădirile distruse de război, înălțate edificii noi publice cu un larg spectru tipologic: școli, spitale, sedii administrative etc., cu proiectarea arhitecturii în spiritul realismului socialist. În perioada modernismului socialist, în arhitectura clădirilor sunt scoase în evidență programele funcționale ale edificiilor, folosirea noilor materiale de construcție, răspândirea proiectelor-model de edificii etc., dar au fost construite și clădiri publice cu arhitectură monumentală cu valoare de unicat: Cinematograful Tiraspol, Palatul Pionierilor etc. Începută inițial ca o modalitate de rivalitate agresivă belicistă între orașele aflate în opoziție reciprocă Tiraspol-Tighina, în această perioadă este programată apropierea treptată dintre ele rezultatul fiind așteptat ca o aglomerație urbană. Deși nerealizată, ideea a condus la o soluție urbanistică de unicat, parțial valorificată arhitectural. Din punct de vedere urbanistic este avantajată partea centrală a orașului, cu deschidere spre splaiul Nistrului și spre zona de recreație de pe malul drept, într-o integrare a arhitecturii, sculpturii monumentale și a mediului natural înnobilit.

- d) Arhitectura în a patra etapă, când Tiraspol devine capitala autoproclamatei, secesionistei RMN, s-a impus prin construcții gigantice amplasate la periferia orașului: Complexul sportiv „Sheriff”; crescătoria de sturioni „Aquatir Sturgeon Complex” etc.

2. În urma analizei arhitectural-urbanistice a evoluției spațiale a orașului Tiraspol au fost definiți parametrii arhitecturali prioritari ai orașului: artera acvatică, splaiul, zona cu vegetație verde, întreprinderile industriale, marile complexe tehnologice – ceea ce a determinat zonarea funcțională a organismului urban.

3. O continuitate a aspectului orașului este evaluarea soluției urbanistice cu zonarea funcțională a teritoriului în raport cu prezența fluviului: amplasarea clădirilor monumentale în partea deschisă vederii dinspre fluviu analizate de autorul tezei de față [73, p.214-219]. Centrul urban a continuat la intersecția axelor – strada principală și zona verde a pârâului Limanul Sec.

4. Raportul, în dependență de cerințele normative, dintre carcasă și textură, dintre textură și vegetație. Zone interdependente de artera acvatică sunt centrele publice și de agrement, fondul locativ cu înălțimea maximă posibilă pentru oraș și tehnologia actuală, spațiile verzi și zonele industriale etc., posibilitatea de manevre a transportul public și privat. A fost posibilă sistematizarea tipologică a țesutului urban și valorificarea lui în secțiune diacronică. Astfel, modalitățile de amplasare a clădirilor au urmat celor anterioare, creându-se principii rigide de utilizare a priorităților oferite de amplasarea în apropierea spațiului splaiului fluviului, dar cu schimbarea tipologiei clădirilor favorizate de amplasament. Locul arhitecturii eclesiastice distruse în anii puterii sovietice a fost ocupat de clădiri monumentale cu funcții publice.

5. În urma stabilirii factorilor de atracție a amplasamentului și arhitecturii clădirilor, ca parametri și tipologie, și a luării în considerație a opiniei publice științifice și a preferințelor locuitorilor-respondenți, a fost elaborat modelul teoretic cu prognosticul dezvoltării și a extinderii orașului Tiraspol. Astfel, este recomandată continuitatea utilizării malului r.Nistru pentru amplasarea habitatului cu blocuri de locuințe cu infrastructura necesară, ce va continua valorificarea splaiului în scopul organizării zonei de recreație și amenajarea accesului spre frontul la apă. Modelul teoretic de amplasare a noilor obiective arhitecturale în or.Tiraspol a fost descris de autorul tezei în Meridian Ingineresc, 3(62), p.66-70 UTM, Chișinău, ISSN 1683-853X, 2016.

6. Studiul efectuat, prin coroborarea rezultatelor cercetării arhitectural-urbanistice a or.Tiraspol cu cercetările similare ale orașelor riverane de pe mapamond, mai ales din Europa și Asia, a permis determinarea soluțiilor și procedeele comune în ajustarea organismului urban la condițiile naturale ale amplasamentului și, concomitent, soluțiile de unicat în crearea aspectului inconfundabil al Tiraspolului. Printre acestea din urmă se remarcă gruparea clădirilor publice, în armonie artistică cu sculptura monumentală în zona centrală cu acces spre fluviu, cu silueta și aspectul integral apreciate vizual dinspre spațiul fluviului.

Recomandări. Rezultatele cercetărilor asupra orașului riveran Tiraspol obținute în această teză constau în evaluarea de perspectivă profesionistă și etică a lor care ar putea fi utilizate în cercetările viitoare, vizând următoarele obiective:

1. Studiarea obiectivelor arhitecturale (cercetate în capitolul II; o atenție deosebită se va atrage arhitecturii până în 1917), stilistica căroră merită să fie cercetată minuțios cu includerea în Registrul patrimoniului arhitectural al orașului Tiraspol și protejarea lor (actualmente, Registrul include 66 obiective [196]).
2. Propuneri privind formarea și consolidarea zonei istorice cu stabilirea hotarelor conform Hotărârii Guvernului RM nr.1009 din 05.10.2000 despre aprobarea Regulamentului privind zonele protejate naturale și construite [195].
3. Editarea monografiei și elaborarea platformei electronice cu sistematizarea informației asupra monumentelor de arhitectură situate în zona istorică a orașului Tiraspol. Materialul studiat va fi stocat într-o bază de date destinată publicului larg în vederea popularizării și specialiștilor în domeniu pentru cercetarea profundă a localității. Cercetarea va include fotografii, studii grafice, date istorice, prototipuri, materiale specifice etc. [200].

BIBLIOGRAFIE

Arhiva INCPUP (Institutul Național de Cercetări și Proiectări Urbanproiect)

Planuri generale PUZ, PUD etc. (arhiva INCPUP)

1. Объект №159/80.899. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 1. Молдгипрострой, 1962 г.
2. Объект №159/80.900. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 2. Молдгипрострой, 1962 г.
3. Объект №159/80.900. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 3. Молдгипрострой, 1962 г.
4. Объект №159/80.902. г.Тирасполь. Жилой фонд. Инвентаризационная ведомость. Книга 4. Молдгипрострой, 1962 г.
5. Объект №159/80.903. г.Тирасполь. Исходные материалы. Инвентаризационная ведомость. Книга 5. Молдгипрострой, 1962 г.
6. Объект №.159/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1970 г.
7. Объект № 311.71.204. Тираспольско-Бендерская Агломерация. Проект планировки. Пояснительная записка. Том 1. КННИИПГ, г.Киев. 1971 г.
8. Объект № 311.71. 204. Тираспольско-Бендерская Агломерация. Проект планировки. Пояснительная записка. Том 2. КННИИПГ, г.Киев. 1971 г.
9. Объект № 12290/85. г.Тирасполь. Генеральный план. Основные положения. Том 3. Молдгипрострой, 1985 г.
10. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 1. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
11. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 2. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
12. Объект №13263/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1989 г.
13. Obiectul nr.14254/96. Proiectul amenajării teritoriului RM. Schema or.Tiraspol. Situația existentă. INCPUP, 1996.

Edificii și clădiri (arhiva INCPUP)

14. Объект № 12144. Вариант 1. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
15. Объект № 12144. Вариант 2. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.

16. Объект № 12144. Вариант 3. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
17. Объект № 12144. Вариант 4. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
18. Объект № 12781-4. Паспорт цветового решения фасадов. Жилой квартал, ограниченный ул.К.Либнехта, Котовского, Советской, Коммунистической в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1976 г.
19. Объект № 11750. Здание Тираспольского ГОРКОМа Партии и Городского Совета Народных Депутатов. Молдгипрострой, 1978 г.
20. Объект № 12025-АС. Дворец Культуры с залом на 1000 мест Тираспольского ХБО. Молдгипрострой, 1980 г.
21. Объект № 7715/1974-1. Дом Пионеров, г.Тирасполь. Молдгипрострой, 1974-1978 гг.
22. Объект № 8188-АС-1-28. 80-квартирный жилой дом с магазином в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1968 г.
23. Объект № 11931/82-1. Экспериментальный крупнопанельный 16-этажный 2-секционный 128-квартирный жилой дом, г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1983 г.

Arhiva ANRM (Arhiva Națională a Republicii Moldova)

24. Ф.11, оп.1, д.805. план Тирасполя за 1903 г.
25. Ф.11, оп.1, д. 804, план Тирасполя за 1913 г.
26. Ф.145, д.6, 1946-1948 гг., Тираспольское строительро-монтажное управление №4 завода Кирова.
27. Ф.69, д.4, 1954-1956 гг., Тираспольский строительно-монтажный участок треста Местпромстрой.
28. Ф.Р-648, д.45, 1920-1921 гг., Тираспольский Тираспольский уездный революцион-ный комитет.
29. Ф.95, д.154, 1946-1970 гг., Отдел главного архитектора Тираспольского Горисполкома.
30. Ф.103, д.443, 1945-1970 гг., Отдел капитального строительства Тираспольского Горисполкома.
31. Ф.50, д.443, 1945-1970 гг., Тираспольский строительный трест.
32. Ф.91, д.326, 1947-1967 гг., Тираспольское строительное управление №28.

Arhiva MIET (Muzeul de Istorie și Etnografie din Tiraspol)

33. Ф.18 д.7691. Оперно-драматический театр на 1000 мест в г.Тирасполе. Личный архив Д.Палатник.

Arhiva MNAM (Muzeului Național de Artă al Moldovei)

Sectorul Grafica națională Registru Patrimoniu (RP)

34. RP 4975. nr.17481. Alexandr Foinițki. Peisaj urban. Creion, 1935.
35. RP 4511. nr.2377. Ghenadi Zâkov. Construcția stației de pompare. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color, 1958.
36. RP 3118. nr.1947. Ghenadi Zâkov. Zidurile cetății din Tiraspol, linogravură color, 1958.
37. RP 3810. nr.2127. Ghenadi Zâkov. Uzinele de conserve (Tiraspolul industrial), linogravură color, 1959.
38. RP 4509. nr.4372. Ghenadi Zâkov. La cariera de piatră, linogravură color, 1960.
39. RP 4509. nr.2373. Ghenadi Zâkov. Noi cartiere lângă cetate. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color, 1961.
40. RP 4512. nr.2378. Ghenadi Zâkov. Splai nou. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color, 1961.
41. RP 4510. nr.2290. Ghenadi Zâkov. Debarcaderul din Tiraspol. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color, 1961.
42. RP 4375. nr.2373. Ghenadi Zâkov. Noi cartiere lângă cetate. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color, 1961.
43. RP nr.4373. 2288. Ghenadi Zâkov. Tiraspolul se construiește, linogravură color, 1961.
44. RP nr.4686. 2451. Ghenadi Zâkov. Construcția teatrului, linogravură color, 1961

Sectorul Grafica națională Fondul Auxiliar (FA)

45. FA 5232. nr.17511. Alexandr Foinițki. Peisaj cu pavilion. Schițe din album cu 9 foi, 1935.
46. FA 4919. nr.17475. Alexandr Foinițki. Peisaj urban. Schițe din album cu 9 foi, 1935.

Serviciul Management Documentație și Arhivă din Transnistria

47. Ф.896 д.32. – fondul personal al lui Vladimir Polușin, План Тираспольской крепости с форштатом 1826 г.
48. Ф.2, 01, д.5. План места Тирасполя 1933 г.

Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia)

ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив

49. Ф.349, оп.39, д.1129. Raportul lucrărilor executate la cetatea de mijloc din anii 1794-1797, 1803, 1808, 1819-1821, 1826, 1830, 1832-1835, 1843, 1847, 1853-1856, 1865.

În limba română

50. Alpopi C. *Elemente de urbanism*. București: Editura UAUIM, 2008. -264 p.
51. Băncescu I. *Dreptul la Dunăre. Mal public sau privat?*. În: ACUM 3 (Artă, Comunități Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.288-301.
52. Băncescu I. *Interfața oraș-apă ca spațiu public. Studiu de caz de pe litoralul românesc: Eforie Nord*. În: ACUM 2 (Artă, Comunități Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.64-87.
53. Băncescu I. *Noua urbanitate europeană. Apa generatoare de spațiu public*. În: ACUM 3 (Artă, Comunități Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.342-353.
54. Băncescu I. *Problematika frontului la apă. Aspecte ale evoluției litoralului românesc în perioada comunistă*. Teză de doctorat, București: Editura UAUIM, 2012.
55. Băncescu I. *stART dâmbovița*. În: ACUM 2 (Artă, Comunități Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.348-361.
56. Colesnic Iu. *Chișinău*. Enciclopedie. Chișinău: Editura Museum, 1997. -569 p.
57. Cosma D., Petrescu R. *Dezvoltarea spațială durabilă a fronturilor la apă din punctul de vedere al anvelopării spațiale*. În: Moduri contemporane de anvelopare a spațiului. Expozițiile mondiale, Vol. 2, nr. 2. București: Editura UAUIM, 2012, p.202-220.
58. Criticos M. Băncescu I. *Limbaaj arhitectural 1. Note de curs*. București: Editura UAIM, 2007-2008. -51 p.
59. Demcenco N. ș.a. *Monumente de istorie și cultură din Republica Moldova*. Chișinău: Editura Știința, 1994. -190 p.
60. Lăzărescu C. *Arhitectura și viața orașelor*. Ediția a 2-a. București: Editura Tehnică, 1996. - 292 p.
61. Nesterov T. *Studiu privind situația orașelor istorice din Republica Moldova*. Chișinău: Editura Plai Resurse AO, 2008. -160 p.
62. Podlesnaia N. *Pictura monumentală din Basarabia și RSS Moldovenească*. Teză de doctor în studiul artelor și culturologie. Chișinău, 2015. -265p.
63. Popescu T. *Spațiul public în secțiune verticală. Cazul Dâmbovița*. În: ACUM 4 (Artă, Comunități Urbane, Mobilizare). București: Editura UAUIM, 2010, p.130-135.

64. Rădulescu D. *Arhitectura centrelor culturale moderne*. București: Editura Tehnică, 1996. - 342 p.
65. Sitte C. *Arta construirii orașelor. Urbanismul după principiile sale artistice*. (în original: *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*. 1 ediție, Berlin, 1889), traducere în română Rodica și Mihai Eftenie, Hanna Derer. București: Editura Tehnică, 1992.-144 p.
66. Șlapac M. *Arta urbanismului în Republica Moldova. Privire de ansamblu*. Chișinău: Editura Academiei de Științe a Moldovei, 2008. -272 p.
67. Șlapac M. *François Paul Sainte de Wollant, constructor de fortificații*. În: ARTA. Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chișinău: Editura Garomont, 2015, p.36-45.
68. Șlapac M. *The bastioned fortress from Tiraspol*. În: ARTA. Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chișinău: Editura Princeps, 2011, p.25-35.
69. Șlapac M. *Cetățile bastionare din Moldova. Privire de ansamblu*. Chișinău: Editura ARC, 2016. -372 p.
70. Tronciu S. *Arhitectura bisericilor-rotonde din Basarabia*. Culegere de articole *Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2012, p.220-226.
71. Tronciu S. *Arhitectura ecleziastică din Tiraspol*. În: ARTA. Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chișinău: Editura Princeps, 2011, p. 137-142.
72. Tronciu S. *Biserica comemorativă „Sf.Andrei” din cetatea Tiraspol*. În: ARTA. Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chișinău: Editura Garomont, 2012, p. 151-156.
73. Tronciu S. *Determinarea dominantelor în situl urban (Fragmentul străzii 25 Octombrie 1917, orașul Tiraspol)*. Culegere de articole *Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2012, p. 214-219.
74. Tronciu S., Nesterov T. *Orașele fluviale în Republica Moldova (de pe râul Nistru)*. Culegere de articole *Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2010, p.155-160.
75. Trișcu Ia., Zahariade A.M. *Semnificație și comportament în cadrul construit*. Traducere din limba engleză Geoffrey Broadbent, Richard Bunt, Thomas Llorens. București: Editura Tehnică, 1985. -338 p.

76. Turcin D., Dobrominski M. *10 ani RASSM*. (Imagini Goțcosic I. Galterin V.). Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, 1934. -263 p.

77. Zahariade A.M., Băncescu I. *stART dâmbovița*. București: Editura UAUIM, 2007. -100 p.

În limba rusă

78. Абдуллаева С.М. *Архитектурные особенности развития прибрежных городов реки Куры*. În: *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Издательство Грамота, 2012, стр.14-17.

79. Адамович В.В., Бархин Б.Г. и др. *Архитектурное проектирование общественных зданий*. Москва: Издательство Стройиздат, 1984. -543 стр.

80. Антюфеев В. А. *Архитектурно-пространственная организация объектов отдыха и туризма в пойменно-дельтовых образованиях (на примере Волго-Ахтубинской поймы)*. Москва: Автореферат по специальности Архитектура, 2007. -28 стр.

81. Афанасьев-Чужбинский А.С. *Поездка в южную Россию*. Очерки Днестра. Санкт-Петербург: Книгоиздательство Герман Гоппе, 1893. -438 стр.

82. Баев О.М. *Век под крылом белого аиста*. Тирасполь: Издательство Druckhaus Gummersbach, Wagener GmbH, 1997. -368 стр.

83. Бантыш-Каменский Д.Н. *Путешествие в Молдавию, Валахию и Сербию*. Москва: Издательство Губернская типография А.Решетникова, 1810. -192 стр.

84. Баранов Н.В. и др. *Архитектура античного мира. Греция и Рим. Всеобщая история архитектуры в 12-ти томах*. Москва: Издательство Стройиздат, 1973. -712 стр.

85. Белкин А.Н. *Ландшафтная архитектура Молдавии*. Кишинев: Издательство Картя молдовеняскэ, 1976. -128 стр.

86. Беляева Е.Л. *Архитектурно-пространственная среда города как объект зрительного восприятия*. Москва: Стройиздат, 1977. -65 стр.

87. Богдан В., Лункарь И. *Архитектура Тирасполя в контексте сформировавшихся эстетических критериев городской среды*. Выпуск 2 *Искусствознание*, Тирасполь: Издательство Приднестровского Университета, 2006, стр.74-83.

88. Богнибов Е.А. *Пути развития архитектуры советской Молдавии 1940 – середины 1970 годов (на материале архитектуры общественных зданий и сооружений)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1976. -16 стр.

89. Вакула Н. *Памятники Тирасполя*. Материалы докладов научной конференции Из истории родного города, Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1998, стр.50-53.

90. Вакула Н. *Тирасполь – город на Днестре*. Материалы докладов Научной Конференции *Из истории родного города*. Тирасполь, 1997, стр.3-10.
91. Вартичан И.К. *Молдавская Советская Социалистическая Республика*. Кишинев: Издательство Главная редакция Молдавской Советской энциклопедии, 1979. -496 стр.
92. Воробьев В.В. *Градостроительная организация прибрежных зон в системе зарегулированной реки (на примере Днепра)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1985. -22 стр.
93. Воронина О.Н. *Ландшафтная архитектура малых рек города Нижнего Новгорода*. Н. Новгород: Полиграфцентр ННГАСУ, 2013. -263 стр.
94. Горштейн В. *Архитектурно-планировочная организация застройки центральной части малых городов Молдавской ССР*. Материалы докладов I-VII Научно-Технической Конференции КПИ им. С.Лазо. Кишинев, 1976, стр.34-46.
95. Григорьев В.А. *Модель планировочной структуры крупного города в условиях долинно-речного ландшафта Сибири (Эколого-градостроительный аспект)*. Автореферат по специальности Архитектура, Новосибирск, 2004. -28 стр.
96. Гриценко И.С. *Размещение промышленных и транспортных зон в объединенных городах Тирасполь-Бендеры*. Материалы докладов, Материалы докладов I-VII Научно-Технической Конференции КПИ им. С.Лазо. Кишинев, 1976. стр.313-314.
97. Гуськова Е.В. *Принципы архитектурной ревитализации приречных пространств (из опыта России и Франции)*. Автореферат по специальности Архитектура, Нижний Новгород, 2010. -24 стр.
98. Демидов А.Н. *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию, совершенное в 1837 году*, Москва: Издательство Типография Александра Семена, 1853. -543 стр.
99. Демурова Т.В. *Потенциал малой реки на примере Борзовки в Нижнем Новгороде. Инновации в ландшафтной архитектуре*. Материалы VII научно-практической конференции, Нижний Новгород: Издательство ННГАСУ, 2011, стр.30-32.
100. Демченко Н.А. и др. *Свод памятников Истории и культуры МССР. Северная зона*. Кишинев: Издательство Штиинца, 1987. -868 стр.
101. Добренев В.И., Кравченко А.И. *Методы социологического исследования*. Москва: Издательство Инфра-М, 2004. -768 стр.
102. Дорох Т.П. *Памятные места Тирасполя*. Тирасполь: Издательство Творческая студия - Фотожурналист, 1992.-34 стр.

103. Дуничкин И.В., Корнева Е.Н. *Реабилитация и благоустройство набережных реки Москвы: системный подход*. Казань: Издательство Известия КГАСУ, № 6(18), 2008, стр.76-85 http://terraplan.ru/pdf/ecoreal_18_reabil.pdf.
104. Дымченко Н.В. *Тираспольский живописец Михаил Балан*. Тирасполь: Издательство Типар, 1999. -12 стр.
105. Загородников А.Н. *Управление общественными связями в бизнесе*. гл.3 «SWOT-анализ: сущность, цель, содержание». Москва: Издательство Крокус, 2013, стр.59-62.
106. Захаров О.Н. *Архитектурные панорамы Невских берегов, Ленинград*: Издательство Стройиздат, 1984. -320 стр.
107. Зингер Л.С., Орлова М.А. *Искусство народов СССР от Великой Октябрьской социалистической революции до 1941 года*. Том 7. Москва: Издательство Изобразительное искусство, 1972. -438 стр.
108. Зингер Л.С., Веймарн Б.В. *История искусства народов СССР. Искусство народов СССР в период Великой Отечественной войны и до конца 1950-х годов*. Том 8. Москва: Издательство Изобразительное Искусство, 1977. -486 стр.
109. Зингер Л.С., Веймарн Б.В., Сопочинский О.И. *История искусства народов СССР. Искусство народов СССР 1960-1977 годов*. Том 9. Москва: Издательство Изобразительное искусство, 1982. -407 стр.
110. Кароткая К.М. *Благоустройство прибрежного фронта в Нью-Йорке*. Архитектурный журнал *Архитектура и время*. №3, Москва: Издательство Пресса России, 2015, стр.18-22.
111. Кашлева М.Н., Мельничук А.А. *Музеи Приднестровья*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2015. -76 стр.
112. Колойденко И., Погольша Н. *Лица столицы, или 100-летию М.Е. Петрова посвящается...* Журнал *Караван* №5 (327), Тирасполь, 2009, стр.7.
113. Колотовкин А.В., Эльтман И.С., Педаш Г.А. *Архитектура Советской Молдавии*, Кишинёв: Издательство Стройиздат, 1973. -88 стр.
114. Колотовкин А.В., Шойхет С.М., Эльтман И.С. *Архитектура Советской Молдавии*. Москва: Издательство Стройиздат, 1987. -319 стр.
115. Константинов А.С. *Принципы формирования городских прибрежных территорий*. IV Международная студенческая электронная научная конференция *Инновации в ландшафтной архитектуре*. Нижний Новгород: Издательство ННГАСУ, 2011, стр.1-5 <https://www.rae.ru/forum2012/pdf/1425.pdf>.

116. Кривенко А., Симаченко Р., Черданцев В. *Историко-архитектурное наследие г.Тирасполя*. Журнал Приднестровское наследие, Тирасполь, 2010, стр.30-36.
117. Кузь А.В. *Становление Молдавской Архитектуры (1924-1940-е гг.)*. Диссертация по специальности 18.00.01 – теория и история архитектуры, Москва, 1987. -150 стр.
118. Кузь А.В. *Становление Молдавской Архитектуры (1924-1940-е гг.)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1987. -24 стр.
119. Кузь А.В. *Творческий поиск зодчих Молдавии*. Журнал *Новое в архитектуре*. Москва: Стройиздат, 1987, стр.83-106.
120. Куклев В., фото Круцко Б., Ананьиной Т., Капнина В. *Тирасполь. Город на Днестре*, Кишинёв: Издательство Тимпул, 1972. -44 стр.
121. Лазарева Н.В. *Архитектурно-ландшафтная организация долин малых рек в городах. (На примере городов Московской области)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1990. -23 стр.
122. Литвинчук И. *Каменная память Тирасполя* // Газета *Приднестровский Университет*. Тирасполь, 19.11.2012, стр.5.
123. Лукомская И.О. *Взаимодействия архитектуры и ландшафта в урбанизированных долинных пространствах карпатских рек*. Международный электронный научно-образовательный журнал по научно-методическим аспектам архитектурного образования АМІТ (*Architecture and Modern Information Technologies, MAPXII*), nr.3 (24) 2013, стр.1-18. <http://www.marhi.ru/AMIT/2013/3kvart13/lukomska/lukomska.pdf>.
124. Лункарь И. *Архитектурно-градостроительные тенденции XX века, их некоторое влияние на формирование архитектурно-пространственного облика города Тирасполя*. Журнал *Приднестровское наследие*, Тирасполь, 2008, стр.107-112.
125. Лупашку В.М. *Научные агропромышленные центры Молдовы (градостроительные аспекты)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1992. -23 стр.
126. Марецкий С.К. *Тирасполь – историко-географический очерк*. Кишинёв: Шкоала советикэ, 1958. -104 стр.
127. Маруня Е. *Франц де Воллан и Тираспольская крепость*. Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*. Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1997, стр.11-20.
128. Мельничук А.А. *Город на Днестре – Тирасполь*, Бендеры: Издательство Полиграфист, 2007.
129. Мельничук А.А. *Город на Днестре – Тирасполь*. Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*, Тирасполь: Издательство ПГУ, 2003.

130. Мельничук А.А. *Из истории православных церквей г.Тирасполя*. Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*, Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1998, стр.8-11.
131. Мельничук А.А., Бондарева В.Л. *Тирасполь. 220 лет*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2012. -262 стр.
132. Мельничук А.А. *Хранители истории. К 50-летию Тираспольского Музеяю Краткий путеводитель*. Тирасполь: Издательство «Медиант», 2008. -40 стр.
133. Моисеенко З. *Архитектура жилых домов Молдавии*. Кишинев, Картя молдовеняскэ, 1973. Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняска», 1967. -93 стр.
134. Милюхина Т.А. *Фойницкий Александр Федорович*. Кишинев: Литература Артистикэ, 1980. -44 стр.
135. Милютин Н.А. *Проблема Строительства Социалистических Городов. Основные Вопросы. Рациональной планировки и строительства населенных мест*. Москва: Издательство Ленинград 1930. -90 стр.
136. Минервин Г.Б. и др. *Дизайн архитектурной среды*. Москва: Издательство Архитектура-С, 2006. -504 стр.
137. Оселко Н.Э. *Планировочное развитие приречной территории крупнейшего столичного города*. Диссертация по специальности 18.00.04 Градостроительство, планировка сельских населенных пунктов. Москва, 2001. -181 стр.
138. Ожегов С. *Типовое и поворотное строителей России в XVIII – XIX веках*. Москва: Издательство Стройиздат, 1984. -168 стр.
139. Осятинский А.И. *Строительство городов на Волге*. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1965. -192 стр.
140. Паламарь А. и др. *Православные храмы Приднестровья*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2011. -56 стр.
141. Педаш Г.А., Эльтман И.С. *Градостроительство Молдавии*. Кишинёв: Издательство Картя молдовеняскэ, 1968. -76 стр.
142. Погольша Н. *Памятники и монументы Тирасполя*. Тирасполь: Исторический вестник ПМР, 2007, стр.83-85.
143. Погольша Н., Колойденко И. *День гению, Журнал Караван*. Тирасполь, 2011, №19 (446), с.16.
144. Погольша Н., Колойденко И. *Последний бой он трудый самый...* Журнал Караван, №13 (335). Тирасполь, 2009, стр.11.
145. Погольша Н., Колойденко И. *На поле Бородинском*. Журнал Караван, №9 (331),

- Тирасполь, 2010, стр.10.
146. Погольша Н., Колойденко И. *Промышленное сердце Тирасполя*. Журнал *Караван*, №8 (330), Тирасполь, 2010, стр.6.
  147. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре*. Книга 1. Тирасполь: Реклиз-Эолис, Лада, 1995. -496 стр.
  148. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре*. Книга 2. Тирасполь : Реклиз-Эолис, Лада, 1997. -994 стр.
  149. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий: Библиографический справочник*. Бендеры: Полиграфист, 2004. -368 стр.
  150. Полянских А.Г., Тымчишин В.В. *Тираспольский район*. Фото: Молодченко А.И., Черницкий Н.И. Кишинёв: Издательство Картя молдовеняскэ, 1966.-116 стр.
  151. Рудакова О. *Городские кладбища в структуре города*. Журнал *Приднестровское наследие*, Тирасполь, 2009, стр.119-121.
  152. Рудяга В.И., Мельничук А.А *Вечерний Тирасполь*. Тирасполь: Издательство «10 масттерская», 2010. -15 стр.
  153. Саваренская Т.Ф. *Архитектурно-планировочные вопросы формирования прибрежной территории в городах, расположенных у рек*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1964, -24 стр.
  154. Саваренская Т.Ф. *История градостроительного искусства. Рабовладельческий и феодальный периоды*. Учебник для вузов. Москва: Стройиздат, 1984. -376 стр.
  155. Саваренская Т.Ф. и др. *История градостроительного искусства. Поздний феодализм и капитализм*. Учебник для вузов. Москва: Стройиздат, 1989. -390 стр.
  156. Саваренская Т.Ф. *Западноевропейское градостроительство XVII – XIX веков. Эстетические и теоретические предпосылки*. Москва: Стройиздат, 1987. -191 стр.
  157. Садковская О.Е. *Архитектурно-планировочная организация ландшафтов зарегулированных рек малых и средних городов юга России*. Интернет-Вестник ВолгГАСУ. №1 (10), 2010, [http://vestnik.vgasu.ru/attachments/Sadkovskaya-2010_1\(10\).pdf](http://vestnik.vgasu.ru/attachments/Sadkovskaya-2010_1(10).pdf), стр.30-35.
  158. Сирик В. *По рельсам чугунным*. Материалы докладов научной конференции *Из истории родного города*. Тирасполь: Издательство ГИПП «Типар», 1997, стр.37-53.
  159. Скальковский А.А. *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1731-1823*. Часть 1. Одесса: Издательство Городская типография, 1836. -294 стр.

160. Скальковский А.А. *Опыт статистического описания Новороссийского края. География, этнография и народосчисление Новороссийского края. Часть 1.* Одесса: В типографии Л. Нитче, 1850. -364 стр.
161. Скальковский А.А. *Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790 и 1840 годах.* // Записки Одесского Общества Истории и Древностей. Одесса: в Городской Типографии, 1844. -273 стр.
162. Слуцкая К.О., и др. *Очерки истории Тирасполя.* 1967. Кишинёв: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1967. -188 стр.
163. Симаченко Р. *Каталог видов города Тирасполя до 1917 г.* Тирасполь, 2010. -17 стр.
164. Смоленский Н.И. *Теория и методология истории.* Москва: Издательство Образовательно-издательский центр «Академия», 2008. -272 стр.
165. Смирнов В.Ф. *Градостроительство Молдавии XIX-XX вв.* Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1975. -147 стр.
166. Смирнов В.Ф. *Некоторые особые возможности укрупнения городов Молдавии.* Материалы докладов I-VII Научно-Технической Конференции КПИ им. С.Лазо. Кишинев, 1976, стр.271-272.
167. Стороженко А.Я. *Два месяца в дороге по Бессарабии, Молдавии и Валахии в 1829 году.* Москва: Университетская Типография, 1872. -43 стр.
168. Сумароков П.И. *Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году. С историческим и топографическим описанием всех тех мест.* Москва: Университетская типография, 1800. -250 стр.
169. Тарас. А.Я. *Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века).* Кишинев: Издательство Тимпул, 1987. -247 стр.
170. Тукманова З.Г. *Комплексное формирование водно-зеленых систем города.* Вопросы теории и практики. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Казань: Известия КГАСУ, № 1 (19) 2012, стр.38-45, https://izvestija.kgasu.ru/files/1_2012/38_45_Tukmanova.pdf.
171. Тукманова З.Г. *Рекреационная трансформация прибрежных городских территорий – процесс регенерации от стихийных антропогенно-урбанизированных ландшафтов к позитивно-культурным ландшафтам.* Вопросы теории и практики. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Казань: Известия КазГАСУ, № 2 (16), 2011, стр.69-75, https://izvestija.kgasu.ru/files/2_2011/69_75_Tukmanova.pdf.

172. Филимонов Б. *Синтез архитектуры и монументального искусства в г. Тирасполе*. Искусствознание, выпуск 2. Тирасполь: Издательство Приднестровского Университета, 2006, стр.84-88.
173. Фролов С.С. *Градостроительная реконструкция прибрежных промышленных территорий крупнейших городов (на примере г.Волгограда)*. Автореферат по специальности Архитектура, Санкт-Петербург, 2005. -24 стр.
174. Ха Дуи Ань. *Направления преобразования и развития приречных территорий города Ханоя (Вьетнам)*. Автореферат по специальности Архитектура, Санкт-Петербург, 2013. -24 стр.
175. Царан Т. *Неизвестные страницы истории Св. Никольского собора г.Тирасполь*. Тирасполь: Исторический вестник ПМР, 2007, стр.76-82.
176. Чудинова Т.С. *Формирование вертикальной композиции исторических центров приречных городов (на примере городов Поволжья)*. Автореферат по специальности Архитектура, Москва, 1985. -25 стр.
177. Шмидт А.О. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния. Часть 2*. Санкт-Петербург: Типография Калиновского. 1863. -1022 стр.

Surse web:

178. <http://psyfactor.org/lib/k-a.htm> контент-анализ сущность задачи процедуры/, consultat 30.12.2015.
179. <http://c-discurs.ru/methods/kontent-analiz/>, consultat 30.12.2015.
180. <http://interviu-ok.blogspot.md/2012/05/interviul-ca-tehnica-de-cercetare.html>, consultat 15.12.2015.
181. https://docs.google.com/forms/d/1pmEgYcKyell_fluKqZG0eT-RmU1i2IbLgmDp6cCBR7s/viewform, accesat la 30.12.2015.
182. <http://www.nadnestre.ru/>, accesat la 30.12.2015.
183. <http://tiraspol-stolica.narod.ru/> accesat la 10.12.2015.
184. <http://bnrm.md/web/> accesat la 15.12.2015.
185. http://tiraspol.tripod.com/Днестровская_правда/, accesat la 30.12.2015.
186. <http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/index.html/>, accesat la 30.12.2015.
187. <http://avaxhome.ws/ebooks/architecture/>, accesat la 30.12.2015.
188. <http://ebook30.com/architecture/>, accesat la 30.12.2015.
189. <http://arch-grafika.ru/>, accesat la 30.12.2015.
190. <http://www.infanata.org/>, accesat la 30.12.2015

191. http://www.monument.md/Patrimoniul_istoric_arhitectural_al_Republicii_Moldova/, accesat la 30.12.2015.
192. http://www.fondcartgeo.md/fondul_national_date_geospatiale/, accesat la 30.12.2015.
193. <http://www.urbanproiect.md/>, accesat la 30.12.2015.
194. <http://www.vedu.ru/bigencdic/59410/> vizitat 20.10.2011.
195. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=295600>, vizitat 20.10.2011.
196. <http://zakon-pmr.com/DetailDoc.aspx?document=52138>, vizitat 20.10.2011.
197. http://brachka.livejournal.com/brachka/Типовое_здание_послевоенного_сталинского_кинотеатра/, accesat la 12.11.2013.
198. http://www.patrimoniu.asm.md/Biserica_Duminica_Tuturor_Sfinților_Chișinău/, Vizitat 21.11.2011.
199. <http://www.monument.sit.md/biserici/alexei-mateevici-11/>, vizitat 20.10.2011.
200. <http://www.monument.sit.md/biserici/circului-6/>, vizitat 20.10.2011.
201. <http://www.ghidul.ro/parohiateiuldoamneighika/>, vizitat 20.10.2011.
202. <http://www.hram-kosmadamian.ru/>, vizitat 20.10.2011.
203. http://ru.wikipedia.org/Церковь_Великомученицы_Екатерины_Валдай/, vizitat 20.10.2011.
204. http://www.cimec.ro/Arheologie/CronicaCA2001/rapoarte/069_Geoagiu.htm, vizitat 20.10.2011.
205. http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_rotundă_din_Lețcani, vizitat 20.10.2011.
206. <http://dexonline.ro/definitie/rotonda>
207. [https://ro.wikipedia.org/wiki/BMP_\(format_fi%C8%99ier\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/BMP_(format_fi%C8%99ier)), accesat la 03.04.2016
208. <http://vg9dom.ru/select.php#>, consultat 15.01.2017.
209. <http://www.olvia.idknet.com/ol175-11-11.htm/>, accesat la 17.04.2016.
210. <http://river.md/obzor/tiraspol-12-april/>, accesat la 17.04.2016.
211. <http://diplomba.ru/work/84219/>, consultat 22.04.2016.
212. <http://kopateli.cc/index.php/files/file/337/>, accesat 17.03.2016.
213. <http://dednews.ru/2013/01/11/vodonapornaya-bashnya-v-tiraspole/>, consultată la 14.03.2016.
214. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Castel_de_ap`%C4%83/](https://ro.wikipedia.org/wiki/Castel_de_ap`%C4%83/), consultat la 14.03.2016.
215. http://www.marcochim.ro/news/constructiile-si-clasificarea-lor_17/, consultată la 10.03.2016.
216. <http://river.md/gorod/o-chem-moltchat-kamni/>, accesat la 10.03.2016.

217. <http://www.gmb.md/servicii/acasa/panouri-etalbond.html/>, accesat la 10.03.2016.
218. <http://www.vokrugsveta.ru/encyclopedia/index.php?title/Гучков Павел Алексеевич/>, accesat 10.02.2016.
219. <http://poiskstarina.ru/170-o-samom-izvestnom-sredi-kladoiskateley-kartografe-shuberteff.html/>, accesat 10.02.2016.
220. <http://www.etomesto.ru/shubert-map/30-8/>, consultat la 10.02.2016.
221. <http://sergekot.com/lehner/>, accesat la 09.02.2016.
222. <http://oldchisinau.com/>, vizitat 15.10.2012.
223. <http://www.tirasadmin.org/istoriya-goroda-tiraspol/>, vizitat 10.03.2015.
224. <http://pmrgid.com/o-pmr/tiraspol/>, vizitat 20.10.2011.
225. <http://www.votpusk.ru/story/article.asp?ID=15024/>, vizitat 02.06.2012.
226. <http://vestipmr.info/articles/2015/01/27/nasha-istoriya-220-let-nazad-tiraspol-poluchil-status-goroda/>, vizitat 20.10.2011.
227. http://nr2.com.ua/News/world_and_russia/muzej-istorii-pridnestrovja-mogut-razmestit-v-byvshej-vodonapornoj-bashne-v-tiraspole-44752.html consultată la 14.03.2016.
228. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Tiraspol/>, accesat la 12.11.2013.
229. <http://study.urfu.ru/Aid/Publication/2742/1/Kydryavzcev.pdf>, consultat 15.01.2017.
230. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Тирасполь/>, consultat 15.01.2017.
231. <http://kinotir.md/o-kinoteatre>, consultat 15.01.2017.
232. http://www.unece.org/fileadmin/DAM/hlm/prgm/cph/experts/moldova/laws/housing_code_r.pdf, consultat 15.01.2017.
233. <http://www.anpm.ro/dezvoltare-durabila> accesat la 18.08./2016
234. <http://www.energiialternative.net/>, accesat la 18.08.2016.
235. <http://www.archdaily.com/399329/ad-classics-the-plug-in-city-peter-cook-archigram>, accesat la 26.08.2016.
236. <http://cyberneticzoo.com/walking-machines/1964-walking-city-ron-herron-british/>, consultat la 26.08.2016.
237. <http://citestealtfel.ro/traieste-altfel/lifestyle/arhitectura-locului>, consultat la 29.08.2016.
238. http://www.unibuc.ro/prof/patru-stupariu_i_g/docs/2014/apr/23_11_09_57Curs_6_Athanasios_Gavrilidis.pdf, consultat 08.01.2017.
239. <http://www.toteu.ro/casa-plutitoare/>, consultat la 05.01.2017.
240. <http://viatcheslav.livejournal.com/631425.html>, Podul Aiola Island, consultat la 05.01.2017.

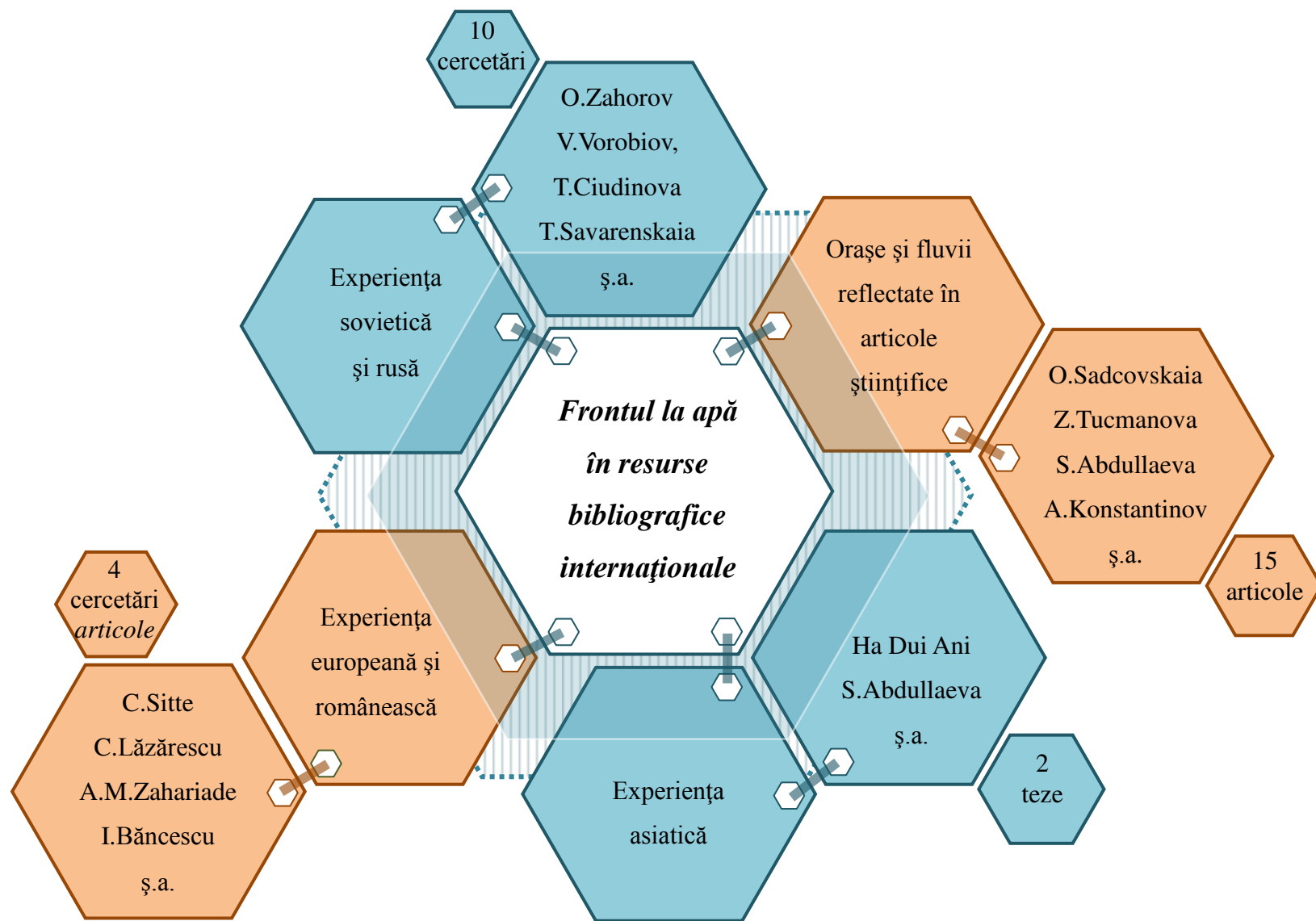
ANEXE

Partea complementară a tezei date cuprinde patru anexe intitulate la fel, ca și capitolele din partea principală, fiecărui compartiment revenindu-i anexa respectivă. Anexele reflectă, prin surse grafice, descrierea arhitectural-artistică a clădirilor, fiind structurate în tabele și sistematizate pe perioade, stiluri, arhitecți, artiști plastici ș.a.

ANEXA 1. RIGORILE ȘI VALENȚELE BIBLIOGRAFIEI ȘI METODOLOGIA SPECIALĂ A CERCETĂRII IDENTITĂȚII ARHITECTURALE A OR. TIRASPOL

Tabelul A.1.1. Analiza succintă a resurselor bibliografice

<i>Categoria sursei bibliografice</i>	<i>Descrierea succintă, date generale</i>	
Frontul la apă studiat în diferite cercetări de arhitectură și grupate pe categorii	1	Valoarea elementului natural.
	2	Arhitectura orașelor fluviale și elemente de tipologie.
	3	Elemente de arhitectură peisageră și ecologia localităților fluviale.
	4	Colonizarea fluviului prin intermediul construcțiilor ingineresti.
Orașe și fluvii analizate și reflectate în manuale, monografii, teze etc.	În acest subcapitol au fost analizate peste 20 lucrări ale arhitecților: T.Savarenskaia, A.M.Zahariade, A.Oseatinski, O.Zahorov, V.Vorobiov, T.Ciudinova, N.Lazareva, C.Sitte, N.Oselco, C.Lăzărescu, V.Grigoriev, S.Frolov, I.Băncescu, V. Antiufeev, E.Gusikova, H.D.Ani.	
Articole similare cu caracter publicistic	Subcapitolul dat acordă atenție publicațiilor semnificative din ultimii ani privind cercetarea frontului la apă din diferite țări (peste 20 articole din Rusia, România, Ucraina).	
Orașul Tiraspol în viziunea arhitecților, urbaniștilor, istoricilor și artiștilor plastici	Cercetarea urbei riverane cu aspecte tipomorfologice se datorează analizei bibliografiei acumulate și materialului grafic adunat, datelor istorice, statistice etc. privind or.Tiraspol cu dispunerea în ordinea succesiunii în timp, care permite expunerea procesului analitic, cu indicarea autorilor A.Kolotovkin, I.Eltman, G.Pedaș, V.Smirnov, A.Kuzi, M.Șlapac ș.a. (50 lucrări – monografii, teze, filade).	
Articole destinate arhitecturii și istoriei or.Tiraspol publicate în ziare, reviste, comunicări	Subcapitolul dat la fel în ordine cronologică acordă atenție publicațiilor semnificative pentru cercetarea or.Tiraspol și celor din ultimii ani – istorici N.Vakula, E.Marunea V.Siric ș.a.; arhitecți V.Bogdan, I.Lunkari, O.Rudakova, V.Cerdanțev, în limba română: T.Nesterov, M.Șlapac, S.Tronciu – 36 articole.	

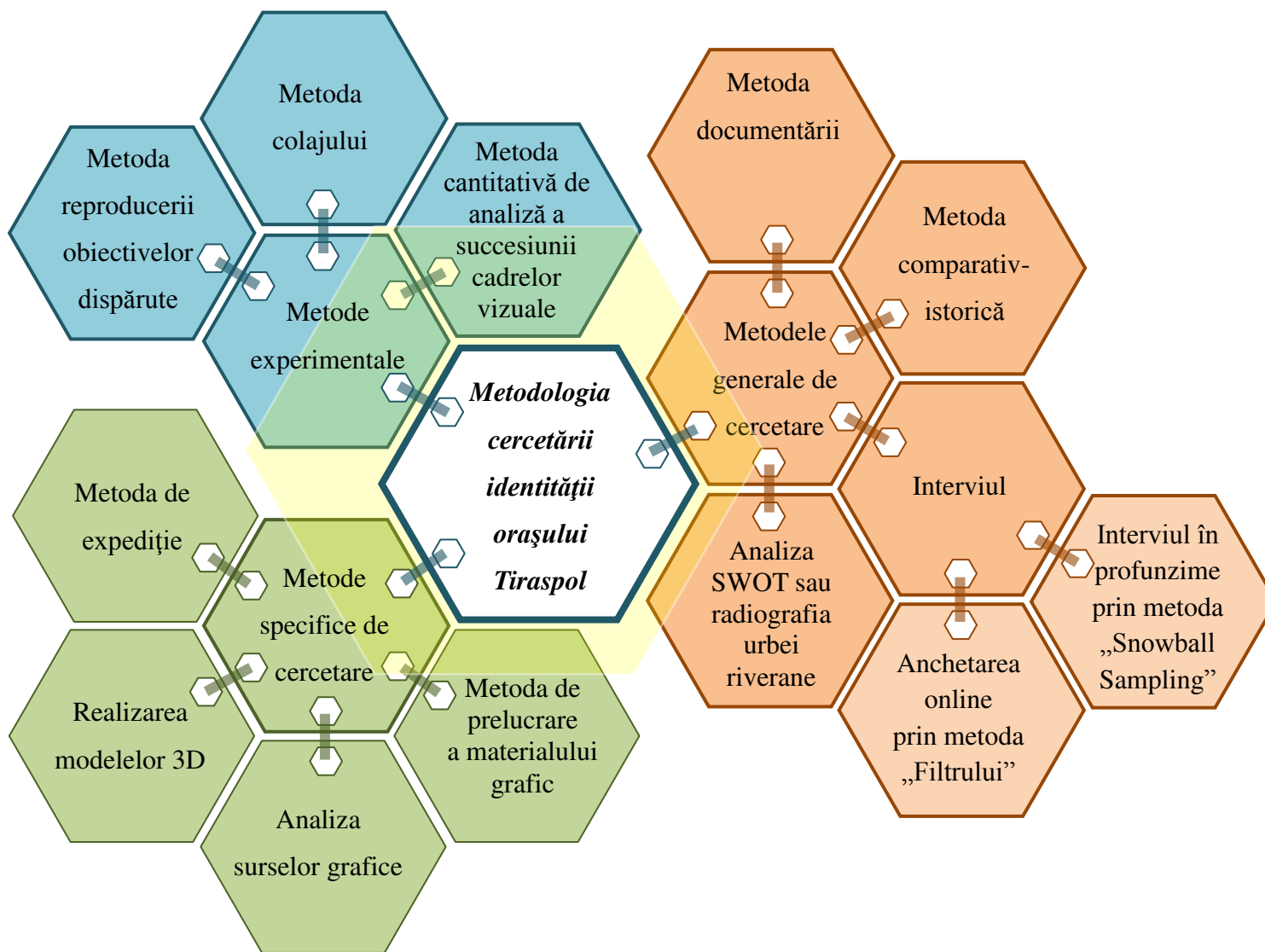

Schema A1.1. Orașe fluviale în resursele bibliografice internaționale (numărul lor)

Tabelul A1.2. Metodele folosite în cercetarea arhitecturii orașului fluvial Tiraspol

<i>Denumirea metodei de cercetare</i>		<i>Descrierea succintă a metodei, date generale</i>
<i>Metode generale de cercetare</i>	Metoda comparativ-istorică	În cazul cercetării urbei riverane, metoda permite analiza rezultatelor imaginii complete privind dezvoltarea orașului Tiraspol în două faze: perceperea în timp și spațiu.
	Metoda documentării	Acumularea și sistematizarea materialului de arhivă, a materialului bibliografic pentru capitolul I, II și III.
	Interviul	Anchetarea online analizată prin metoda „Filtrului” p-u publicul larg.
		Interviul în profunzime cu experți prin metoda „Snowball sampling”.
Analiza SWOT a or. Tiraspol	Metoda evaluează concomitent factorii de influență interni și externi la dezvoltarea urbană în raport cu prezența fluviului.	
<i>Metode experimentale</i>	Metoda cantitativă a succesiunii cadrelor vizuale	Prin intermediul metodei cantitative se identifică cu exactitate dominantele arhitecturale și accentele pe fundalul clădirilor și edificiilor construite în diferite perioade.
	Colajul	Metoda artistică constă în compunerea unui tablou prin alipirea unor elemente eterogene și crearea posibilităților virtuale de încadrare a obiectivelor arhitecturale.
	Reproducerea obiectivelor dispărute	Prin intermediul programului „Autodesk ImageModeler” se pot crea modele tridimensionale plus depunerea texturii din fotografii.
<i>Metode specifice de cercetare</i>	Preluarea materialului grafic	Metoda presupune prelucrarea copiilor, fotografiilor și imaginilor istorice găsite și pe parcursul cercetării prin intermediul programului „Adobe Photoshop”.
	Analiza surselor grafice	Aspectele tipomorfologice se datorează examinării materialului grafic cu dispunerea în ordinea succesiunii în timp, care permite în mod expozitiv procesul analitic.
	Realizarea modelelor 3D	În baza desenelor format 2D se permite extrudarea prin construirea conturului obiectivelor.
	Metoda de expediție	Presupune inspectarea, controlarea și cercetarea urbelor riverane din Ungaria, Austria, România și RM.

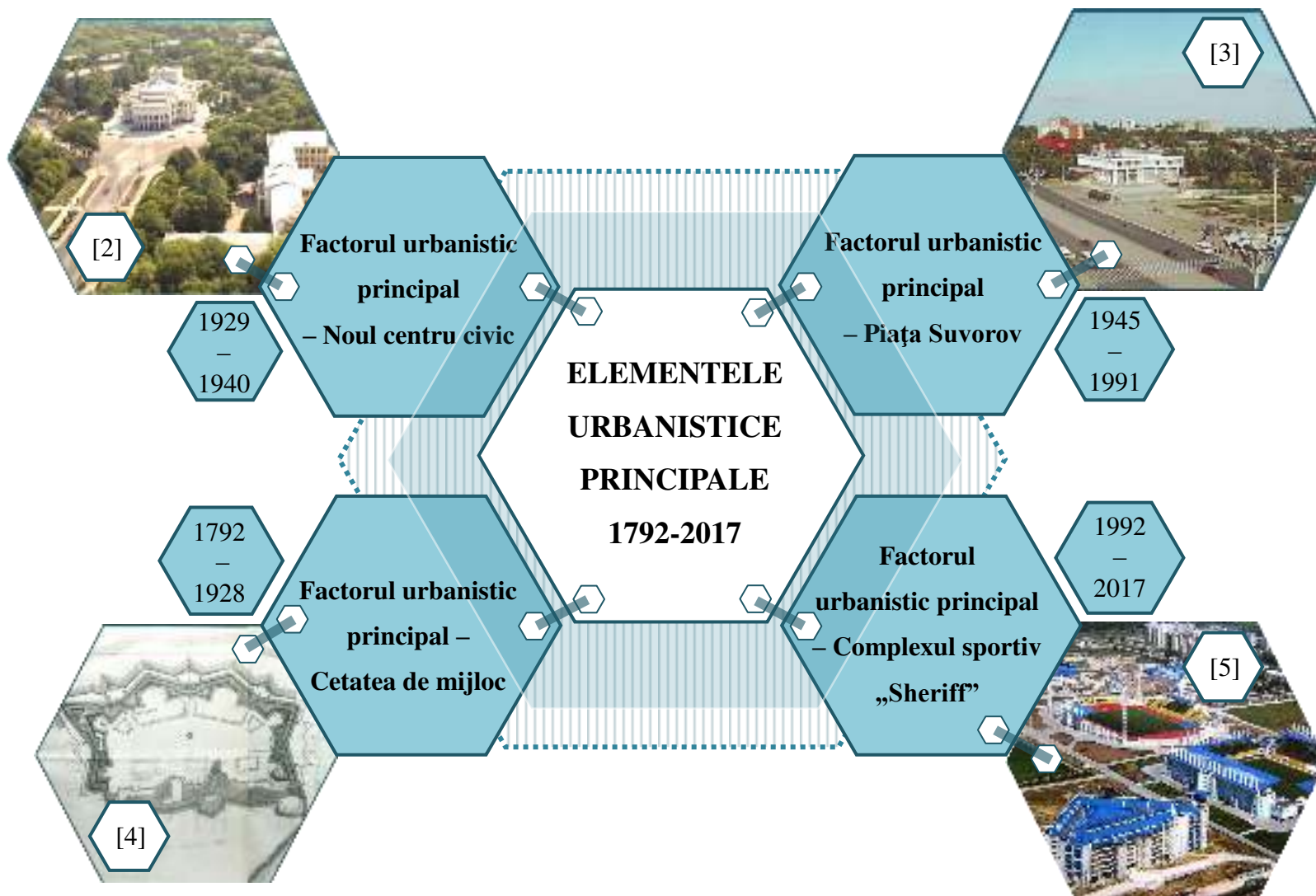
Schema A1.2. Metodologia cercetării identității orașului Tiraspol

ANEXA 2. SITUAȚIA URBANISTICĂ ȘI ARHITECTURA ORAȘULUI TIRASPOL

În anexa 2 sunt folosite materiale vizuale ale orașului istoric aflate în fondurile Muzeului de Istorie și Etnografie din orașul Tiraspol, albumul „Catalog-vederi ale orașului Tiraspol până în 1917” (în l.rusă «Каталог видов города Тирасполя до 1917 г.») 2010, elaborat de Rostislav Simacenko din cadrul laboratorului „Cercetări Regionale” (în l.rusă «Региональные исследования» la Universitatea T.Șevcenko din RMN), precum și imagini din colecții personale: A.Tihonov, L.Fraiman, E.Smolin, I.Litvinciuk ș.a. Releveele pentru cercetarea arhitecturii din perioada respectivă au fost oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de inițiere executate de studenții Universității din orașul Tiraspol. Fotografiiile din anii 2007-2018 sunt efectuate de autorul tezei.

Tabelul A2.1. Amplasarea satului Sucleia Veche și orașului Tiraspol

<i>Materialul grafic – plane generale</i>	<i>Caracteristici generale</i>
<p data-bbox="453 920 799 954">Suprapunerea din 1792 [1]</p> 	<p data-bbox="1038 1014 1471 1379">Suprapunerea proiectului urbanistic al orașului Tiraspol (varianta nr.I) cu planul satului Sucleia Veche, 1792. Fragmentul proiectului urbanistic păstrat în Arhiva de stat de istorice militară din Rusia.</p>
<p data-bbox="437 1500 799 1534">Suprapunerea din 2016 [11]</p> 	<p data-bbox="1038 1653 1471 1850">Suprapunerea planului satului Sucleia Veche cu harta orașului Tiraspol modern, autor S.Tronciu, 18.03.2016.</p>

Schema A2.1. Elementele urbanistice principale ale orașului Tiraspol 1792-2018

Tabelul A2.2. Denumirile străzilor vechiului și noului Tiraspol

Tip acces	Până la 1884		1884-1921		1921-prezent	
	În limba română	În limba rusă	În limba română	În limba rusă	În limba română	În limba rusă
1	2	3	4	5	6	7
Străzi	Pocitovaia	Почтовая	Pokrovskaia	Покровская	25 Octombrie 1917	25 Октября 1917
	Kazarmennaia	Казарменная	27 Februarie	27 Февраля	Sovetskaia	Советская
	Evreiskaia	Еврейская	Râbnaia	Рыбная	Vostania	Восстания
	Fonarnaia	Фонарная	Vokzalinaia	Вокзальная	Lenin	Ленина
	Privoznaia	Привозная	Komunisticeskaia	Коммунистическая	Manoilov	Манойлов
	-	-	Ciasovennaia	Часовенная	Roza Liuximburg	Роза Люксембург
	-	-	Pușkinskaia	Пушкинская	Pușkin	Пушкин
	-	-	Krasnoiarskaia	Красноярская	Karl Marx	Карл Маркс
	-	-	Remeslennaia	Ремесленная	Karl Liebknecht	Карл Либкнехт
	-	-	Kladbișenskaia	Кладбищенская	9 Ianuarie	9 Января
	-	-	Vâgonnaia	Выгонная	Suvorov	Суворов
	-	-	Bazarnaia	Базарная	Sverdlov	Свердлов
	-	-	Klințovskaia	Клинцовская	Goriki	Горький
	-	-	Sadovaia	Садовая	1 Mai	1 Мая
	-	-	Sukleiskoe șosse*	Суклейское шоссе	Mira	Мира
-	-	Dvoreanskaia	Дворянская	Kovski	Котовский	

Continuarea tabelului A2.2. Denumirile străzilor vechiului și noului Tiraspol

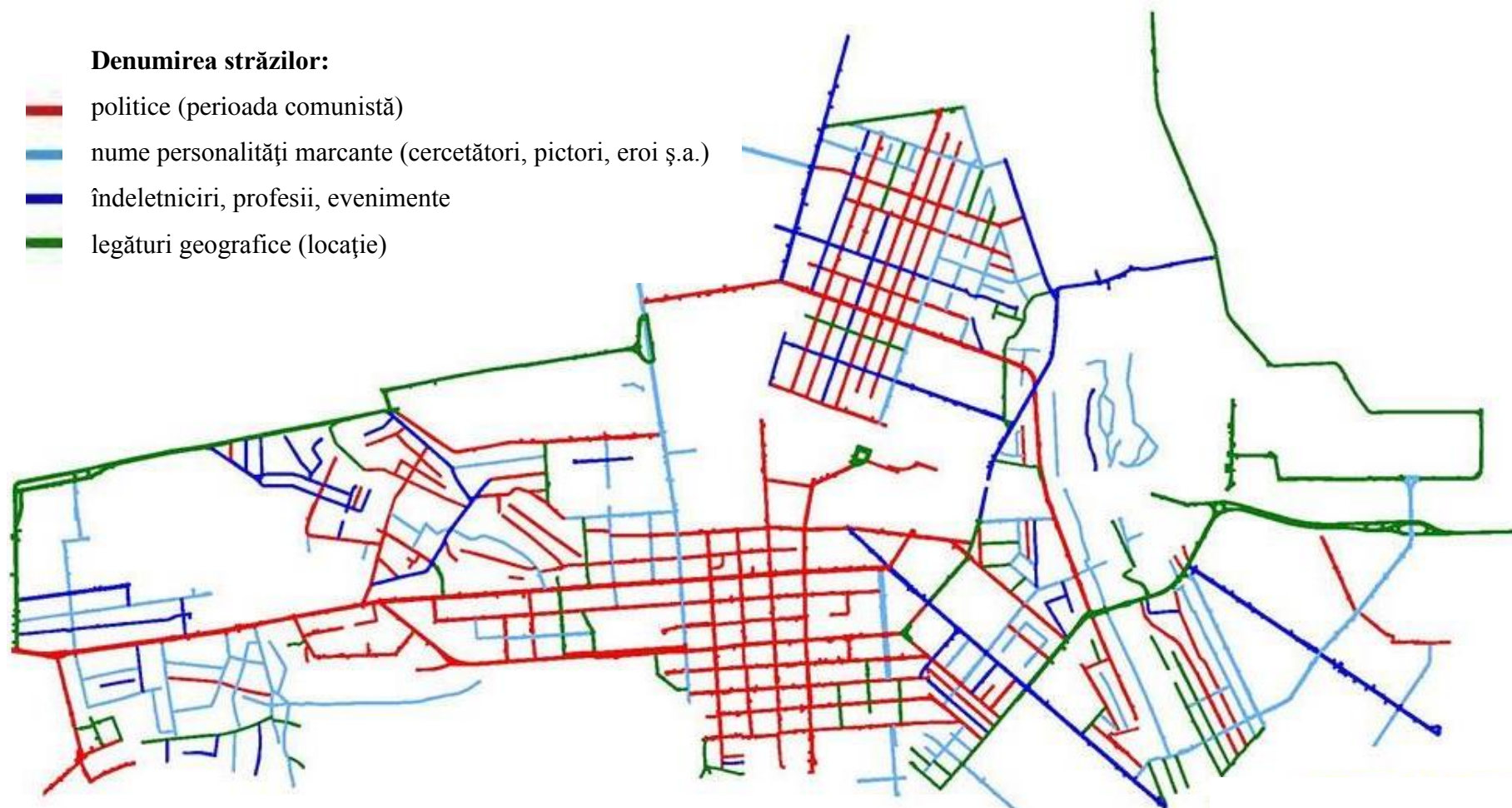
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Străzi	-	-	Sobornaia	Соборная	Lunacearski	Луначарский
	-	-	Kolodeznaia	Колодезная	Șevcenko	Шевченко
	-	-	Dacinaia*	Дачная	General Șorohin	ген.Шорохин
	-	-	Parkovaia *	Парковая	Polețki	Полецкий
	-	-	Kolițevoi Proezd*	Кольцевой проезд	General Ostașenko	Генерал Осташенко
	-	-	Iarmarocinaia	Ярмарочная	8 Martie	8 Марта
Stradele	-	-	Bulivarnâi	Бульварный	Bulevardul Gagarin	Бульвар Гагарина
	-	-	Bulivarnâi	Бульварный	Sportivnâi	Спортивный
	-	-	Pokrovski	Покровский	Naberejnâi	Набережный
	-	-	Kazarmennâi	Казарменный	Sciusev	Щусев
	-	-	Vâgonnâi	Выгонный	Cikalov	Чкалов
	-	-	Krasnâi**	Красный	Bocikovski**	Бочковский
	-	-	Nikolaevski	Николаевский	Engels	Энгельс
	-	-	Krepostnoi**	Крепостной	Hristoforov	Христофоров
	-	-	Bolinicinâi**	Больничный	Hristoforov	Христофоров
	-	-	-	-	Limannâi	Лиманный
	Total	5 străzi	Total	31 străzi	Total	32 străzi

Notă. Actualmente în oraș sunt 251 străzi dintre care 219 accese au fost denumite o singură dată la apariția lor, după 1960

*Străzile au apărut în a doua jum.sec.XX și în același timp au fost redenumite

**Denumirile străzilor necomplete (parțial teritorial)

Schema A2.2. Toponimicul străzilor orașului Tiraspol, 1990. Autorul schemei R.Simancenکو [6]

Tabelul A2.3. Proiecte urbanistice (autor François Paul Sainte de Wollant) și situația actuală

<i>Soluții urbanistice inițiale, anul</i>	<i>Caracteristici generale</i>	<i>Hărți, starea actuală 2017</i>
<p>Grigoriopol 1792 [7]</p> 	<p>Proiectul inițial implică ansamblul format din clădirile Gostiny Dvor, orașul magistrat, Consistoriul spiritual, Catedrală. Dispuse simetric două biserici parohiale.</p>	<p>Grigoriopol [10]</p>
<p>Tiraspol 1792 [1]</p> 	<p>I variantă a proiectului urbanistic, 1792. Proiectarea structurii urbane a avut loc concomitent cu proiectarea cetății Sredinnaia, ocupând spațiul satului Sucleia Veche.</p>	<p>Tiraspol [11]</p>
<p>Odesa 1794 [8]</p> 	<p>Odesa (în limba turcă Hacıbey) este un important oraș și port ucrainean situat în nord-vestul Mării Negre.</p>	<p>Odesa [12]</p>
<p>Valea Hoțului, Ananiev 1792 [9]</p> 	<p>Valea Hoțului (în limba ucraineană Долинське). este localitatea de reședință a comunei Valea Hoțului din raionul Ananiev, regiunea Odesa, Ucraina.</p>	<p>Valea Hoțului, Ananiev [13]</p>

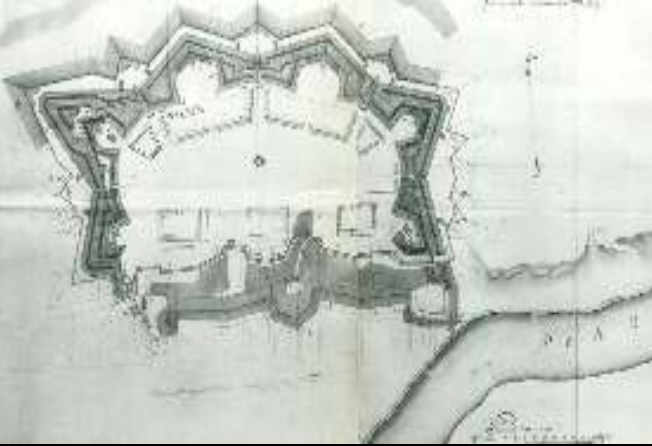
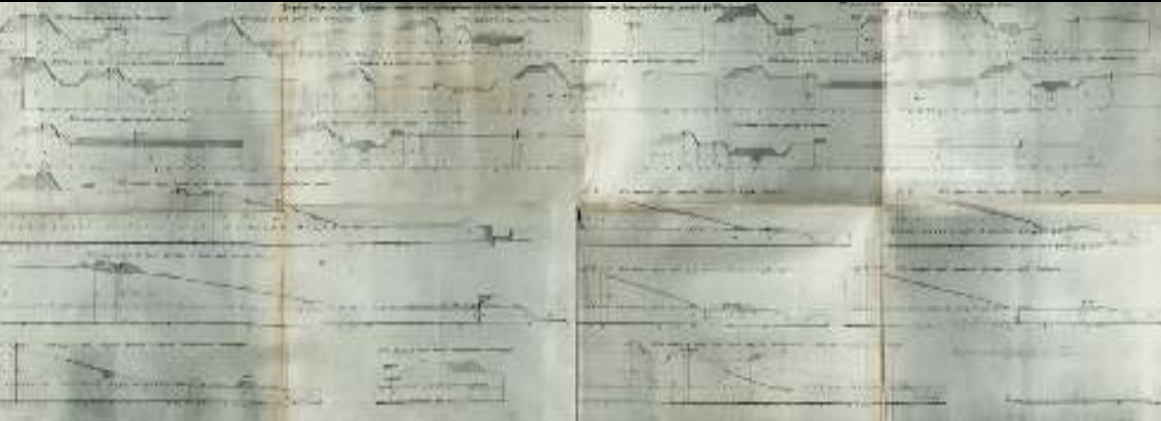
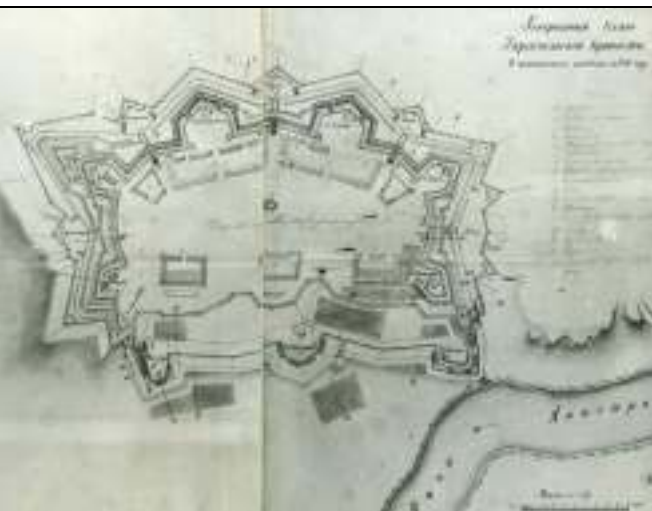

Tabelul A2.4. Harta terenurilor cedate Rusiei în urma războiului ruso-turc (1791)

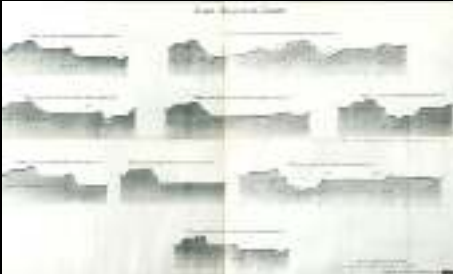
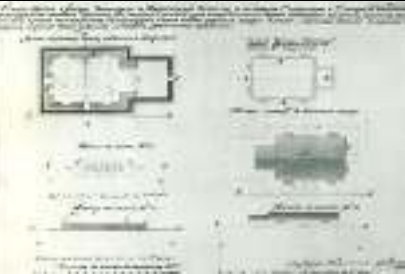

<i>Materialul grafic – harta geografică [14]</i>					
Regiunea Oceakov din cadrul Imperiului Rus					
<i>Perioada</i>	<i>Tipul documentului</i>	<i>Autorul hărții</i>	<i>Semne convenționale</i>		
Decembrie 1791	harta geografică a regiunii Oceakov	Inginerul militar François Paul Sainte de Wollant	Orașul Bender	Orașul Tiraspol	Orașul Odesa
			atestat documentar la 08.10.1408	va apărea în anul 1792	va apărea în anul 1794

Notă. Din punct de vedere economic și politic, Imperiu Rus avea nevoie de ieșire la mările Neagră și Mediterană (Марецкий С.К. Тирасполь – историко-географический очерк. Кишинёв: Шкоалэ советикэ, 1958, p.22).

Tabelul A2.5. Factorul urbanistic principal – cetatea de mijloc

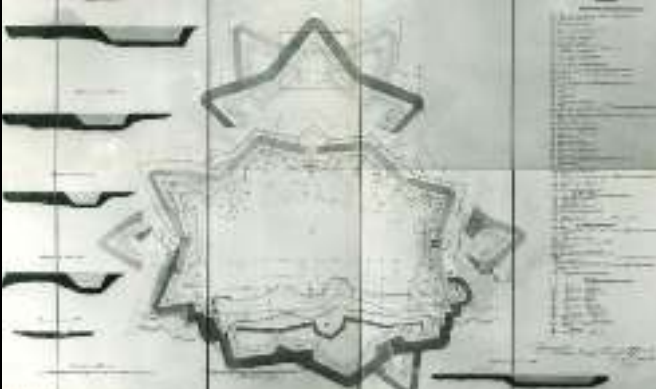

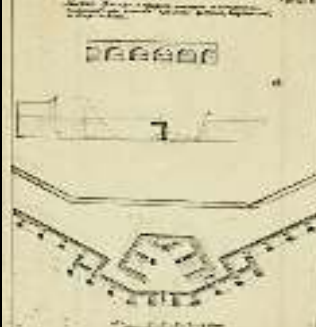

Nr. d/o	Plane generale, proiecte, dări de seamă etc.	Caracteristici generale	
1	2	3	
1*	Planul cetății, 1795 [4]	Anul	1795
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății
		Realizare	Ing.locotenent colonel Andrei fon der Planitș
		Centrul compozițional	Biserica tip rotundă Sf.Andrei
		Porțile principale	Herson, Bratslav și porțile Vestice
Profilele cetății Tiraspol, 1795 [15]			
			
2	Planul cetății, 1795 [16]	Anul	1796
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății
		Piețele de arme	Elena, Olga, Maria, Ekaterina, Alexandra
		Bastioane	Sf. Vladimir, Pavel, Slava, Pobedonoseț, Piotr, Gheorghii, Niocolai, Vasili
		Semibastioane	Sloan și Alexandr

Continuarea tabelului A2.5. Factorul urbanistic principal – cetatea de mijloc

1	2	3	
3	Planul cetății, 1803 [17]	Anul	23.11.1803
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății
		Realizare	Conducător de clasa I Fedoseev
		Desene suplimentare	Bastionul Vladimir, profile ș.a.
Profilele cetății Tiraspol [18]	Bastionul Sf.Vladimir [19]	Plan general [20]	
			
4 [21]		Anul	05 .09.1830
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății
		Realizare	Conducător de clasa a II-a Evdokimov
5	Planul cetății, 1847 [22]	Anul	20.03.1847
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății
		Realizare	conducătorul de clasa a II-a Kalinin
Detaliu, 1847 [23]	Desene tehnice la edificiile auxiliare, 1847 [24]		
			

Continuarea tabelului A2.5. Factorul urbanistic principal – cetatea de mijloc

1	2	3		
6 [25]		Anul	23.03.1856	
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății	
		Realizare	Conducatorul de clasa a II-a Efimov	
		Document aprobat de	Inginerul locotenent colonel Scvorțov	
7 [26]		Anul	02.04.1856	
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății	
		Denumirea documentului	Reconstrucția și perfecționarea cetății	
		Realizare	Inginerul-capitan Treteski, or.Odesa	
8	Planul cetății, 1865 [27]		Anul	25.08.1865
		Denumirea documentului	Planul general al cetății supimate	
		Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății	
		Realizare	Inginerul-Capitan de câmp Treteski	
Galeriile** [28]	Proiect-prounere de întărire**, 1865 [29]			
				

Notă. *Planul cetății este parte componentă a primului plan general al Tiraspolului din 1795

**Elemente propuse (fațade, secțiuni, plan-tip etc.) ale cetăților din Odesa, Ovidiopol

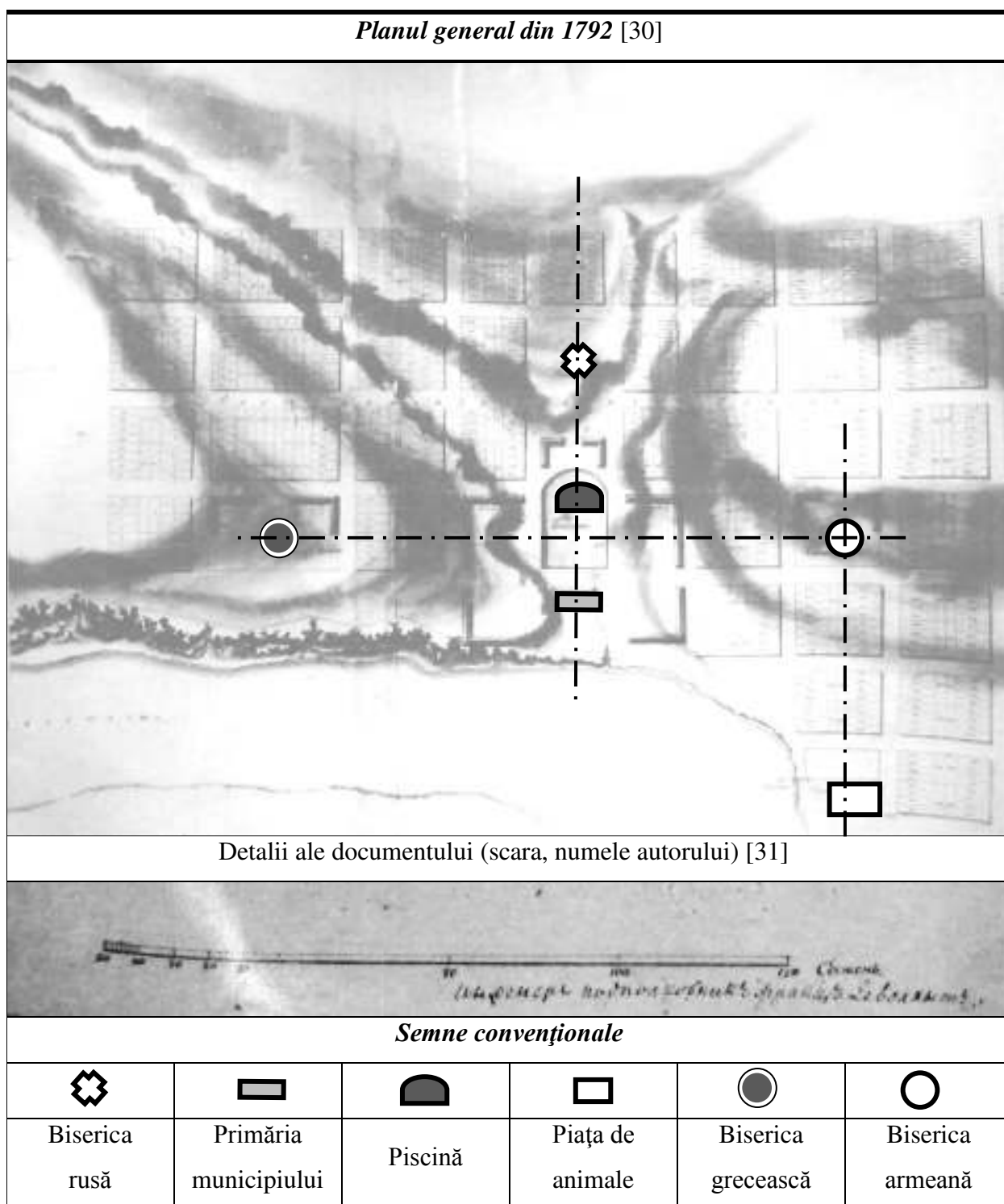
Tabelul A2.6. Construcțiile păstrate din cadrul cetății Sredinnaia

<i>Planul general din (1980 – negru, 1933 – albastru)</i>			
<i>Semne convenționale</i>			
<i>Edificiile depistate</i>	Casa de locuit a ofițerilor	Cazarma soldaților	bastionul Sfântului Vladimir
<i>Perioada</i>	prima jum.sec.XIX	prima jum.sec.XIX	1792
<i>Adresa actuală</i>	stradela <i>Raevski</i> nr.4	stradela <i>Raevski</i> nr.11	strada <i>Fediko</i> nr.28a
<i>Aspectul actual al obiectivelor arhitecturale</i>			
<i>Foto de S.Tronciu</i>	20.10.2015	20.10.2015	20.10.2015

Notă. Colajul suprapus, compus din două hărți (harta din 1933 și 1980) executat de cartograful Rostislav Simacenko (Centrul de Cercetare OOO НПЦ «Мониторинг»).

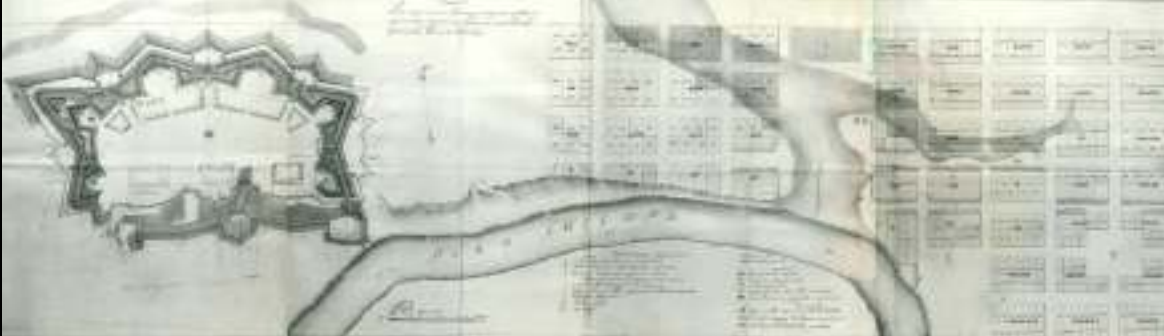

Tabelul A2.7. Primul plan general al oraşului Tiraspol

Notă. Planul general, aprobat de Ecaterina a II-a, elaborat de François Paul Sainte de Wollant în 1792, includea amplasarea primăriei, bisericii ruse, piscinei (toate amplasate pe axul compoziţional), pieţei de animale cu carantină. Proiectarea structurii urbane a avut loc concomitent cu proiectarea cetăţii Sredinnaia prin două propuneri urbanistice în vederea întăririi hotarelor sud-vestice ale Imperiului Rus, ocupând spaţiul satului Sucleia Veche.

Tabelul A2.8. Situația urbanistică a orașului Tiraspol (1792-1928)

Nr. d/o	Plane generale, proiecte, dări de seamă etc.	Caracteristici generale	
1	2	3	
1 [1]		Anul	1792
		Tipul documentului	I variantă a proiectului urbanistic cetate-oraș
		Realizare	François Paul Sainte de Wollant
		Nr.de cartiere	80 cartiere locative
2 [32]		Anul	1792
		Tipul documentului	A II-a variantă a proiectului urbanistic cetate-oraș
		Realizare	François Paul Sainte de Wollant
		Nr.de cartiere	100 cartiere
S teritoriului	198 ha		
3 [4]			
	Anul, perioada	Tipul documentului	Autorul documentului
1795	Raportul lucrărilor de edificare a cetății și orașului în baza variantei II	Inginerul locotenent-colonel Andrei fon der Planiț	XI, XIII, XV, XVI, XIX, XXIII – XVII și XXIX (42 parcele)

Continuarea tabelului A2.8. Situația urbanistică a orașului Tiraspol (1792-1928)

1	2		3	4	
4 [33]			Anul	31.01.1803	
			Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății	
			Realizare	Inginerul-capitan Hamescoi	
			Dominantele urbei	Arhitectura ecliziastică și edificiile publice	
5 [34]			Anul	1826	
			Tipul documentului	Raportul lucrărilor de edificare a cetății	
			Nr.de cartiere	30 cartiere ocupate de construcții	
6 [35]					
	Anul, perioada	Tipul documentului		Autorul documentului	Element semnificativ
	21.2.1853	Raportul lucrărilor de edificare a cetății		Inginerul al regiunii dunărene A.Lehner	Mărirea podului peste pârăul Limanul Sec

Continuarea tabelului A2.8. Situația urbanistică a orașului Tiraspol (1792-1928)

1	2	3	4
7 [36]		Anul	1868-1877
		Realizare	Ing. T.Schubert și P.Tuchkov
		Nr. planșei	Rândul XXX, planșa nr.8
		Autorul documentului	Ivanov, Buinițki, Baruzdin și Socolov
		Element semnificativ	calea ferată, ing.belgian Ziuber
8 [37]		Anul	1903
		Tipul documentului	Planul orașului Tiraspol cu așezările: Кирпичная, Закрепостная și Калкатовая Балка
		Autorul documentului	Inspectorul de terenuri M.V.Gajulo
		Nr.de cartiere	113 de cartiere

Notă. Analizând planele generale până în anul 1903, putem constata că trama stradală a fost dezvoltată cu maxim exactitate (conform proiectului), dar arhitectura, precum și amplasarea obiectivelor (mai ales edificiile publice) este haotică. Rezolvarea interiorului cartierelor privind accesul, deservirea și amplasarea edificiilor secundare rămâne nesoluționată. Doar în ultimul plan general – 1903, se încearcă să se reglementeze denumirile străzilor, exactitatea cartierelor, precum și plasarea edificiilor-cheie ale orașului. Un rol semnificativ a jucat acest plan servind drept baza proiectării rețelelor de telefonie (noiembrie 1907) și electricitate (ianuarie 1914). Iar valoarea urbanistică a fluviului Nistru, precum și relația spațiu public-râu este practic ignorată.

Schema A2.3. Amplasarea locuințelor (mij.sec.XIX-înc.sec.XX) în situația urbanistică existentă

Descrierea locuințelor unifamiliale cu un singur nivel. Casele individuale sunt edificate preponderent în partea vestică a orașului Tiraspol (drept axă servește podul din piatră edificat în sec.XIX [52, p.519]), fiind amplasate pe străzile *Pușkin*, *Dnestrovscki*, *K.Marx*, *25 Octombrie 1917* și *Hristoforov* cu caracteristicile similare: compoziția fațadelor simetrică, centrul compozițional – golul de ușă.

Casa de locuit a lui Ivan Sorokopudov (†1933, inspector-geodezist, membru al dumei orașenești din Tiraspol, primar până în 1922), edificată la sf.sec.XIX (tab.A2.9). Locuința este situată în sectorul Centru, stradela *Dnestrovski nr.7*, construită în stil eclectic, ce combină elemente din diferite stiluri. Printre acestea se numără elemente ale clasicismului, detalii caracteristice arhitecturii antice: ghirlande, pilaștri. Compoziția fațadei este simetrică cu intrarea decorată printr-un portal pe mijloc ce servește drept centru compoziției. De valoare este vasistasul decorat cu elemente din fier forjat.

Figura A2.1. Elementele arhitecturale ale casei de locuit a lui I.Sorokopudov.

Foto de S.Tronciu, 12.03.2012

Un alt detaliu semnificativ este ancadramentul profilat al ferestrelor cu evidențierea cheii de boltă decorată cu motive florale. În proiectul de restaurare (arhitecții I.Litvinciuk și A.Gnatiuk, 2012) se propune modificarea frontonului ruinat, după pictura lui A.Foiņicki în 1967 și schița din 1980, care indică prezența unei rozete florale pe timpanul frontonului semicircular, precum și frumusețea uimitoare a îngrădirii din fier forjat, înlocuită în 1994 cu tablă metalică opacă. Casa oferă o armonie aparte, cu un confort psihologic și estetic la un nivel înalt, având un singur nivel, datorită raționalității proporțiilor etalate arhitecturii obiectivelor în silueta orașului, fiind o continuitate și legătură cu ambientul.

Figura A2.2. Grila din fier forjat a cornișei casei de locuit din str. *Pușkin nr.6*.

Releveul realizat în cadrul practicii didactice de I.Litvinciuk, 2012

Locuința preotului F.T.Mahno (slujitorul catedralei Sf.Nicolae [53, p.76]) este amplasată pe o suprafață de 0,51 ha din strada *Pușkin nr.6* (tab.A2.9). Volumul casei reprezintă un paralelipiped în plan cu lățimea 7,1 m aliniată la stradă. Casa este construită în 1890 din chirpici (cu grosimea pereților de 70 cm). În unele părți ale casei au rămas ferestrele inițiale cu design original (cu clape rotunjite). Colțurile casei sunt împodobite cu pilaștri și elemente decorative laconice proeminente semicirculare în partea de jos (sub cornișa streășinii) și dreptunghiulare, cu o mică incizie semicirculară (în partea de sus). Glaful și pilaștrii sunt accentuate cu profiluri arhitecturale alcătuite din trei părți: o placă (porțiunea cea mai proeminentă), talon (mulură) și o placă, părțile laterale au două suporturi decorative. Cornișa de sub acoperiș este formată din aceleași elemente, iar alternanța lor încheagă aspectul fațadei într-o compoziție completă și armonioasă. Cornișa este încununată cu trei aticuri. Cele două laterale sunt egale cu lățimea pilastrului, cu vârf de piramidă, iar cel central, mai mare de două ori, este finalizat în semicerc. În nișa aticului erau inserate icoane în zilele de sărbători. Suprafețele superioare ale cornișelor, glafurilor și aticurilor sunt protejate cu țigla metalică. Spațiul dintre aticuri este decorat cu o grilă metalică decorativă (fig.A2.2). Valoarea istorică a clădirii – memorie vie a catedralei distruse în 1934 care a fost cartea de vizită a orașului Tiraspol și care a jucat un rol important în viața lui spirituală.

Casă de locuit din strada K.Marx nr.35 (proprietarul locuinței nu se cunoaște). Procedeul arhitectural-artistic este similar cu precedentul, la fel este decorat abundant fațada sudică, unde axa de simetrie a compoziției trece prin medalion, cornișa este încununată cu trei aticuri și grile din fier forjat între ele (fig.A2.3).

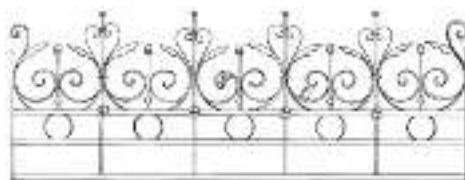

Figura A2.3. Grila din fier forjat a cornișei casei de locuit din str.K.Marx nr.35.

Relevéul realizat în cadrul practicii didactice de N.Zarubina, 2012

Casă de locuit din str.Șevcenko nr.34 (fosta str.Kolodeznaia), în care a locuit slujitorul bisericii *Acoperământul Maicii Domnului* (tab.A2.9) construită în prima jum.secXIX. Fațada principală reprezintă o compoziție asimetrică împărțită în trei registre prin pilaștri, îmbinând câte două geamuri în fiecare registru, cel din stânga cu accesul în casă pe un soclu înalt. Portalul ușii accentuat prin semicoloane și încununat cu fronton semicircular. De o frumusețe deosebită sunt grila metalică decorativă și copertina deasupra intrării (nu s-au păstrat).

Casa-muzeu a academicianului Nicolai Zelinski (tab.A2.9) este situată în str.25 *Octombrie 1917*, nr.44, locuință în care s-a născut și a locuit cercetătorul și familia lui până în 1872. Este edificată după tradițiile arhitecturii în stil eclectic cu nuanțe clasice. Spațiile dintre geamuri sunt decorate cu pilaștri profilați convex pe orizontală, iar geamurile încununate cu sandricuri triunghiulare, Partea de jos a golurilor ornamentate cu pătrate cu colțurile teșite convex circular amplasate în nișe. Actualmente, funcția edificiului s-a schimbat în muzeistică.

Casa ofițerului Pavel Liprandi (tab.A2.9) situată pe strada 25 *Octombrie 1917* nr.20 are aspect exterior clasic pentru or.Tiraspol, cu elementele: cornișe profilate masive și plasarea nișei semicirculare pe axa compozițională cu evidențierea ancadramentului prin cheia de boltă (fig.A2.4). Pilaștrii stilizați încheagă compoziția fațadei și redau simțul provincial al urbei. Se presupune deja în 1823 că locuința era vizitată de marele poet rus A.Pușkin [51, p.188, 191].

Figura A2.4. Casa ofițerului Pavel Liprandi. Foto de S.Tronciu, 14.01.2016

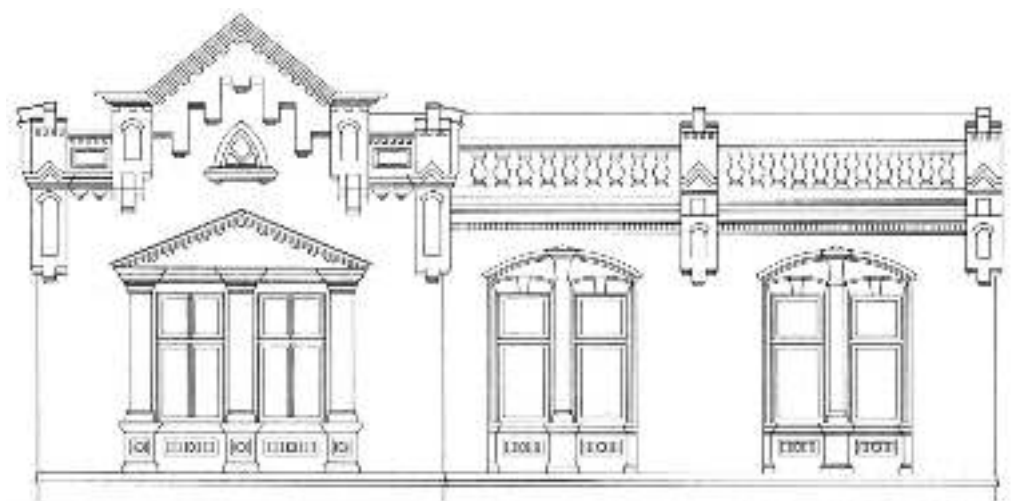

Figura A2.5. Vila moșierului Nicolai Orlai, sf.sec.XIX, ing. Anton Skorupko. Releveul realizat în cadrul practicii didactice de studenții-arhitecți E.Vercinskaia, I.Mihailova, 2012

Figura A2.6. Elemente arhitecturale (vila moșierului N.Orlai, sf.sec.XIX).

Foto S.Tronciu, 11.09.2015

Vila moșierului Nicolai Orlai (moșier, președintele de tutelă a nobilimii, consilier, a făcut parte din comisia de repartizare a terenurilor din Tiraspol în. sec.XX [52, p.557]) amplasată pe strada *Pușkin* nr.22 (tab.A2.9), edificată la sf.sec.XIX în cele mai frumoase tradiții ale arhitecturii tiraspolene, construcția fiind coordonată de arhitectul principal, inginerul zemstvei Anton Skorupko (fig.A2.5). Casa este într-un nivel construit din piatră de calcar îmbinat cu cărămidă, cu fațada de sud compusă din două părți: 1. Accentul compoziției decorat cu fronton triunghiular cu două geamuri unite printr-un portal și sandric triunghiular. 2. Partea componentă dreptunghiulară, partea superioară fronton cu două secții de baluștri (din piatră) despărțite prin coloane decorative, la fel, are patru geamuri comasate câte două, încununate cu sandricuri în arc (fig.A2.6.). Cu mare măiestrie sunt zidite din piatră elementele arhitecturale cornișa, pilaștrii ancadramentele. Actualmente, clădirea aparține băncii „Tiraspromstroybank”. Elemente arhitecturale similare găsim în la vila urbană din strada *25 Octombrie 1917* nr.53 (tab.A2.9) executată în tradițiile arhitecturii tiraspolene de la sf.sec.XIX. A fost primul sediu al Muzeului de Istorie din or.Tiraspol, fiind demolat mai târziu în vederea amplasării pieței din centrul orașului.

Casa de locuit a lui V.D.Rogovoi (moșier, în casa căruia se vindea berea fabricată la uzina grafului D.F.Gheiden din Tâvrovsk, regiunea Vinița) [52, p.525], stradela *Hristoforov* nr.12 (tab.A2.9). Situată în zona îndrăgită de nobilimea și intelectualii or.Tiraspol, este construită în anii '70-80 ai sec.XIX. Colțul casei este teșit, caracteristic edificării perioadei respective. Edificiul repetă conturul străzilor cu fațada principală orientată spre strada *Pușkin*, unde anterior a fost amplasată intrarea principală, actualmente transformată în gol de fereastră. Ușa a fost accentuată de două semicoloane decorate rustic în forma stilizată a diamantului cu patru fațete și o cornișă semicirculară. Capitелul coloanelor, este efectuat neobișnuit pentru stilul clasic. Deschiderile geamurilor subliniate prin următoarele elemente: ancadrament și sandric (fig.A2.7).

Figura A2.7. Elemente arhitecturale (casa de locuit a lui V.Rogovoi).

Foto S.Tronciu, 14.01.2016

Vila urbană din stradela Hristoforov nr.6. (tab.A2.9) construită la sf.sec.XIX reprezintă o construcție edificată în stil eclectic. Compoziția fațadei este dictată de strictetea simetriei cu axa prin deschiderea golului de ușă. Intrarea, precum și copertina inițială nu s-au păstrat – centrul compozițional prin decorarea bogată profilată a ușii și a vasistasului. Partea superioară a ferestrelor dreptunghiulare este decorată prin cornișa semicirculară situată între pilaștri.

Vila urbană din strada Vosstania (fosta str.*Râbnaia*) nr.57 (tab.A2.9) construită la sf.sec.XIX înc.sec.XX, după proiectul ing.A.Skorupko, care deținea funcția de arhitect-șef al orașului. Vila este unietajată, edificată prin îmbinarea cotilețului și cărămizii în stil eclectic cu nuanțe ale pinaculului bisericilor în stil neogotic. Cu iscusință erau executate din piatră elementele arhitecturale precum: ancadramentele geamurilor, cornișa și partea inferioară decorată cu denticule, pilaștri. Fațada de sud (principală) este simetrică cu golul ușii pe axa compoziției. Ferestrele laterale sunt decorate cu pilaștri cu nișe în arc frânt gotic. Partea superioară a grinzilor de goluri este în arc cu evidențierea cheii de boltă. Edificiul actual este tencuit și vopsit, găzduind Dispensarul dermato-venerologic din orașul Tiraspol (fig.A2.8).

Figura A2.8. Elemente arhitecturale (vila urbană din stradela *Hristoforov* nr.6).

Foto S.Tronciu, 14.01.2016

Descrierea locuințelor colective (unele cu funcțiuni publice) multietajate. Asemenea obiective sunt edificate preponderent în partea estică a Tiraspolului numită „Monastârok” [52, p.519] (drept axă servește pârâul „Limanul Sec”) cu amplasarea lor pe străzile *Șevcenko* și *Sverdlov* cu caracteristicile similare: tronsonul dotat cu scara ce duce la apartamentele amplasate la etaj, cele de la parter cu ieșiri separate în curte.

Casa de locuit a lui S.G.Kizer (tab.A2.9) situată actualmente la colțul cartierului, cu fațadele aliniate spre linia roșie a străzilor *Șevcenko* (nr.12a) și *Sverdlov*. Casa-Kizer a fost edificată între anii 1904-1909 și reprezintă una dintre puținele case cu mansardă din această perioadă în or.Tiraspol. La parterul locuinței proprietarul a deschis magazine: de tutun [52, p.533], mezeluri, gastronomie [52, p.534], cărți și farmacie. Intrarea principală la parter este

efectuată prin colțul clădirii teșit orientat spre intersecția străzilor. Planul edificiului are o compoziție asimetrică cu axa longitudinală paralel străzii *Șevcenko*. Geamurile etajului sunt rectangulare, iar la etaj în arc, fațadele decorate cu pilaștri. În anii '80 ai secolului trecut a fost modificat acoperișul, distruse lucarnele cu profil în „zacomară”, mărit nivelul doi. La începutul anilor 2000, proprietarii au distrus semnificativ aspectul autentic al fațadei, individualitatea clădirii istorice fiind pierdută (fig.A2.9).

Figura A2.9. Casa de locuit a lui S.G.Kizer. Modificarea aspectului exterior în timp.
Foto 1917 [42, p.13], foto de R.Simacenko 2002 [54], foto de S.Tronciu, 14.01.2016

Casa de raport din strada Sverdlov nr.1 (tab.A2.9) este construită până 1920. Edificiul este compus din trei tronsoane în plan dreptunghiular cu casa scării amplasată în partea de nord-vest a tronsonului cu dimensiunea de 16 m. La parter apartamentele au ieșire directă în curte, dar în interior s-a păstrat scara de lemn ce duce la etaj. Fațada principală (orientată spre sud) este decorată în tradițiile clasice perioadei și regiunii respective. La parter, portalul intrării în casa colectivă este decorat rustic cu imitarea zidăriei și cu evidențierea cheii de boltă tip pană la toate golurile parterului. Partea superioară a etajului este decorată prin pilaștri ce accentuează golurile geamurilor, încununate cu sandric rectangular golurile din mijloc și sandric triunghiular geamurile laterale (fig.A2.10).

Figura A2.10. Casa de raport din strada Sverdlov nr.1, înc.sec.XX.

Foto de S.Tronciu, 14.01.2016

Casa de raport cu fabrica de paste a lui S.Falikevici (președinte al Asociației economice și împrumuturi din orașul Tiraspol, înc.sec.XIX [51, p.476]) din strada Sverdlov nr.15 (tab.A2.9), Construcția edificată între anii 1870-1880 reprezintă o locuință în două niveluri, cu două tronsoane și intrările în edificiu din curte. Apartamentele etajului au scară exterioară separată din fier forjat ce duce la galeria comună (actualmente acoperită). Accesul în curte se efectuează prin gangul amplasat pe axa de simetrie a compoziției fațadei principale orientate spre sud. Pilaștrii gangului, precum și cei de capăt, sunt decorați rustic în forma stilizată a diamantului cu patru fațete. În perioada sovietică a fost distrusă partea superioară a clădirii (frontoanele, aticurile și grila decorativă din fier forjat), s-a păstrat cornișa bogat profilată cu denticule.

Casa de raport din strada Lunacearski nr.21 (tab.A2.9.), 1914. Edificată într-o manieră excepțională pentru or.Tiraspol prin combinarea stilului Art Nouveau (capitelurile pilaștrilor) și Neoclastic, cu o curte interioară caracteristică orașului Odesa. Brâul de suporturi decorative în șir metric accentuează cornișa bogat profilată sub acoperișul casei, precum și simetria compozițională a edificiului. Gangul edificiului este amplasat pe axa simetriei cu accesul limitat prin intermediul porții din fier forjat, fiind înlocuită în anii 2010 (fig.A2.11). Parterul se

delimitează de etaj printr-un motiv sculptat ornamental grecesc – meandru, format din linii frânte, sugerând stilizarea valurilor de apă (actualmente s-a păstrat doar deasupra gangului).

Figura A2.11. Casa de raport din strada Lunacearski nr.21,1914.

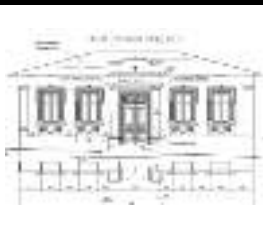

Foto de S.Tronciu, 14.01.2016, foto 23.07.2008 [54]

Casa de locuit a ofițerilor unității militare [54, p.27] staționate pe teritoriul cetății Tiraspol (tab.A2.9.). Apartamentele slujitorilor spitalului militar din stradela *Raevski* nr.4 au fost construite în prima jum.XIX. Fațada este rezolvată în stil clasic, cu compoziția simetrică în trei registre câte șase geamuri fiecare la parter și etaj împărțit prin două rezalături profilate la parter cu intrările ce duc în casa scării, încununate cu frontoane triunghiulare și amplasarea golurilor circulare pe timpane.

Edificiul cazarmii regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan (tab.A2.9.) este amplasat actualmente în sectorul „Krasnâe Kazarmi” (în l.rusă «Красные казармы»), str.*Cosmonauților* nr.28. A fost construit la sf.sec.XIX și ocupat de regimentul dat. Cazărmile unităților militare se construiau la periferiile orașului. Astăzi, datorită creșterii și extinderii sectorului respectiv, casa s-a trezit în zona centrală rezidențială a cartierului. Fațadele sunt rezolvate în stilul arhitectural neoclasic rus caracteristic secolului XIX. Are două niveluri, cu o compoziție practic simetrică cu partea centrală a rezalitului accentuat prin încununarea frontonului bogat decorat și golul circular amplasat pe timpanul lui. Sub acoperiș este situată cornișa cu denticule. Partea superioară a grinzilor geamurilor este în formă de arc cu evidențierea cheii de boltă doar la etaj.

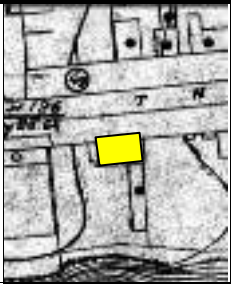
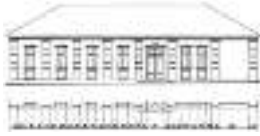

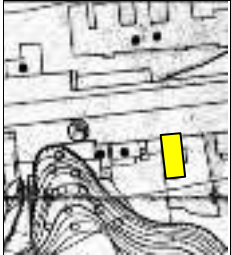

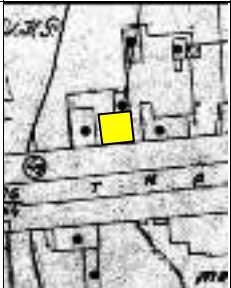

Aceste locuințe sunt remarcabile nu numai prin arhitectura lor aparte, dar pentru întregul Tiraspol, fiind un exemplu excelent de arhitectură a unui oraș rus provincial la scară mică. De asemenea, se pune accent pe identitatea orașului. Având în vedere istoria bogată, clădirile merită a fi înscrise în Registrul monumentelor de importanță națională și locală, precum și a crea o zonă de protecție pentru a asigura conservarea acestora.

Tabelul A2.9. Case de locuit (1792-1928)

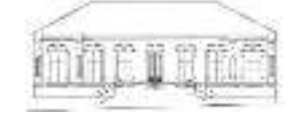

<i>Nr. d/o</i>	<i>Edificiul, adresa</i>	<i>Anul edificării</i>	<i>Planul general</i>	<i>Sursa plan. gen.</i>	<i>Fațadă, imagine istorică, releveul*</i>	<i>Foto (starea actuală)</i>	<i>Sursa imaginii</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
1**	Casa lui Ivan Sorokopudov, stradela <i>Dnestrovski</i> nr.7	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
2	Locuința preotului Mahno, str. <i>Pușkin</i> nr.6	1890		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
3	Casă de locuit, str. <i>K.Marx</i> nr.35 (fosta strada <i>Krasnoiarskaia</i>)	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
4**	Casă de locuit, str. <i>Șevcenko</i> nr.34 (fosta strada <i>Kolodeznaia</i>)	Prima jumătate a secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de I. Litvinciuk 2011 [39]

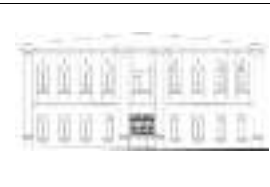

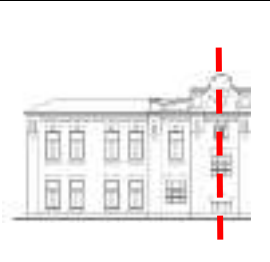

Continuarea tabelului A2.9. Case de locuit (1792-1928)

1	2	3	4	5	6	7	8
5**	Casa-Muzeu a academicianului Nicolai Zelinski, str. 25 Octombrie 1917 nr.44	Până în 1872		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.01.2015
6	Casa ofițerului Pavel Liprandi, str. 25 Octombrie 1917 nr.20	Până în 1823		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
7	Vila moșierului Nicolai Orlai, strada Pușkin nr.22	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.06.2015
8***	Vilă urbană, str.25 Octombrie 1917, nr.53 A fost primul sediul al MIET	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]	 demolat, 1970 [40, p.2]		Foto 12.12.2012 [41]

Continuarea tabelului A2.9. Case de locuit (1792-1928)

1	2	3	4	5	6	7	8
9**	Casa lui V.Rogovoi str. <i>Hristoforov</i> nr.12 (fosta stradelă <i>Bolinicinâi</i>)	Anii 1870-1880		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.06.2015
10	Vilă urbană str. <i>Hristoforov</i> nr.6 (fosta stradelă <i>Bolinicinâi</i>)	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
11**	Vilă urbană, strada <i>Vosstania</i> nr.57 (fosta str. <i>Râbnaia</i>)	Începutul secolului XX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
12*	Locuința lui S.Kizer str. <i>Șevcenko</i> nr.12a (fosta stradă <i>Kolodeznaia</i>)	Anii 1904-1909		Planul general, 1933 [38]	 [42, p.13]		Foto de S.Tronciu 20.01.2015

Continuarea tabelului A2.9. Case de locuit (1792-1928)

1	2	3	4	5	6	7	8
13*	Casa de raport strada <i>Sverdlov</i> , nr.1 (fosta str. <i>Bazarnaia</i>)	Până în 1920		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
14*	Casa de raport a lui S.Falikevici (cu fabrica de paste), str. <i>Sverdlov</i> nr.15	Anii 1870-1880		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
15*	Casa de raport str. <i>Lunacearski</i> nr.21 (fosta str. <i>Sobornaia</i>)	1914		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
16	Cazărmile regimentului nr.8. Astrahan, strada <i>Cosmonauților</i> nr.28	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de inițiere, executate de studenții Universității din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parțial modificat

***Edificiile dispărute (demolate)

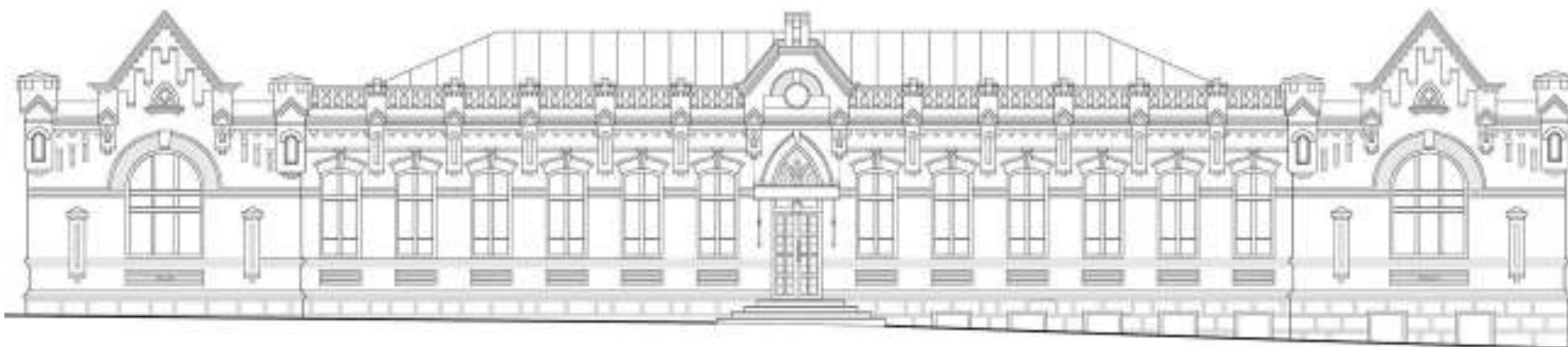

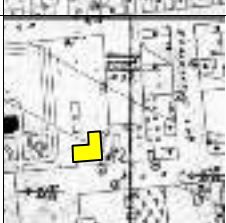
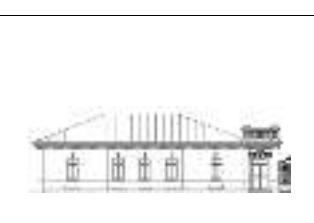

Figura A2.12. Casa zemstvei, ing.A.Skorupko, 1903. Releveul realizat în cadrul practicii didactice de studentul Iliia Litvinciuk, 2012

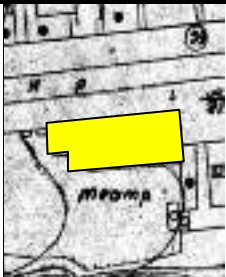

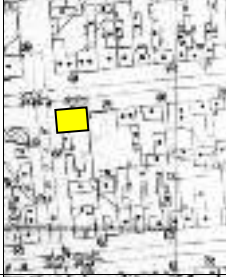

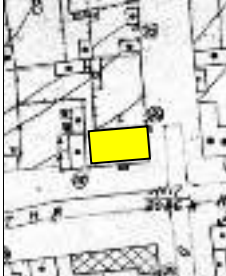

Figura A2.13. Casa zemstvei, actualmente Ministerul Sănătății și Protecției Sociale din RMN. Foto 04.02.2015 [43]

Tabelul A2.10. Arhitectura edificiilor administrative (1792-1928)

<i>Nr. d/o</i>	<i>Edificiul, adresa</i>	<i>Anul constr., autorul</i>	<i>Planul general</i>	<i>Sursa plan. gen.</i>	<i>Fațadă, imagine istorică, releveul*</i>	<i>Foto (starea actuală)</i>	<i>Sursa imaginii</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
1**	Casa zemstvei, strada <i>Pușkin</i> nr.18	Inginerul Anton Skorupko, 1903		Planul general, 2018 [11]	 [42, p.7]		Foto de S.Tronciu 14.01.2016
2	Consiliul local al or. Tiraspol, strada <i>Lunacearski</i> nr.24	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
3	Edificiul asociației (clubul) ofițerilor regimentului nr.8 str. <i>K.Marx</i> nr.1a	1890		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
4**	Cancelaria regimentului nr.8, str. <i>K.Liebnecht</i> nr.231a	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 2018 [11]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Continuarea tabelului A2.10. Arhitectura edificiilor administrative (1792-1928)

1	2	3	4	5	6	7	8
5**	Casa adunării obștești, strada 25 <i>Octombrie 1917</i> nr.46 (fosta strada <i>Pokrovskaia</i>)	Începutul secolului XX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 20.06.2015
6**	Casa adunărilor nobilimii strada 25 <i>Octombrie 1917</i> , nr.98 (fosta <i>Pokrovskaia</i>)	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
7**	Clubul comercianților, strada 25 <i>Octombrie 1917</i> nr.75 (fosta strada <i>Pokrovskaia</i>)	Sfârșitul secolului XIX		Planul general, 1933 [38]	Faza I – inițială		Foto de S.Tronciu vara 2007
					Faza II – anii 1930		Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de inițiere, executate de studenții Universității din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parțial modificat

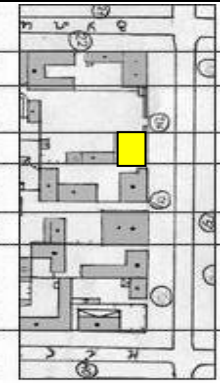

Figura A2.14. Gimnaziul de fete, 1900,
inginer Anton Scorupko [42, p.13]

Figura A2.15. Gimnaziul cu profil real (cu studii în limba engleză),
foto 04.02.2015 [44]

Tabelul A2.11. Arhitectura edificiilor de învățământ din orașul Tiraspol (1792-1928)

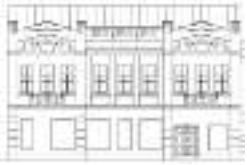

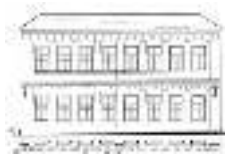

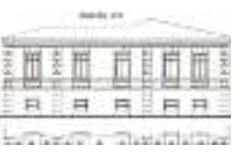

<i>Nr. d/o</i>	<i>Instituția de învățământ, adresa</i>	<i>Anul constr., autorul</i>	<i>Planul general</i>	<i>Sursa plan. gen.</i>	<i>Fațadă, imagine istorică, releveul*</i>	<i>Foto (starea actuală)</i>	<i>Sursa imaginii</i>
1*	Școala (în l.rusă „Высшее начальное училище”), str.25 Octombrie 1917 nr.98	Secolul XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 2005
					Edificiul este comasat cu casa adunărilor nobilimii în anii 1960		Foto iulie 2016 [45]
2**	Gimnaziul de fete str.Bocikovski nr.2 (fosta str. Krasnâi)	1900, inginer Anton Scorupko		Planul general, 2018 [11]	 [42, p.6]		Foto de S.Tronciu 04.04.2006
3***	Colegiul cu profil real pentru băieți, str.25 Octombrie 1917 nr.80	fondat în august 1812		Planul general, 1933 [38]	 [42, p.15]		Foto de S.Tronciu 04.04.2006

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de inițiere, executate de studenții Universității din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parțial modificat

***Edificiile dispărute (demolate)

Tabelul A2.12. Arhitectura edificiilor hoteliere (1792-1928)

<i>Nr. d/o</i>	<i>Edificiul, adresa</i>	<i>Anul constr., autorul</i>	<i>Planul general</i>	<i>Sursa plan. gen.</i>	<i>Fațadă, imagine istorică, releveul*</i>	<i>Foto (starea actuală)</i>	<i>Sursa imaginii</i>
1**	Hotelul „Passage” str.25 Octombrie 1917 nr.78.	Deat în exploatare 01.11.1914		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
2	Hotel „Paris”, str.25 Octombrie 1917 nr.34	Secolul XIX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
3	Hanul lui A.Kuznețov, strada Șevcenko, nr.7	1917		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 14.01.2016
4***	Hanul „Ursu” (în l.rusă «Медведь»), strada Roza Luxemburg, nr.10	Sf. sec.XIX înc.sec.XX		Planul general, 1933 [38]			Foto de S.Tronciu 04.04.2006

Notă. *Relevee oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de inițiere, executate de studenții Universității din or.Tiraspol

**Casele, aspectul cărora a fost parțial modificat

***Edificiile dispărute (demolate)

Figura A2.16. Pasajul comercial „Pokrovski”, 1914.

Foto înc.sec.XX [42, p.6], 05.03.2014 [46], 14.01.2016 autor S.Tronciu

Figura A2.17. Proiect de restaurare propus de de asociația „Patrimoniul Transnistriei” condus de arh.I.Litvinciuk, 2014

Figura A2.18. Pasaje comerciale din Rusia.

Or.Klin [47], sec.XVIII, or.Vologda sec.XVIII [48], or.Vladimir, sec.XVIII [49]

Tabelul A2.13. Arhitectura construcțiilor ingineresti (1792-1928)

Nr. d/o	Amplasamentul construcției	Caracteristici generale (plane generale, imagini de epocă, foto)			
1*	Podul din piatră edificat în sec.XIX, a fost situat pe fosta stradă <i>Pokrovskaia</i>	Foto anii 1960 [50] 	Plan general,1933 [38] 	Foto din 1908 [42, p.10] 	Foto de S.Tronciu, 2012
2**	Castelul de apă (turn de apă) construit la sf.sec.XIX	Foto 1912-1917 [50] 	Plan general,1933 [38] 	Foto1946-1947 [50] 	Foto de S.Tronciu, 2012
3**	Feribotul, debarcaderul și podul plutitor, sec.XIX	1908 [42, p.5] 	1908-1917 [42, p.11] 	Foto 1920 [42, p.10] 	Înc.sec.XX [42, p.11]

Notă. *Construcțiile dispărute (demolate)

**Aspectul arhitectural modificat

Tabelul A2.14. Arhitectura orașului Tiraspol în creația pictorului Alexandr Foinițki

<i>Nr. d/o</i>	<i>Pictură, schiță, desen etc.</i>	<i>Perioada, tehnica</i>	<i>Obiectivul arhitectural, anul edificării</i>	<i>Starea actuală</i>	<i>Adresa edificiului</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1*		Anii 1930, schiță în tuș	Capela-monument 25 de ani de la moartea lui Alexandru al II-lea (03 august 1913)	Capela demolată în anii 1930 conform ordinului din 28 martie 1931	Scuarul cinematografului „Tiraspol”
2*		Anii 1930, acuarelă	Panorama Tiraspolului cu biserica „Sf.Nicolae” și „Acoperământul Maicii Domnului”		Piața „Alexandr Suvorov”. Foto 02.09.2011 [56]
3		1935, Acuarelă [58, p.15]	Institutul Pedagogic din orașul Tiraspol (1933-1937)		Universitatea „T.Șevcenko”, strada 25 <i>Octombrie</i> 1917, nr.107. Foto 1949 [57]

Continuarea tabelului A2.14. Arhitectura oraşului Tiraspol în creaţia pictorului Alexandr Foiniţki

1	2	3	4	5	6
4		<p>1930, pictură [61, p.38]</p>	<p>Teatrul de vară, 1934, strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.54</p>		<p>Actualmente Casă de cultură, 1950. Foto de S.Tronciu 01.06.2015</p>
5		<p>1932, acuarelă [59, p.30]</p>	<p>Primul Teatru Dramatic Republican „Maxim Gorki” (1934-1936) arhitect G.Gotghelf Strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.130</p>		<p>Strada <i>25 Octombrie 1917</i>, nr.130. Foto de S.Tronciu 14.10.2015</p>
6		<p>1935, shiță în creion [60, p.345]</p>	<p>Strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.130</p>		<p>Teatrul Dramatic „Nadejda Aronețkaia”. Foto de S.Tronciu 2007</p>

Continuarea tabelului A2.14. Arhitectura oraşului Tiraspol în creaţia pictorului Alexandr Foiniţki

1	2	3	4	5	6
7		<p>Anii 1930, acuarelă [58, p.3]</p>	<p>Teatru Dramatic Republican din RASSM (1934-1936)</p>		<p>Teatrul Dramatic „Nadejda Aroneţkaia”, str.25 <i>Octombrie</i> 1917, nr.130 Foto de S.Tronciu 25.11.2013</p>
8		<p>1945, ulei [58, p.10]</p>	<p>Panorama râului Nistrului, stradela <i>Naberejnâi</i></p>		<p>Splaiul râului Nistru, partea estică a oraşului Tiraspol. Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p>
9*		<p>1938, acuarelă</p>	<p>Vederea străzii <i>Puşkin</i> spre castelul de apă</p>		<p>Teritoriul fostei uzine „P.Tkacenko”. Foto 17.08. 2009 [61]</p>

Continuarea tabelului A2.14. Arhitectura oraşului Tiraspol în creaţia pictorului Alexandr Foiniţki

1	2	3	4	5	6
10*		Anii 1940, acuarelă	Panorama Nistrului, stradela <i>Naberejnâi</i>		Vedere de pe malul stâng al râului Nistru. Foto 02.04.2015 [62]
11*		Anii 1940, guaş	Splaiul râului Nistru, stradela <i>Naberejnâi</i>		Splaiul râului Nistru Partea estică a oraşului Tiraspol. Foto de S.Tronciu 02.02.2015
12		1967, acuarelă, [63]	Casa lui Ivan Sorokopudov, edificat la sf.sec.XIX		Stradela <i>Dnestrovski</i> nr.7 Foto de S.Tronciu 14.01.2016

Notă. *Schite rare păstrate în colecţia personală a lui Victor Radovanov, membru al Asociaţiei pictorilor din Transnistria. Pictorul Alexandr Foiniţki a locuit în oraşul Tiraspol peste 40 ani şi este numit cronicarul oraşului. Creaţia sa ilustrează mediul urban cu toate transformările petrecute în timp.

Tabelul A2.15. Arhitectura or. Tiraspol în creația pictorului Ghenadi Zâkov (n.1931-†2013)

<i>Nr. d/o</i>	<i>Pictură, schiță, desen</i>	<i>Perioada, tehnica</i>	<i>Starea actuală a sitului</i>
1	[64]	1961, splai nou, linogravură	Foto de S.Tronciu 14.01.2016
			
2	[65]	1959-1961 Tiraspol se construiește, linogravură	Foto 17.08. 2009 [69]
			
3	[66]	1958, construcția stației de pompare, linogravură	Foto 2009 [70]
			
4	[67]	1961, noi cartiere lângă cetate, linogravură	Foto 2015 [71]
			
5	[68]	1961, debarcader în Tiraspol, linogravură	Foto 03.11.2012 [72]
			

Tabelul A2.16. Teatrul Dramatic „Nadejda Aronețkaia” din orașul Tiraspol

<i>Nr. d/o</i>	<i>Varianta nr. 1. Proiectul de reabilitare, arh. I.Șmurun, și D.Palatnic, 1963</i>	<i>Imagini de epocă/ actuale</i>	<i>Varianta nr. 2. Proiectul de reabilitare, arh. I.Șmurun, și D.Palatnic, 1963</i>
1	Varianta nr.1. Fațada principală, 1963 [74]	Foto 1939 [73]	Varianta nr.2. Fațada principală, 1963 [74]
			
2	Varianta nr.1. Perspectiva teatrului, 1963 [74]	Foto de S.Tronciu 2010	Varianta nr.2. Perspectiva teatrului, 1963 [74]
			
3	Varianta nr.1. Fațada laterală, 1963 [74]	Încadrare în sit 2003 [75]	Varianta nr.2. Fațada laterală, 1963 [74]
			

Tabelul A2.17. Factorul urbanistic principal – noul centru civic, arh. M.Petrov, T.Gotghelf, D.Kovalenko, anii 1930

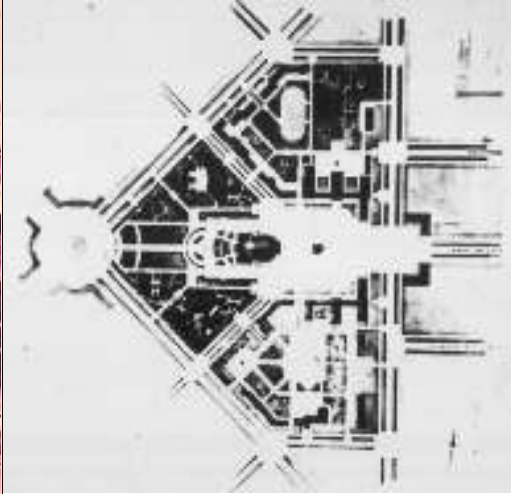

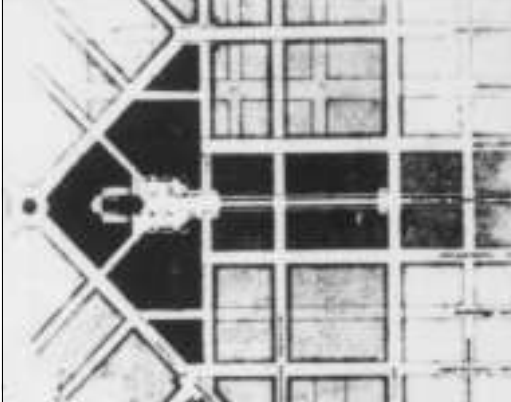

Nr. d/o	<i>Vederi ai noului centru civic (imagini de proiect)</i>	<i>Plan general (imagini de proiect)</i>	<i>Elemente de interior (imagini de proiect)</i>
1	<p>Piața Teatrală [77, p.122]</p> 	<p>Binomul Teatru-universitate [32, p.26]</p> 	<p>Tavanul sălii pentru spectacol [74]</p>
2	<p>Vedere spre strada 25 Octobrie 1917 [77, p.122]</p> 	<p>Spații verzi [32, p.26]</p> 	<p>Holul teatrului [74]</p>

Figura A2.19. Elementele din fațada principală a Teatrului Dramatic din or.Tiraspol.
Friză în tehnica sgraffito, autor A.David, 1965 [76]. Friză după arh. I.Șmurun, și D.Palatnic, 1963 [74]

Figura A2.20. Interioarele Teatrului Dramatic din or.Tiraspol.
Sala pentru spectacol și foaietul teatrului, arh. I.Șmurun, și D.Palatnic, 1963 [74]

Tabelul A2.18. Situația urbanistică a or.Tiraspol (1929-1940)

Nr. d/o	Materialul grafic (plane generale, proiecte, dări de seamă)	Caracteristici generale	
1	2	3	
1 [78]		Anul	1933
		Denumirea documentului	Planul general al or.Tiraspol, 1933(în l.rusă «План места Тирасполя 1933г.»)
	Autorul documentului	inginerii Lev Zorin și Valentin Cocio	
2*		Anul	1934
		Proiect	de aprovizionare cu apă (tip: captare de luncă) și canalizare.
		Semne convenționale	hidranți antiincendiari, bazine de acumulare, prize la captarea apei cișmele etc.
3*		Anul	17 ianuarie 1935
		Tipul documentului	Proiectul de consolidare a malului râului Nistru
	Organizația	Institutul „Укр-коммуновдстрой”	
	Fragmentul hărții		

Continuarea tabelului A2.18. Situația urbanistică a or. Tiraspol (1929-1940)

1	2	3	4
4 [32]		Anul	1937**
		Tipul documentului	PUG de reconstrucție și dezvoltare a capitalei
		Autorul documentului	cond.P.Haustov, arh.D.Pilipenko, ing.I.Kornet
		Organizația	Institutul de Proiectări și Cercetări din orașul Kiev, Ucraina
5 [79]		Anul	Februarie 1941
		Tipul documentului	Hatra militară (Rușland Bessarabien) 1:25000, Germania
		Prototipul documentului	Planul de tragere 1:20000
		Proiectat de:	Institutul Geografic Militar din România (1920)
		Nr.planșei	6071

Notă. *Plane generale din colecția personală a lui Rostislav Simacenko, membru al laboratorului „Cercetări Regionale” (în l.rusă «Региональные исследования» din Universitatea T.Șevcenko din RMN)

**PUG de reconstrucție și dezvoltare a capitalei (1937) și descrierea arhitecturii în detalii este valorificat și sistematizat în teza de doctor „Становление Молдавской Архитектуры (192-1940-е гг.)” de Anatoli Kuzi

Figura A2.21. Locuință colectivă din strada *A.Pușkin* nr.20.

Foto anii 1950 [32, p.17], foto de S.Tronciu 14.01.2016

Figura A2.22. Casă de locuit cu patru niveluri, arh.Matlak, Bersan, 1933.

Foto de S.Tronciu 20.10.2015

Figura A2.23. Releveul casei de locuit din strada *A.Pușkin* nr.20

realizat în cadrul practicii didactice de I.Mihailova, 2012

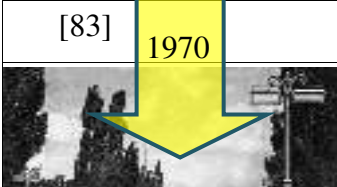

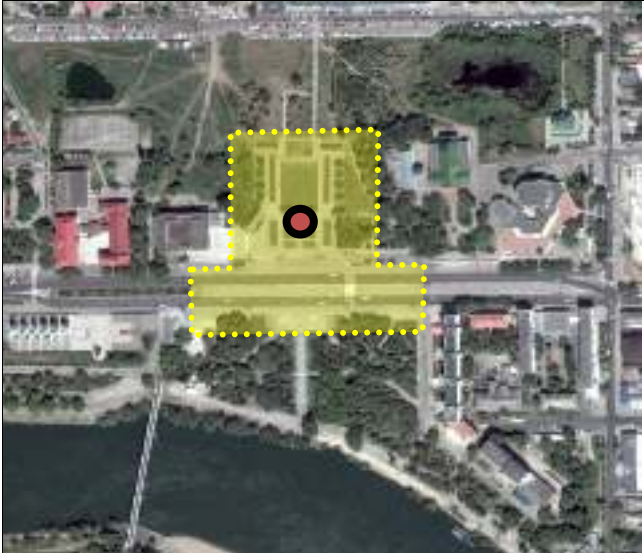

Figura A2.24. Proiect-model nr.104 „Școală medie de cultură generală”. Oficiul stare civilă str.*Lunacearski* nr.26, școala nr.11, str.*K.Liebknecht* nr.185, liceul str.*K.Marx* nr.14. Foto de S.Tronciu 2010, 2016, 2014

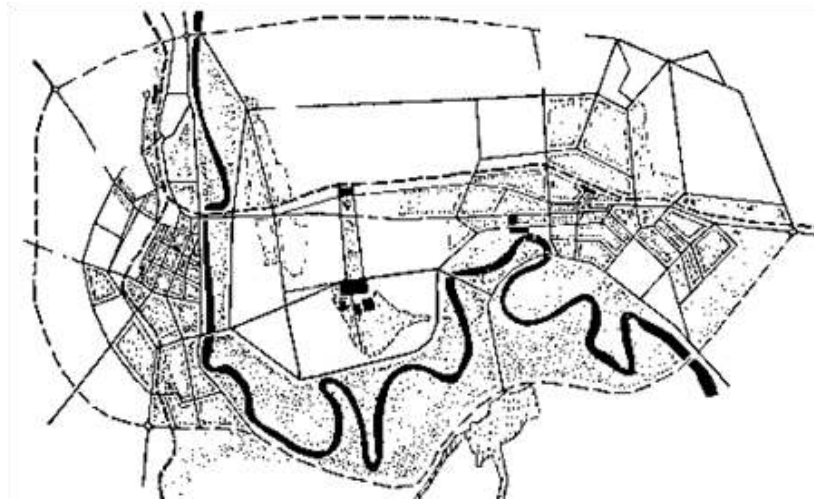

Figura A2.25. Proiect-model (Institutul de Proiectări „Шкілпроект НКО УСРР”, Ucraina)
Ucraina: or.Kramatorosk [80], or.Makeevka [81], or.Kiev [82]

Tabelul A2.19. Factorul urbanistic principal – Piața Suvorov

Nr. d/o	Plan general, vederi google earth	Date generale	Aspectul pieței
1	<p>Plan general, 1974 [82]</p> 	<p>Piața Suvorov a devenit locul manifestațiilor principale al întregului oraș. Cuprinsă între stradela <i>Naberejnâi</i> și str.<i>T.Șevcenko</i>, 13120 m.p.</p>	<p>[42, p.10]</p> <p>1919</p> <p>[83]</p> <p>1970</p> <p>2010 Foto S.Tronciu</p>
2	<p>Fragmentul orașului Tiraspol [11]</p> 	<p>Monumentul ecvestru al generalisimului Suvorov, 23.11.1979, sculptori Vladimir și Valentin Artamonov, arh.Ia.Drujinin și Iu.Cisteakov</p>	<p>Foto de S.Tronciu, 2008</p>
3	<p>Foto 2014 [3]</p> 		<p>Foto 2009 [83]</p>

Schema A2.4. Varianta fuziunii orașelor Tiraspol și Bender
după V.Smirnov, 1969 [84, p.107]

Schema A2.5. Varianta fuziunii orașelor Tiraspol și Bender,
după AȘP T.Dovjenko și IȘP N.Selțer, 1971 [85, p.142]

Schema A2.6. Varianta fuziunii orașelor Tiraspol și Bender
după A.Belkin, 1976 [86, p.47]

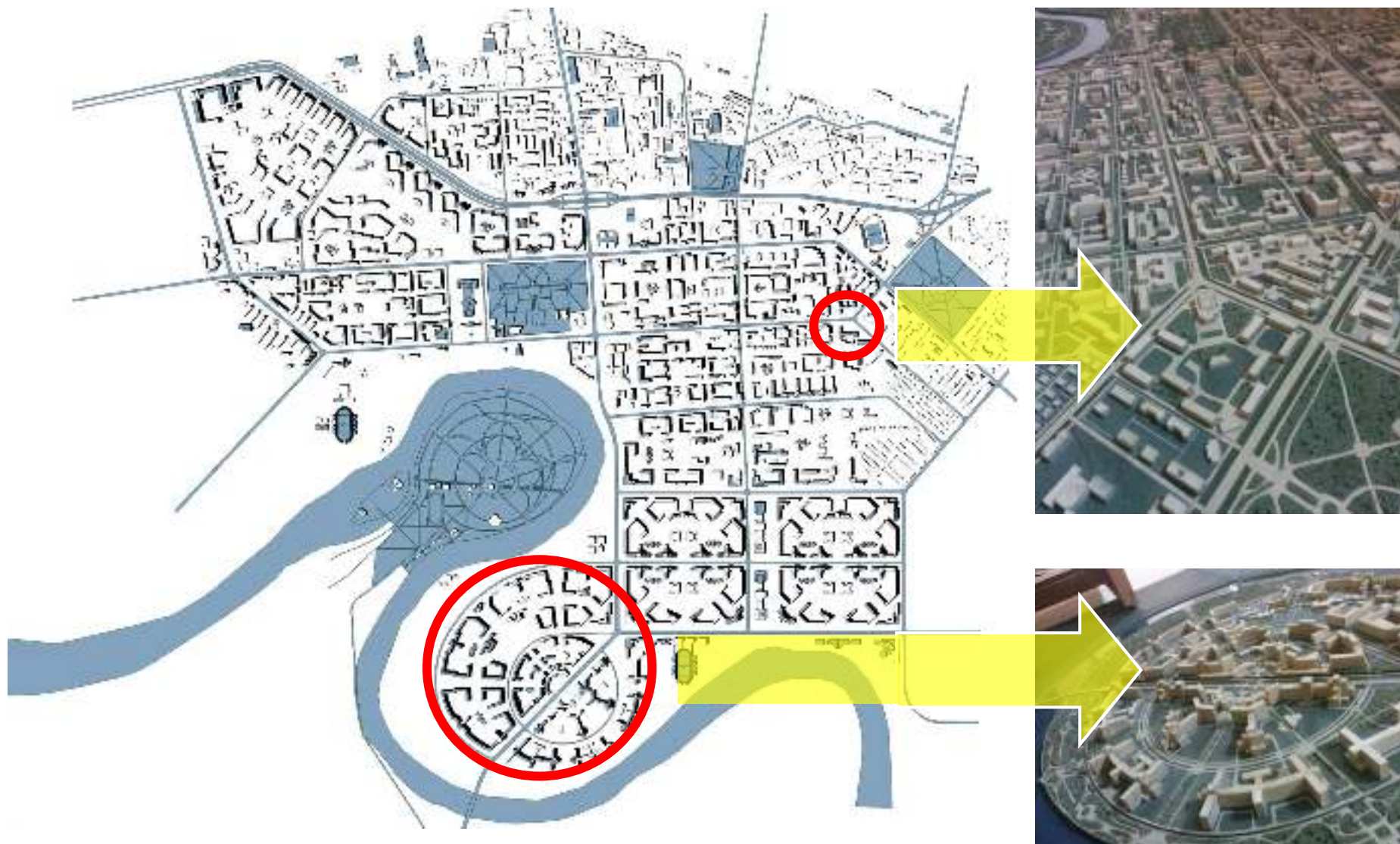

Figura A2.26. Plan de detaliu al părții centrale a or.Tiraspol [89], arh.I.Mihalachi și B.Miselski, 1985. Macheta planului general, foto de S.Tronciu 10.05.2015

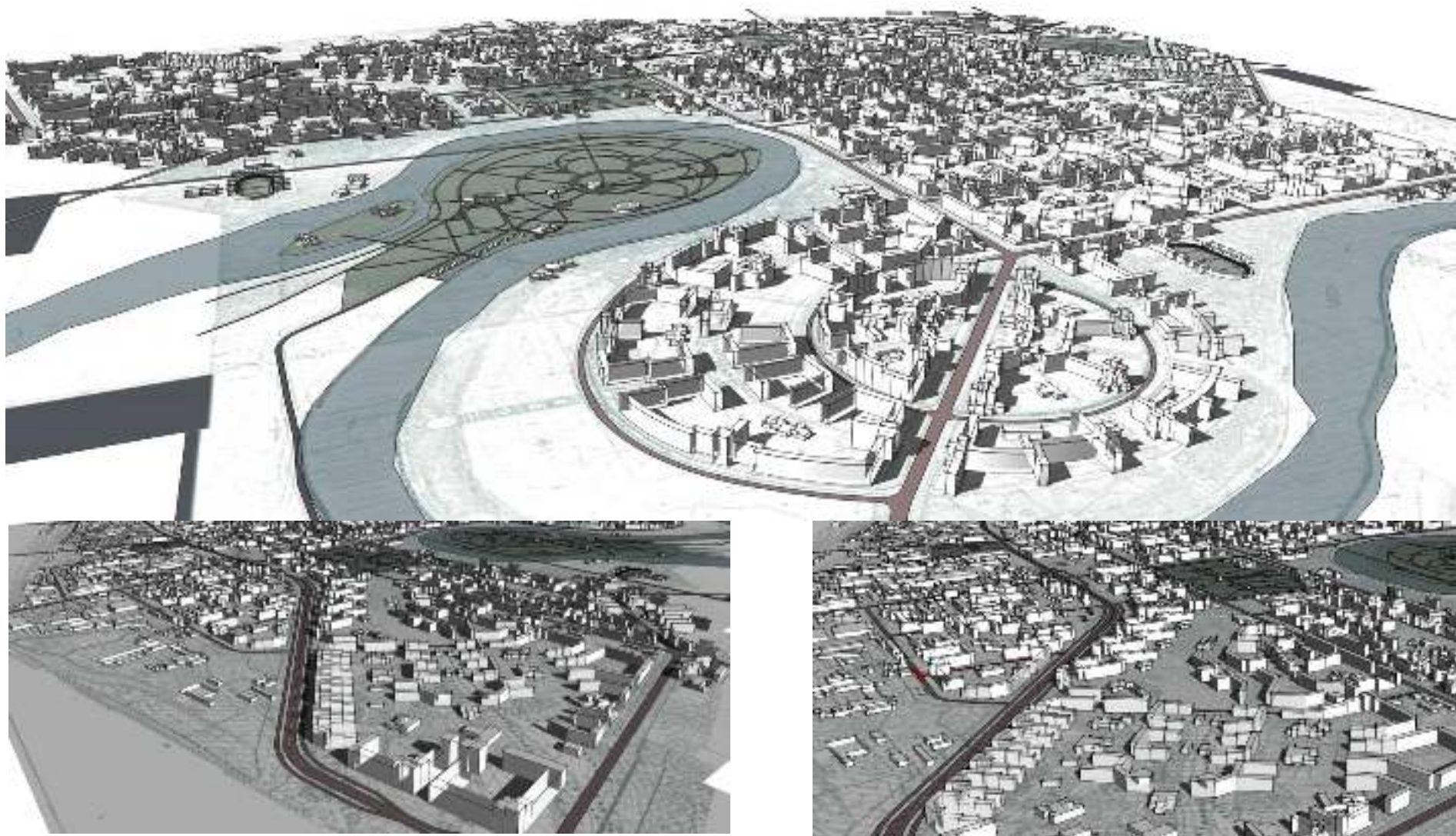

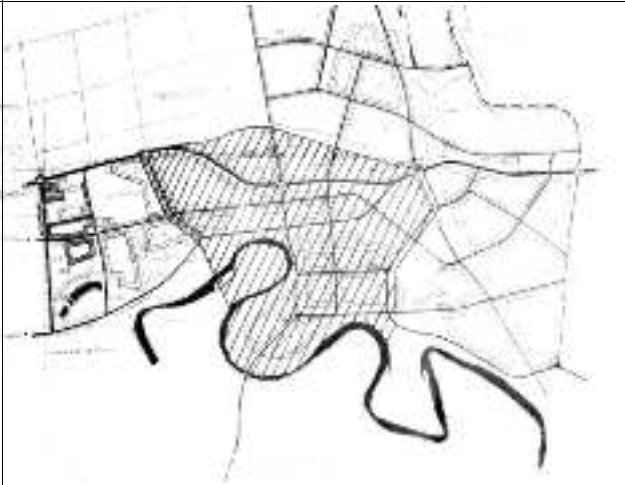
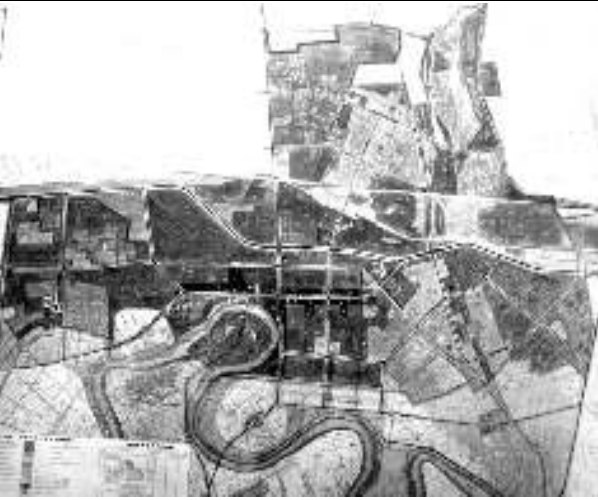
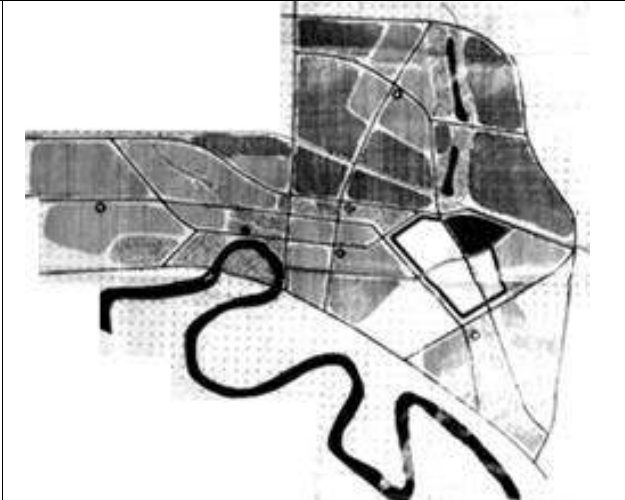

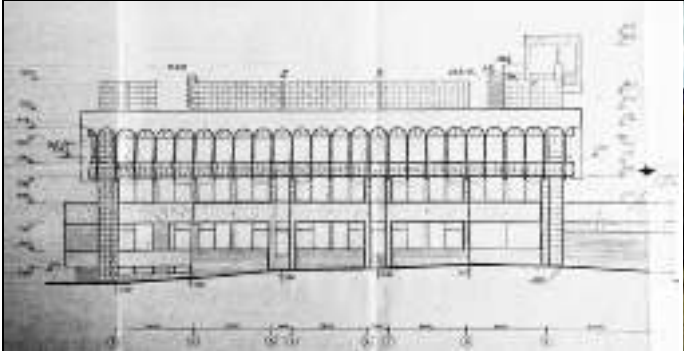

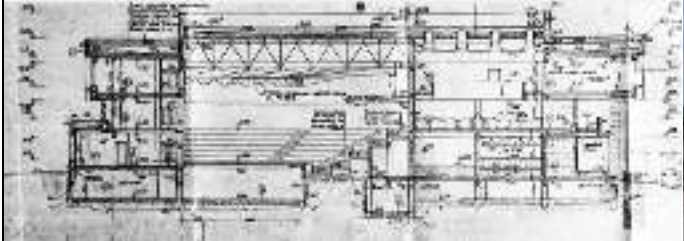

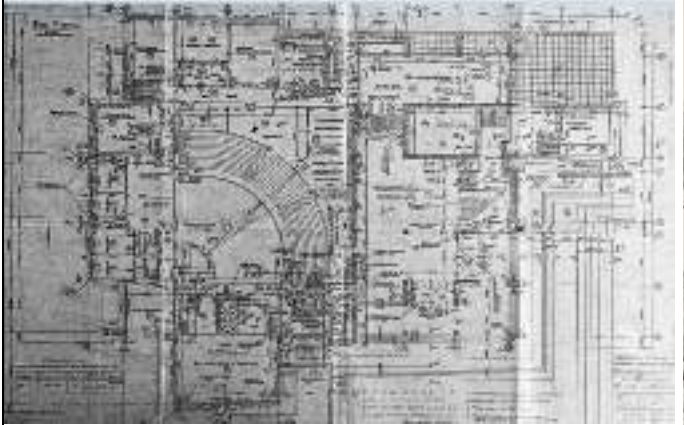

Figura A2.27. Plan de detaliu al părții centrale a or.Tiraspol (INCPUP) [89]. Modelul 3D, arh.S.Tronciu

Tabelul A2.20. Zonarea funcțională a orașului Tiraspol

<i>Denumirea proiectului</i>	<i>Planul orașului Tiraspol</i>	<i>Planul orașului Tiraspol</i>	<i>Denumire a proiectului</i>
Proiectul nr.12290/89, Volumul II. 1989 [88]		Proiectul nr.13263/ПДП, 1989 [89]	
Proiectul nr.12290/89. Lucrări suplimentare privind planul general al or.Tiraspol. Vol.II. Date generale, completări, INCP „UrbanProiect”			Proiectul nr.13263/ПДП. Plan de detaliu al părții centrale a or.Tiraspol , INCP „UrbanProiect”
Proiectul nr.12290/89, Volumul I. 1989 [87]		Proiectul nr.159/ПДП, 1970 [90]	
Proiectul nr.12290/89. Lucrări suplimentare privind planul general al or.Tiraspol. Vol.I. Date generale, completări, INCP „UrbanProiect”			Proiectul nr.59/ПДП. Plan de detaliu a părții centrale al or.Tiraspol , INCP „UrbanProiect”

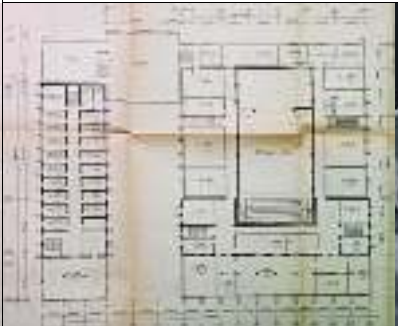

Tabelul A2.21. Palatul de creație pentru copii și tineret din orașul Tiraspol

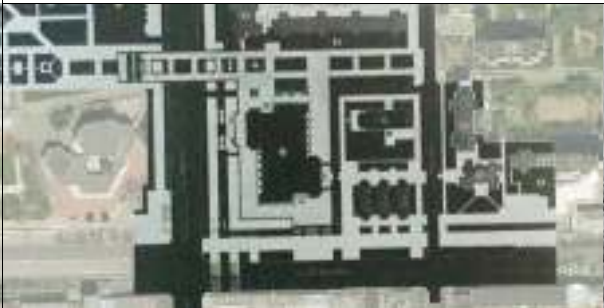

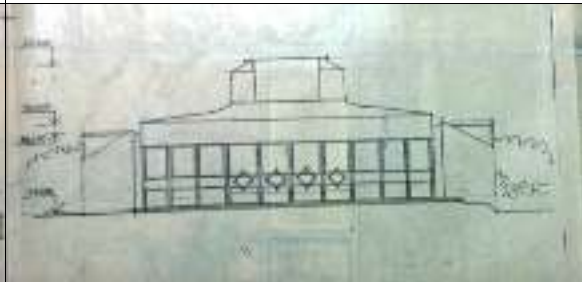
Nr. d/o	<i>Proiectul edificiului (desene tehnice)</i>	<i>Imagini caracteristice</i>
1	<p>Fațada principală [91]</p> 	<p>Foto 2014 [92]</p>
2	<p>Secțiunea obiectivului architectural [91]</p> 	<p>Incadrare în situl urban, 2015 [93]</p>
3	<p>Plan etaj [91]</p> 	<p>Foto 1976 [94]</p>
4	<p>Date generale despre proiect</p> <p>Obiectivul reprezintă proiectul-model 264-19-5 pentru Palatul Pionierilor cu capacitatea de 340 persoane, arh.T.Zaikina, V.Buinov, ing.A.Kolesnikov (1970) propus de Institutul de Proiectări din Moscova (în l.rusă ЦНИИЭТ учебных зданий), care a stat la baza proiectului Palatului de creație pentru copii și tineret” fostul Palat al Pionierilor) din strada 25 Octombrie 1917, 1980, după arh.V.Sumîșevski, Sokolinikov, Mitîunin, inginer Blinder din INCP „UrbanProiect”.</p>	

Tabelul A2.22. Proiectul școlii muzicale din orașul Tiraspol

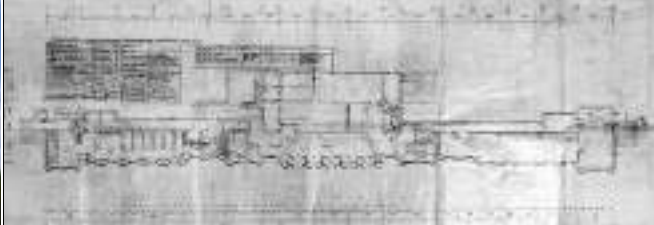

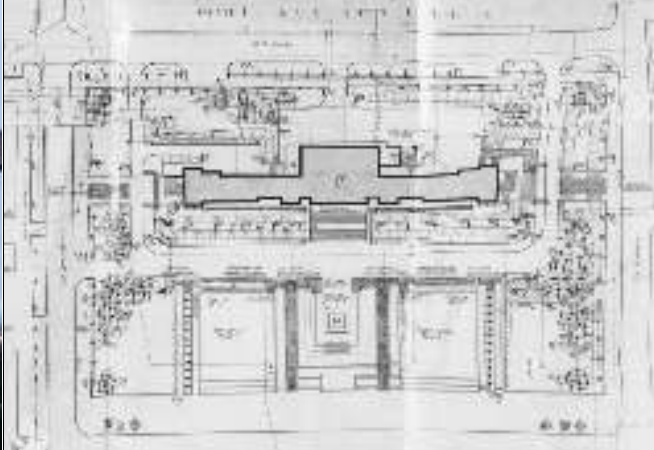

Nr. d/o	<i>Proiectul edificiului</i> <i>(desene tehnice caracteristice)</i>		
1	Plan general propunere [95] 	Splan general actual [11] 	Foto de S.Tronciu 2016
2	Plan parter propunere [95] 	Macheta sitului existent [95] 	Foto de S.Tronciu 2016
3	Var.nr.1, foto machetă [95] 	Var.nr.2, foto machetă [96] 	Var.nr.3, foto machetă [97]
4	Foto de S.Tronciu 2014 		
5	Date generale despre proiect Proiectul nr. 12144. Cuprinde 4 variante de renovare a Școlii muzicale pentru copii P.Ceaikovski cu comasarea Palatului de cultură, situat în strada 25 Octombrie 1917 nr.54, arhitecți: A.Koltovkin, S.Șoihet, A.Cerdanțev, A.Dubrovski, A.Turanski, L.Iarovenko, S. Proscureacov și ing.G.Bondari, N.Rubanskaia, din cadrul INCPUP UrbanProiect, 1981.		

Tabelul A2.23. Proiecte nerealizate în orașul Tiraspol

Nr. d/o	<i>Proiectul Complexului comercial „Tiras”</i>	<i>Palatul de cultură al fabricii textile din orașul Tiraspol</i>
1	Pl.general, str.25 Octobbrie 1917, 2010 [11] 	Plan general, str. Odesa 2010 [11]
2	Plan general, propunere [98, p.83] 	Macheta sitului existent [99]
3	Varianta-propunere, foto macheta [98, p.84] 	Varianta-propunere fațadă [99]
Date generale despre proiect		
4	Proiect nominalizat în categoria „Cel mai reușit proiect al anului 1987” la concursul organizat la Moscova, unde au fost expuse 6 proiecte din RSSM (2 pentru Tiraspol – magazin universal și hotelul „Inturis”), arhitecți V.Kapli, V.Repeniuk, inginer T.Derkancenکو.	Proiectul nr. 12025-AC. Palatul de cultură pentru 1000 spectatori pentru fabrica de textile, arhitecții: V.Kapli, Moseiko, ing. Șibko, din cadrul INCPUP UrbanProiect, 1980. Proiect nerealizat.

Tabelul A2.24. Arhitectura clădirilor administrative

Nr. d/o	<i>Fotografii, date generale</i>	<i>Proiectul edificiului (desene tehnice caracteristice)</i>
1	Date generale	Fațada obiectivului, proiect [100]
	Casa Guvernului și Consiliului Suprem al Transnistriei (în l.rusă <i>Горком Коммунистической партии Молдавии</i>), arh. S.Homa, Dubrovski, Burnos, ing. Bondari din cadrul INCPUP „UrbanProiect”, 1980	
2	Foto 2010 [101]	Plan parter, proiect [100]
		
3	Foto de S.Tronciu 17.11.2015	Planul general [100]
		
4	Foto 2010 [102]	Foto 2010 [103]
		

Tabelul A2.25. Grădinile publice din orașul Tiraspol

Nr. d/o	Plan general	Descriere succintă	Fotografii de epocă și vederi actuale
<i>Grădina publică „Biruința” (în l.rusă «Победа») din strada Mira</i>			
1	Pl.general al parcului [11]	<p>Concept arh. A.Sciusev, 1947, cu monumentul lui G.Kotovski, sculptor L.Dubinovski, 1960, cu o suprafață de 6 ha, reconstruit în 1969 de arh.G.Cisteakova, filiala IPROC din or.Tiraspol</p>	Porțile principale, anii 1970 [104]
			
	[86, p.94]		Foto 2017 [105]
<i>Grădina publică „S.Kirov” din strada V.Lenin</i>			
2	Pl.general al parcului [11]	<p>Cu o suprafață de 6 ha reprezintă un poligon neregulat cu monumentul lui S.Kirov situat la intersecția diagonalelor aleilor amplasat pe teritoriul cimitirului, reconstruit în 1968, arh.G.Cisteakova</p>	Arcul-poartă, foto de S.Tronciu, 2009
			
	[86, p.93]		Poartă-clopotniță, foto de S.Tronciu, 2016
			

Tabelul A2.26. Orașele amplasate pe râul Nistru în RM

<i>Planul orașului fluvial</i>	<i>Orașele amplasate pe r.Nistru în cadrul RM</i>	<i>Planul orașului fluvial</i>
Orașul Otaci [106]		Orașul Camenca [107]
Orașul Soroca [108]		Orașul Râbnița [109]
Orașul Rezina [110]		Orașul Dubăsari [111]
Orașul Chișinău [112]		Orașul Grigoriopol [10]
Orașul Bender [113]		Orașul Tiraspol [11]

Tabelul A2.27. Factorul urbanistic principal – Complexul sportiv „Sheriff”

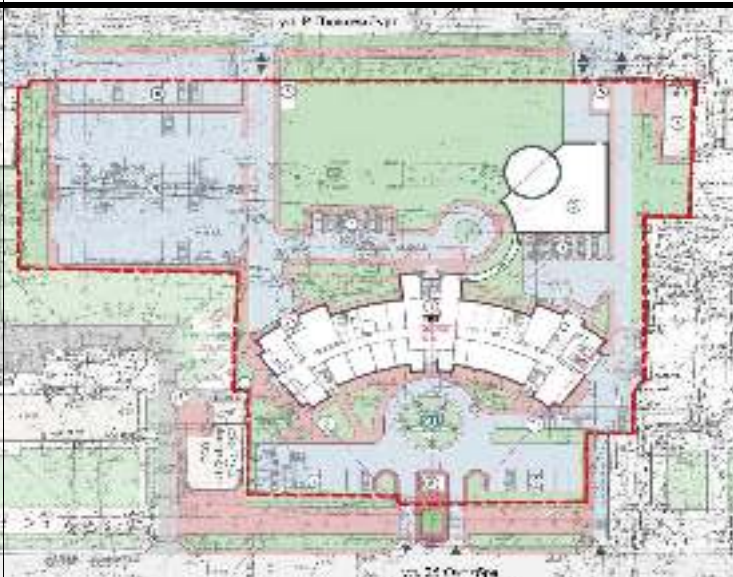
<i>Nr. d/o</i>	<i>Desene tehnice, foto</i>	<i>Date generale</i>	
1	2	3	
1 [114]		<p>Complexul sportiv „Sheriff”, arh.<i>P.Iablonski</i>, este un nou cartier, care reprezintă o nouă imagine modernă a urbei.</p> <p>Ansamblul este dictat de axul principal, trasat perpendicular accesului principal ce duce spre Tiraspol și ocupă 40 ha.</p>	
2 [115]		 <p>[11]</p>	
3 [116]		<p>Arena principală a fost deschisă în iulie 2002 în conformitate cu recomandările tehnice ale UEFA</p>	<p>13300 locuri</p>
		<p>Mărimea terenului</p>	<p>105×6 m</p>
4 [117]		<p>Arena mică a fost deschisă în septembrie 2002 și are marcajul pentru 6 benzi de alergare pe perimetrul arenei</p>	<p>9300 locuri</p>
		<p>Mărimea terenului</p>	<p>105×68 m</p>

Continuarea tabelului A2.27. Factorul urbanistic principal – Complexul sportiv „Sheriff”

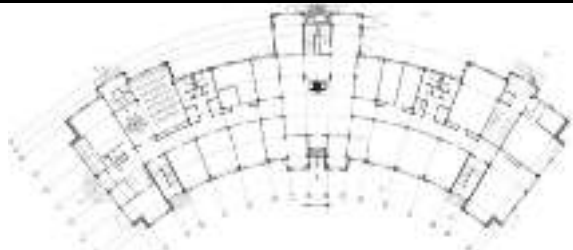

1	2	3	
5 [118]		Arena acoperită deschisă în 2004	3570 locuri
		Înălțimea construcției	37 metri
6 [119]		În februarie 2013 a fost deschis un bazin de înot acoperit	50 metri cu 8 benzi
		Adâncimea căzii bazinului de înot acoperit	1,8 – 4,6 metri
7 [120]		Academia include o sală de sport	24×42 metri
		Academia fotbalului are 2 cafenele	180 locuri 80 locuri

Tabelul A2.28. Oficiul central al companiei „Sheriff”

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale
1	2	3
1*		Oficiul central al companiei „Sheriff” se află în faza de construcție, în situl de pe str.25 Octombrie 1917 nr.99, este eliberat în vederea acestui obiectiv amplasat pe o linie cu Casa Primăriei (arh.S.Vasiliev, 1956), proiectat în stilul Ampir Sovietic, cu trei rezalite, cele laterale secundare.

Continuarea tabelului A2.28. Oficiul central al companiei „Sheriff”

1	2	3	
2*		S terenului	1486.1 m ²
		S totală a obiectivului	7026.9 m ²
		S utilă	7307.0 m ²
3*		Volumul construit + 0.000	30925.8 m ³
		Volumul construit - 0.000	6761.75 m ³
		Bloc administrativ	5 etaje +subsol
4*		Bloc alimentar	2 et.+subsol
		Parcare pentru administrație (acoperită)	12 locuri
5*		Parcare supraterană pentru vizitatori	86 locuri
		Post pază	4 constr.
		Arh. principal al proiectului	D.Afanasiev
		Arhitecții proiectului	A.Kalarașciuk, M.Maidan
6		Ing. proiectului	O.Borșcenko
		Atelierul de proiectări , anul	„Polifaur”, 2014
		Foto de S.Tronciu	10.10.2017

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licența nr.0021208)

Tabelul A2.29. Facultatea Medicină din orașul Tiraspol

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale	
1*		Adresa obiectivului	Str.Mira nr.33
		Suprafața terenului	4649.7 m ²
		Suprafața construită	1678.0 m ²
2*		Subsol	Depozite
		Parter	Aulă p-u 150 pers.
		Etaj tip	60 m ² (auditorii)
3*		Numărul de etaje	3 etaje + subsol
4*		Facultatea cuprinde 3 catedre	Anatomie
			Morfologie si biologie
			Fiziologie și farmacologie
5		Capacitatea obiectivului	480 studenți
		Foto de S.Tronciu	20.09.2015
6		Beneficiarul obiectivului	«Евразийская интеграция»
		Foto de S.Tronciu	10.10.2017

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [121]

Tabelul A2.30. Grădinița de copii nr.11 din or. Tiraspol

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale	
1*		Adresa obiectivului	Strada <i>Negruzzi nr.3A</i>
		S terenului	2772.4 m ²
		Suprafața construită	919.8 m ²
2*		Plan parter	Spații pentru 3 grupe-creșă, bucatărie, izolator medical
3*		Plan etaj 1	Spații pentru 3 grupe-medii, încăperi administrative
4*		Plan etaj 2	Spații pentru 2 grupe-preșcolare, sala de sport și muzică
5*		Nr. de etaje	3 + subsol
		Capacitatea de deservire	150 copii
		Capacitatea maximă	200 copii
	Foto 01.06.2015 [122]	Foto 01.06.2014 [122]	
6			

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [123]

Tabelul A2.31. Blocul Chimioterapie

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale	
1*		S terenului	2315.0 m ²
		S construită	1312.0 m ²
		Capacitatea	26 locuri/pat
2*		Plan parter	Secția de urgență
			Secția internare
			Tratare ambulatoriu
3*		Plan etaj	secția staționar (36 locuri/pat)
		Capacitate potențială	36 locuri/pat
4*	<p>Perspectiva obiectivului, proiect</p>	Foto de S.Tronciu 10.10.2017	
			
<p>Etapele de construcție, foto 2015 [124]</p>			
5			

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [124]

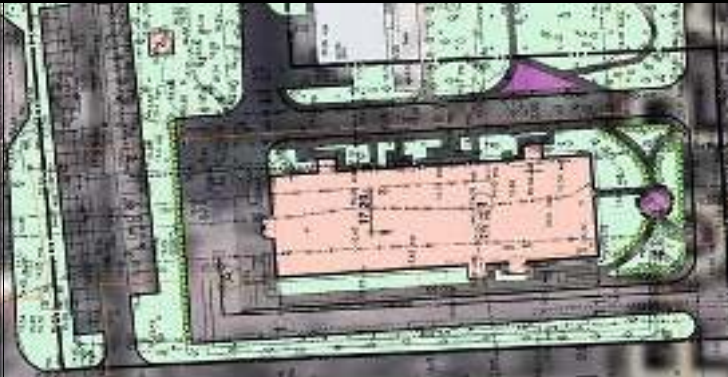

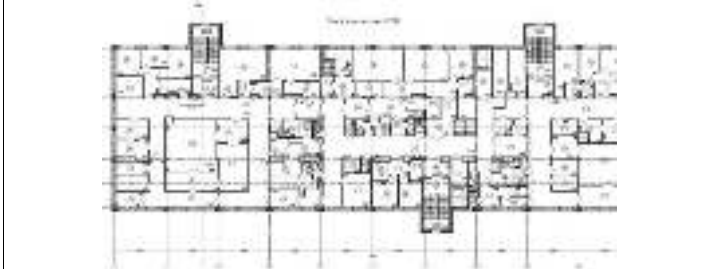

Tabelul A2.32. Centrul Medical al Mamei și Copilului

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale	
1*		S terenului	de 10595.5 m ²
		S construită	2090.5 m ²
		Nr. etaje	6 etaje + subsol + etaj tehnic
		Capacitatea de proiectare	80 locuri/pat
2	 <p data-bbox="304 1133 363 1167">[11]</p>	Capacitate potențială	100 locuri/pat
		Etaj 6	Etaj tehnic
		Etaj 5	Blocul de operare, laborator
		Etaj 4	Blocul perinatal
		Etaj 3	Secția postnatală (25 paturi)
3*		Etaj 2	Secția patologii gravide (25 paturi)
		Etaj 1	Secția patologii copii (2x25 paturi)
		Parter	Secția de internare
		Subsol	Etaj tehnic
4	Imagine de proiect*	Foto 2016 [125]	
			

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [125]

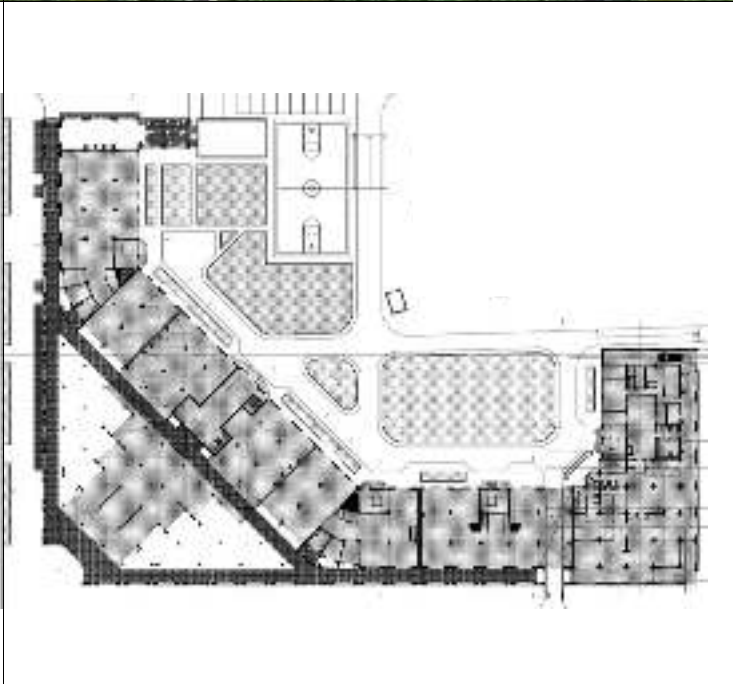
Tabelul A2.33. Spitalul pentru copii

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale	
1*		S terenului	7324.0 m ²
		S construită	1934.0 m ²
		Număr de etaje	4 etaje +subsol (etaj tehnic)
2*		Capacitatea	102 locuri/pat
		Parter	Secția de internare și reanimare
3*		Etaj 1, 2	secția chirurgie
		Etaj 3	blocul de operare
		Subsol	Etaj tehnic
4*		Adresa obiectivului arhitectural	Orașul Tiraspol, strada 1 mai, nr.58
	Foto de S.Tronciu 10.10.2017	Foto 2017 [126]	
5			

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SA „InjStroiExpert” [126]

Tabelul A2.34. Arhitectura clădirilor de locuit (str.25 *Octombrie 1917*)

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale	
1	2	3	
1*		S teritoriului	1.617 ha
		S construcției	8589.27 m ²
		Spații verzi	2094.1 m ²
		Spații auto	1490.27m ²
		Spații pietonale	1178.70 m ²
		S teren sportiv	629.74 m ²
		Volum constr.	176270.67 m ³
		Volum parter	33441.56 m ³
		Volum subsol	38651.72 m ³
2*		Volum locuințe	104177.39 m ³
		Număr de niveluri	Parter + 9 etaje
		Adresa obiectivului cuprinde un cartier	Strada 25 <i>Octombrie 1917</i>
			Str. Șevcenko Str.R.Liuximburg
3*		Parterul complexului	Administrația complexului
			Centru comercial
			Oficiul băncii
		Amenajarea teritoriului	Teren sportiv
			Parcare supraterană – 43 automobile
			Transformator cu generator diesel

Continuarea tabelului A2.34. Arhitectura clădirilor de locuit (str.25 Octombrie 1917)

1	2	3	
4*		Tronsonul nr.1 26,4x17,4m 13,2x17,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 10 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 5 ap.cu 6 camere - 1
5*		Tronsonul nr.2 45x41,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 17 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 7 ap.cu 6 camere - 1
6*		Tronsonul nr.3 13,2x17,4m 13,2x17,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 10 ap.cu 3 camere - 5 ap.cu 4 camere - 2
7*		Tronsonul nr.4 33x17,4m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 12 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 7
8*		Tronsonul nr.5 24x24m	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 11 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 3
9*		Tronsonul nr.6 19,8x17,4	ap.cu 1 cameră - 5 ap.cu 2 camere - 10 ap.cu 3 camere - 3 ap.cu 4 camere - 4

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licența nr.0021208)

Tabelul A2.35. Aspectul architectural al clădirilor de locuit (str.25 Octombrie 1917)

<i>Nr. d/o</i>	<i>Vederi, fațade, foto</i>	
10*	<i>Vedere din strada Roza Liuxemburg</i>	
		
11*	<i>Vedere din strada 25 Octombrie 1917</i>	
		
<i>Vederi generale, proiect</i>		
14*		
	<i>Foto de S.Tronciu, septembrie 2015</i>	<i>Foto de S.Tronciu, mai 2016</i>
15		

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licența nr.0021208)

Tabelul A2.36. Arhitectura clădirilor de locuit (str.K.Liebkecht)

Nr. d/o	Desene tehnice, foto	Date generale	
1		Complex situat în strada <i>Karl Liebkecht</i> , construit în zona istorică a orașului Tiraspol – Borodino. Proiect în cadrul biroului „Polifaur”, arhitecți A.Kalarașciuk, M.Maidan, inginer O.Borșcenko, 2011.	
2		Plan parter (apartamente)	Cu camere – 20 Cu 4 camere – 2
3		Plan tip, etaj 4, etaj 3 (apartamente)	Cu 5 camere – 2 Mansarde – 24 Mezonet – 8
4		POT	11%
		Procentul spații verzi	32.5%
		S teritoriului	4.417 ha
5		S construcției	4830.0 m ²
		S pavate	2685.0 m ²
		S verzi	12490.0 m ²
	Foto, noiembrie 2015 [127]	Foto, martie 2012 [128]	
6			

Notă. *Desenele tehnice ale edificiului au fost oferite de SRL „Polifaur” (licența nr.0021208)

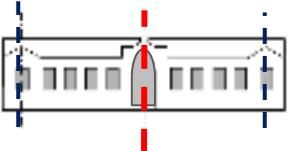

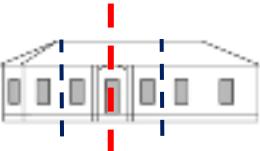

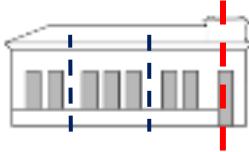

ANEXA 3. ANALIZA TIPOMORFOLOGICĂ A ARHITECTURII ORAȘULUI TIRASPOL

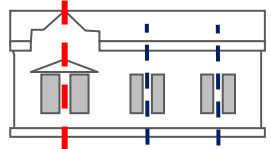

Tabelul A3.1. Analiza tipomorfologică compozițională a fațadelor (1792-1928)

<i>Nr. d/o</i>	<i>Shema compozițională</i>	<i>Starea actuală a obiectivului</i>	<i>Descrierea succintă</i>	<i>Denumirea imobilului, adresa</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Compoziție simetrică (șir metric simplu)				
1		Foto de S.Tronciu 2015 	Compoziție simplă echilibrată simetric (cu 2 goluri de ferestre și nișă plasată pe axul compozițional)	Casa ofițerului Pavel Liprandi, strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.20
2		Foto de S.Tronciu 2015 	Compoziție echilibrată simetric (5 axuri, în centru un rezalit cu intrare)	Casa lui Ivan Sorokopudov, stradela <i>Dnestrovski</i> nr.7
3		Foto de S.Tronciu 2016 	Compoziție echilibrată simetrică cu 5 axuri (unul principal și rezalite laterale subordonate)	Cancelaria regimentului <i>Astrahan</i> , strada <i>Karl Liebknecht</i> nr.231a

Continuarea tabelului A3.1. Analiza tipomorfoloică compozițională a fațadelor (1792-1928)

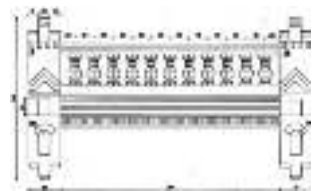
1	2	3	4	5
4		<p>Foto de S.Tronciu 2016</p> 	<p>Compoziție echilibrată simetrică cu trei axe (principală și laterale subordonate)</p>	<p>Clubul comercianților, strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.75</p>
Compoziție asimetrică (șir metric compus)				
5		<p>Foto de S.Tronciu 2015</p> 	<p>Compoziție asimetrică cu colț teșit (cu 7 goluri: 6 geamuri+1 gol de ușă)</p>	<p>Casa lui V.Rogovoi, stradela <i>Hristoforov</i> nr.12</p>
6		<p>Foto de S.Tronciu 2016</p> 	<p>Compoziție asimetrică (cu 8 axuri: 7 ferestre +1 gol de ușă amplasat lateral)</p>	<p>Edificiul asociației (clubul) ofițerilor regimentului de cavalerie nr.8 Astrahan, strada <i>Carl Marx</i> nr.1a</p>

Continuarea tabelului A3.1. Analiza tipomorfoloică compozițională a fațadelor (1792-1928)

1	2	3	4	5
7		Foto de S.Tronciu 2016 	Compoziție asimetrică (cu 6 goluri de ferestre), grupați în 3 axuri compoziționale	Vila moșierului Nicolai Orlai, strada Pușkin nr.22

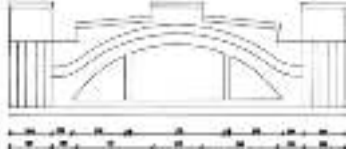

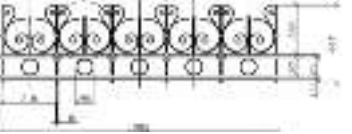

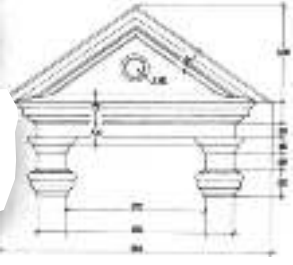

Notă. Proprietarul nu avea dreptul la modificările aspectului exterior cu fațada orientată spre stradă, în schimb, interiorul cartierului era adaptat la necesitățile personale, după S.Ojegov [129, p.39].

Tabelul A3.2. Analiza tipomorfoloică a elementelor decorative (1792-1928)

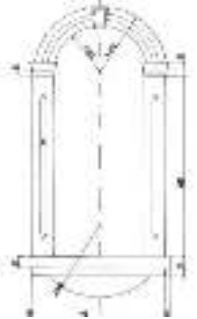

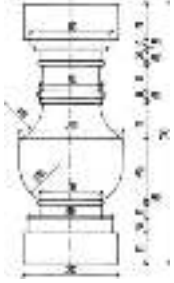

<i>Nr. d/o</i>	<i>Releveul detaliului*</i>	<i>Starea actuală a elementului</i>	<i>Stilul architectural, arhitectul</i>	<i>Denumirea imobilului, adresa</i>
1	2	3	4	5
<i>Elemente arhitecturale de încununare a fațadei</i>				
1		Foto de S.Tronciu 11.09.2015 	Eclectic regional (unica balustadă păstrată), inginer Anton Skorupko	Vila moșierului Nicolai Orlai, strada <i>Pușkin</i> nr.22

Tabelul A3.2. Analiza tipomorfoloică a elementelor decorative (1792-1928)

1	2	3	4	5
2		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Art Nouveau (frontonul – element unicat pentru Tiraspol), arhitect necunoscut</p>	<p>Hotelul „Passage”, strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.78</p>
3		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Istorism (grilă din fier forjat – element de raritate), arhitect necunoscut</p>	<p>Locuința preotului Mahno, strada <i>Pușkin</i> nr.6</p>
4		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Neoclastic (fronton – element tipic stilului), arhitect necunoscut</p>	<p>Cancelaria regimentului Astrahan, strada <i>Karl Liebknecht</i> nr.231a</p>

Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfoloică a elementelor decorative (1792-1928)

1	2	3	4	5
<i>Elemente arhitecturale decorative</i>				
5		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Clasicism provincial (nișă decorativă – element unicat pentru Tiraspol), arhitect necunoscut</p>	<p>Casa ofițerului Pavel Liprandi, strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.20</p>
6		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Eclectic regional (pilastru – element de raritate), arhitect necunoscut</p>	<p>Casa lui V.Rogovoi, stradela <i>Hristoforov</i> nr.12</p>
7		<p>Foto de S.Tronciu 11.09.2015</p> 	<p>Eclectic regional (balustru – element unicat din piatră), arhitect Anton Skorupko</p>	<p>Vila moșierului Nicolai Orlai, strada <i>Pușkin</i> nr.22</p>

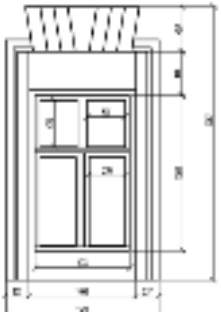

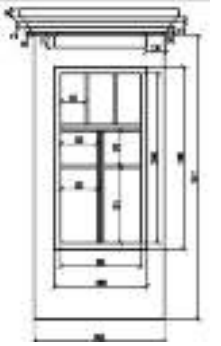

Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfoloică a elementelor decorative (1792-1928)

1	2	3	4	5
8		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Neoclasic (vasistas – grilă metalică tipică stilului), arhitect necunoscut</p>	<p>Casa lui Ivan Sorokopudov, stradela <i>Dnestrovski</i> nr.7</p>
<i>Plastica golurilor de ușă</i>				
9		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Istorism (ușă – element de raritate, nu s-a păstrat), arhitect necunoscut</p>	<p>Casa de raport, strada <i>Lunacearski</i> nr.21</p>
10		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Istorism (ușă – element de raritate, nu s-a păstrat), arhitect necunoscut</p>	<p>Vilă urbană, stradela <i>Hristoforov</i> nr.6 (fosta stradela <i>Bolinicinâi</i>)</p>

Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfoloică a elementelor decorative (1792-1928)

1	2	3	4	5
<i>Plastica golurilor de ferestre</i>				
11		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Eclectic cu tendițe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)</p>	<p>Casa de raport strada <i>Sverdlov</i> nr.1</p>
12		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Eclectic cu tendițe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)</p>	<p>Vila urbană stradela <i>Hristoforov</i>, nr.6 (fosta stradela <i>Bolinicinâi</i>)</p>
13		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Clasicismul provincial (ancadramentul geamului – element unicat pentru Tiraspol), arhitect necunoscut</p>	<p>Casa ofițerului Pavel Liprandi, strada <i>25 Octombrie 1917</i> nr.20</p>

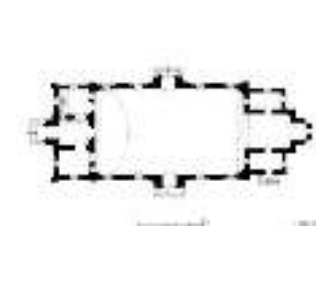

Continuarea tabelului A3.2. Analiza tipomorfoloică a elementelor decorative (1792-1928)

1	2	3	4	5
14		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Eclectic cu tendițe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)</p>	<p>Casa de raport strada <i>Sverdlov</i>, nr.1</p>
15		<p>Foto de S.Tronciu 14.01.2016</p> 	<p>Eclectic cu tendițe spre stilul clasic (ancadramentul geamului – element caracteristic stilului)</p>	<p>Casa de raport strada <i>Sverdlov</i>, nr.1</p>

Notă. *Materiale grafice – releveele arhitecturale sunt oferite de Catedra Arhitectură realizate în cadrul practicii de inițiere, executate de studenții universității din orașul Tiraspol

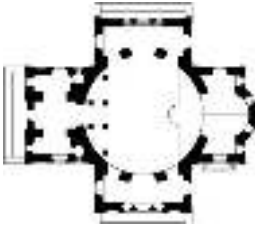

Tabelul A3.3. Arhitectura ecleziastică dispărută din orașul Tiraspol

Nr. d/o	Hramul bisericii, adresa	<i>Caracteristici generale</i> (plan, fațadă, prototip, imagini de epocă, stilul arhitectural, note)			
1	2	3			
1	Biserica Sfântul Nicolae amplasată la intersecția străzilor <i>Sverdlov</i> și <i>Lunacearski</i> , actualmente Oficiul Stării Civile, cu arhitectura în spiritul stilului empiric sovietic	Foto anii 1900 [42, p.5] 	Foto (înc.sec.XX) [42, p.12] 	Catedrala A.Nevski din orașul Sofia [130] 	Stilul arhitectural, arhitectul Similar curentului de arhitectură ecleziastică în stil neobizantin, arhitect Alex andr Pomeranțev
2	Biserica Botezul Domnului a diviziunii nr. 56 Jitomir. Biserica a fost amplasată în partea nord-estică a orașului, aferentă fortăreței Sredinnaia	Proiect-model (1900) [131] 	Planul bisericii [132] 	Foto anii 1920-1930 [42, p.12] 	Stilul arhitectural, arhitectul Construite peste 100 biserici după modelul elaborat de arhitectul F.M.Verjbițki

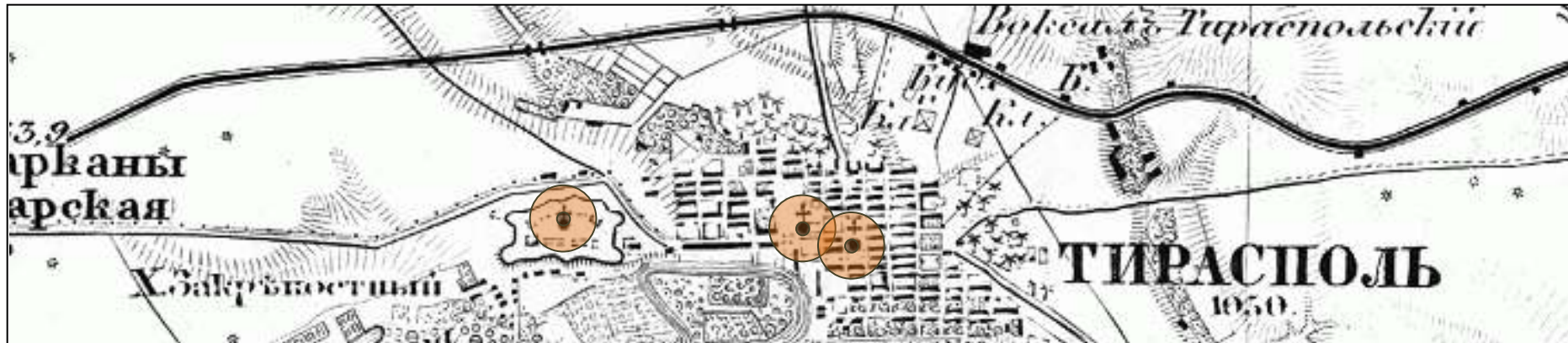
Continuarea tabelului A3.3. Arhitectura ecleziastică dispărută din orașul Tiraspol

1	2	3	4	5	6
3	Biserica Sfântul Andrei din cetatea Sredinnaia. Astăzi este sectorul Borodino al orașului Tiraspol	Proiect fațadă, 1795 [133]	Planul bisericii după S.Tronciu	Foto anii 1900 [42, p.17]	Tipul construcții
					Compoziția spațial- volumetrică reprezintă o rotundă încununată de o cupolă sferică
4	Biserica Acoperământul Macii Domnului este plasată în centrul orașului, strada 25 Octombrie 1917	Foto anii 1900 [42, p.2]	Foto anii 1900 [42, p.12]	Planul general din 1903 [37]	Notă
					Inițial, locașul a fost construit din lemn, dar pe o fundație de piatră

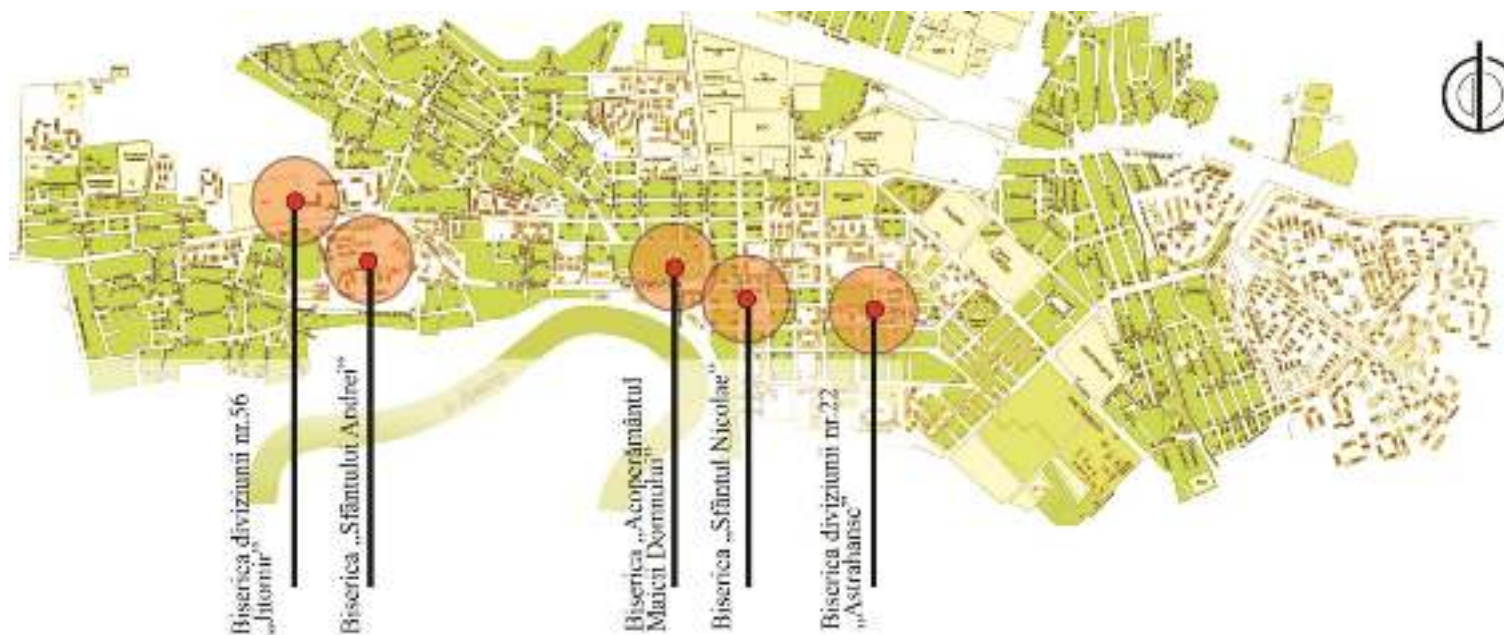
Continuarea tabelului A3.3. Arhitectura ecleziascică dispărută din orașul Tiraspol

1	2	3	4	5	6
5	Capela-monument dedicată 25 de ani de la moartea lui Alexandru al II-lea, actualmente locul respectiv ocupat de scuarul cinematografului Tiraspol	shița în tuș a lui Alexandr Foinițki din anii 1930*		Planul general din 1933 [38]	Notă
					Edificată în trei luni limitrof cu biserica Acoperământul Macii Domnului

Notă. *Schițe rare păstrate în colecția personală a lui Victor Radovanov, membru al Asociației pictorilor din Transnistria

Schema A3.1. Harta topografică a or. Tiraspol (1868-1877), F.Schubert și P.Tuchkov.
Cu indicarea bisericilor Sf.Aandrei, Acoperământul Maicii Domnului și Sf.Nicolae [134]

Schema A3.2. Planul oraşului Tiraspol (aspectul actual) cu amplasamentul edificiilor de cult distruse, 1930-1970, după S.Tronciu

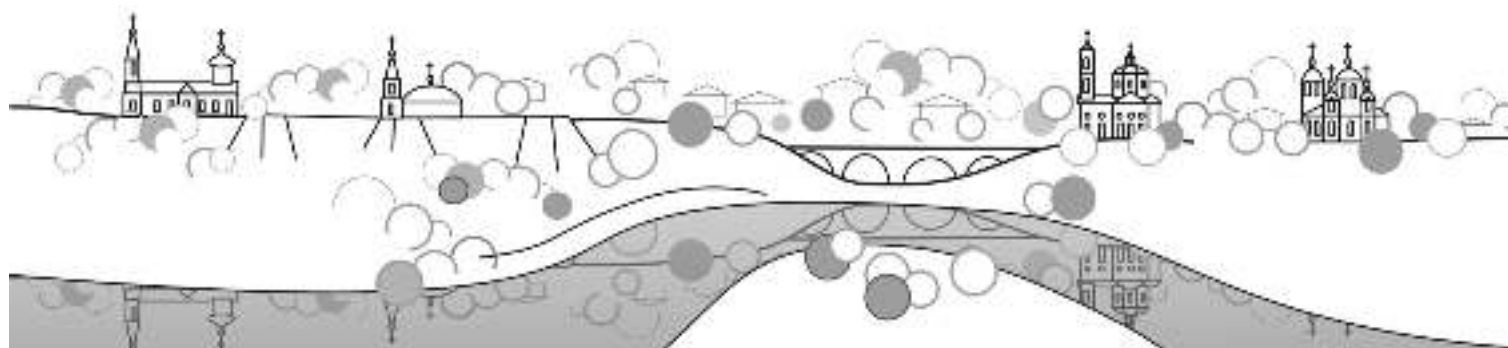

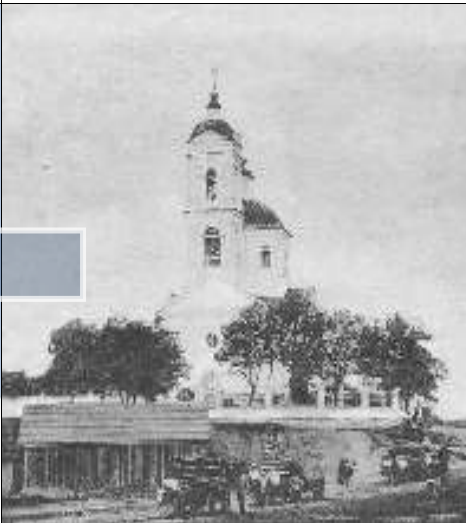

Figura A3.1. Amplasarea bisericilor distruse faţă de râul Nistru, după S.Tronciu

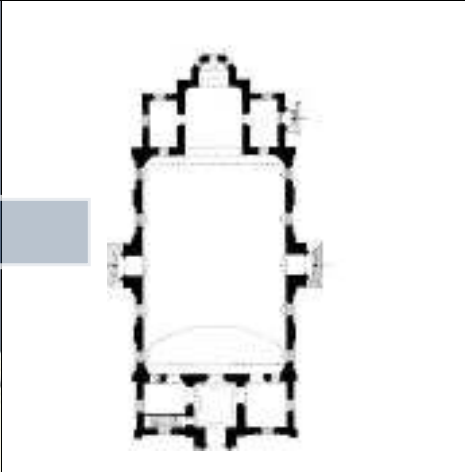

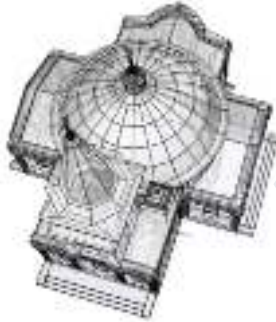
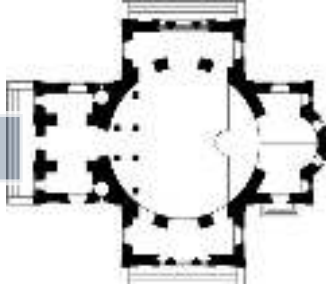

Figura A3.2. Modelul 3d al bisericii Sfântul Nicolae executat doar după 1 fotografie (înc.sec.XX [42, p.12]), autor S.Tronciu, R.Andronic

Tabelul A3.4. Reproducerea obiectivelor de cult din orașul Tiraspol

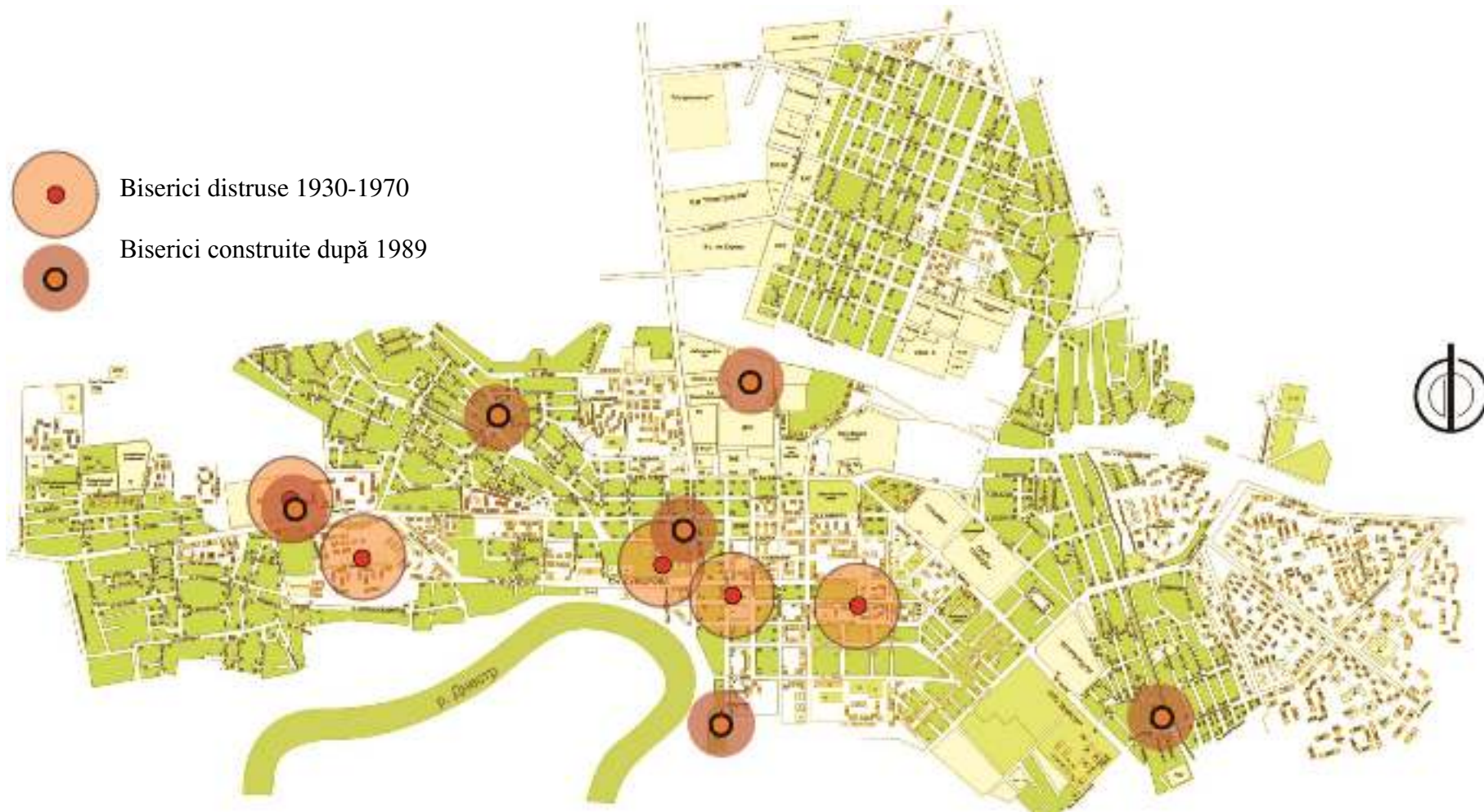
Nr. d/o	Biserica, adresa	Modelul 3d	Fotografii, desene tehnice etc.
1	2	3	4
1	Biserica cu hramul Acoperământul Măcii Domnului a fost plasată în centrul orașului, pe strada 25 Octombrie 1917 (fosta stradă Pokrovskaia), actualmente seuarul Palatului de cultură	Modelul 3d al bisericii*	Foto anii 1900 [42, p.2]
			
		Modelul 3d al bisericii*	Foto anii 1900 [42, p.12]
			
Modelul 3d al bisericii*	Foto anii 1900 [42, p.10]		
			

1	2	3	4
2	<p>Biserica cu hramul Botezul Domnului a diviziunii nr.56 Jitomir. Ea a fost amplasată în partea nord-estică a orașului Tiraspol, aferentă fortăreței Sredinnaia, actualmente spațiu liber</p>	<p>Modelul 3d al bisericii*</p>	<p>Planul bisericii [135]</p>
			
		<p>Modelul 3d al bisericii*</p>	<p>Foto anii 1920-1930 [42, p.12]</p>
			
<p>Modelul 3d al bisericii*</p>	<p>Proiect-model (fațadă, 1900) [135]</p>		
			

1	2	3	4
4	<p>Biserica cu hramul Sfântul Andrei.</p> <p>Reprezintă centrul compozițional al cetății Sredinnaia.</p> <p>Astăzi este sectorul Borodino al orașului Tiraspol</p>	Modelul 3d a bisericii*	Planul bisericii după S.Tronciu
			
		Modelul 3d a bisericii*	Foto anii 1900 [42, p.17]
			
		Modelul 3d a bisericii*	Proiect fațadă, 1795 [133]
			
Modelul 3d a bisericii*	Proiect secțiune, 1795 [133]		
			

Notă. *Realizarea modelelor 3D în baza desenelor format 2D permite extrudarea prin construirea conturului obiectivelor, autori S.Tronciu și R.Andronic.

Schema A3.3. Planul general al oraşului Tiraspol (aspectul actual)
 cu amplasamentul edificiilor de cult distruse și edificate după 1989, autor S.Tronciu

Tabelul A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

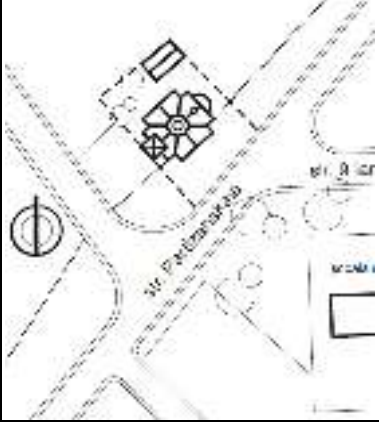

<i>Nr. d/o</i>	<i>Hramul bisericii, adresa</i>	<i>Shema planului general</i>	<i>Caracteristici generale (fațadă, prototip, imagini, stilul arhitectural, note)</i>		
1	2	3	4		
1	Biserica Acoperământul Maicii Domnului situată în sud-vestul orașului, strada <i>Kutuzov</i> nr. 201	<p>Plan general după S.Tronciu</p> 	<p>Foto oferit de I.Litvinciuk, 1989</p> 	<p>Foto de S.Tronciu, 2012</p> 	<p>Interior. Foto de S.Tronciu, 2011</p>
2	Biserica Sfântul Nicolae situată în partea centrală a Tiraspolului, strada <i>Gorplavni</i> nr.3	<p>Planul general [11]</p> 	<p>Foto de S.Tronciu, 2012</p> 	<p>Foto de S.Tronciu, 2014</p> 	<p>Notă</p> <p>Edificiul ecleziastic este amplasat cel mai aproape de artera acvatică față de celelalte biserici</p>

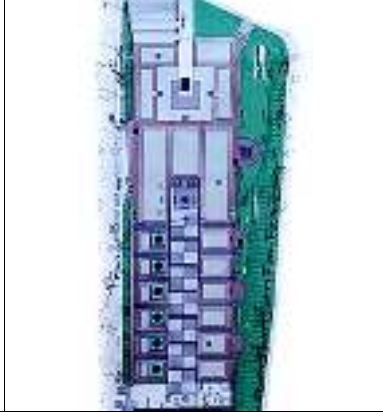

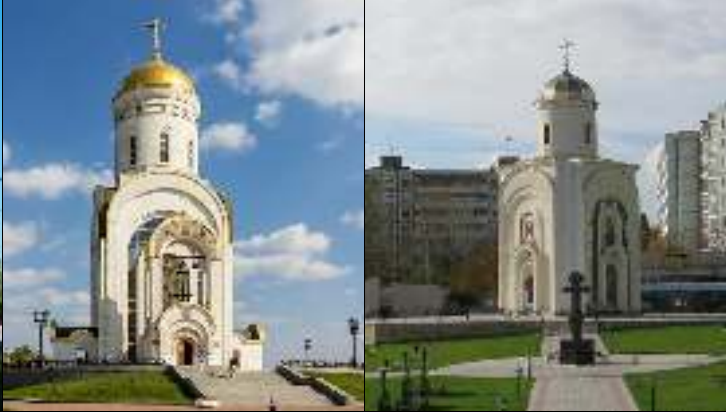
Continuarea tabelului A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

1	2	3	4			
3	<p>Catedrala Nașterea Domnului se consideră a fi principalul edificiu bisericesc, strada <i>K.Marx</i> nr.79-81</p>	<p>Plan general după S.Tronciu</p>	<p>Foto 2012 [137]</p>	<p>Interior. Foto de S.Tronciu, 2014</p>	<p>Foto 2015 [138]</p>	
						<p>Încadrare în sit. Foto 04.02.2014 [139]</p>
						

Continuarea tabelului A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

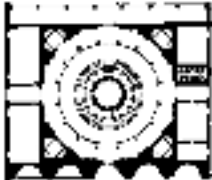
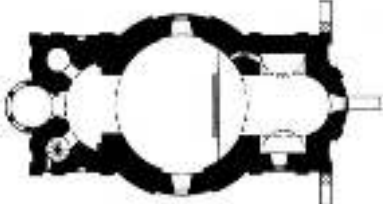
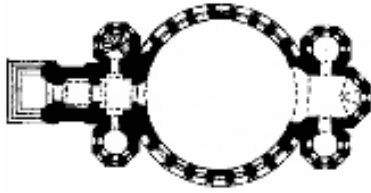
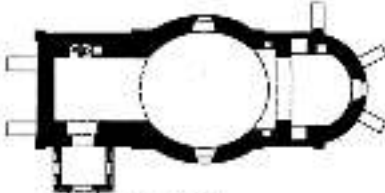
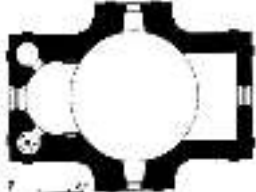
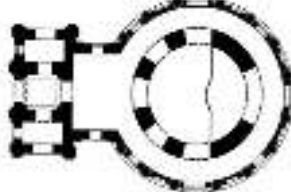
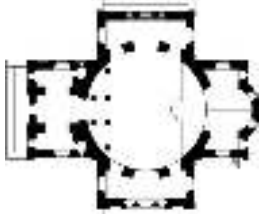

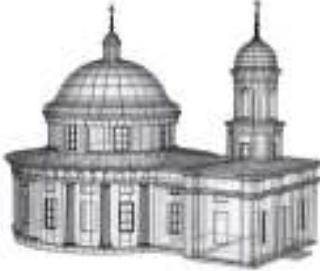

1	2	3	4		
4	<p>Biserica Buna Vestire situată în centrul sectorului Kirpicinaia Slobodka, strada <i>Partizanskaia</i>, nr.77</p>	<p>Plan general după S.Tronciu</p> 	<p>Foto de S.Tronciu, 2012</p> 	<p>Interior. Foto 2012 [140]</p> 	<p>Foto de S.Tronciu, 2011</p>
5	<p>Biserica Întâmpinarea Domnului (Stratenia). amplasat în centrul parcului Kirov</p>	<p>Planul general [11]</p> 	<p>Foto de S.Tronciu, 14.10.2015</p> 	<p>Poartă-clopotniță. Foto de S.Tronciu, 14.10.2015</p> 	<p>Poartă-arc, demolată. Foto de S.Tronciu, 2011</p>

Continuarea tabelului A3.5. Arhitectura ecleziastică din Tiraspol construită după 1989

1	2	3	4		
6	Biserica Sfântului Andrei, srada <i>Karl Liebniecht</i>	Planul general [11] 	Foto 2012 [141] 	Foto 2014 [142] 	Autori Arhitect A.Miliutenko, inginer Iu.Nesterenko
7	Capela Sfântului Gheorghe (edificată în 2010-2011), Memorialul Gloriei, orașul Tiraspol	Proiectul de reconstrucție al memorialului (oferit de I.Litvinciuk), 2016 	Capela Sf. Gheorghe. Foto de S.Tronciu, 2010 	Prototipuri – capele Sf.Gheorghe, or.Moscova [143] Capela Mântuitorului. Or.Bender, 2007 [144]	

Tabelul A3.6. Planele bisericilor rotonde și modelul 3D al rotundelor din Basarabia

<i>Rotondele din Grecia și Italia</i>		
Tholosul din Delphi, Grecia, anul 580 î.Hr. [145]	Panteonul din Roma, Italia, anul 124 [146]	Tempietto din Roma, Italia, D.Bramante, 1502 [147]
		
<i>Rotondele din Republica Moldova</i>		
Biserica Sf.Gheorghe, s.Ciuciulea, 1831*	Paraclisul Sf.Alexandr Nevski, or.Ungheni, 1903*	Biserica Constantin și Elena, or.Chișinău, 1834*
		
Biserica Tuturor Sfinților, s.Drujineni, 1831*	Biserica Tuturor Sfinților, or.Chișinău, 1818*	Biserica Sfântul Andrei, 1792, or.Tiraspol, după S.Tronciu
		
<i>Modelarea 3D a bisericilor-rotonde din Republica Moldova</i>		
Biserica Tuturor Sfinților, s.Drujineni, 1831**	Biserica Tuturor Sfinților, or.Chișinău, 1818**	Biserica Sfântul Andrei, or.Tiraspol, 1792**
		

Notă. *Plane oferite din arhiva personală a T.Nesterov

**Modele 3D realizate de S.Tronciu și R.Andronic

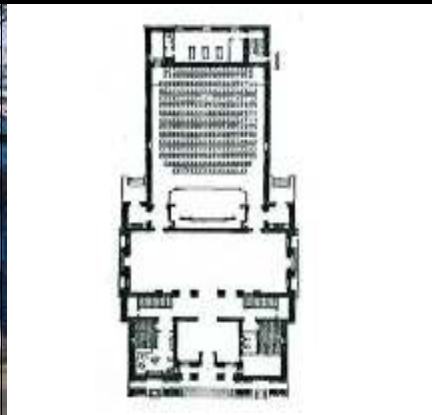

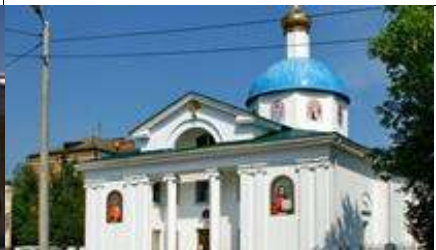

Tabelul A3.7. Rotondele de pe teritoriul Republicii Moldova

<p>Tuturor Sfinților, s.Drujineni, 1831. Foto de S.Tronciu, 2016</p>	<p>Tuturor Sfinților, or.Chișinău, 1818. Foto de S.Tronciu, 2016</p>	<p>Sfântul Andrei, or.Tiraspol, 1792 [42, p.17]</p>
		
<p>Constantin și Elena, or.Chișinău, 1834 [148]</p>	<p>Rotondele de pe teritoriul Republicii Moldova</p>	<p>Sf.Gheorghe, s.Ciuciulea, 1831. Foto de T.Nesterov, anii 1990</p>
		
<p>Sf.Cuvioasa Parascheva s.Zăzuleni, 1854. Foto 18.09.2012 [149]</p>	<p>Biserica Acoperământul Maicii Domnului, s.Valea Adâncă, sec.XVII [150]</p>	<p>Paraclisul Sf. Alexandr Nevski, or.Ungheni, 1903. Foto de S.Tronciu 2016</p>
		

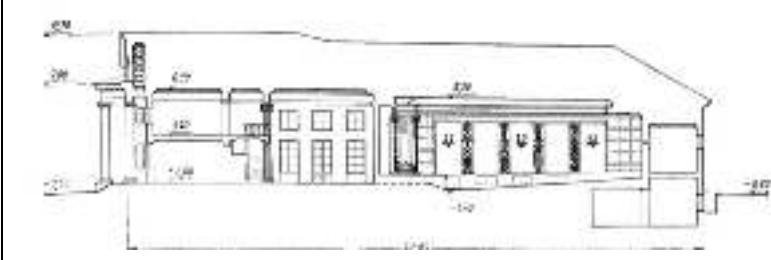

Notă. Apariția rotodelor comemorative pe teritoriul Republicii Moldova evocă amintirea unui eveniment important sau a unei personalități marcante.

Tabelul A3.8. Proiect-model al unui cinematograful în diferite orașe din fosta URSS

Cinematograful “Revoluția din Octombrie”, or. Tiraspol. Foto de S.Tronciu, 2016		Planul cinematografului [151]
		
<i>Proiect-model adaptat la alte funcții în diferite țări</i>		
Karaganda, Kazakhstan [151]	Vilnius, Lituania [151]	Angars, Rusia [151]
		
Nijnii Taghil, Rusia [151]	Saransk, Rusia [151]	Tartu, Estonia [151]
		
Perm, Rusia [151]	Voljski, Rusia [151]	Uhta, Rusia [151]
		
Kanaș, Rusia [151]	Safonovo, Rusia [151]	Pinsk, Belorusia [151]
		

Tabelul A3.9. Proiectul-model al cinematografului “Revoluția din Octombrie” din or.Tiraspol

Nr. d/o	<i>Amplasament / desene tehnice</i>	<i>Fragmentele decorului fațadelor</i>
1	<p>Amplasarea obiectivului în situl urban existent, strada <i>Sverdlov</i> nr.47 [50]</p> 	<p>Capitelul coloanei. Foto de S.Tronciu, 2016</p>
2	<p>Secțiune. Proiect-model pentru 300 spectatori, arhitect Z.Brod, 1949 [151]</p> 	<p>Rozetă, semicirculară. Foto de S.Tronciu, 2016</p>
3	<p>Plan parter. Proiect-model pentru 300 spectatori, arh. Z.Brod, 1949 [151]</p> 	<p>Nișă decorativă. Foto de S.Tronciu, 2016</p>

Notă. Proiectul-model pentru 300 spectatori, arhitect *Zoia Brod* (premiul de gradul I, URSS, 1950), soluționat în stilul Realismului Socialist.

[152]

[153]

Foto*

[154]

[155]

[156]

Figura A3.3. Amplasarea edificiilor pentru spectacol în orașul Tiraspol.

*Foto de S.Tronciu, 2016

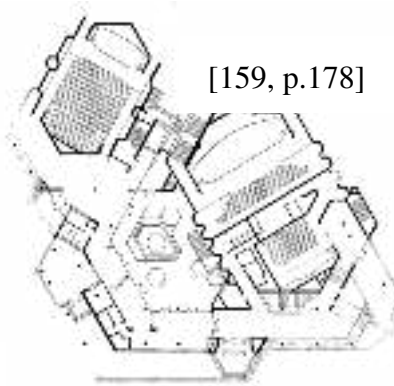

[157]

Foto de S.Tronciu, 2016

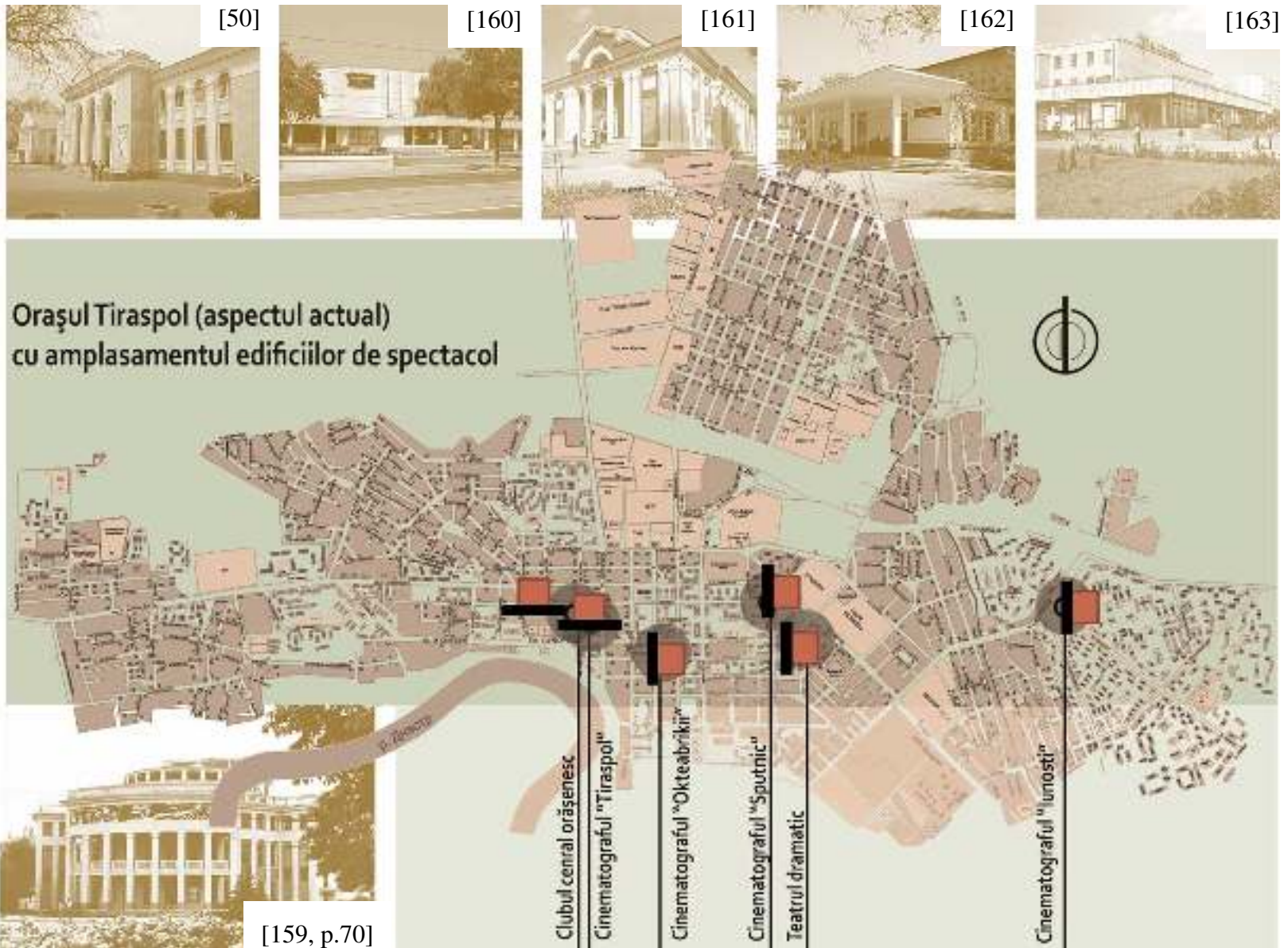
[159, p.178]

[158]

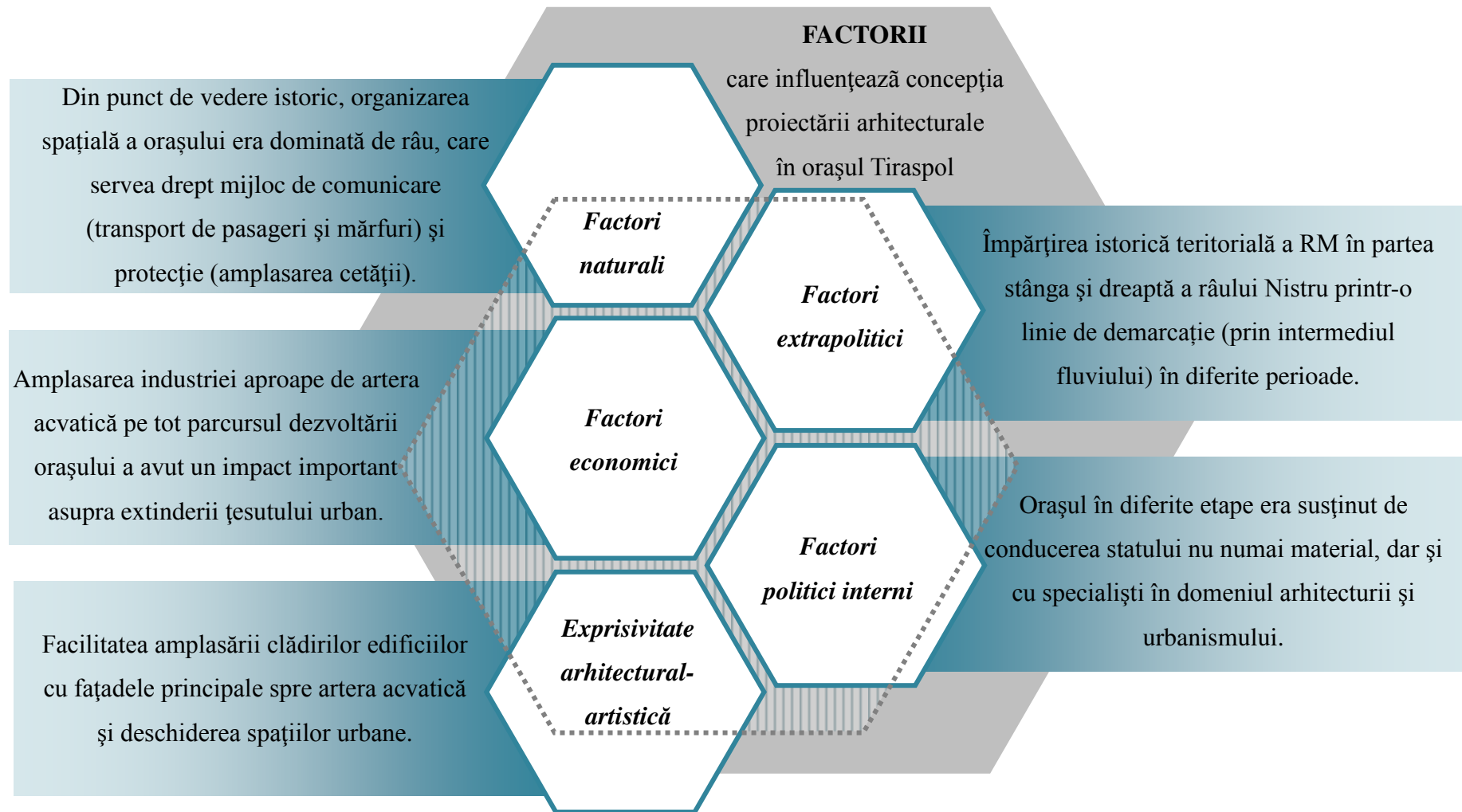
Figura A3.4. Amplasamentul cinematografului „Tiraspol” în raport cu trama stradală și vestigiile cetății Sredinnaia

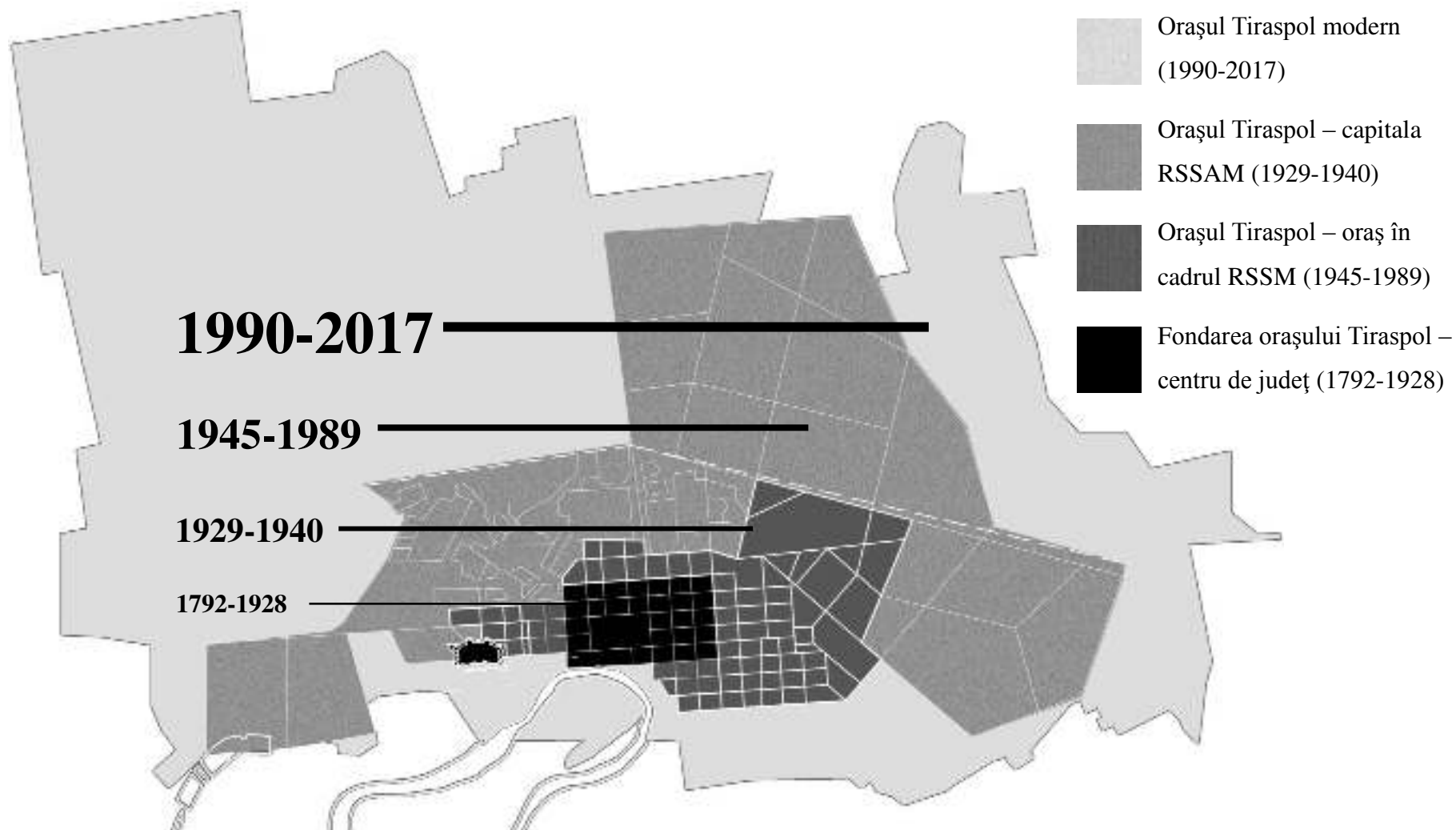

Schema A3.4. Amplasamentul edificiilor de spectacol cu fațadele principale orientate spre râul Nistru. Colaj de S.Tronciu, 2016

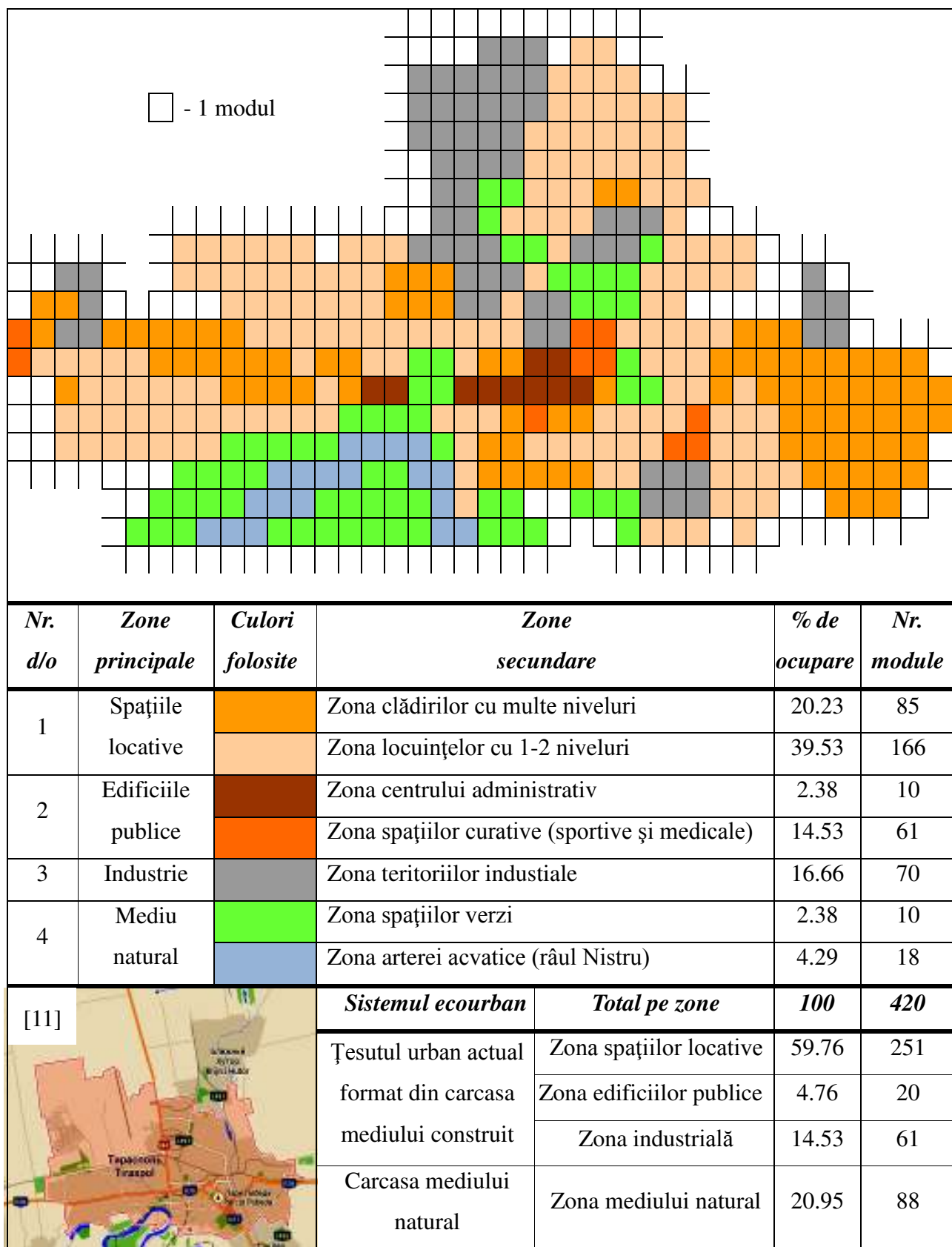
**ANEXA 4. DIAGNOSTICA ȘI VALORIFICAREA RELEVANȚEI
SPAȚIULUI RIVERAN ÎN ARHITECTURA ORAȘULUI.TIRASPOL**

Schema A4.1. Principiile de amplasare și factorii care influențează proiectarea arhitecturii edificiilor publice în partea centrală a or.Tiraspol

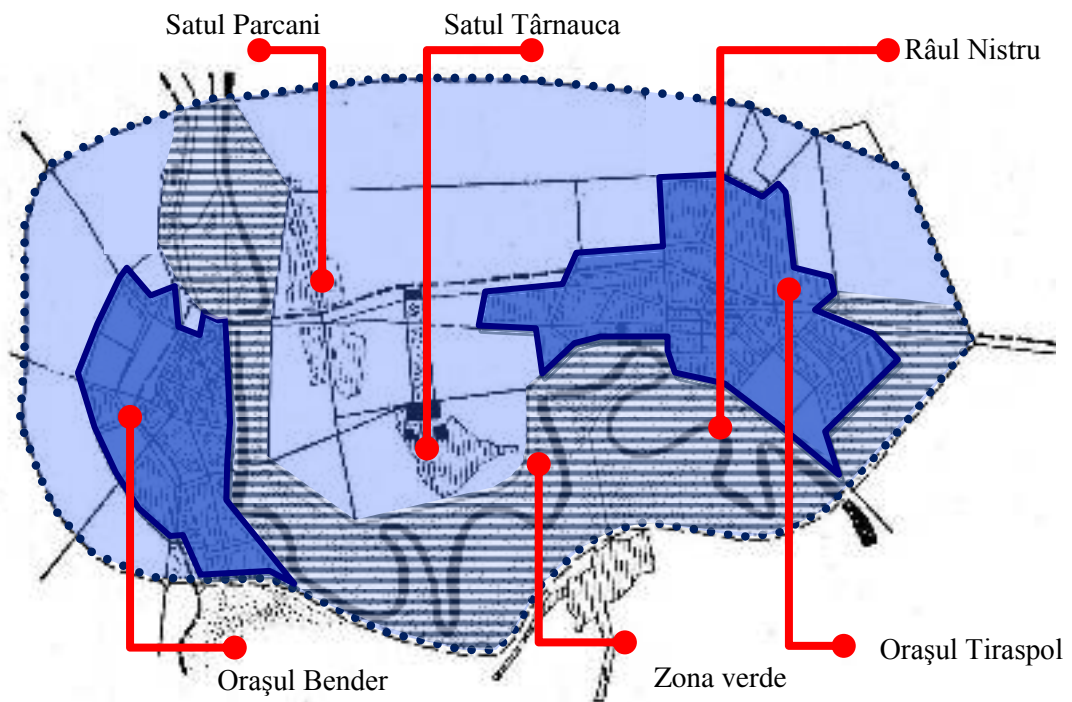

Schema A4.2. Dezvoltarea orașului Tiraspol și terenurile ocupate în diferite perioade după arhitectul S.Tronciu, 2017

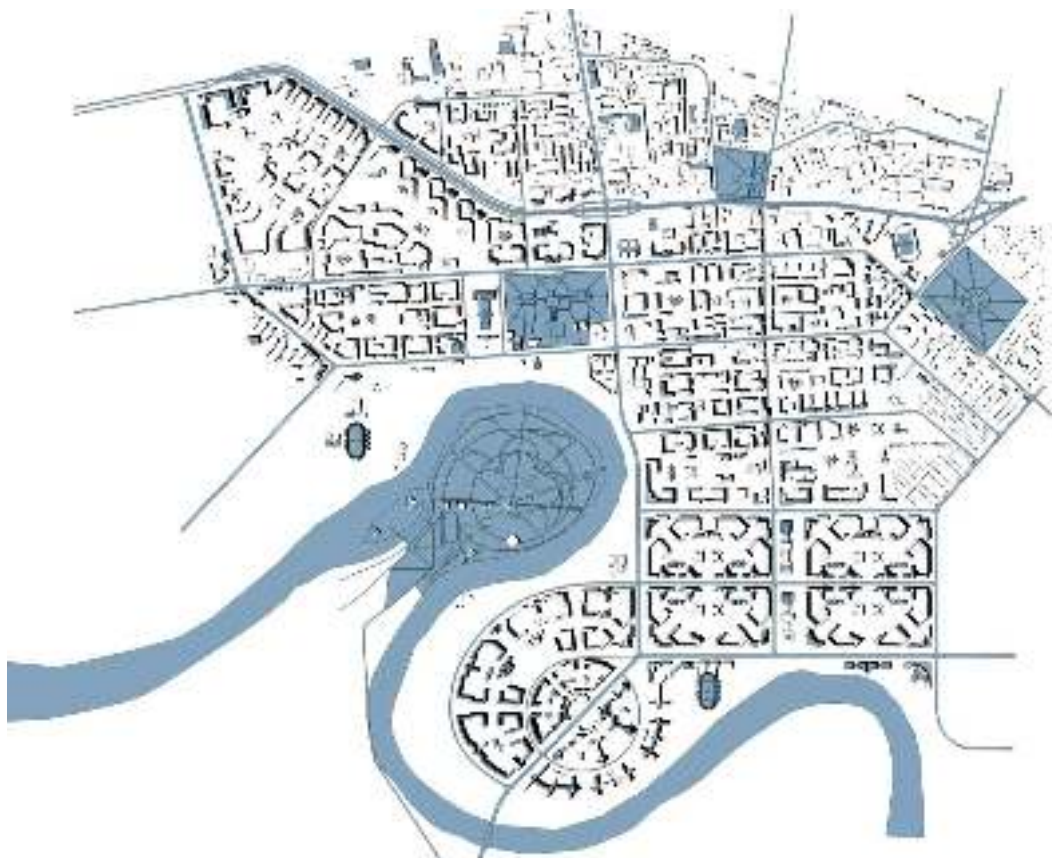

Schema A4.3. Zonarea funcțională a terenurilor ocupate de orașul Tiraspol după arh.S.Tronciu, 2010

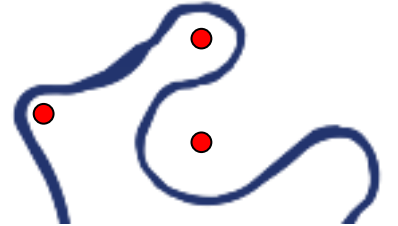
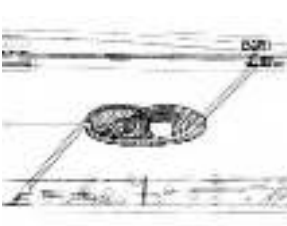

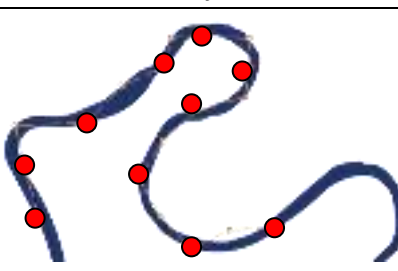

Schema A4.4. Contopirea orașelor Bender și Tiraspol
după arhitectul V.Smirnov, 1975 [84, p.107]

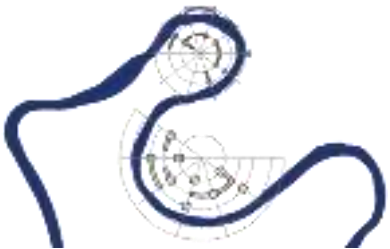

Schema A4.5. PUG și dezvoltarea or. Tiraspol până în anul 2000
după arh. I. Mihalachi, B. Miseliski (1985-1989), desen de S. Tronciu

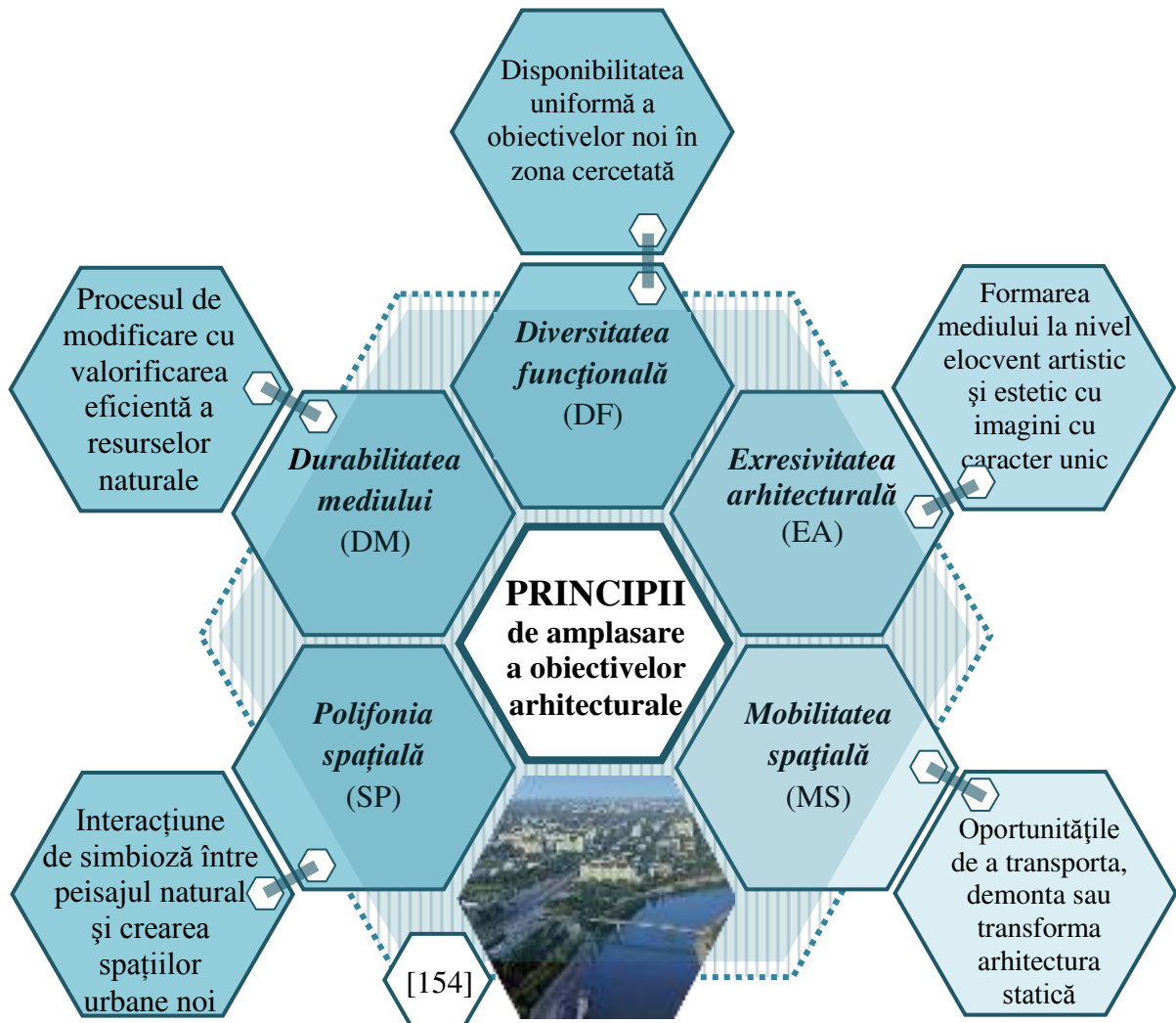
Tabelul A4.1. Elementele modelului teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncțional

Nr. d/o	Poziția în raport cu râul Nistru / denumirea elementului	Elemente similare folosite în alte orașe fluviale	
		plan	exemplu tridimensional
Elementul nr.1	Obiective arhitecturale „ADAPTIVE”	Casă plutitoare-unifamilială (2015), biroul de proiectări SA Friday, Portugalia [164]	
			
Elementul nr.2	Obiective arhitecturale „SOLITARE”	Podul Aiola Island, or. Graz, Austria, 2003, arhitect Vito Acconci [165]	
			
Elementul nr.3	Obiective arhitecturale pe „CURSIVĂ”	Râul Sena, orașul Paris [166]	
			
Elementul nr.4	Obiective arhitecturale în „REȚEA”	Râul Dunărea, orașul Budapesta [167]	
			

Elementele modelului teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncțional

1	2	3	4
Elementul nr.5	Obiective arhitecturale în „COMPLEX”	Complexul olimpic Lujniki, orașul Moscova, 1955, arhitecți A.Vlasov, I.Rojin, A.Hreakov, N.Ullas [172]	
			

Schema A4.6. Modelul teoretic de amplasare a obiectivelor arhitecturale

Tabelul A4.2. Principiile urbanistice ale indicelui FAR (Funcția de Activitate Riverană)

		(%)	<i>Denumirea principiului</i>	<i>Descrierea succintă a principiului urbanistic</i>	
Nivelul indicelui FAR (100%)	Principiile principale	60	Accesibilitate mobilă (Disponibilitate)	raportată la rolul rețelelor infrastructurii cu asigurarea acceselor utilizatorilor, fără întreruperea comunicațiilor prin bariere de relief etc.	
			Confortabilitate urbană (Structurare)	definită prin organizarea arhitectural-peisagistică, creând un mediu urban confortabil cu ingredientele naturale	
			Expresivitate arhitecturală (Identificare)	formarea imaginii unice memorabile a spațiului prin intermediul unui obiectiv sau complex arhitectural și interacțiunea lui cu peisajul	
	Principiile urbanistice secundare	40	10	Diversitate funcțională (Multifuncționalitate)	exprimată prin saturarea spațiilor multifuncționale sau obiectivelor arhitecturale în timp și spațiu
			10	Varietatea legăturilor (Multinivelare)	formarea legăturilor funcționale la diferite niveluri de trafic pentru diverse domenii de activitate (monitorizate mecanizat sau destinate pietonilor)
			10	Feedbackul vizual (Comunicativitate)	posibilitatea percepției diversității cadrelor vizuale cu crearea legăturilor de comunicare
			10	Polifonie Spațială (Interrelaționare)	integrarea armonioasă a mediilor: urbanizat cu cel natural (introducerea activă a ingredientelor naturii prin folosirea fântânilor, piscinelor, cascadelor, elementelor de vegetație

Suma valorilor (k): în cazul când $\sum k = 20$ – indicele FAR este insuficient; $k = 20 - 40$ – suficient, $k = 40 - 80$ complet; $k \geq 80$ – excepțional.

Tabelul A4.3. Palierele structurale ale sistemului ecofuncțional

<i>Nr. d/o</i>	<i>Denumirea palierului</i>	<i>Descrierea palierului structural</i>
1	Biocenoză (ecosistem)	Complex natural în cadrul căruia biocenoza și biotopul se condiționează reciproc [168]
2	Landșaft	Porțiuni din mediul geografic cu trăsături proprii
3	Peisaj	Parte, colț de natură (cuprins dintr-o privire) care formează un ansamblu estetic
4	Peisaj urban (definiție generală)	Sistem dinamic funcțional-spațial de interacțiune a elementelor (clădiri, structuri, drumuri, rețele inginerești, grădini și parcuri, mijloace de transport), a mediului natural și caracteristicile social-culturale (se pune accent pe relația dintre societate și mediu) [169]
5	Peisaj urban (în arhitectură și urbanism)	Sistem spațial și estetic racordat la mediul natural prin accentuarea lui (caracteristicile geografice) sau prin amplasarea obiectivelor arhitecturale și principiilor urbane în contrast
6	Baza peisageră a orașului (landșaftul urban)	Temeiul pentru complexul de caracteristici geohidrobiomorfologice ale spațiului urban (în cazul cercetării orașului fluvial, taola râului și malurile lui)
7	Carcasa naturală a orașului	Sistem de spații destinate agrementului și petrecerii timpului liber în oraș, amenajate conform funcțiilor și caracteristicilor spațiilor naturale și antropice: parc, piață, grădină, bulevard, râu etc.
8	Carcasa antropică a orașului	Sistem de subzistență de origine umană, format din infrastructura transportului, deservirii și tehnologii inginerești ale orașului [170]
9	Țesutul urban	Modul de ocupare a terenului cu construcții și amenajări, putând avea un caracter continuu sau discontinuu, regulat sau neregulat [171]

STAREA SISTEMULUI ECOFUNCȚIONAL AL ORAȘULUI TIRASPOL

Identitatea spațiului urban

Evoluția istorică
de la
fondare
1792 –
2017

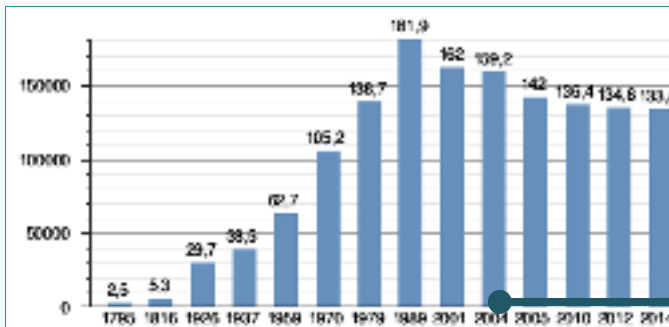

[4]

[11]

Elementele specifice ale spațiului urban

[175]

Date demografice,
dinamica
populației din
orașul Tiraspol

Cadrul fizico-geografic
cu indicarea
hotarelor
actuale

[11]

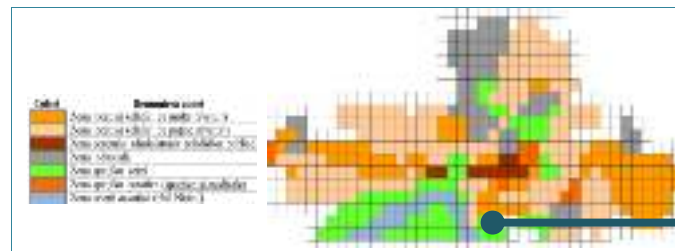
Inginerie mecanică și prelucrarea metalelor	ЗАО «Электромаш», ЗАО «Молдавизолит» etc.
Industria ușoară	«Тиротекс», ЗАО «Одема» etc.
Industria materialelor de construcții	ОАО «Тирстекло», ООО «Тирнистром» etc.
Prelucrarea produselor alimentare	«КВИНТ», «1 Мая», «Акватир» etc.
Industria lemnului și mobilei	ООО «Фаворит», ООО «Евростиль» etc.

Caracteristicile economice
cu indicarea
industriilor și
întreprinderilor

Patrimoniul arhitectural
obiectivele în
partea centrală

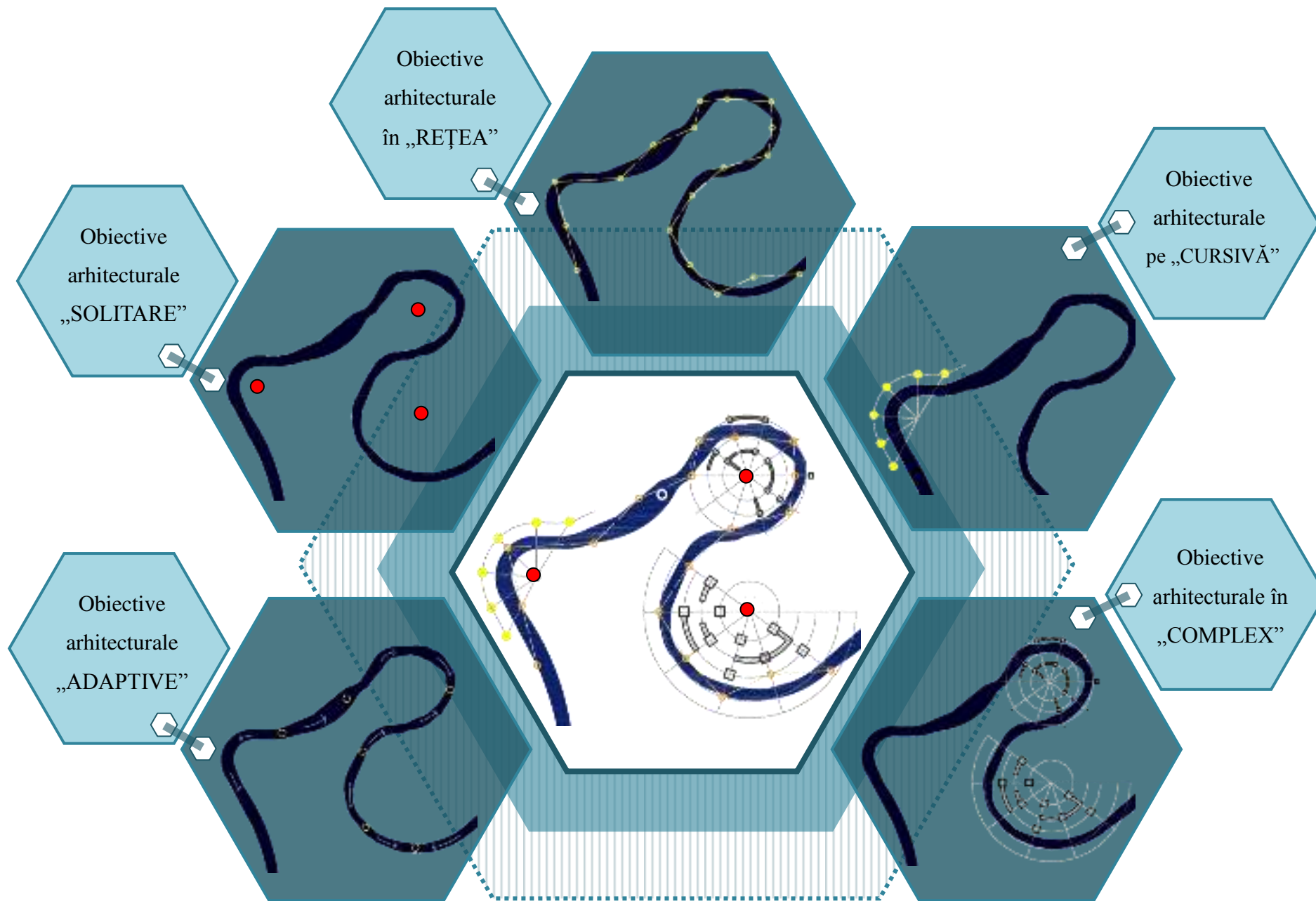

[174, p.1]

Zonarea funcțională
cu indicarea
zonelor principale

Schema A4.7. Aspectul sistemului ecofuncțional al or.Tiraspol, după S.Tronciu

Schema A4.8. Modelul teoretic de dezvoltare a sistemului ecofuncțional al orașului Tiraspol

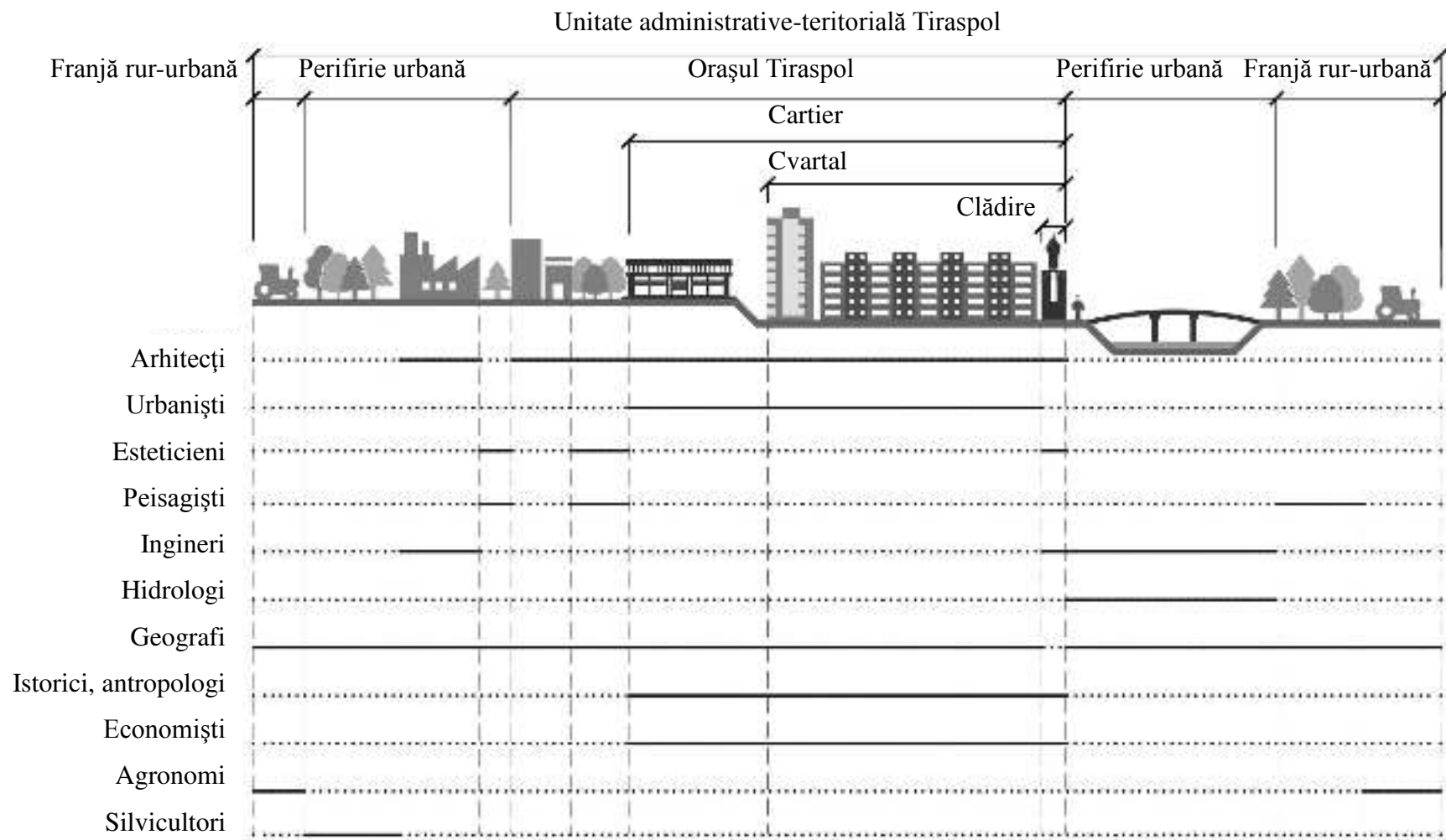
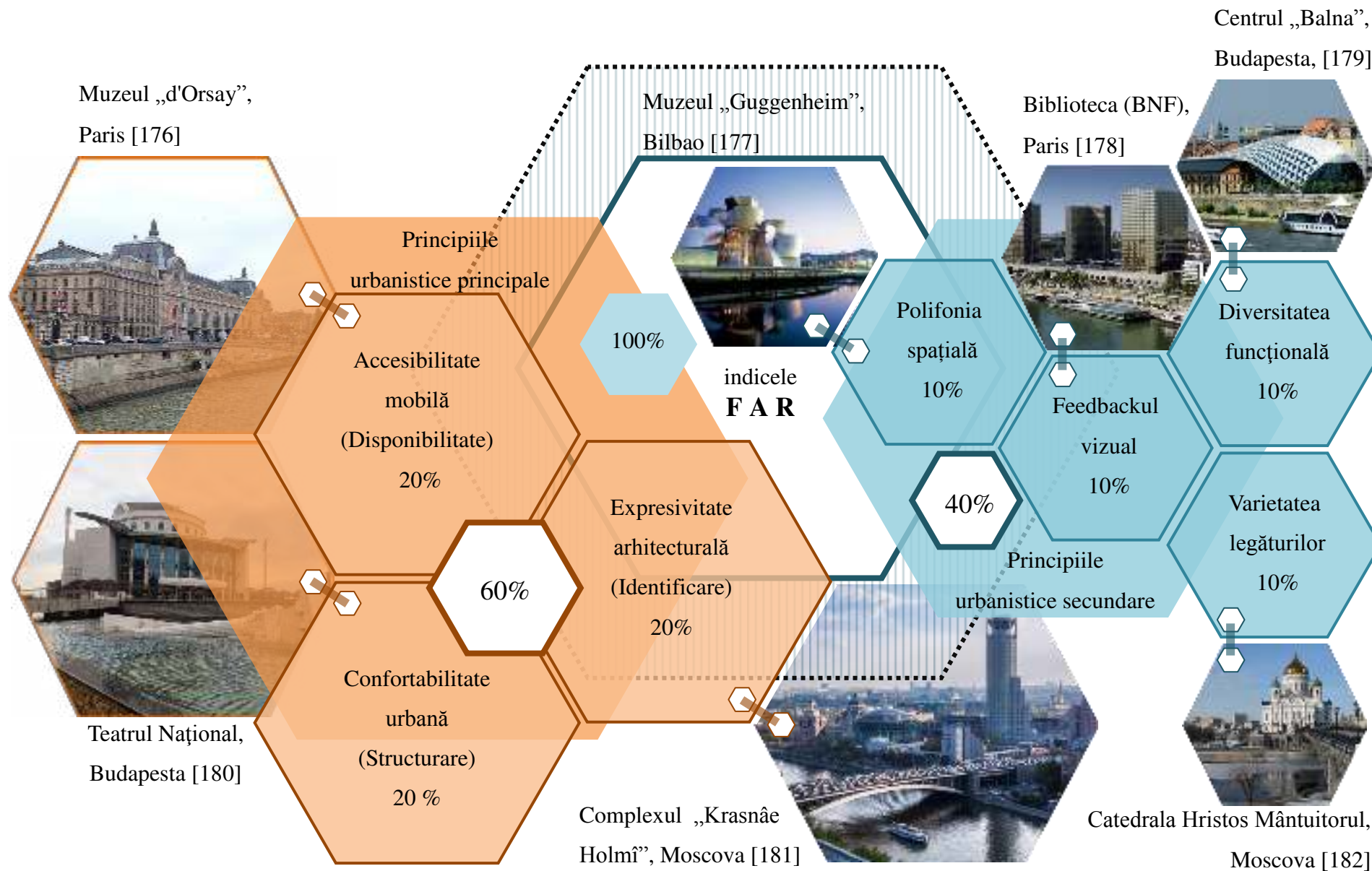

Figura A4.1. Studiarea peisajului urban al orașului Tiraspol, autor S.Tronciu.

Schemă adaptată după cursul „Introducere în ecologia peisajului”, Alexandru Gavrilidis [173]

Schema A4.9. Indicele FAR (Funcția de Activitate Riverană)

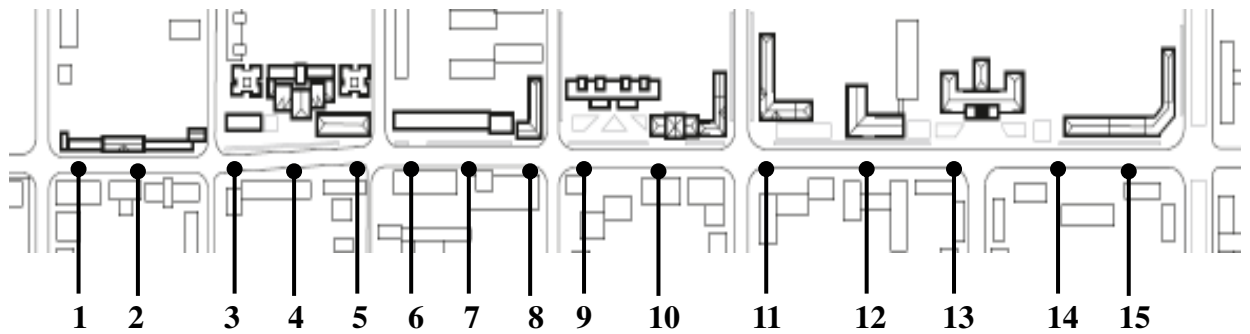

Figura A4.2. Fragmentul str.25 Octombrie 1917
(șirul temporal format din 15 cadre vizuale), autor S.Tronciu

Cadrul vizual nr.1

Cadrul vizual nr.2

Cadrul vizual nr.3

Figura A4.3. Exemple de cadre vizuale,
foto de S.Tronciu, 11.05.2011

Cadrul vizual nr.13. Primăria or.Tiraspol

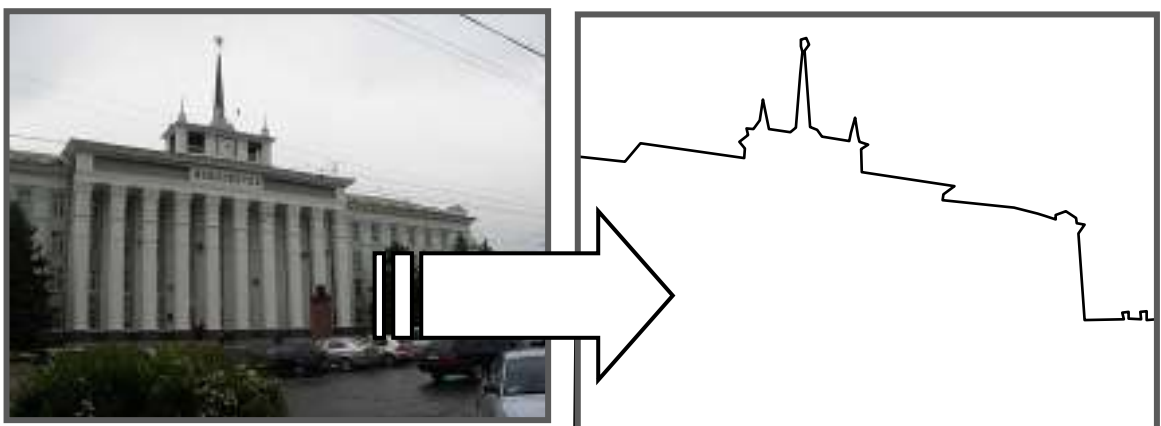

Figura A4.4. Conturarea cadrului vizual nr.13,
foto de S.Tronciu, 11.05.2011

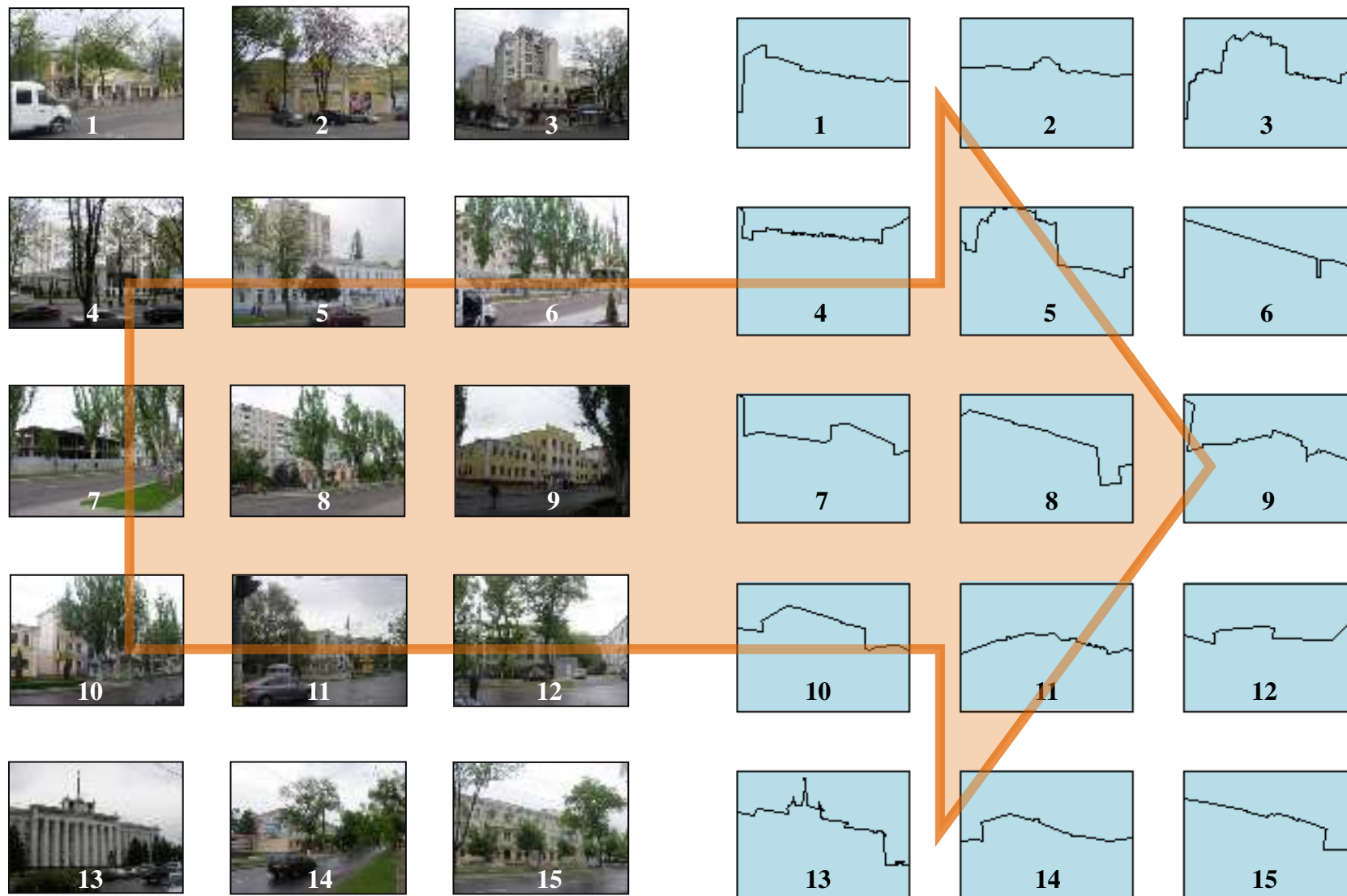

Figura A4.5. Convertirea șirului temporal în contururi, programul AutoCAD. Foto de S.Tronciu, 11.05.2011

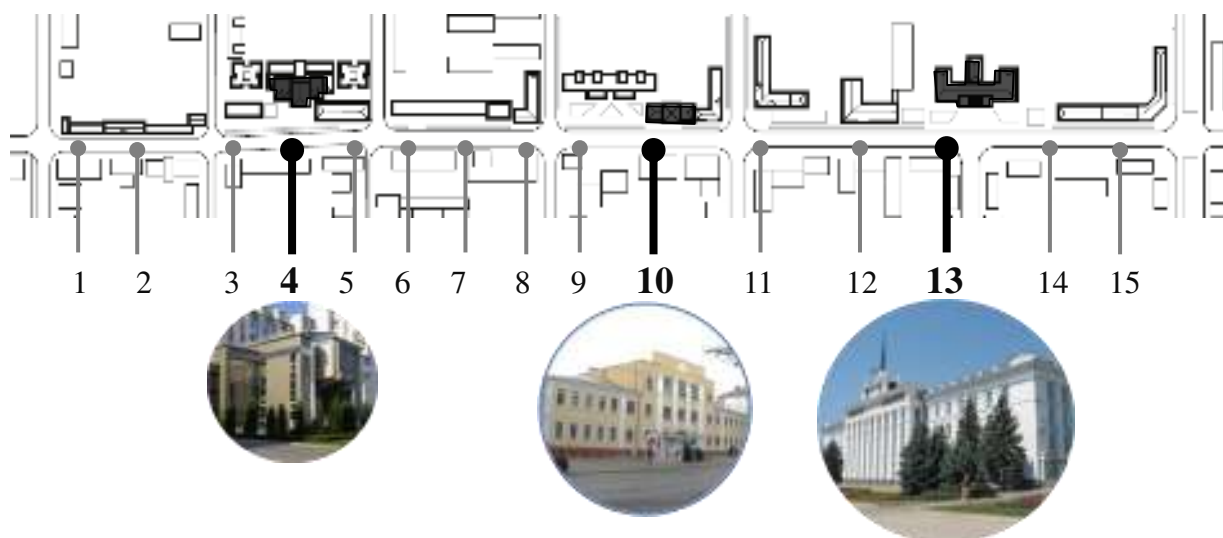

Figura A4.6. Fragmentul str.25 Octombrie 1917
cu indicarea accentelor și dominantei. Foto de S.Tronciu, 2011

Cadrul vizual nr.4

Cadrul vizual nr.10

Cadrul vizual nr.13

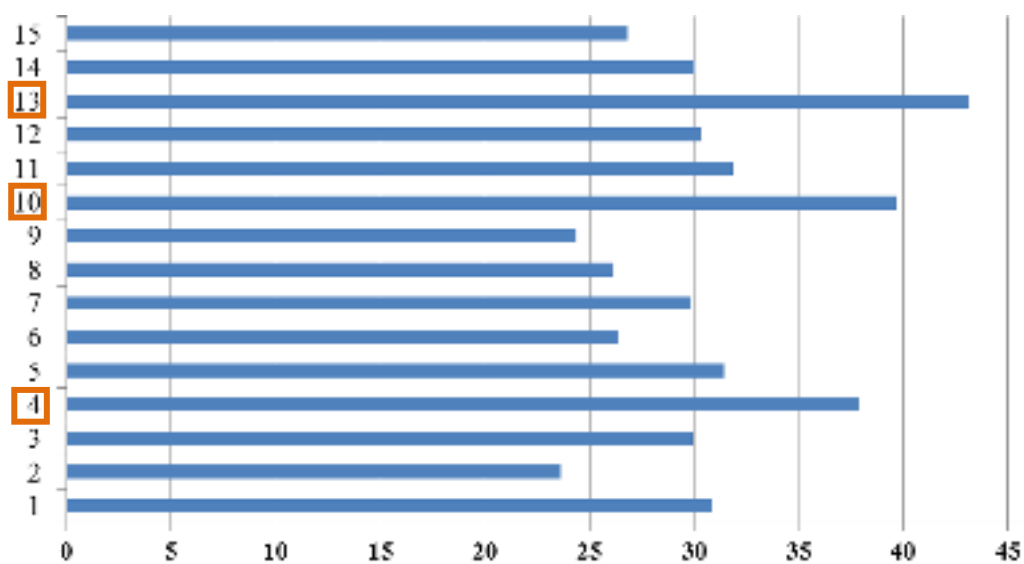

Figura A4.7. Graficul cu indicarea extremităților: accente: nr.4 – edificiul băncii; nr.10 – blocul de studii (foto de S.Tronciu, 2011); dominantă nr.13 – edificiul primăriei [159, p.71]

Tabelul A4.4. Analiza SWOT (aspectul arhitectural istoric al orașului Tiraspol)

<i>Puncte forte (Strengths)</i>	<i>Puncte slabe (Weaknesses)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Prezența obiectivelor arhitecturale construite până 1917 cu tipologie diversă în partea centrală a orașului. • Principiul amplasării obiectivelor principale cu fațadele de gală spre râul Nistru. • Starea fizică satisfăcătoare a edificiilor de interes arhitectural-istoric. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lipsa registrului cu lista monumentelor de arhitectură cu descrierea și valorificarea lor (66 obiective). • Starea gravă a cetății bastionare (doar un singur bastion „Sf.Vladimir”). • Distrugerea obiectivelor arhitecturale (în 2015, Casa Miliției, arh.M.Petrov, str. 25 <i>Octombrie 1917</i> nr. 125).
<i>Oportunități (Opportunities)</i>	<i>Riscuri (Threats)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Valorificarea arhitecturii și reflectarea aspectului arhitectural și pregătirea listei monumentelor pentru aprobarea registrului. • Reconsucția cetății Sredinnaia din orașul Tiraspol. • În baza cercetării va fi posibilă elaborarea registrului monumentelor (grupate pe perioade și importanță). 	<ul style="list-style-type: none"> • Lipsa materialului grafic în arhivă (distrusă în perioada celui de al doilea război mondial). • Număr limitat de specialiști în domeniul evaluării patrimoniului imobil. • Probleme financiare majore ale sistemului în domeniul construcției, renovării și restaurării.

Tabelul A4.5. Analiza SWOT (aspectul arhitectural modern al orașului Tiraspol)

<i>Puncte forte (Strengths)</i>	<i>Puncte slabe (Weaknesses)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Existența elementelor de patrimoniu arhitectural și cultural: teatrul „Aronetkaia”, cinematograful „Tiraspol”, școala de pictură pentru copii, complexul sportiv „Seriff” etc. • Existența patrimoniului de mediu diversificat: scuarul „de Vollan”, parcul „Biruința”, splaiul Nistrului etc. • Existența patrimoniului industrial: fabrica de vin și coniac „Kvint”, crescătoria de sturioni „Aquatir”, complexul serelor de trandafiri. 	<ul style="list-style-type: none"> • Starea de degradare incipientă în care se găsesc unele dintre elementele de arhitectură ca urmare a lipsei fondurilor pentru restaurare. • Lipsa spațiilor verzi de recreere care necesită îmbunătățirea și amenajarea mediului natural. • Lipsa măsurilor de combatere a inundațiilor râului Nistru în zona centrală a orașului Tiraspol.

Continuarea tabelului A4.5. Analiza SWOT (aspectul arhitectural modern al orașului Tiraspol)

<i>Oportunități (Opportunities)</i>	<i>Riscuri (Threats)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Mărirea numărului de vizite a obiectivelor arhitecturale din Transnistria. • Vizitarea patrimoniului natural și industrial, renovarea și includerea lor în circuitul național turistic. • Sporirea veniturilor administrației publice locale din vizitarea turiștilor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Deteriorarea patrimoniului arhitectural care necesită restaurare imediată. • Degradarea mediului înconjurător, calității apei, solului și a aerului. • Dispariția elementelor tradiționale locale în domeniul proiectării de arhitectură.

Tabelul A4.6. Analiza SWOT (accese de transport și arhitectura orașului Tiraspol)

<i>Puncte forte (Strengths)</i>	<i>Puncte slabe (Weaknesses)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Existența rețelei de drumuri naționale (R26, R27, M4) și locale care leagă și acoperă în mod relativ echilibrat teritoriul or. Tiraspol. • Existența rețelei căii ferate ce asigură legătura cu RM și Ucraina. • Existența transportului navigabil: stațiuni de bărci, feribot. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ponderea parcului învechit de autovehicule pentru călători. • Infrastructura și rețeaua de transport suburban este inadecvată cerințelor moderne. • Insuficiența utilizării transportului fluvial / feroviar de mărfuri și călători.
<i>Oportunități (Opportunities)</i>	<i>Riscuri (Threats)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Reabilitarea, modernizarea și creșterea numărului stațiilor mijloacelor de transport în comun. • Creșterea ponderii deținute de către transportul naval și feroviar. • Crearea nodului intermodal pe Nistru. 	<ul style="list-style-type: none"> • Redirecționarea unei părți a transportului feroviar. • Costuri ridicate în transportul de mărfuri ce reduc eficiența și diminuează cererea de transport. • Criza geopolitică și economică din zonă.

Tabelul A4.6. Analiza SWOT (turismul și arhitectura orașului Tiraspol)

<i>Puncte forte (Strengths)</i>	<i>Puncte slabe (Weaknesses)</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Existența potențialului turistic și patrimoniului arhitectural nevalorificat 	<ul style="list-style-type: none"> • Promovarea insuficientă pe plan național a potențialului turistic din or. Tiraspol,

Continuarea tabelului A4.6. Analiza SWOT (turismul și arhitectura orașului Tiraspol)

<i>1</i>	<i>2</i>
<p>(cetatea, mănăstirea Chițcani etc.).</p> <ul style="list-style-type: none"> Existența rețelei de comunicații rutiere care poate fi dezvoltată și modernizată. Organizarea vizitelor la crescătoria de sturioni „Aquatir”, complexul serelor de trandafiri etc. 	<p>ritm lent de organizare a festivalurilor, evenimentelor etc.</p> <ul style="list-style-type: none"> Dezvoltarea redusă a turismului rural și capacitatea de cazare redusă. Lipsa fondurilor de investiții pentru modernizarea infrastructurii.
<i>Oportunități (Opportunities)</i>	<i>Riscuri (Threats)</i>
<ul style="list-style-type: none"> Atracția pe care o reprezintă fondurile de pescuit din râul Nistru. Valorificarea turistică a vestigiilor istorice din zonă și posibilități de dezvoltare a agroturismului. Capacitatea de atragere și utilizare a fondurilor UE pentru dezvoltare. 	<ul style="list-style-type: none"> Migrația foarte mică și instabilitatea economică din RM. Lipsa strategiei de promovare a turismului local și național. Concurența cu zonele cunoscute din RM și dificultăți impuse de regimul de administrare teritorial-locală.

Tabelul A4.7. Chestionarul evaluării opiniilor locuitorilor și oaspeților or. Tiraspol

<i>Nr. o/d</i>	<i>Întrebarea din chestionar privind identificarea cunoașterii spațiului public al splaiului râului Nistru</i>
1	Ce părere aveți despre imaginea actuală a splaiului r.Nistru în cadrul orașului Tiraspol?
2	Cât de des vă plimbați pe splaiul râului Nistru?
3	Care este motivul plimbărilor pe malul râului?
4	Aveți un loc preferat pe malul râului Nistru?
5	Cum arăta splaiul râului Nistru înainte de reconstrucția majoră a falezei în or. Tiraspol?
6	Ce vă deranjează cel mai mult în starea actuală a r.Nistru?
7	Pentru ce tip de amenajări destinate petrecerii timpului liber ați opta pe malul r.Nistru?
8	Trebuie să se extindă orașul Tiraspol pe malul drept al Nistrului?
9	Acceptați existența plajei în zona centrală a orașului Tiraspol?
10	Mai sunt necesare noi legături de acces cu malul drept (poduri pietonale și pentru transport, feribot etc.)?

Notă. Chestionarul a fost plasat pe rețelele de socializare 30.12.2015 [183]

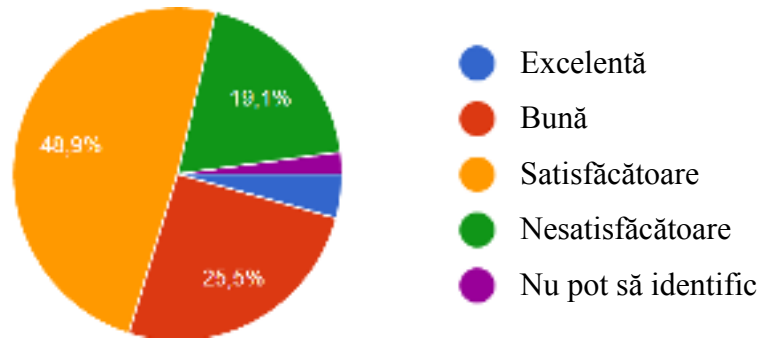

Figura A4.8. Imaginea actuală a splaiului râului Nistru în cadrul orașului Tiraspol

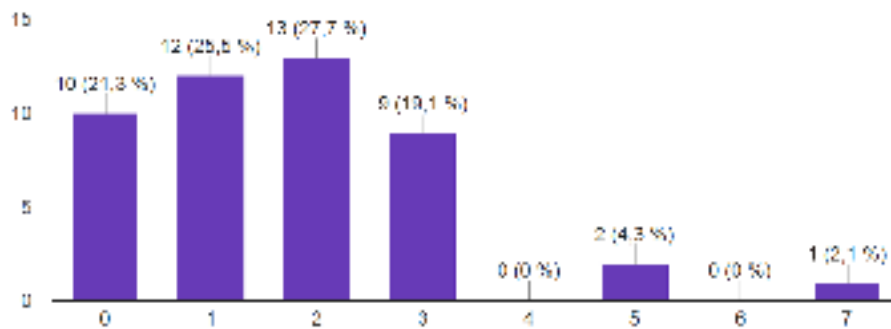

Figura A4.9. Frecvența plimbărilor în cursul săptămânii

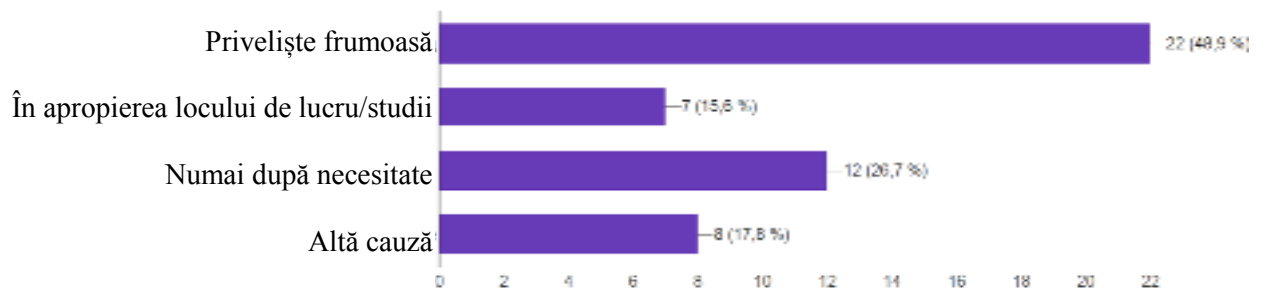

Figura A4.10. Motivele plimbărilor în apropierea falezei Nistrului

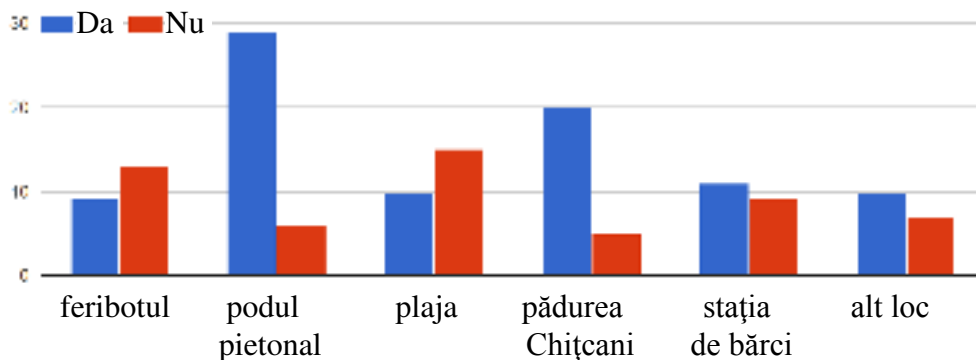

Figura A4.11. Locul apreciat de vizitatorii și locuitorii orașului Tiraspol

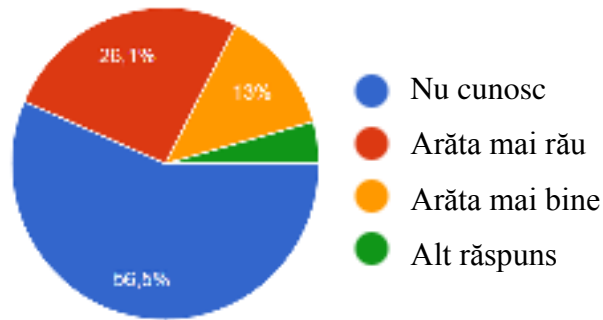

Figura A4.12. Date privind reconstrucția majoră a fazei în or. Tiraspol

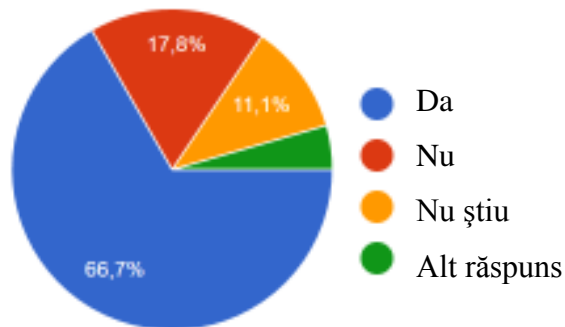

Figura A4.13. Sondajul privind extinderea or. Tiraspol pe malul drept al r. Nistru

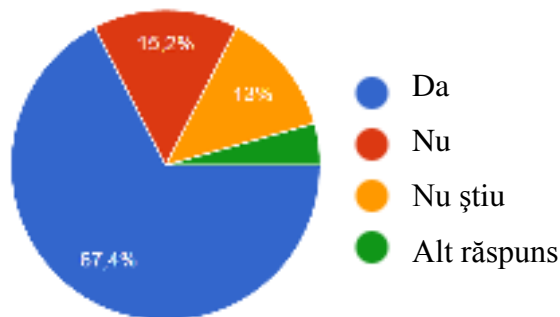

Figura A4.14. Rezultatele privind prezența plajei în partea centrală a or. Tiraspol

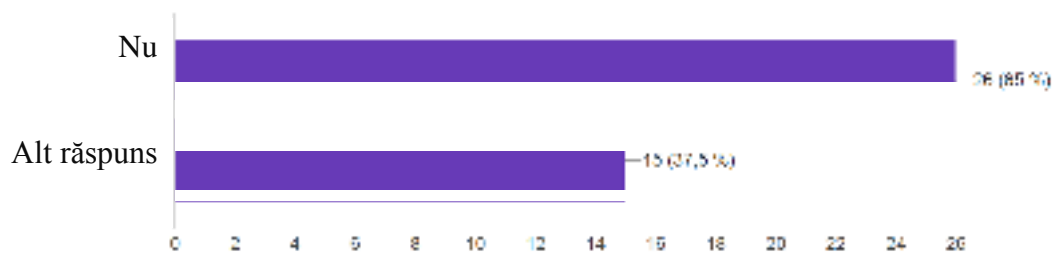

Figura A4.15. Necesitatea noilor accese peste râul Nistru

SURSE BIBLIOGRAFICE, IMAGINI (ANEXE)

1. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1129, л.1, 2.
2. <http://wikimapia.org/238944/ru/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80#/photo/925297>, consultat 10.10.2018.
3. <https://yandex.kz/collections/card/59d7f7f92321f200cf7c2943/>, consultat 10.10.2018.
4. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1134, л.1-4.
5. <http://www.fc-sheriff.com/ru/vse/ekskursiya-po-sportkompleksu/>, consultat 10.10.2018.
6. <https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/a.1434483576763035/1943411722536882/?type=3&theater>, consultat 10.10.2018.
7. https://kehilalinks.jewishgen.org/Grigoriopol/HIS_History.asp?, consultat 10.10.2018.
8. <http://omr.gov.ua/ru/map/>, consultat 10.10.2018.
9. <http://ofam.od.ua/pdf/article/shkhalahov-kalendar-ananiev.pdf>, consultat 10.10.2018.
10. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C/@47.1505079,29.2591985,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c9421b02a888f1:0x4207f7c52f2c73ea!8m2!3d47.152262!4d29.2993832>, consultat 10.10.2018.
11. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C/data=!4m2!3m1!1s0x40c902e8fd3f4cbf:0xffffe2ce60be34818?sa=X&ved=2ahUKewiLo6LhupfeAhXmposKHZJIMAGMQ8gEwF3oECAsQCw>, consultat 10.10.2018.
12. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B0,+%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F+%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C,+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0,+65000/@46.4598865,30.5717043,11z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c6318a0b864c43:0x129f8fe28cf2176c!8m2!3d46.482526!4d30.7233095>, consultat 10.10.2018.
13. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%94%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5,+%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F+%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C,+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0,+6644>

<2/@47.5432161,29.8555218,12z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cec7678459cfb3:0x577f83a8498d8bdc!8m2!3d47.5296619!4d29.9222597>, consultat 10.10.2018.

14. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DeVoullan.jpg>, consultat 10.10.2018.
15. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив.. Ф.349, оп.39, д.1135, л.1-8.
16. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1136, л.1, 2.
17. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1201, л.1.
18. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.119801, л.1-4.
19. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1206, л.1.
20. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1196, л.1,2.
21. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1380, л.1.
22. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1384, л.1-3.
23. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1385, л.1.
24. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1650, л.1.
25. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1418, л.1,2.
26. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1411, л.1-4.
27. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1655, л.1-3.
28. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1656, л.1.
29. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1657, л.1.

30. <https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/pcb.1760027527541970/1760026967542026/?type=3&theater>, consultat 10.10.2018.
31. <https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/pcb.1760027527541970/1760026537542069/?type=3&theater>, consultat 10.10.2018.
32. Кузь А.В. *Становление Молдавской Архитектуры (1924-1940-е гг.)*. Диссертация по специальности 18.00.01 – теория и история архитектуры, Москва, 1987, том 2 таблица №5.
33. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Фонд 349, оп.39, д.1196, л.1, 2
34. Arhiva din Transnistria (RMN). ЦДА ПМР, Фонд 896, д.32, л.1.
35. Arhiva ANIMR (Arhiva Națională de Istorie Militară din Rusia). ЦГВИА, Российский государственный военно-исторический архив. Ф.349, оп.39, д.1400, л.1,2.
36. <http://www.etomesto.ru/shubert-map/30-8/>, consultat 10.10.2018.
37. Arhiva ANRM (Arhiva Națională a Republicii Moldova). Ф.11, оп.1, д.805. План Тирасполя за 1903 г.
38. Arhiva din Transnistria (RMN). ЦДА ПМР, Ф.2, 01, д.5.
39. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1856929311033349&set=p.1856929311033349&type=3&theater&ifg=1>, consultat 10.10.2018.
40. Мельничук. А.А. Хранители истории. К 50-летию Тираспольского Музея Краткий путеводитель. Тирасполь: Издательство «Медиант», 2008, стр.1.
41. <http://domofoto.ru/photo/232/>, consultat 10.10.2018.
42. Симаченко Р. *Каталог видов города Тирасполя до 1917 г.* Тирасполь, 2010 (D2-08 б/н Базарная улица). – 17 стр.
43. <http://domofoto.ru/photo/3093/>, consultat 10.10.2018.
44. <http://domofoto.ru/photo/3747/>, consultat 27.10.2018.
45. <https://www.google.ru/maps/uv?hl=ru&pb=!1s0x40c902f0b34d1e03:0x3bc96c41ccc112fa!2m2!2m2!1i80!2i80!3m1!2i20!16m16!1b1!2m2!1m1!1e1!2m2!1m1!1e3!2m2!1m1!1e5!2m2!1m1!1e4!2m2!1m1!1e6!3m1!7e115!4shttps://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipM0gheFSKsU4XxelYExfAOsE05kKBdTigcIWbt3%3Dw260-h175-n-k-no!5z0KlQmNCg0JDQodCf0J7Qm9CsINC80LDQs9Cw0LfQuNC9INGA0LXQsNC7INC80LXQsdC10LvRjCAtINCf0L7QuNGB0Log0LIgR29vZ2xl&imagekey=!1e10!2sAF1QipM0gheFSKsU4XxelYExfAOsE05kKBdTigcIWbt3>, consultat 27.10.2018.
46. <http://besarab.su/photo/sudba-stometrovki-v-tiraspole-reshena/>, consultat 27.10.2018.

47. http://old-towns.ru/?page_id=3428, consultat 27.10.2018.
48. <https://laperuz.com/torgovye-ryady-v-vologde/>, consultat 27.10.2018.
49. <http://www.openarium.ru/poi/78424583/>, consultat 27.10.2018.
50. <https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-1-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/>, consultat 27.10.2018.
51. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре*. Книга 1. Тирасполь: Реклиз-Эолис, Лада, 1995, 496 стр.
52. Полушин В.Л. *Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре*. Книга 2. Тирасполь : Реклиз-Эолис, Лада, 1997, 994 стр.
53. Царан Т. *Неизвестные страницы истории Св. Никольского собора г.Тирасполь*. Тирасполь: Исторический вестник ПМР, 2007, стр.76-82.
54. <https://www.facebook.com/dostoyanie.pmr/photos/pcb.1735400363338020/1735400010004722/?type=3&theater>, consultat 27.10.2018.
55. Şlapac M. *The bastioned fortress from Tiraspol*. În: ARTA. Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chişinău: Editura Princeps, 2011, p.25-35.
56. [http://www.wikiwand.com/ru/%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D1%8C_%D0%A1%D1%83%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_\(%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C\)](http://www.wikiwand.com/ru/%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D1%8C_%D0%A1%D1%83%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_(%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C)), consultat 27.10.2018.
57. <https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-2-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/>, consultat 27.10.2018.

58. Милюхина Т.А. *Фойницкий Александр*. Кишинев: Литература Артистикэ, 1956, 16 стр.
59. Милюхина Т.А. *Фойницкий Александр Федорович*. Кишинев: Литература Артистикэ, 1968, 44 стр.
60. Зингер Л.С., Веймарн Б.В., Сопоцинский О.И. *История искусства народов СССР. Искусство народов СССР 1960-1977 годов*. Том 9. Москва: Издательство Изобразительное искусство, 1982, 407 стр.
61. <http://mroo-mirotvorec.ru/news/24/>, consultat 27.10.2018.
62. <http://besarab.su/photo/vesennij-most/>, consultat 27.10.2018.
63. FA 5232. nr.17511. Alexandr Foinițki. Peisaj cu pavilion. 1935.
64. RP 4512. nr.2378. Ghenadi Zâkov. Splai nou. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color. 1961.
65. RP nr.4373. 2288. Ghenadi Zâkov. Tiraspolul se construiește, linogravură color. 1961.
66. RP 4511. nr.2377. Ghenadi Zâkov. Construcția stației de pompare. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color. 1958.
67. RP 4375. nr.2373. Ghenadi Zâkov. Noi cartiere lângă cetate. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color. 1961.
68. RP 4510. nr.2290. Ghenadi Zâkov. Debarcaderul din Tiraspol. Din seria „Tiraspolul se construiește”, linogravură color. 1961.
69. <http://disput-pmr.ru/threads/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%A3%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B5-%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%B5%D1%81-%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BF%D0%BE-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BA%D0%B5.4319/page-2>, consultat 27.10.2018.
70. <http://mroo-mirotvorec.ru/news/24/>, consultat 27.10.2018.
71. <https://myslo.ru/club/blog/gulbarij/s0WEWC5tHE-asHGzSgy4-w>, consultat 27.10.2018.
72. <https://aaw.name/en/gallery/tiraspol/109>, consultat 27.10.2018.
73. Arhiva Științifică Centrală a AȘM. Fond foto: 00079, 1939.
74. Arhiva MIET (Muzeul de Istorie și Etnografie din Tiraspol). Ф.18 д.7691. Оперно-драматический театр на 1000 мест в г.Тирасполе. Личный архив Д.Палатник.

75. <http://wikimapia.org/238944/ru/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80#/photo/925297>, consultat 27.10.2018.
76. <https://ok.ru/mirpridnestrovyia/topic/66443869099479>, consultat 27.10.2018.
77. Turcin D., Dobrominski M. *10 ani RASSM*. (Imagini Goțcosic I. Galterin V.), Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, 1934, 263 p.
78. Serviciul Management Documentație și Arhivă din Transnistria. Ф.2, 01, д.5. План места Тирасполя 1933 г.
79. <http://kopateli.cc/index.php/files/file/337/>, consultat 27.10.2016.
80. <http://domofoto.ru/photo/25639/>, consultat 27.10.2018.
81. <http://domofoto.ru/photo/34722/>, consultat 27.10.2018.
82. Proiectul nr.159/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. INPCP UrbanProiect, date topografice, 1974.
83. <https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-6-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/>, consultat 27.10.2018.
84. Смирнов В.Ф. *Градостроительство Молдавии XIX-XX вв*. Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1975, 147 стр.
85. Arhiva INCPUP. Объект № 311.71. 204. Тираспольско-Бендерская Агломерация. Проект планировки. Пояснительная записка. Том 2. КННИИПГ, г.Киев. 1971 г.
86. Белкин А.Н. *Ландшафтная архитектура Молдавии*. Кишинев: Издательство Картя молдовеняскэ, 1976, 128 стр.
87. Arhiva INCPUP. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 1. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
88. Arhiva INCPUP. Объект № 12290/89. г.Тирасполь. Дополнительные работы по генеральному плану. Том 2. Основные положения. Дополнения. Молдгипрострой, 1989 г.
89. Arhiva INCPUP. Объект №13263/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1989 г.

90. Arhiva INCPUP. Объект №.159/ПДП. Проект Детальной Планировки Центра г.Тирасполя. Молдгипрострой, 1970 г.
91. Arhiva INCPUP. Объект № 7715/1974-1. Дом Пионеров, г.Тирасполь. Молдгипрострой, 1974-1978 гг.
92. <http://ddut1.ru/news/2018-08-14-257>, consultat 27.10.2018.
93. <http://wikimapia.org/1447103/ru/%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D1%8C-%D0%A1%D1%83%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0#/photo/2585997>, consultat 27.10.2018.
94. <http://ymtram.mashke.org/moldova/tiraspol/1ru.html>, consultat 27.10.2018.
95. Arhiva INCPUP. Объект № 12144. Вариант 1. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
96. Arhiva INCPUP. Объект № 12144. Вариант 2. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
97. Arhiva INCPUP. Объект № 12144. Вариант 3. Комплексная реконструкция музыкальной школы в г.Тирасполе. Молдгипрострой, 1981 г.
98. Кузь А.В. *Творческий поиск зодчих Молдавии*. Журнал *Новое в архитектуре*. Москва: Стройиздат, 1987. стр.83-106.
99. Arhiva INCPUP. Объект № 12025-АС. Дворец Культуры с залом на 1000 мест Тираспольского ХБО. Молдгипрострой, 1980 г.
100. Arhiva INCPUP. Объект № 11750. Здание Тираспольского ГОРКОМа Партии и Городского Совета Народных Депутатов. Молдгипрострой, 1978 г.
101. <https://www.palamar-photo.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/%D0%BC%D0%BE%D1%91-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5/%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-2-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BC%D1%80/>, consultat 27.10.2018.
102. <https://yandex.com/collections/card/59d805c29f759a00aa7bf657/>, consultat 27.10.2018.
103. http://photo-tiraspol.com/var/albums/nabory-otkrytok-Tiraspolya/nabor_otkrytok_tiraspol/03.jpg?m=1407602567, consultat 27.10.2018.
104. <http://wikimapia.org/239735/ru/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%BA->

[%C2%AB%D0%9F%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B0%C2%BB#/photo/197244](#), consultat 27.10.2018.

105. <https://mapio.net/place/35182474/>, consultat 27.10.2018.
106. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%9E%D1%82%D0%B0%D1%87%D1%8C/@48.4444119,27.7334829,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x47332f83499ba271:0xce866e15c82d184d!8m2!3d48.4518227!4d27.7458705>, consultat 27.10.2018.
107. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0/@48.0298954,28.6603362,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cc5f87602f47cb:0xc67a402c5659a17e!8m2!3d48.0300405!4d28.7001401>, consultat 27.10.2018.
108. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%A1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@48.1542322,28.2545611,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40ccea71d9fefc6f:0xbc57b3e3e898706a!8m2!3d48.1549743!4d28.2870783>, consultat 27.10.2018.
109. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%A0%D1%8B%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@47.7596982,28.9879306,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cc6ce624adfba5:0x19ed4e683c50e00e!8m2!3d47.7665534!4d29.0035224>, consultat 27.10.2018.
110. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D0%B0,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@47.7423055,28.9389859,14z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cc6d585b64d1f1:0x350fd0301d4fc04d!8m2!3d47.7486542!4d28.9612499>, consultat 27.10.2018.
111. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%94%D1%83%D0%B1%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B0%D1%80%D1%8B,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@47.265035,29.1198201,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c95956d3a0631d:0x97a9cfda85ae0ba3!8m2!3d47.2643942!4d29.1550348>, consultat 27.10.2018.
112. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%9A%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD%D1%91%D0%B2,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@46.9999648,28.788137,12z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c97c3628b769a1:0x37d1d6305749dd3c!8m2!3d47.0104529!4d28.8638102>, consultat 27.10.2018.
113. <https://www.google.ru/maps/place/%D0%91%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%8B,+%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%8F/@46.8227348,29.4154693,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40c9069b90b09d77>

- :0x39aef411ece296e718m2!3d46.8227551!4d29.4620101, consultat 27.10.2018.
114. <http://www.fc-sheriff.com/ru/vse/ekskursiya-po-sportkompleksu/>, consultat 27.10.2018.
115. http://photo-tiraspol.com/index.php/nabory_Tiraspol/nabor_otkrytok_tiraspol/23, consultat 27.10.2018.
116. <http://wikimapia.org/931822/ru/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%A1%D0%9A-%C2%AB%D0%A8%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%84%C2%BB#/photo/2502656>, consultat 27.10.2018.
117. <http://www.zspu.org/tiraspolskiy-futbolnyiy-klub-sherif-lider-v-moldavskom-chempionate/>, consultat 27.10.2018.
118. <http://football.hiblogger.net/authors/stadiums/876086.html/thread/4372771>, consultat 27.10.2018.
119. <https://sheriff-sport.com/swim/>, consultat 27.10.2018.
120. <https://sheriff-sport.com/academy/>, consultat 27.10.2018.
121. <http://www.eurasianintegration.ru/node/83>, consultat 30.03.2016.
122. <http://gov-pmr.org/item/3253>, consultat 30.03.2016.
123. <http://www.eurasianintegration.ru/node/86>, consultat 30.03.2016.
124. <http://www.eurasianintegration.ru/node/79>, consultat 30.03.2016.
125. <http://www.eurasianintegration.ru/node/79>, consultat 30.03.2016.
126. <http://www.eurasianintegration.ru/node/349>, consultat 30.03.2016.
127. <http://pmrnews.org/20261-zhiloy-kompleks-vg9.html>, consultat 30.03.2016.
128. <http://pmrnews.org/20261-zhiloy-kompleks-vg9.html>, consultat 30.03.2016.
129. Ожегов С. *Типовое и поворотное строительство России в XVIII – XIX веках*. Москва: Издательство Стройиздат, 1984, 168 стр.
130. <http://www.calatorsaurist.ro/locuri/sofia-moderna/>, consultat 30.03.2016.
131. <http://www.citywalls.ru/photo217480.html?s=tt2so399nnjuut501v18ndvtu4>, consultat 30.03.2016.
132. <http://www.bendery-fortress.com/voinskie-hramy-pridnestrovya-g-bendery>, consultat 30.03.2016.
133. <http://oldchisinau.com/forum/download/file.php?id=17246&mode=view>, consultat 30.03.2016.
134. <http://disput-pmr.ru/threads/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0>

[%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%B8-%D0%B3-%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%9F%D0%9C%D0%A0.2911/page-46](#), consultat 30.03.2016.

135. <http://www.citywalls.ru/photo217480.html?s=tt2so399nnjuut501v18ndvtu4>, consultat 30.03.2016.
136. <https://ru.kwidoo-travel.com/moldavija-pmr-2012-tiraspolj.html>, consultat 30.03.2016.
137. <https://sobor-tiraspol.com/about.html>, consultat 30.03.2016.
138. <https://gulaytour.ru/tiraspol.html>, consultat 30.03.2016.
139. <http://forum-pmr.net/showthread.php?t=9980&page=2>, consultat 30.03.2016.
140. <http://poputi.su/article.php?id=275>, consultat 30.03.2016.
141. <http://ngo-ardt.com/turizm-v-pmr/religioznyy-turizm.html>, consultat 30.03.2016.
142. <http://www.diocese-tiras.org/gallery.php?album=6>, consultat 30.03.2016.
143. <http://poputi.su/article.php?id=275>, consultat 30.03.2016.
144. <http://www.thorhundrejser.dk/dagbog/Rumaenien/11%20Transnistrien%20Pridnestrovie%20Munkekloster%20Tiraspol.htm>, consultat 30.03.2016.
145. <https://www.flickr.com/photos/quadralectics/9621357675>, consultat 30.03.2016.
146. <https://i0.wp.com/vangogo.co/wp-content/uploads/2017/01/II-Tempietto-Plan.png?ssl=1>, consultat 30.03.2016.
147. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/67/Dehio_1_Pantheon_Floor_plan.jpg, consultat 30.03.2016.
148. <http://ortodox.md/biserica-sfintii-imparati-constantin-si-elena-or-chisinau/>, consultat 27.10.2018.
149. <https://novostipmr.com/ru/news/12-09-18/v-sele-zozulyany-vosstanavlivayut-hram-imeni-paraskevyy-serbskoy>, consultat 27.10.2018.
150. <http://www.zspu.org/selo-valya-adyinka/>, consultat 27.10.2018.
151. <https://www.liveinternet.ru/users/4085298/post258821395/>, consultat 27.10.2018.
152. <http://disput-pmr.ru/threads/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8>

- [%D0%B8-%D0%B3-%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%9F%D0%9C%D0%A0.2911/page-59](#), consultat 27.10.2018.
153. <https://ok.ru/teatrtiraspol>, consultat 27.10.2018.
154. <http://www.stihi.ru/2012/09/27/1254>, consultat 27.10.2018.
155. <http://disput-pmr.ru/threads/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%B8-%D0%B3-%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%9F%D0%9C%D0%A0.2911/page-24>, consultat 27.10.2018.
156. http://photo-tiraspol.com/index.php/tiraspol-1984/db_1571, consultat 27.10.2018.
157. http://www.e-gorod.ru/Documents/meropr/2017_10_13-15_Tiraspol/tiraspol_2017_10_13-15.htm, consultat 27.10.2018.
158. <https://www.youtube.com/watch?v=28JAAGcpzxM>, consultat 27.10.2018.
159. Колотовкин А.В., Шойхет С.М., Эльтман И.С. *Архитектура Советской Молдавии*. Москва: Издательство Стройиздат, 1987, 319 стр.
160. <https://mapio.net/place/35178775/>, consultat 27.10.2018.
161. http://photo-tiraspol.com/index.php/tiraspol-1984/db_1341, consultat 27.10.2018.
162. http://photo-tiraspol.com/index.php/2004-574657810/tiraspol-2004/db_2431, consultat 27.10.2018.
163. http://photo-tiraspol.com/index.php/tiraspol-1984/db_1571, consultat 27.10.2018.
164. <https://www.dezeen.com/2015/10/19/floatwing-prefabricated-floating-house-shipped-worldwide-university-of-coimbra-portugal/>, consultat 27.10.2018.
165. <http://viatcheslav.livejournal.com/631425.html>, consultat 27.10.2018.
166. <http://www.infobae.com/2016/05/17/1812240-paris-quiere-que-el-sena-este-apto-natacion-los-jjoo-2024/>, consultat 27.10.2018.
167. http://rnews.ro/video-inundatii-in-ungaria-dunarea-va-atinge-cote-record-la-sfarsitul-saptamanii_39041.html, consultat 27.10.2018.
168. <https://dexonline.ro/definitie/biogeocenoza>, consultat 13.09.2016.

169. <http://www.dezvoltatorimobiliar.ro/blog/arhitectura/peisajul-urban>, consultat 08.01.2017.
170. <http://studopedia.org/2-85268.html>, consultat 08.01.2017.
171. <http://documents.tips/documents/11-morfologie-urbana-tesut-urban.html>, consultat 08.01.2017.
172. http://moscow.org/moscow_encyclopedia/photoview1380.htm, consultat 08.01.2017.
173. http://www.unibuc.ro/prof/patru-stupariu_i_g/docs/2014/apr/23_11_09_57Curs_6_Athanasios_Gavrilidis.pdf, consultat 08.01.2017
174. Мельничук А.А., Бондарева В.Л. *Тирасполь. 220 лет*. Бендеры: Издательство Полиграфист, 2012, 262 стр.
175. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C>, consultat 13.09.2016.
176. <https://faroutmagazine.co.uk/paris-musee-dorsay-officially-named-the-worlds-best-museum/>, consultat 13.09.2016.
177. <http://imagenesdearquitectos.com/imagenes-del-museo-guggenheim-bilbao-del-arquitecto-frank-gehry/>, consultat 13.09.2016.
178. https://www.whartonparis.com/experience_penn_in_paris_at_biblioth_que_nationale_de_france, consultat 13.09.2016.
179. <https://www.booking.com/hotel/hu/apartman-balna.en-gb.html>, consultat 13.09.2016.
180. http://indafoto.hu/joco_fs/image/3362613-a7d6833a, consultat 13.09.2016.
181. <http://owlgrizzly.com/rooftour.html>, consultat 13.09.2016.
182. https://www.moya-planeta.ru/reports/view/moskvareka_bez_edinoj_ldinki_v_fevrale_19077/?mobile=no, consultat 13.09.2016.
183. https://docs.google.com/forms/d/1pmEgYcKyell_fluKqZG0eT-RmU1i2IbLgmDp6cCBR7s/viewform, consultat 13.09.2016.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate (cercetarea cuprinde 142 pagini text de bază care include introducere, 4 capitole, concluzii și recomandări, bibliografie din 240 titluri, volumul total 280 de pagini) în teza de doctorat ***Constituirea arhitecturii orașului fluvial Tiraspol*** sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice.

Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Tronciu Sergiu

01.03.2019

CURRICULUM VITAE

INFORMAȚII PERSONALE

Nume, prenume: Tronciu Sergiu
Data și locul nașterii: 20.03.1980, Republica Moldova
Telefon: Gsm: +373 69 074 094
Serv: +373 22 773 038
e-mail: s.tronciu@mail.ru
sergiu.tronciu@arh.utm.md

FORMAREA

Studii medii

1986-1997 Școala primară și școala medie din s.Târnauca, r.Slobozia, și școala nr.20 din orașul Tiraspol (actualmente liceul teoretic *Lucian Blaga*), diploma ACG 037499

1992-1996 Școala de artă plastică p-u copii *Alexandr Foinițki* din orașul Tiraspol, diploma nr.1184

Studii superioare

Studii ciclul I licență

1997-2003 Universitatea Tehnică a Moldovei (UTM), Facultatea Urbanism și Arhitectură (FUA), specialitatea *Arhitectură*. Titlul obținut – arhitect licențiat, diploma AL 0059809

Studii ciclul II master

2003-2004 Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea Urbanism și Arhitectură, specialitatea *Arhitectură*. Titlul obținut – magistru în arhitectură, diploma AM 004246

Studii ciclul III doctorat

2009-2012 Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea Urbanism și Arhitectură, specialitatea (18.00.02) 212.01. *Arhitectura clădirilor și edificiilor*

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ

2003-prezent Lector (asistent 2003-2007; universitar 2007-2010; superior 2010-2016; universitar 2016-prezent), Departamentul Arhitectură, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei. Discipline: *Proiectarea de arhitectură, Tipologia clădirilor (case de locuit, edificii publice), Design urban*

2005-2006 Responsabil pentru fondul didactic, Catedra Arhitectură

2007-prezent Responsabil pentru practica didactică, Departamentul Arhitectură

2014-2015 Formator în cadrul proiectului CONCEPT, fundația *Liechtenstein Development Service* (LED) din Republica Moldova

2018-prezent Prodecan pentru activitatea didactică al Facultății Urbanism și Arhitectură din cadrul Universității Tehnice a Moldovei

STAGIERI

2012-2013 Universitatea Tehnică a Moldovei, Centrul de formare continuă, Cursuri de recalificare *Psihopedagogie* (900 ore), diploma CRP, Nr.: 0008513

2014 Ungaria, or.Budapesta, Universitatea de Tehnologie și Economie, Facultatea Arhitectură (05.03.2014-31.05.2014). Conform deciziei Comitetului de Evaluare EW/TGI/BME/ST/35/2013 din 18.03.2013, acceptat de programul EWENT-East-West Action 2 (Erasmus Mundus). Stagiare privind implementarea noilor metode de predare

2016 COMUS University Workshop. Ucraina: orașele Kiev, Zhovkva, Lutsk, Lvov (în cooperare cu universitatea *St. Etienne* – Franța, prin oportunitatea unui studiu ce implică orașele-pilot COMUS (în RM orașul-pilot – Soroca), octombrie-decembrie 2016

2018 România, or.Iași, Universitatea Tehnică *Gheorghe Asachi*, Facultatea Arhitectură (21.05.2018-27.05.2018) GfNA-II-B-Erasmus+ Grant agreement - Staff mobility for teaching and training KA107- 2017. (Erasmus Mundus). Mobilitate de predare

MENȚIUNI

2011 Cel mai bun doctorand al anului 2011, diplomă de gradul III, FUA, UTM, Ministerul Educației al RM <http://www.utm.md/senatul/2012/ianuarie-2012/hotar-premii-senat-activ-stiintif-si-altele.pdf>

2013 Laureat al anului universitar 2012-2013 în domeniul activității didactice. Diplomă de gradul III, FUA, UTM, Ministerul Educației al Republicii Moldova <http://www.utm.md/senatul/2013/noiembrie-2013/hot-senat-26-11-13-premii-senat-activ-didactica.pdf>

- 2014 Insigna de Onoare, distincție supremă a Universității Tehnice a Moldovei pentru merite notorii în activitatea științifico-didactică, contribuții deosebite în dezvoltarea universității și promovarea imaginii ei la nivel internațional (Brevet nr. 13-A)

ACTIVITATEA DE CERCETARE

Publicații (din 2010)

Indicații metodice, îndrumări

1. Îndrumar metodic *Practica de documentare (de licență)*. Coautori Oleinic S., Andronovici D. Chișinău: Secția Redactare și Editare a UTM, CZU 378:72(076.5); ISBN 978-9975-45-190-1, 2011.
2. Îndrumar metodic *Преддипломная практика (лицензионная практика)*. Coautori Oleinic S., Andronovici D. Chișinău: Secția Redactare și Editare a UTM, CZU 378:72(076.5); ISBN 978-9975-45-190-2, 2011.
3. *Glosar de termeni arhitecturali* (englez – român – rus). Coautor Oleinic S. Secția Redactare și Editare a UTM, CZU 72(038)=135.1=111=161.1; ISBN 978-9975-45-231-1, 2013.
4. Indicații metodice *Принципы функционального зонирования общественных зданий*. Coautor Oleinic S. Chișinău: Secția Redactare și Editare a UTM, CZU 725.19.012(076.5); ISBN 978-9975-45-362-2, 2015.

Articole științifice

1. *Biserica comemorativă Sf. Andrei din cetatea Tiraspol. Studiu de caz* // Revista Arta / Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor, Ed. Garomont, Chișinău, p.144-149, ISSN: 1875-1042 (<http://patrimoniu.asm.md/wp-content/uploads/2014/04/arta.-2012.pdf>).
2. *Arhitectura ecleziastică din orașul Tiraspol* // Arta / Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor, Ed. Princeps, Chișinău, p.144-149, ISSN: 1875-1042 (<http://www.arta.md/upimg/2011/docs/arta2011.pdf>).
3. *Identificarea spațiului urban selectiv*. Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii și urbanismului*, p.112-115, UTM, 22.12.2011. CZU 71/7.01(082); P93; ISBN 978-9975-71-314-6, 2011.
4. *Determinarea dominantelor în situl urban (fragmentul străzii 25 Octombrie 1917, orașul Tiraspol)*, Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii și urbanismului*, UTM, p. 214-219, 15-16.11.2012. CZU 71/7.01(082), ISBN 978-9975-71-314-6.
5. *Arhitectura bisericilor rotonde din Basarabia*. Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii și urbanismului*, p.220-226, 15-16.11.2012. CZU 71/7.01(082), ISBN 978-9975-71-314-6.
6. *Orașele fluviale în Republica Moldova (de pe râul Nistru)*. Coautor T.Nesterov. Culegere de articole *Probleme actuale ale arhitecturii și urbanismului*, p.155-160 UTM, Chișinău, CZU 71(082)=135.1=161.1, ISBN 978-9975-71-011-4, 2010.

Articole publicate

1. Articolul *Sunetele reînvierii la Tiraspol* // ziarul *Natura*, publicație de ecologie, turism și cultură, Nr.10 (236), p.8, octombrie 2011.

COMUNICĂRI ÎN CADRUL CONFERINTELOR CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ ȘI NAȚIONALĂ

Rezumatele comunicărilor publicate

1. *Biserica comemorativă "Sf.Andrei" din cetatea Tiraspol. Studiu de caz*, Conferința științifică cu participare internațională: *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor*, p.102, IPC al AȘM, 31.05-01.06.2012, ISBN 978-9975-4319-6-5; 902+39-+7.0(082).
2. *Edificiile pentru spectacol din orașul Tiraspol*, Conferința științifică cu participare internațională. *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor*, p.114, IPC al Academiei de Științe a Moldovei, 22-24.05.2013, ISBN 978-9975-4319-6-5; 902+39-+7.0(082).
3. *Specificul arhitecturii clădirilor pentru spectacol din orașul Tiraspol*. Simpozionul Internațional: *Monumentul – tradiție și viitor* / Ediția a XVI-a – secțiunea Viața monumentelor – istorie, arhitectură, arheologie, p.45,1 12.10.2014. (https://issuu.com/oanamarinache/docs/program_monumentul_2015_final).